

Музей «Смолоскип»

ЖИТТЄПИС МОВОЮ ЛИСТІВ

«Живе лиш той, хто не живе для себе»

Дорогой
любимый, Отец! 33

Ты проеи мене, это
написала только одно письмо
Так уставала, что сил не было
писать. Сегодня вторник полови-
на выходная. Специально для
тебя. Знаешь, "Клуб" написала
" Не знаю, как тебе понравится
Такой бойкий. Смышленый. Но
что-то есть. Несколько дней
писала ружик, все сделала
До этого показалось плохо.
Перемахнула за час. Понрави-
Оставила. Мысль вроде выросла
Работать с удовольствием. То
наверное, трудно. Очень ус-
Когда хорошая погода, что
это

Не здесь. Скузано. Все вспоминаю
Вчера был сильный гром, молнии
все, небо про^итыкал. Было страшно
и весело вначале, а потом
грустно. Все думала, как ты га
Моя "Азбука" движется.
Тяжело, но вперёд. Куски есть
хорошие. Мысль ясна. Но
выражение её недостаточно си
Хочется чего-то твёрдого. То
ещё чуть-чуть слабко. Купи
матюра. Женские. С ними труд
Зачасть. Работать стала хуже
Сильный декоративный элемент
Сам материал. Темпера не
даёт "мешкотного" письма. Тя
на тоскостное. Не знаю, ка
тебе. Может не понравится
много цвета. Хочется сдержанн
уменьше цвет.

ЖИТТЄПИС МОВОЮ ЛИСТІВ

Донецьк – 2013

ЖИТТЄПИС МОВОЮ ЛИСТІВ

За редакцією
ЗАРЕЦЬКОГО Олексія

Упорядник
ОГНЄВА Людмила

Коректор
КУРБАЦЬКА Ірина

Комп'ютерний набір,
оригінал-макет, верстка
ОГНЄВА Людмила

ЖИТТЄПИС МОВОЮ ЛИСТІВ / Автор-упорядник
Людмила Огнева/ Донецьк: 2013. – 518 с.

Книга присвячена визначній громадській діячці, художниці Аллі Горській (1929—1970).

До книги увійшли: листування А. Горської з родиною, друзями; щоденники, творчі записи. Більша частина матеріалів публікується вперше.

Видання розраховано на тих, хто цікавиться історією України, на шанувальників творчості А. Горської.

© О.Зарецький – редакція

© Л. Огнева –

упорядкування, коментарі

Від упорядника

Минуло понад 80 років від дня народження Алли Горської. Проте, доводиться констатувати, що навіть та частина, вже опублікованих її листів і щоденників, залишається маловідомою і практично недоступною широкому загалу. А вони є важливим джерелом для дослідження не лише біографії художниці, а й процесів, що відбувалися в українському громадському та мистецькому житті ХХ століття.

Листи та щоденники Алли Горської – це сторінки історії відродження українського монументального мистецтва, написані одним із його творців.

Стиль листів і записів у щоденниках – короткі фрази, окремі слова. Визначення – влучні, образні, сучасні. Образ тільки намічений кількома рисами, але він тягне за собою низку асоціацій.

До збірки включено: листи, творчі записи, щоденники Алли Горської; її заяви, скарги та звернення до влади. Листування, по-змові, подано у формі діалога.

Адресанти художниці: родина, знайомі, друзі, відомі діячі української діаспори. У це коло мене ввело багатолітнє занурення в життя Алли Горської.

Під час роботи відчувала присутність Алли. Іноді події набували містичного характеру, але їх

наслідки були вповні реальні. Не один раз дивним способом вирішувалися проблеми, які ставали на заваді подальшої роботи. Дякую Богові за це!

Торкаючись листочків, писаних рукою Алли Горської, відчувала тепло і холод. Ставало ясно і хмарно, весело і гірко, брав відчай, або наповнювалася душа оптимізмом. Праця над архівом перетворилася у діалог між нами. Частіше я погоджувалася з її репліками, адже вони й посьогодні лишаються актуальними:

“Ми – ляльки в боротьбі певних груп. Хочуть – віднімуть ім’я, хочуть – відкруть голову, хочуть – помилують. Все залежить від того, якій групі що буде вигідно для власного ствердження, а наше життя – це є дрібниця, не варта уваги. Втоплюєшся, проте: аби душа не сивіла”.

“З одного боку, люди не можуть обійтися без мирного спілкування один з одним, а, з другого, вони не можуть уникнути того, щоб постійно не протидіяти один одному. Отже, вони від природи почувають себе приреченими до коаліції, що постійно загрожує розпадом, але взагалі йде вперед.”

“Найбільша крамола – бути українцем в Україні”.

*«Ярослав Гашек, поручник Лукаш**Error!**
Bookmark not defined. казав: «Залишимося чехами, але ніхто не повинен про це знати. Я – теж чех».*

Як схоже на Україну й український народ: досить підмінити слово «чех» на «українець». Він вважав чеський народ своєюрідною таємною організацією, що від неї краще триматися подалі».

Отже, наш час – це також час Алли Горської.

Вже пішли у Вічність Надія Світлична, Панас Заливаха, Михайлина Коцюбинська, Олександр Коровай – друзі Алли Горської, котрі підтримали ідею створення такої збірки.

Без підтримки і допомоги Алли та Івана Дебелюків, Катерини Міщенко, Геннадія Марченка, Слави Чистякової (доньки Г.Зубченко) і, безумовно, Олексія Зарецького (сина А.Горської) написання цієї книги було б майже неможливим.

Дай, Боже, їм здоров'я на многая літа!

Людмила Огнева

Короткий життєпис Алли Горської

ГОРСЬКА Алла Олександрівна
(18.09.1929-28.11.1970)

– живописець, графік, художник-монументаліст.

Один із духовних лідерів українського нац.-дем.
руху 1960-х років. Народилася в Ялті.

1931–1943 – мешкала в Ленінграді, де батько працював директором кіностудії "Ленфільм".

1941–1943 – пережила з матір'ю дві блокадні зими.

1943 – переїзд до Києва, де батько обійняв посаду директора Київської кіностудії.

1946–1948 – навчання у Республіканській середній художній школі, яку закінчила із золотою медаллю.

1948–1954 – навчання у Київському художньому інституті.

1952 – шлюб з художником Віктором Зарецьким.

1954 – народження сина Олексія.

1959 – вступ до СХУ за роботами шахтарського циклу.

1959–1962 – викладання в Республіканській художній школі.

1960–1962 – праця в селах Чорнобильського району.

1960-1964 розробила ескізи до вистав «Другого українського театру», що діяв при Клубі Творчої Молоді.

1963 - створила галерею портретів видатних українців у техніці лінорита і малюнка.

1964 - виключена зі спілки художників за вітраж «Шевченко. Мати», виконаний до 150-річчя від дня народження поета.

1965–1968 - брала участь у розробці та виконні низки монументальних робіт у Донецьку, Києві, Маріуполі, Краснодарі.

1968 - вдруге виключена зі Спілки художників після підписання «Листа-протесту 139-ми»

1970 - у листопаді була вбита у Василькові на Київщині.

ЛИСТУВАННЯ АЛЛИ ГОРСЬКОЇ З БАТЬКАМИ¹

Горська О. – Горський А. (30.06.1949)²

Дорогая Аллушка!

Мне так хотелось поговорить с тобой по телефону. Но в тот день я была расстроена, по самой простой причине.

Аллусик! Ты помнишь Кузнецова Мишу (киноактёр). Он очень похож на нашего сына. Приезжал из Москвы на пробы: "Люди идут к счастью". Грустное состояние уже проходит.

Родная моя! Мне очень хочется тебя видеть. Если буду проезжать Канев, то сообщу тебе телеграфом. Может быть, раньше поедem – посмотрим натуру.

Аллушка, у нас тоже прохладно, дожди.

Хочется напомнить тебе: относись, Аллусик, внимательно к своему организму. Простуда неприятный тормоз для работы, и довольно

¹ Батько Алли Горської – Олександр Горський (24.08.1898 – 26.05.83) – організатор кіновиробництва в СРСР, був директором Ленфільма, Ялтинської, Київської й Одеської кіностудій, очолював театр-студію кіноактора на кіностудії імені Довженка.

Мати – Олена Давидівна (21.05.1899-27.06.1961) працювала в Ялті вихователькою в дитячих санаторіях. На – "Ленфільмі" – художником із костюмів. Потім усе життя працювала за цим фахом. Померла в червні 1961-го в Одесі після того, як чоловіка зняли з посади директора місцевої кіностудії.

² ЦДАМЛМУ, архів В.Зарецького: Ф.№ 1205, опис 1, справа № 104

глупый тормоз. Особенно, всё происходит по собственной небрежности. Так было со мной, дня три недомогание.

Сейчас папа собирается в Москву. Вызывает министр на совещание. Производство нашей Киностудии в полном разгаре. Приятный творческий подъём захватывает всех.

Пиши мне чаще. Так хорошо становится, когда ребёнок сам пишет.

Сегодня был здесь студент Пламеницкий. Он очень понравился папе (с твоим письмом). Потом он ещё раз зашёл, и я с ним познакомилась. Приятный товарищ. Расспросила о тебе. Просила его купить кисточки и карандаши. Он помогал запаковывать посылочку для тебя. Очень добрый, не возражал ещё доставить пакет с мукой. А зачем тебе мука, Аллушка? Может быть, на вареники с вишнями? Если понадобится. Я ещё пришлю. На скорую руку было куплено всё то, что ты получишь. Деньги тоже вручила половину. Остальные – телеграфом.

Обнимаю крепко.

Целую крепко и нежно.

Мамуся.

А Марине написала????

Горська О. – Горський А. (24.09.1953)³

Дорогая Аллусик!

Соскучились очень. Целый день были на берегу моря (23 – воскресенье). Там уж папа только о тебе и говорил. Волнуется, как у тебя эскизы. Хотелось бы ему, чтобы ты тепло написала будущую картину. Тема очень интересна и значительна.

Всё это обсуждаем и купаемся. А море так прекрасно, а нам без тебя не нравится здесь. А папуся успел далеко уплыть. Вода тёплая. Нырять как дельфин.

Мурга режет арбуз. Жарко.

Снова купаемся. И так целый день.

Знаешь где? В Лузановке песчаный пляж. Необъятные просторы.

Папуся получил первую телеграмму твою. Счастлив. А сегодня (24 августа) – вторую.

Ай да Аллушка!

Умница.

Целую тебя крепко, крепко.

Мамуся.

Папа отдельно

обнимает.

Целует крепко.

³ ЦДАМЛМУ, архів В.Зарецького: ф.№ 1205, опис 1, справа № 104

Горська А. – батькам (1954)⁴

Дорогие папуся и мамуся, любимые мои!

Ваш внук Алёша шлёт вам подарок. Этот номерок был привязан к его ручке сразу, как он родился.

Целую вас крепко–крепко.

Я здорова, он тоже. Берегите себя.

Уже не Маленькая.

Алла.

Горська А. – батькам (літо 1955)⁵

Дорогие мои, любимые,

Мамуся, Папуся!

Хотелось бы получить от вас хоть крохотное письмишко в два слова.

Ничего! Мы варимся в котле жизни; потихоньку вывариваемся, приобретаем другой вкус. Работа идёт неровно. Целую неделю – дикие дожди и ветры, настроение прескверное. Сегодня появилось Солнце. Сразу стало весело и легко.

Мы с Витей перешли в общежитие, плата 100 руб., зато независимые.

Моя картина двигается с большим трудом, а "стадион" из-за дождей стоит. В общем – понемножку двигаемся.

Хотелось бы в сентябре приехать в Одессу, в

⁴ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф.№ 1165, опис 1, справа № 47

⁵ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 47

Лист зі м. Сніжне Донецької обл.. до Одеси.

рыбсовхоз. Напишите мне, можно ли там остановиться, и сколько будет стоить какой-нибудь угол. Можно ли не теряя времени в Одессе ринуться прямо туда, освежить впечатления, немного поработать? Раньше, а именно — в августе, как Вы гостеприимно предлагаете, не выйдет, к сожалению.

Папуся, опять же с просьбой к тебе, не сердись!

Немного фотобумаги, глянцевой, Здесь нет.

Я уже фотографировала. Первый блин — комом, как говорится, потому не отчаиваюсь. Когда вернусь в Киев, приобрету увеличитель и погрязну в фотографии. Первым и основным моим объектом будет Алёшенька.

Мария Андреевна написала, что Алёшенька стал богатырём, ест за десятерых, не выносит, когда кто-нибудь в его присутствии ест. Ползает всюду, тянет скатерти со столов и, вообще, чувствует себя превосходно.

Мария Андреевна нашла няню. Ей 45 лет. Алёше она понравилась — умело с ним обращается. Если мы захотим, поедет в Киев.

Нам уже хочется в цивилизованный мир. Я соскучилась по папусе и мамусе. Хочется увидеть Вас. Как Ваше здоровье? Хочется видеть Вас посвежевшими, загоревшими, жизнерадостными.

Целую крепко, крепко.

Алла.

Мамуля, получила письмо твоё, очень обрадовалась. Люблю твою жизнерадостность. Очень прошу тебя, пришли быстрее фотобумагу глянцевою. Больше размером 18х24.

Пиши по адресу:
Снежное, Сталинская обл.
Шахта № 9, интернат 1, комната 3.
Художнику Горской А.
Целую крепко, крепко.
Алла

Горський О. – Горський А. (21.07.55)⁶

Дорогая Аллочка!

Рады твоему письму. Начали уже, было, волноваться. События, развернувшиеся в скромном Белгороде, нас искренне пленили. Надеюсь, что внук на правильном пути и право на своё развитие добьётся самостоятельно. Желаю ему добро развиваться и хорошо себя чувствовать на девятом месяце своего радостного существования.

Как же твои дела? Хотелось бы увидеть интересный результат твоего пребывания в Донбассе. Если там так интересно, как ты пишешь, то я уверен, что ты подберёшь для себя волнующие темы (?) этого, как ты пишешь, экзотического места.

⁶ ЦДАМЛМУ, архів В.Зарецького:ф. № 1205, опис 1, справа № 105

Желаю тебе удачи и своего почерка. Дерзай, упрямо добивайся интересного решения темы.

Дитятко—то ты способное.

Был я в Киеве. В опечатанную квартиру вселили, в нашу столовую, семью из двух человек. Вещи из комнаты расставлены по коридору и частично в нашей комнате. Ваша комната мною не распечатывалась, так как мне там делать было нечего. Новых квартирантов я предупредил, что до Вашего приезда всё так останется, а потом разберётесь, что куда расставить. Ключи от комнат отдал Нине и Тосику Юцкевичам, ключи от наружных дверей оставил квартирантам, предупредив их, чтобы они их временами оставляли Юцкевичам. Уплатил за квартиру (июнь), за свет, за телефон — август—сентябрь. Вернул деньги соседке из пятой квартиры Забродиной, уплатившей по счетам за переговоры. Сам уплатил ещё по одному счёту, тоже за переговоры. Всего по этим счетам торжественно отсчитал из средств скромного служащего двести сорок рублей. Хочу верить, что Ваши соседи окажутся приятными людьми.

Мы с мамусей чувствуем себя хорошо, и хотелось бы тебя с Виктором видеть в августе в Одессе. Отдохнёте, покупаетесь и с новыми силами — к зиме, к сыну. А то забрала бы внука сюда, вот бы ему было удовольствие.

Аллочка, будь здорова. Желаю тебе удачи в работе и успешного завершения поездки.

Приветствуй Виктора.

Целую крепко.

Папа.

Горська О. – Горський А., (05.08.55) ⁷

Здравствуй Аллусик, дорогая!

Сегодня получила твоё письмо – отвечаю. Если бы я не позвонила на студию с просьбой не задерживать письма, то было бы так же, как с первым твоим письмом, лежало в папиной папке до приезда его из Киева. Сейчас папа в Ялте, в командировке. Кино–экспедиция "Пудель". Завтра направляется дальше – Нальчик. Там киноэкспедиция – "Джигиты".

А мне придётся заняться выполнением твоей просьбы. Попробую купить тебе всё для фото. За успех не ручаюсь. Лучше всё это выполнил бы папа.

Аллусик, родная моя, твои темы мне нравятся. Могут быть интересными, если приложить к большому труду иск (?) мозг. Я понимаю так: 1. Это шахтёры – старшее поколение. А ещё лучше молодежь. 2. Футбол – молодежь. Хорошо опозитизировать.

Я бы присоединила ещё темы три: 1. О женщине – шахтёрке (хотя бы портрет бригадира).

⁷ ЦДАМЛМУ, архів В.Зарецького № 1205, опис 1, справа № 104

2. О детях Донбасса, тысячи сюжетов (этюды). 3. О жизни шахтёров в семье (эскизы).

Аллушка, здесь так хорошо. Сегодня захватила с собой к морю Алёшенькины импровизации. Мой дорогой богатырь. Такие лапы уже у малышонка, как я помню, ты себе не представляешь.

Аллусик. А фото где его? Жду. Иначе как же я представлю три подбородка у Алёшеньки?

К морю бы ему хорошо прикатить.

Напиши М.А.⁸

Аллушка. Пиши чаще, не мямли вообще.

Будь такой, как Мамуся. Сколько ещё будете там? Лето летит молниеносно. В Киеве брошено всё как попало. Новые жильцы совсем неплохие люди. Муж и жена только. На папу они произвели хорошее впечатление. Мне придётся поехать позже. Привести всё в порядок. Это – только предложение.

Аллусик. Как там, у М.А. с моими вещичками? Напиши, что у тебя ещё хорошего? Может быть, тебе что-нибудь нужно выслать? Напиши без предрассудков. Дружески выполним, с большой охотой.

Про наших деток. Все три девочки стали капризными. Очень много зубов пошло. Плохо переносят. Похудели. Бегают в садике и всем кричат "деда" и "баба". Говорить не умеют.

⁸ М.А. – Марія Андріївна Зарецька

Оксана хитрее всех. Делает вид, что умеет болтать язычком. Ничего особенного. Мальчишки все-таки лучше.

Ах, Алёшеньку бы сюда. Как хорошо было бы.

Целую крепко, крепко.

Мамуся.

Горська А. – Горський О. (13.01.57)⁹

Дорогая Мамуся!

Я здорова, работаю. Начала на холсте картину. Скучаю по Вас и Алёшеньке. Спасибо за материал. Правда, мы с Витей огорчились, что он синий. Хотелось бежевый или серый. Я говорила папусе. Звонила тебе вчера, т.е. 13.01 вечером. Не нашли вас. Сообщите точный номер телефона. Были на Монтана. Слов не нахожу – так хорошо. Папусе благодарна безмерно. Низведский дал 5-й ряд посередине. Очень хорошо. Спасибо ещё Папусе. Мы с Витей здоровы. Скучаем по Алёшеньке.

Лялинька, пальто просим сшить так. По силуэту книзу уже, широкие плечи, шире мерки, чуть покатые, рукав широкий, на пройме строчка. Борта большие, воротник чуть закруглённый, по принципу венгерских пальто. Манжеты, высокий пояс, пат, ниже талии, карманы не знаю какие. Вообще, красивее. Ах, если бы достать светлый

⁹ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: № 1165, опис 1, справа № 45

материал. Ты не думай, что я не благодарна, так модно и красиво – светлый.

Целую крепко, крепко.

Алла.

Мой адрес:

Киев, хутор Шевченко,

Котляревского, 27.

Дом творчества и отдыха художников.

Горська А. – батькам (01.02.57)¹⁰

Дорогие мои, любимые Папуся и Мамуся!

Почему не пишете?

Я остаюсь здесь на 2 месяца. Картина идёт ничего, только последнее время вяловато работаю. Что бы придумать, чтобы приободриться? Всё-таки скучаю и тоскую. Написали бы пару слов. Алёшенька хулиганит, забросил все игрушки, садится за свой маленький стол с ящиками и рисует. Если М.А. просит его что-нибудь принести, он заявляет: "У Алёши ручки болят", или "Алёша болен". Вот хитрец. Он здоров. Веселится и, конечно, страшно утомляет деду и бабу Зарецких.

Дорогие мои, я изменила свою картинку. Отрезала им ноги, стало так поэтично – так как всё собралось и силуэт ног не мешает силуэту голов и рук на небе. Размер 1м. х 3м., т.е. 3 квадрата. Много неба. Теперь нужно хорошо написать и

¹⁰ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: № 1165, опис 1, справа № 47

найти хороший типаж, а формально, она нашлась, и красиво.

Напишите о себе. Как Ваше здоровье? Как Папусе работается? Жду, жду писем.

Целую крепко.

Ваша Алла.

Скучаю. Мамуся пиши. 1/ II – 57

Адрес: Киев. Хутор Шевченко.

Котляревского, 27,

Дом творчества художников.

Горська А. – батькам, (прибл. лютий 1957)¹¹

Любимые мои, дорогие Папуся и Мамуся

Как я рада Вашей посылочке. Родные мои, не беспокойтесь. Я сейчас чувствую себя хорошо, делаю уколы, пью лекарство, полощу горло. Доктор сказал, что всё от горла. Чувствую себя неважно, а сейчас даже работаю по 4 часа и не устаю. Картина движется.

Только что был Чебаненко¹², зам. Бабийчука¹³, Яценко сказал, что я папина, т.е. Горская. Чабаненко поинтересовался, видел ли папа мою картину. "Эскиз видел, а картину не успел, – мамуся больна была" – я сказала. Поинтересовался её здоровьем. Не знаю кокетство или действительно милый человек. Во всяком

¹¹ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: № 1165, опис 1, справа № 47

¹² Чабаненко І.І. – заст. міністра культури УРСР (1957 р.)

¹³ Бабійчук Р.В – міністр культури УРСР (1957 р.)

случае – довольно интеллигентный человек. Фу, какое длинное слово.

Хороший мой папуся, ты напрасно волнуешься. Хотя дела мои неважные, а всё-таки излечимы.

Здесь говорят, есть замечательный сердечник, но к нему невозможно попасть – Букреев. А мне хочется в Одессу (ведь и там есть врачи).

Соскучилась очень по Вам и Алёшеньке. Привезу его с собой. И Вите нужно отдохнуть. Сейчас чувствую себя прекрасно. Собираюсь кончать картину к концу марта. Тогда увидимся.

Целую Вас крепко, крепко. Не волнуйтесь. Берегите себя.

Ваша Алла.

Горська А. – Горський О (04.02.1957)¹⁴

Дорогая, любимая Мамуся!

Выздоровливай быстрее! И больше не болей! Скоро–скоро я приеду с Алёшенькой. Лялинька, прошу тебя продать синий материал. Там получается с 300–ми, что прислал Виктор 2100 р. Из них вычти: пальто, кепку, шапочки, пижаму и моего долга (из 1200) 200 р., чтоб осталось 1000, т.к. Виктор не знает.

¹⁴ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: № 1165, опис 1, справа № 45

Папуся обещал купить в Москве синий костюм чешский или венгерский, так что деньги пока не отдавай. Я пришлю тебе Алёшинкин рисунок.

Выздоровливай. Целую крепко. Алла.

Если увидишь такие же зелёные сумки, как у меня, купи, пожалуйста, две штуки, только такого цвета или другого, но только благородного, неяркого. Деньги вычти из тех.

Спасибо тебе за пижаму, шапочки!

Целую крепко, крепко.

Горська А. – Горський О. (09.04.1957)¹⁵

Родные, хорошие, любимые мои
Папуся и Мамуся!

Скоро, скоро я приеду вместе с Алёшенькой. Это чудесный ребёнок, довольно послушный, страшный фантазёр и говорун. Уже знает всякие стихи и обожает гулять. С улицы в дом не затянешь. Головка вся кудрявая, глазки карие, внимательные, веселенькие. Мы с ним гуляем с утра до вечера. Алёшенька строит дома, но говорит, что будет композитором и художником.

Когда Мария Андреевна его однажды укладывала и сказала, что если он не будет спать, то придёт дед Мороз и заморозит её, то Алёшенька подумал и сказал: "Придет другая бабушка – Алёнушка". Сообразил. Он знает, что в

¹⁵ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської:№ 1165, опис 1, справа № 47

Одессе его ждут бабуня Алёнушка и дедуня Саша Горский. Когда его спрашивают что делает его папа, он: "Танцует буги-вуги" – и показывает, как это делается, ну и масса других фантазий.

Ляленька, подыщи няньку. Какую-нибудь девочку. И хорошо бы Алёшеньке кроватку. Помню, в Ленинграде у меня были беленькие деревянные кроватка, ширма, столик, креслице. Здорово! Намёк довольно толстый.

Дорогие мои, я чувствую себя чудесно. Как Вы? Берегите себя. Целую крепко–крепко.

Ваша Алла.

Привет от Марии Андреевны и Ивана Антоновича. Мамуся, позвони им. Поговори с ними. Прошу тебя. Уже надо завязывать какие-то взаимоотношения. Пойми меня правильно, ты же самая умная!

Алла.

Соскучилась. Страшно.

Целую.

А.

Горська А. – Горському О. (15.04.1957)¹⁶

Одесса, кинофабрика Горскому.

Харьков 15.04.57 12час. 10 мин.

Выезжаем 21 поезд 63 вагон 6

Целую крепко.

Алла

¹⁶ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: № 1165, опис 1, справа № 46

Горська О.– Горський А. (14.01.1958)¹⁷

Родная моя Аллусик!

Как я люблю тебя и скучаю по тебе. Люблю, как и Алёшеньку, уже наравне. Тебя это радует, – правда? Мне бы хотелось побывать там поближе к тебе.

Я думаю, что Виктор уже в Москве.

Я стремлюсь. Аллушка, мужайся. Никаких меланхолий (Ни в коем случае). Наберись моей жизнерадостности. Ведь ты же моя дочка!!!

Как папа? Хмурится?

Бедная его примороженная нога. В своё время не долечили, после фронта финского. Ты помнишь, как мы в Ленинграде, в твоей комнате встречали Новый год под ёлочкой. А на столе стояли зелёные листья с фронта финского. Всё это у меня связано с примороженной ногой и руками, и лицом. А ты ещё была малышка тогда. Ты можешь продлить эти воспоминания и рассказать папе, как я переживала всё. Уж эти папы. Алёнушка, посылаю тебе апельсины и хурму. Но, увы, все кавказцы с хурмой уехали по домам встречать Новый год. Остался один и тот рыжий. Удивляюсь, как он задержался. Откопала у него под стойкой эту хурму. Ем, ем.

Целую тебя и папу крепко.

Алёна

¹⁷ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: № 1165, опис 1, справа № 67

Горська А. – батькам (кінець січня 1958)¹⁸

Дорогие мои, любимые, хорошие!

Сейчас у меня Виктор Иванович. Я ему очень благодарна. Сегодня у меня 37,1 – сняли швы – вся гадость вышла, Теперь скоро, скоро встретимся. Насчёт 37,1 не волнуйтесь – в моём положении это более чем благополучно. Настроение – прекрасное. Я так люблю Вас и хочу быстрее увидеться.

Целую.

Ваша Алла.

Я счастлива, что всё позади и убеждена, что операция – единственный способ избавиться от базеда. Всё очень хорошо. Шовчик, говорят, малюсенький. Да это и неважно. Не волнуйтесь, выгляжу я хорошо. Очень хорошо, что Мамуся не приехала. Только сегодня мы увиделись бы, а неделю мучились бы, находясь, близко друг от друга, и не увидевшись.

Поговорим скоро обо всём.¹⁹

Горська О. – Горський А.²⁰

Аллусик, дорогая, родная!!

Посылаю тебе неопределённо бандероль с таблетками (по 2 в день до еды) и фотографии Алёшеньки.

¹⁸ ЦДАМЛМУ, архів В.Зарецького: № 1205, опис 1, справа № 120

¹⁹ 21 січня в Москві у Всесоюзному інституті експериментальної ендокринології А.Горський зробили операцію на щитовидній залозі

²⁰ ЦДАМЛМУ, архів В.Зарецького: № 1205, опис 1, справа № 104

Все локоны Алёшеньки сняли. Чудесно – легко. Загорел, поправился очень. Каждый день у моря – купаемся. Его называют (на пляже) Алёшенька – капитан. На вопросы всем отвечает: "Моя мама рисует и пишет картины".

Аллочка, напиши нам, как ты устроилась. Папа интересуется – какая у тебя тема для картины. Какие пейзажи? Сколько времени тебе понадобится. Как ты питаешься? Фрукты есть ли там? Как у тебя с деньгами? Напиши – вышлю.

Крепко обнимаю и целую.

Алёнушка.

Горська А. – Горський О. ²¹

Дорогая моя, любимая Мамуся!

Ты мне так и не успела рассказать, как закончился твой "китайский курс" лечения.

Почувствовала ты облегчение или всё по-прежнему тебя мучает кашель? Если сможешь, приезжай с папулей на недельку в Киев. Я соскучилась по Вас.

Лялинька, знаешь, мне сначала не очень понравилась кофточка, что ты прислала, а потом я её так полюбила: она тёплая и зелёная, а мне теперь идут голубые и зелёные. Только к ней нужна серая или шоколадная юбка. Но у меня сейчас нет денег. Я недавно купила капроновую кофту (400 руб.). Она мне уже не нравится, она

²¹ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: № 1165, опис 1, справа № 45

хороша только под кофточки шерстяные. Потом я купила черный свитер, мне казалось, что он мне идёт, но когда получила твою кофточку – свитер померк, и я отдала его Виктору (500 р.). И ещё красивое бельё. Деньги ещё не выплатила. Это в рассрочку у твоих знакомых из 5-й квартиры. В общем, я в долгах, как в шелках, но скоро расплачусь. Всё о тряпках.

Дорогая мамуленька, я сейчас много работаю, но нахожу время и отдыхать. Не беспокойся о моём здоровье. Я пишу картину, рисую портреты и работаю у Виктора в журнале, и ещё школа, которая отнимает у меня много времени. Я стала заметно лучше работать. Без упорного систематического труда ничего не получается. Поэтому, если я хочу что-то сделать, сказать своё слово, хоть шепотом, я должна изо дня в день трудиться. Поэтому твой вопрос, когда "это" кончится, наивен, моя любимая.

Мне, правда, нелегко, но когда я чувствую, что может быть хуже, я отдыхаю. Картина завязалась неплохо. Я ещё начинаю серию гуашей с женщин фабрики им. "Розы Люксембург". Одну нарисовала. Пока ещё не очень хорошо. Плохо и то, что трудно угодить вкусам портретируемого и сделать художественно. Им хочется благополучного (вида), а мне выразительного. Я просто ещё недостаточно профессиональна, робею перед натурой, но уже не так, как раньше.

У Виктора в журнале зарабатываю немного, в основном на натуре для картинки и краски. Больше зарабатывать не хватает сил. Хочется больше сделать в картине. Она будет мало поэтичной и даже мало образной, зато профессиональной. Так я задумала. Это этап в моём развитии. Может быть, я и не права.

Мамуленька, я довольна своей жизнью. Почти каждый день, если у меня что-то получается, и я плетусь усталая, но удовлетворённая, вечером из мастерской, я с благодарностью вспоминаю тебя за то, что ты меня приобщила к искусству.

Мамуся, я неплохо выгляжу. Всем нравится мой цвет волос. Я два раза в неделю хожу причёсываться. Мне идёт. Чувствую себя как когда, но, в общем – бодро. По утрам каждый день зарядка и обливание холодной водой.

Алёшенька чувствует себя великолепно, но недавно заболел. Два дня – ужас. Он и простудился, и заразился от Симы²², или от Ады. В детский сад устраивать очень трудно. Я стану в очередь, но обещали не раньше мая.

Виктор много работает. Пишет несколько вещей. Одна очень интересная. Журнал у него отнимает 10 дней. У него – журнал, у меня – школа, зато не нужно унижаться в фонде, вымаливая халтуру, которой стало очень мало.

²² Сима – няня сына А.Горської

В следующем году я, может быть, уйду из школы, переключусь на графику, но это только предположение.

Любимая моя мамусенька, береги себя, не простуживайся. Я люблю тебя, целую крепко.

Поцелуй крепко моего хорошего, умного, любимого Папусю, когда он вернётся из санатория.

Надеюсь, нет, я уверена, что он весел и здоров. Пусть не забывает, что лишняя улыбка сохраняет воз здоровья.

Целую.

Алла.

Горська А. – Горський О. (05.06.1961) ²³

Дорогая, любимая, родная Мамуленька!

Как ты себя чувствуешь? Почему вы с Папусей были такие грустные в воскресенье вечером? Напиши мне, как ты себя чувствуешь, чем ты лечишься, соблюдаешь ли режим дня, кто ухаживает за вами, кто готовит.

Почему папуса грустит? Как он чувствует себя без работы? Почему он ничего не пишет о своей работе? Он сделал так много интересного в нашей кинематографии, что это должно стать достоянием людей. Уже только "молодёжная Одесса" страшно заинтересует и взволнует читателя. У нас так мало популярно написано о

²³ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: № 1165, опис 1, справа № 45

нашем киноискусстве, о создании отдельных картин, о работе коллективов картин. Если найти время, желание и полюбить эту идею: поделиться с другими, многими, – вышло бы здорово.

У нас в Киеве есть, как и везде, рекламные бюро, куда я и попала вчера по ошибке. Там подают заявление об обмене на доску. Надо это сделать, но я не знаю какое должно быть содержание этого объявления.

Сегодня пойду в "обмен бюро".

Оно находится на Крещатике, 44.

Горська А. – Горський О. (11.06.1961) ²⁴

Лялинька, любимая, Мамусенька!
Здравствуй!

Что-то ты мне ничего не пишешь. Не знаю, как твоё здоровье. Почему ты ни одного словечка не сказала мне вчера по телефону?

Папуся в каком-то сложном настроении: он и добрый, и сердитый одновременно. Знаешь, мамуленька, я писала о том, что пойду, узнаю в отношении списков, потом прислала телеграмму, но ты, видно, не поняла. Теперь иногородних списков у них, т.е. в обмен бюро, нет; есть только киевские. Сегодня я дала пять рекламных объявлений на доску в разных районах города. Объявление такого содержания:

Одесса на Киев.

²⁴ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: № 1165, опис 1, справа № 45

Меняю (Одесса) изолированную 2-х комнатную квартиру 46 кв. м. (22 и 24) со всеми удобствами, балконом, 3-й этаж, новый дом, ул. Свердлова²⁵ в районе парка им. Шевченко. Меняю на изолированную квартиру в Киеве, 2-й этаж. Звонить по телефону: Киев 5–80–59 Горская А.А. Одесса 2–67–39 Горская Е.Д.

Вот слово в слово текст объявления. Оно будет висеть 10 дней. Потом, по приездам в город, дам ещё. Смотрела на досках объявлений иногородних мало. Наткнулась на В.Града. Видно, ещё не поменял. Дал повторное объявление. У него – 2-х комнатная квартира, 2-й этаж, 35 кв. м. Хочет в Одессе 2-3 этаж, 40-50 метров. Наверное, хочет 3 комнаты. Считается, что Киев – столица, а поэтому ему и привилегии. А как же море?

У Алёши дела со школой обстоят так.

Я хотела его в английскую школу. Нашла пути. Но ему не хватает 2 месяца, а там придираются ко всему.

Есть два варианта. Во-первых, отдать его в этом году в хорошую, обыкновенную школу, ту, что напротив кинотеатра "Комсомолец Украины" – и дело с концом. Вопрос: оставить на год дома. Учить музыке и английскому языку (по 2 раза в неделю). На следующий год отдать в английскую школу. Для этого я должна буду (познакомилась с директрисой – интеллигентная, хитрая

²⁵ Вул. Свердлова (тепер – вул. Канатна), 19/21, кв. 4

"французенка") вести изобразительный кружок, провести 3 "вечера художника" и т.д. В общем, оставив школу, буду занята, правда, меньше, в другой школе. Школу художественную оставляю. Хотела надолго уезжать. Но при этой "программе-2" – не удастся.

Есть работа в Киеве. Решила попробовать. Как ты мне посоветуешь? Напиши мне пока в село по адресу: Киевская область, Чернобыльский р-н, село Горностайполь. До востребования. Горской.

Лялинька, папа просил узнать телефон Раца. Если не успею, ему можно позвонить из Одессы "со справкой". Т.е., назвав фамилию, имя, отчество, адрес, не указывая телефона.

Мамуленька, можно дать объявление в газету "Вечерний Киев". Напиши им в редакцию, узнай, если хочешь быстрее, а нет, так я это сделаю по приезду в город.

Уезжаю, наверное, 12/VI, если задержусь – позвоню.

Поцелуй крепко, крепко Папусю.

Пусть бережёт здоровье, принимает всё проще, спокойнее.

Целую тысячу раз.

Алла.

Горська А. – Горській О. (16.06.1961) ²⁶

Дорогая, любимая, хорошая, Мамуленька!

Мы уже в селе. Работы непочатый край. Хорошо. Я буду у реки. Алёша пока останется с Витей. Потом я его заберу. Алёша чудесно проводит время. Пиши мне по адресу: Киевская обл., Чернобыльский р-н, село Горностайполь. Горской А.

Лялинька, я послала Симу, правда не надолго. С 1-го июля у неё отпуск. Пусть эти 15 дней она вам хоть немного поможет. Тебе будет лучше, и папа успокоится в своей суетливости. Он же всегда занимался любимым делом – работал и не знал "кривых улыбок" быта. А теперь воспринимает его слишком обострённо.

Мамусенька, как бы тебе быстрее избавиться от температуры. Если бы это зависело от моего присутствия, я бы сразу приехала. А так, несчастное бессилие.

Тут пока никого не нашла, кто бы хотел ехать. Кто хотел – уехал раньше. Да и колхоз не отпускает, документов не дает. Договаривайся со знакомыми Кати.

Мамуленька, я раньше августа не вырвусь. Пиши, как ты, пиши чаще. Хоть 2 слова. Целую тебя, обнимаю.

Целую Папусю. Обнимаю Вас.

Алла.

²⁶ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: № 1165, опис 1, справа № 45

Горська А. – Горський О. (27.06.1961) ²⁷

Дорогая, хорошая, Мамуленька!

Почему от тебя нет ни строчечки? Как твоё здоровье? Как Папуся? Напиши пару слов. У нас всё хорошо. Я отделилась от Вити и Алёши. Живу у реки. Пишу детей. Трудно с ними. Мало позируют и неохотно. Скоро начну ещё одну работу: "Портрет паромщика". Там и мотивов хоть отбавляй. Было бы время и здоровье. Скоро поедем в Москву на пару дней – там выставка Renato Гутузо.

Напиши.

Целую тебя и Папуся крепко, крепко.

Привет Симе.

Алла.

Горський О. – Горська А. (23.06.1961) ²⁸

(телеграма)

Аллочка, родная, всё так неожиданно закончилось. 27 июня в 6 часов вечера не стало нашей родной горячо любимой Ляли.

Отец.

Горська А. – Горському О. (07.07.1961) ²⁹

Дорогой, любимый отец!

Посылаю эскиз. Края решётки нужно делать

²⁷ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: № 1165, опис 1, справа № 45

²⁸ ЦДАМЛМУ, архів ВюЗарецького: ф.№ 1205, опис 1, справа № 105

²⁹ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф.№ 1165, опис 1, справа № 46

плотнее, чем середину, так, чтобы она смотрелась ажуром в раме. Углы произвольные. На углах припаять крепления, чтобы можно было укреплять в земле. Высота решётки – примерно 1 м. Если – больше, то круги будут велики, а квадраты плохо, я пробовала. Забор тоже плохо. Мне кажется, что круг с ажуром – лучший выход.

Папуся! Береги себя. Я к тебе скоро приеду. Мы завтра уезжаем в село. Алёша едет в Белгород. В августе соберемся вместе.

Целую тебя. Обнимаю.

Алла.

Виктор кланяется тебе горячо и сердечно. Алёша обнимает и целует. Мы решили его с собой не брать. Сейчас это всё, т.е. лишняя нагрузка, будет трудно. Приедем вдвоём. Не забудь пойти на выставку детского рисунка.

Целую крепко, крепко. Алла.

Горська А. – Горському О. (14.07.1961) ³⁰

Дорогой, любимый Отец, здравствуй!

Наконец приехали. Работать ещё не начинала. Два дня спала. Тут так много кислорода и всяких запахов цветов, трав и земли, что не успеваешь вдохнуть.

Сердце стенает, тоскливо. Скучаю по тебе. Беспокоюсь, как ты себя чувствуешь.

³⁰ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф.№1165, опис 1, справа № 46

Очень жаль, что отправила Алёшу в Белгород. Проявила эгоизм и малодушие, была в растерянности. Папуся, Сима с Алёшей (сразу после Симиного отпуска) приедут в Киев, и будут ждать меня, если я буду ещё занята. А потом приедем в Одессу к тебе.

Я подала заявление на увольнение. Могу себя уже чувствовать свободной.

Тогда, помнишь, ты меня просил позвонить Берковскому, я сделала это. Винярский уже был в Одессе. Я думаю – он позвонил тебе.

Напиши мне как твоё здоровье, твои дела.

Целую, обнимаю.

Твоя дочь.

Горський О. – Горський А. (19.07.1961) ³¹

Аллочка, родная моя!

По письму заключаю, что к первому августа Вас не ждать. Грустно. Пока вернётся Сима, да время в Белгороде, гляди – и пятнадцатое. Я прошу всё это ускорить. Пусть Сима с Алёшей едет сюда и сразу. Здесь начался фруктовый сезон. Зачем его упускать. До заезда Симы проси Марию Андреевну – пусть просветит пищевод и желудок Алёши. Это необходимо проделать, потому что отравление было с ожогами. Так мне кажется. Во всяком случае, за ним надо понаблюдать врачу. Если после случившегося у Алёши пойдут вихрем

³¹ ЦДАМЛМУ, архів В.Зарецького: ф. № 1205, опис 1, справа № 105

расти волосы, то порекомендуй Виктору это средство принимать внутрь (не в тех дозах, конечно). Гляди, и у него буйно пойдут каштановые волосы, покрывая образовавшуюся целину.

Раздумывая над твоей работой, я поначалу рекомендовал бы назвать картину или "Колхозная поросль", или "Колхозные всходы". Этим определится направление темы. Работая для своего удовлетворения, нужно тесно увязывать тему с интересами государства. Ты у меня умница и не след тебе об этом напоминать. Не пойму, как за такой короткий срок ты справишься с паромщиком. А нужно было бы. Может получится очень хорошая вещь, как по замыслу, так и по настроению. Энергичней и уверенней веди наступление на работу. Выразительнее подчеркивай характеры и придавай романтизм содержанию, и ты уйдёшь от фотографизма.

Правильно поступила, оставив школу.

С твоим здоровьем нужно выбирать одно: или педагогику, или живопись. Я – за живопись. Сейчас подчини себя всю работе к выставке. И тоску подчини качеству работы и окончанию ее к сроку.

По мне не скучай, это тоже тормозит кисть. Я только и хочу и об этом всё время думать, чтобы характер руководил твоими поступками. На то, чтобы оставить Алёшу у себя, его (характера) не

хватило. С этой фамильной наследственностью (по моей линии) нужно кончать. Поступками, делами, работой руководить твёрдо и настойчиво. Сентиментализм – наш враг. Борись с ним. На это нам часто указывала Мамуся.

Я себя чувствую, вернее, подчиняю своё состояние сознанию, что в сердце сохраню страстную любовь, верность памяти друга, жены. Всегда и вечно быть благодарным ей за ту волю, с которой она направляла нас в жизни, помогая расти, творить и быть полезным делами своими нашему обществу. И дальше мы уже сами, крепко взявшись за руки, (будем) помогать направлять свою жизнь, оберегать здоровье каждого и помогать чем можем тебе, Алёше, Виктору. Крепить свою жизнь сознанием, что есть кого растить и чего жить.

Твой Отец.

Привет Виктору.

Целуй Алёшу.

Горська А. – Горському О. (19.07.1961) ³²

Папуся, любимый!

Письма отсюда идут очень длинно, кружным путём. Районный центр дальше от Киева, чем наше село, на 35 км., а отсюда письмо идёт на узловую станцию Янов, что дальше

³²ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф.№ 1165, опис 1, справа № 46

района ещё на 35 км. Понимаешь, какая сложная вариация!

Папуленька, я сегодня только иду в своё село, а "сегодня" – 19 июля. Всё время было какое-то неровное настроение: то озлобленность против всего, то полное безразличие со слезами. Теперь воспоминания и сны, но уже тихо и очень грустно. Природа и всё художническое воспринимается как через марлю: мутно

Да ещё и подрамники не делали. В воскресенье ездили с Виктором в Опачичи. Это – замечательный кусочек Земли. Лес, болото, холмы, сады, национальная одежда, красивые женщины. Ездили с приключениями. Ночевали в клуне. Везли оттуда зонтик, для меня мольберт, холст и впечатления.

Папуся, пиши мне, как ты. Как твоё здоровье, как сердце? Напиши, как дела с оградой и плитой? Есть ли новости квартирные. Говорили ли с Винярским? Скоро увидимся.

Целую крепко, обнимаю.

Твоя дочь Алла.

Горський О. – Горський А. (27.07.1961) ³³

Дорогая Аллочка!

Получил твоё хорошее письмо и радуюсь, что у тебя ладится работа. Хотелось, чтобы к концу пребывания за полярным кругом, вы с

³³ ЦДАМЛМУ, архів В.Зарецького: ф. № 1205, опис 1, справа № 105

Виктором написали резко отличное (талантливое) от рыбочукщины.

Жалею, что состояние дороги в твоё село не даст мне возможности (что-то очень длинно) побывать у тебя. А хотелось. Мне скучно. Я тоже в воспоминаниях.

Но у тебя любимая работа, потом грустное одиночество. А я тоскую по работе, терзаюсь весь день, всё время. Судьба зло и несправедливо лишила нас дорогого на свете.

Вчера окончили установку надгробья. Это была очень тяжёлая, по своей громоздкости, работа. Но всё позади. Веду переговоры с мастером.

Ждал приезда Алёши. Увы, Сима только к сентябрю освободится. Жаль.

Тогда к концу августа буду и я в Киеве.

Посылаю письмо Симы, ответь ей. Я бы сделал это и сам, но не разберу адрес.

Любящий свою грустящую дочь,

Отец.

Привет Виктору и удачи.

Горська А. – Горському О. (23.07.1961) ³⁴

Здравствуй, дорогой Отец!

Ох, и дождит у нас. Моя работа стоит. "Детей" я уже почти кончила. Хотелось мне сделать сложнее, да материал – темпера, не

³⁴ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 46

позволяет. Много наслаиваешь – краска трескается, отваливается. Материал должен быть частью замысла. Но нужен опыт, чтобы сразу понять, какой нужен материал для исполнения.

А дождик всё лениво, по капельке падает, хоть бы уже полил, огороды чахнут, подсолнухи вянут. А ты знаешь, Папуся, что подсолнух, пока не зацвёл, поворачивает голову за солнцем, а зацветет, смотрит только на восход.

Вторая моя работа "Паром" может и не состояться. Паром вытаскивают на берег, будут конопатить, очень уж течёт, все окрестные мальчишки не успевают откачивать воду. Если сумеют транспортировать – хорошо, а если нет, то придется немного задержаться.

Раньше для меня было проблемой – сделать, т.е. исполнить, а теперь уже почти преодолела эту ступеньку, нужно подниматься на следующую – сложность. Зимой буду решать усложненные задачи.

О, лягушки запели! Тут хорошо днём, когда работаешь, смотришь, а вечером невыносимо трудно.

Воспоминания наваливаются кошмарным грузом. Воспоминания тридцати лет. Сердце от душевной боли колотится страшно громко. Хочется что-то делать, куда-то бежать, возмущаться, кричать. Вместо всего этого стараешься заснуть, пьёшь мёд. Как всё нелепо.

Постараюсь скорее кончить работу. Вчера был Виктор, принёс корзину яблок. Он молодцом, держится со мною тепло, ласково.

Дорогой, любимый, Папуся! Скучаю без тебя.

Напиши хоть два слова. Хочу видеть твой почерк. Телеграммы тут пишут от руки. Слова твои, а почерк – чужой.

Целую тебя крепко, обнимаю.

Твоя дочь Алла.

Горська А. – Горському О. (30.07.1961) ³⁵

Здравствуй любимый, единственный Отец!

Ты знаешь, всё время хочется писать по-украински, разговаривать по-украински, думать начинаешь по-украински.

Читаю Коцюбинского. Хороший язык. Тенденциозности чуть–чуть больше, чем нужно. Папуся, с паромом пока не идёт. Его еле–еле вытащили наполовину из воды. Нос на суше, хвост киснет. Никто его не чинит. Какой–то он беспомощный, ненужный. Я сделаю всё, что смогу, кончать придется дома. Написала "детей", два фундаментальных, выставочных этюда. Пишу небольшой пейзаж с гусями. Вот мука – только я к ним, они от меня. Не могу из них сделать формулу. Придется покупать хлеб и бросать им буханками, они обжоры. А не выйдет,

³⁵ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 46

перебазируюсь на уток, эти не так горды, но и не так красивые.

Сегодня баня. Очень трудно. Я каждое утро ныряю в реку. Нырну, поднимусь – по колено. Сомов нет, никто за ноги не хватает. А ты видел сома? Я – нет.

Твоё письмо вызвало восторг у меня, а твой рецепт потряс Виктора. Он готов глотать пауков, лишь бы помогло. Но волосы не растут, не хотят. Не знаю, с умыслом или нет, но ты его разыграл. Одна из двух, подаренных тобою бутылок "Кармазина", была с бензином. Представляешь это зрелище: круглая голова, по ней течёт бензин, глаза лезут из орбит. Весело только, конечно, окружающим.

Папуся, хочу сначала прислать к тебе Алёшу с Симой, я могу закрутиться с работой. Но из Харькова в Одессу им не выехать. Предлагаю сделать так: вызвать их в Киев. Приехать самой. Снабдить их деньгами, посадить в Одесский автобус. Билет на автобус ещё можно выстоять, на поезд – дудки. В Харьков нельзя было уехать поездом. Поехали автобусом. Все стали такими современными, подвижными.

Я хочу запасть на зиму "ударной" темой. Зародыш есть. Писать стала чуть смелее, легче, веселее. Не так боюсь краски. За зиму распишусь. Рада, что оставила школу. Не будет раздвоенности.

Папуся, как ты? Я скверно. Иногда приступами крутит и комкает душу неведомая сила, независимая от сознания. Работаю.

Напиши маленькую писулечку. Сегодня пятница. Завтра суббота.

Пойду к Вите на воскресенье, брошу письмо.

Целую крепко.

Обнимаю.

Алла.

Горська А. – Горському О. (11.08.1961) ³⁶

Любимый Отец!

Приехала в село, а здесь сюрприз: два твоих письма. Только письма огорчительные. Хотела, сгоряча, возвращаться и ехать к тебе, да утром подумала, что ни я, ни Алёша тебе по–настоящему не поможем. Помогает только время и работа. И, конечно, место, где каждая вещь о том, что было, где лежат очки, которые никто уже не оденет, стоят сиротливо туфли. Не знаю, зачем ты себя так мучаешь. Почему ты не решился уехать на время? А с другой стороны, как не меняешь место, а всё возишь в своём сердце. Так что я тебя понимаю. Нужно одно – работа, чтобы занять мозг.

У меня, папуся, дорогой, хороший, работы хоть отбавляй. Только после недельного перерыва я совсем вышла из формы, как спортсмен,

³⁶ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 46

который не тренировался целую неделю. Алёшина болезнь здорово меня откинула в сторону. Пока войду в колею, опять время пройдёт. Оттягивается наша встреча, но работу я должна закончить. Ты должен понять меня и не сердиться. Я не могу бросать одно и начинать другое. Так я ничего в жизни не успею. А времени осталось так мало.

Папуленька, когда Алёшенька приедет, очень прошу тебя, первое время следи, чтобы он не утомлялся, ел творог и фрукты, и лёгкое мясо. Это всё нужно и тебе. Развлекается он пусть самостоятельно. Не бери на себя нагрузку чтения ему.

Папуля, выставка у нас пятнадцатого. Виктор повезёт в Киев то, что уже готово: свою одну работу и моих "детей". Потом он сразу вернётся кончать ещё свою одну, я тоже буду навёрстывать упущенное, и мы подадим ещё по работе на Москву.

Когда Виктор будет в Киеве, он переведёт тебе деньги для Алёши. Я дала Симе мало, т.к. у меня все запасы кончились, а у Вити на книжке есть. Ты давай Симе на два-три дня. Сосчитай примерно, сколько вам втроем нужно в день, и из этого расчёта давай ей деньги. И иногда следи, чтобы она тратила экономно и не разбазаривала попусту. Если тебе неохота этим заниматься, плюнь на всё, дай ей на десять дней, а там ещё, а там я приеду.

Папуся, я стараюсь работать быстрее, энергичнее, но пока тормозится всё из-за перерыва. Вхожу в русло. Трудно. Да ещё жара стоградусная. Но держу нос кверху и тебе тоже самое советую. Будь же умницей. Целую, обнимаю. Твоя дочь Алла.

Виктор шлёт тебе привет.

Целую.

Алла.

Горська А. – Горському О. (18.08.1961) ³⁷

Дорогой, любимый, единственный Отец!

Я так обрадовалась, получив твоё письмо. А ещё удивилась, увидев Алёшино письмо. Посмотрела на штемпель: твоё письмо шло три дня. Вот уж чудеса! Ты его, наверное, приворожил. Я тоже что-нибудь нашепчу над своим письмом.

Папуся, я рада, что Алёша после всех "свинок" приехал. Ему это полезно, а тебе веселей. Боюсь только, как бы он тебя не утомил. Ты с ним не панькайся. Когда тебе нужно отдохнуть выставляй его за дверь.

Я прошу тебя, мимоходом³⁸ с ним читать. Вывески на магазинах, лёгкое слово в книге. Писать односложные и двусложные слова: мир,

³⁷ ЦДАМЛМУ архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 46

³⁸ У листі було "походя"

дед, соль, мина и т.д., так чтобы ему было интересно.

В отношении денег я сказала Виктору, чтобы перевёл. Но если забудет, что будет свинством, то сделаем так, как ты предлагаешь: ты мне счёт, а я оплачиваю наличными.

Виктор повёз работы в Киев четырнадцатого. Повёз детей и свою "Косу". Он от моих "детей" в восторге. Я считаю восторги – это слишком. В работе есть что-то ласкающее. А может быть, я думаю так, потому что мне этого хотелось. В ней нет "помпы", поэтому её могут не принять. По мастерству она, по моим требованиям, полузрелая, но энергичная. В ней есть жизнерадостность. Я посвятила её в себе Маме. Называется она: "Ганя, Михайло, Петро". Это – лучшее, что я сделала, поэтому я позволила себе так много о ней говорить. Плуну три раза через левое плечо, чтобы её приняли.

"Паром" движется. В понедельник иду не реку – паром плавает. Мой "паром" изменился. На первом плане головка девочки, за ней несколько условно река, паром – крупным планом.

Называться будет "Припять".

Заодно сделала подготовительные рисунки к "Пионерам". Компоную фрагментарно не "кассово" ("кассовая кинокартина"). Зато появилась у меня почти кассовая работа "Лён идёт". На льнопункте во время работы. Если я

буду её делать, то задержусь до 15 сентября. Ух, и разболталась.

Отец, надпись на плите делай, как тебе хочется. Мне больше нравится твой вариант. И это больше в характере Мамуси – никакой симметрии. Надо только надпись закомпоновать в размере плиты. Решить: писать одинаковыми по величине буквами имя и фамилию или разными. Писать строгим академическим шрифтом. Если Ирина Владимировна – та художник, которую я знаю, то передай ей привет.

Папуся, как с твоей работой? Какого рода консультации тебе предстоят? Скорее бы тебе работать. Не принимай близко к сердцу выходки твоих "друзей". Из этих ребят мне всегда больше всех нравился Ташков. А твой любимчик Вася – пижон "внутрях". Оденься в злой юмор, и ты будешь неуязвим. Юмор – самое сильное средство.

Я купила книгу Юткевича "Контрапункт в искусстве кино". Мне показалось, что он больше от ума идёт, чем от таланта. Книга интересная, только чуть-чуть больше поучительная, чем нужно.

Папуленька, будь здоров, будь весел. Веди себя хорошо, особенно при Алёше. Не мне тебя учить, ты лучше знаешь, что делать.

А ведь скоро твой день рождения. Дарю тебе весь солнечный свет и тепло.

Целую тебя, обнимаю.
Твоя дочь Алла.
Целуй Алёшу. Привет Симе.
Извини, что пишу карандашом.

Горська А. – Горському О. (24.08.1961) ³⁹

Дорогой мой, любимый Отец!

Виктор приехал и не привёз мне ничего утешительного. Секция приняла мою работу хорошо. А Президиум принимает с какими-то поправками. Я их делать не буду. В моей работе есть один недостаток крупный: нет органической связи голов с пейзажем, всё сделано отдельно. Недаром я писала тебе, что работа полузрелая. Виктор говорит, что она выпадает по остроте композиции и "нахальному" рисунку из салонного большинства. Одним словом, Мой дорогой Папуся, я сначала расстроилась, а теперь работаю, так как не работать не могу. "Паром" мой очень изменился, сам паром отодвинулся на задний, далёкий план, голова стала главным. На этот раз придётся повозиться – увязать с пейзажем. "Пионеротряд" буду тянуть, "Лён" заберу в Киев. Льнопункт не работает – идут дожди. Холст большой, места нет. Я уже немного устала, отупела. Дотяну "Паром", приеду к тебе.

Папуленька, прости, что пишу на телеграфном бланке. Знаешь, Мария Андреевна

³⁹ ЦДАМЛМУ архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 46

перед отъездом ходила с Алёшей опять к тому профессору. Он сказал, что сердце у него не очень. Солнце и море днём ему нельзя. Только утром и вечером. Как вы там с ним? Виктор послал немного денег, пока хватит. Будь экономен. Папуленька, я очень уж соскучилась по тебе. Я бы уже через пять дней выехала, если бы не "Пионеротряд". Буду его решать эскизно. Знаешь, хочется кончать начатое.

Здесь гадкая погода, дождит страшно, аж сердце болит.

Целую тебя крепко, обнимаю.

Твоя дочь Алла.

Горська А. – Горському О. (05.09.1961) ⁴⁰

Дорогой, любимый Отец!

Вернулась в село. Получила письмо, газеты.

Спасибо. Ещё не прочла. Иду сейчас в Грини, на реку. Кончаю "Паром". Оставляю на потом "Пионеров", "Лён", еду в Одессу. Двенадцатого крайний срок. Двенадцатого буду.

Любимый Папуленька, ты не огорчайся тем, что работа моя не принята. Я посмотрела принятые работы и поняла, что встала на путь настоящего искусства, а не салона. Путь этот очень трудный, т.к. не терпит халтуры, салона и "полузрелости". Нужно здесь сделать не хуже

⁴⁰ ЦДАМЛМУ архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 46

Серова. Я решила специализироваться на детях, не разбрасываться.

Для этого нужно их много рисовать и писать. В моей работе ещё нет настоящего детского обаяния. Есть стремление и любовь к тому, что делаю, но это только замашка.

А ты знаешь, что удар убедительней всякой замашки. В следующий раз буду выставять опять "детей". Да не одну, а две—три работы. Было бы здоровье. Со здоровьем будет мастерство. А решимости и злости хоть отбавляй.

Итак, вступаю в "детский мир". Сергей Алексеевич сказал, что работа ему нравится, но она не доведена до совершенства. Понимаешь, что мне предстоит? Салоном не отделаюсь. Да и не могу.

Папуся, ты всё-таки очень грустный. Алёша тебе не помогает, а я тем более. Этот дом на Свердлова для меня как пытка. Я долго не задержусь, должна тебя огорчить, тем паче, что эта выставка материально нам ничего не даёт. Запасов у нас на три месяца. Нужно добывать деньги. Кроме того, я же договорилась в будущей Алёшиной школе, что буду вести кружок. Там же, буду писать, и рисовать детей. Хочу быть среди "детей" первой. Для этого — работать и работать.

Перед отъездом оставляю объявление об обмене. Если мы будем жить отдельно, для меня это будет ужасной травмой. Если ты будешь занят

работой – куда ни шло. Чувствовать же, что ты изнываешь от тоски и не мочь быть рядом – это ужасно. Я не могу тебя утешить, когда сама безутешна, но, я надрываюсь на работе, и это меня спасает. Участие посторонних меня бесит, эта лицемерная вежливость гадка. То, что есть, будет всегда, чуть притуплено только.

Целую тебя. Обнимаю.

Твоя дочь Алла.

Горська А. – Горському О. (20.11.1961) ⁴¹

Дорогой, Папуленька!

Работа моя признана хорошей, но очень похожей на Виктора. Отказ от покупки. За отказом – предложение перезаключить договор на эту сумму. Я не согласилась, потому что ещё буду похожа на Виктора года 3. Следовательно, покупка по этой причине никогда произведена не будет.

Виктор одалживает мне 770 руб. (на новые), уплачиваю, отрабатываю. Твой, вернее, мой долг тебе 200 (на новые) чуть откладывается. Пишу тебе об этом с условием, чтобы ты не огорчился. Я – ничуть. Знаю цену своей работе. Чувствую себя хорошо, только очень беспокоюсь о тебе. Напиши мне подробно, как ты себя чувствуешь, как твои бронхи и вообще самочувствие. Это меня очень

⁴¹ ЦДАМЛМУ архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 46

волнует. Выздоровливай быстрее и приезжай к нам. Ждём.

Целую тебя, обнимаю.

Твоя дочь Алла.

Ребята из Дома творчества все передают тебе привет. Они мне прислали в Одессу два письма – розыгрыша. Попроси Лёню мне переслать. Интересно.

Горський О. – Горський А. (28.01.1962) ⁴²

Дорогая Аллочка! Моя единственная и любимая дочь! Вчера исполнилось семь месяцев, как мы потеряли нашу родную и ни с кем несравнимую мать, друга. Любимую. Мир праху её – незабвенная.

Аллочка, не суди меня строго. Новый год я встретил у Ляли, вместе с моей единственной, дорогой и горячо любимой женой.

Весь день, тридцать первого декабря я находился в непередаваемом состоянии. На меня нахлынули воспоминания всех лет с такой силой, что в пору было натворить непоправимых бед. Я молил море, улицы города, места, где мы с ней были вместе, вернуть мне любимую – радость всей моей жизни. Тщетно. Море несло свою спокойную зыбь, а люди, занятые собой, проходили мимо, не замечая прохожего, состояние которого было невыразимо. Так до одиннадцати

⁴² ЦДАМЛМУ архів В.Зарецького: ф. № 1205, опис 1, справа № 105

часов вечера. А потом, не помня себя, я собрал немного, что было приготовлено к встрече Нового года – помчался к Маме. Пробравшись к могилке, рыдая, опустившись на колени, молил о прощении и клялся в своей глубокой любви к ней, и просил, настаивал подняться и идти вместе со мной домой, где мы как прежде встретим этот праздник вместе. Я обнимал могилу, целовал землю, скрывающую её от нас, и звал, звал, умоляя не покидать нас. Вернуться к нам.

Очнулся я продрогшим, больным, со щемлящим сердцем. Но успокоившимся. То был кризис. Кругом всё так же безмолвно. С дерева на меня смотрели большие глаза совы, недоумевающе вопрошавшие – что ищет здесь заблудившийся странник в такую неподходящую пору. "Проводил в бессмертие любимую" – мысленно ответил я на этот вопрошающий взгляд. Уходя, до самого забора меня провожала поднявшаяся сова и, сделав надо мною несколько кругов, пока я перелазил через забор, скрылась в темноте.

Одиноко, с грустью в душе и сознанием невозвратимого, я побрёл по городу к себе. Жизнь вступила в Новый год. Радостные голоса, смех, песни аккомпанировали мне с домов и квартир, мимо которых я проходил. Я завидовал их счастью, веселию и радости. Меня тянуло к ним. Ко мне возвращалась жизнь. Я мысленно обнял

тебя, Алёшу и Виктора, и уже громко поздравил Вас всех с Новым годом! Пожелал Вам здоровья, успехов в творчестве и много, много счастья и радости. Радуйтесь! Пусть злое не коснётся Вас.

Прости меня, Аллочка, что я причинил и тебе страдания этим пересказом, но я не мог не высказаться. Ты у меня умница и добрая, долго сердиться над непутёвым отцом не будешь. А я обещаю тебе на будущее быть благоразумней. А мамуся меня простила.

Целую тебя крепко, крепко.

Твой, любящий тебя единственную.

Отец.

Горська А. – Горському О. (17.07.1962) ⁴³

Дорогой, любимый Отец!

Ты прости меня, что написала только одно письмо. Так уставала, что сил не было писать. Сегодня вторая половина дня – выходная. Специально для тебя. Знаешь, "Хлеб" написала. Не знаю, как тебе понравится. Такой бойкий. Смешной. Но что-то есть. Несколько дней писала рушник, всё сделала. До чего ж показалось плохо. Перемахнула за 1 час. Понравилось. Оставила. Мысль вроде выражена. Работаю с удовольствием. Потому, наверное, трудно. Очень устаю. Когда хорошая погода, что бывает редко, жалею, что ты не здесь. Скучаю. Всё вспоминаю. Вчера был

⁴³ ЦДАМЛМУ архів А.Горської: ф.№ 1165, опис 1, справа № 46

сильный гром, молнии всё небо протыкали. Было страшно и весело вначале, а потом грустно. Всё думала, как ты там?

Моя "Азбука" движется. Тяжело, но вперёд. Куски есть хорошие. Мысль ясна. Но выражение её недостаточно сильно. Хочется чего-то терпкого. Пока ещё чуть-чуть сладко. Нужна натура. Женщина. С ними трудно. Заняты. Работать стала лучше. Сильный декоративный элемент. Сам материал – темпера не даёт "мясистого" письма. Тянет на плоскостное. Не знаю, как тебе. Может, не понравится. Много цвета. Хочется сдержаннее. Умения нет.

Купили сегодня "Українські народні романси". Какие чудесные вещи есть. Выучила почти "Чуєш, мій брате". Ты знаешь её, наверное. Романсы с нотами. Но я, ты же знаешь, ни бум-бум. А жалко. Начать учиться, разве что.

Чудесная книга "Народ і слово Шевченка". Очень хорошо, кратко, сжато, принципиально изложена история развития Украинской литературы, параллельно Украинского народа. В "Літературній Україні" прочла статью о "зрадниках Шептицьком, Петлюрі и др.". Не знала раньше. Спасибо за статьи. Интересно.

Витя на лугу. Пишет "Доярок". Сидят три украинки в ряд. В белом. Фронтально. Типаж интересный. Здесь у него две. Обе без названия.

Обе по мотивам украинских народных песен.
(Хотела написать "пісень").

Я должна начать "механизаторское". Пока
ничего нет. Погоды аховские. Хлеб стоит. Должны
были убрать на Петра.

Дождь. Каждый день дождь.

Папуля, напиши мне. Сердишься и молчишь.
Написал бы.

Целую тебя крепко, обнимаю.

Алла.

Горська А. – Горському О. (12.08.1962) ⁴⁴

Любимый, родной мой, Отец!

Всё время работала над той "девочкой с
подсолнухом", о которой говорила тебе по
телефону. Ты так вяло и грустно её принял, что
она не пошла у меня. Всё время у меня в ушах
звенела твоя интонация. Ты, верно, был прав. Она
не туда и не сюда. Тогда я разозлилась и сделала:
мальчик распахнул окно, "ранок", подсолнухи. В
общем, хотелось провести мысль – распахнутое в
жизнь окно, утро жизни, "соняшний ранок". По
краскам оправдывает себя. Весело. Голова
мальчика неважно. Вначале получилось
"утреннее" выражение. Боюсь его испортить,
голова не движется. Но общее впечатление вроде
есть. В какой-то степени удовлетворена. А раз
так, то и пишу тебе.

⁴⁴ ЦДАМЛМУ архів А.Горської: ф.№ 1165, опис 1, справа № 46

Спасибо за статьи. Асеев – чистое искусство, не понравился. Я читала чуть-чуть Вознесенского. Много в лоб, мало поэтических образов. Наш Драч мне ближе. Он очень украинский, и, как всё украинское очень поэтичен. У него чудесные стихи в "Вітчизні" №3. Вот если бы ты достал этот журнал. Пспрашивай в ларьках. У нас нет в центре. Понравился Леонов. Только очень тяжелый в слоге. Это не современно. Русак начала нашего века. Остроумно – "Автопортреты", остроумно и выдвинута идея гражданственности.

Да, Папуля, хочу свои "Жнива" делать иначе. Длинный холст в высоту. Украинка, с поднятыми смуглыми руками, раздвигает колосья жита. Фон золотой. Она в белой с узорами сорочке "чохлаці". Всё золотое, монументальное. Не знаю, как, но надеюсь – хорошо будет.

Итак, у меня сейчас 3 холстика почти готовых и один начатый. Эта моя живопись должна тебе больше понравиться, чем предыдущая.

Папуля, хоть бы вложил записочку в газету. Написал бы о здоровье два слова. Хорошо, что хоть газету прислал. Все съедемся в Киев к 25 августа. Ждём тебя.

От Виктора привет, трудится.

Целую тебя крепчайше, обнимаю сильнее.
Твоя Аллочка
Поздравляю с Космонавтом—4. Целую. Алла.

Горська А. – Горському О. (09.09.1962) ⁴⁵

Дорогой Отец!

Родной.

Я очень рада, что приехала сюда. Оказалось, что на моей карте художника масса белых пятен. Некоторые из них мне удастся потом ликвидировать с помощью художника Писанко Николая Николаевича.

Он написал труд о художественных средствах искусства. Это чрезвычайно интересные, по-новому суммированные результаты изобразительного искусства всех эпох. Выведены закономерности цвета, чувств, мыслей, философий. Этот человек – мудрец в нашем деле. Все его выводы чрезвычайно интересны и нужны. Трудно их воспринимать. Мы неграмотны во многом. Нас учили очень мало и очень плохо. Надеюсь стать интереснее в своём творчестве с помощью новых знаний и опыта.

Папуля, мне бы очень хотелось, чтобы ты переехал в Киев. Не знаю, хочешь ли ты сам этого. Может быть, ты сам этого не знаешь и не хочешь знать. Тогда я молчу. А если знаешь, давай вместе

⁴⁵ ЦДАМЛМУ архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 45

что-то делать конкретно. Приезжай в Киев сейчас.
Зачем ты усложняешь себе жизнь?

Напиши о твоём здоровье. Если сразу
ответишь, успеешь. Адрес: Херсонская обл.
Геническ, 1 почт. отд. До востребования.

Напиши о надгробии.

Целую крепко.

Скучаю.

Маленькая.

Горська А. – Горському О.(11.09.1962) ⁴⁶

Дорогой, любимый,

строгий,

единственный Отец!

Здравствуй!

Ты знаешь, твоя строгая справедливость меня
очень огорчила, да иначе и быть не могло. Ты, как
всегда, прав. Безжалостно прав. И твоё
предвидение в отношении тематики безошибочно.
Ты умён и опытен. Но никогда ещё опыт не
убеждал на словах так, как на деле. Только мой
печальный опыт убедил меня в твоей извечной
правоте. Тебя удивляет моя бодрость. Напрасно.
Сейчас объясню. Во-первых, работа признана
серьёзной. Это уже хорошо. А во-вторых, я давно
её не видела, а как посмотрела, нашла, что она
ужасно плоха. То, что было для меня год тому
назад вершиной, теперь оказалось подножием, а я

⁴⁶ ЦДАМЛМУ архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 45

поднялась чуть выше. Разве это повод для печали? Ну, а деньги?

По-моему мои "открытия" стоят этих денег.

Моя работа здесь через неделю кончается. Первые две трети я хотела свернуть со своего пути куда-нибудь в сторону. Тыкалась, как слепой кутёнок, страдала, ничего не выходило. Отбрасывала то, что умела, оставалась робким учеником. Ничего. И вдруг пришло. Не думай, что какое-то "гениальное" откровение. Нет, самое обыденное. Только через совершенствование уже достигнутого можно обрести себя. Нужно всё это пройти и уйти от него дальше. Кустодиев половину жизни был похож на Серова, Бакета и не вдруг чисто русское родилось у него. Счастливый.

Одним словом, Папуся, я сделала три работы "разряда" областной выставки. "Друзья" – три детские головки с голубем. "Портрет Люды Семыкиной" на фоне пейзажа. "Мальчик". Голова мальчика.

Эти работы мне дороги тем, что через них я опять пришла к "истине".

Прости, что не писала. Было грустно и раздражительно. Папуся, мы с Анной сделали барельеф, довольно плоский, в меру стилизованный. Мы с ней решили, что голову нужно сделать цельную, тогда она будет гармонировать с узором букв. Учли размеры плиты (маминой плиты).

Приедешь, посмотришь. Понравится – буду отливать. Приезжай к нам. Мне очень хочется тебя видеть. Устроим сразу вечер – обсуждение одной книги. Уникальная книга. Называется "Товарищ время и товарищ искусство". Автор В. Турбин. Журналист.

Я впервые в жизни ощутила потребность в искусствоведении, если можно так назвать этого человека. Я прочла только кусочек, но уже заморожена. С каким умом, логикой, фактами, талантом он препарирует современное искусство.

Однако думаю, что наступило такое время, что скоро многие заключения Турбина, ценные сейчас тем, что сказаны вслух, станут ценными и принятыми своей сутью.

Ты знаешь, произошла у меня большая переоценка ценностей. Этот человек заставляет мыслить, а не принимать готовое. Ничего не навязывает. Всё предлагается для обсуждения. Хорошо.

Папуленька, любимый, приезжай.

Целую крепко.

Алла.

Горський О. – Горський А. (27.07.1966) ⁴⁷

Дорогая Аллочка, любимая дочь моя!

⁴⁷ ЦДАМЛМУ архів В.Зарецького: ф. № 1205, опис 1, справа № 105

Что ты была в Одессе, я знал. Мне не передали содержания записки, оставленной под цветами на могиле любимой. Но о записке сообщили. Очень тяжело пережил и переживаю, что не присутствовал в этот день там, куда так рвался. Двадцать третьего июня докладывал на комитете о делах с температурой 38,5°. 24-го июня собирались положить меня в больницу с диагнозом ревматизм – острое воспаление коленного сустава. 25-го сдал билет в Киев. В больницу не пошёл. Вот уже месяц как маюсь с хворобой. Две недели лежал дома не в состоянии стать на ногу. Заливали салицилкой, а потом хирург сказал, что это воспаление надчашечной сумки. Кололи пенициллин – зря. После рентгена заявили, что в колене отложение солей. Вот так и мучаюсь не с коленом, а с причудливостью костоправов. Сейчас электропроцедуры. Ищу знахаря. Всё перечитываю твоё письмо и - Боже, как тяжело. Живу скучно. В отпуск пойду в октябре. В Одессу. Перевёл (деньги) тебе на сапожки.

Целую.

Твой Отец.

Горський О. – Горський А. (22.05.1969) ⁴⁸

Дорогая Аллочка!

⁴⁸ ЦДАМЛМУ архів В.Зарецького: ф. № 1205, опис 1, справа № 105

Возложил цветы, рядом с ними наши сердца
на могилу той, кто всегда – наша самая
единственная, самая любимая, самая дорогая,
неповторимая, наша
Ляля! Наше солнце. Наша жизнь.

Склоним головы перед памятью о дне её
рождения. Дне нашего единственного праздника.
Вечная память той, безвременно покинувшей нас,
но вся в нас, мыслях, чувствах, делах.

Отец.

P.S. Лечусь и страдаю

Горський О. – Горський А. (12.07.1970) ⁴⁹

Родная дочь и дорогой друг! Рад весточки и
хорошему состоянию. Уже начал было
волноваться. "27" – только ты помнишь печаль
мою. С солнцем и морем в дружбе. Одесситами
(район студии): и до чего серым серо, что не склал
мнения о них. В Киеве буду

22/VII. Вітай Віктора.

Цілую міцно. Батько.

⁴⁹ ЦДАМЛМУ архів В.Зарецького: ф. № 1205, опис 1, справа № 105

ЛИСТУВАННЯ А.ГОРСЬКОЇ З ЧОЛОВІКОМ ⁵⁰

Зарецький В. – Горській А. (29.06.1952) ⁵¹

Добрий день, Аллочко!

Вчора дістав неприємну звістку, приїхав Бутербродський і сказав Зарубі, що ти в Ленінграді зриваєш всім практику і є дезорганізатором дисципліни. Я розумію, що все це кінець кінцем дрібниці. Але все ж неприємно. Я сказав Зарубі (він мене викликав, і ще раз піду до нього, що у Алли своя практика. А ти будь обережною і нікого не тягни з собою по музеях. Зараз дуже суворо. Дервіша та Косяка збираються виключати з інституту. Були перевиборні інститутські партзбори, в основному все без змін. Я виступив і мені за це дісталось – не принципово, не лаяв дипломників та переддипломників.

Сьогодні цілою майстернею ідемо до Школи на випускний. В запрошенні написано Аллочці та Вітьку. Але це тільки на папері – йти мені доведеться одному.

⁵⁰ Віктор Зарецький (1925 - .1990) — укр.. живописець. Розробив оригінальну педагогічну систему. 1994 року присвоєно (посмертно) Державну премію ім.. Тараса Шевченка

⁵¹ *О. Зарецький*. "З листування Віктора Зарецького". "Слово і час". 1993. № 7–8

Мовби завтра несемо роботу, молю бога, щоб не затримали грошей.

Тепер найголовніше: від тебе я маю одного листа, а тобі пишу зараз третього. Буде так – як отримаю від тебе листа – то й відповім. Мені це не дуже подобається і незрозуміле твоє мовчання.

Стипендію врешті-решт отримали, і я нарешті зміг наїстись полуниць. Кажуть, що з 1-го Київ знову переходить на 1-шу категорію.

Зараз ідуть змагання плавців, наших і угорських, але я ще не був – нема часу.

Ще раз повторюю – пиши.

У мене така голова, що можу чорт знає що подумати.

Цілую міцно. Віктор.

Горська А. – Зарецькому В. (04.04.1958) ⁵²

Витяшка!

Я получила письмо от Марии Андреевны. Очень тёплое, но и очень нервное. Но это и понятно: нервное напряжение, связанное с Иваном Антоновичем и Алёшенька, требующий, прежде всего, физических сил. Марии Антоновне необходим отдых, чтобы быть действительно поддержкой для Ивана Антоновича. Тем паче, что её здоровье дорого нам всем. Очень жаль, что мы с тобой сейчас не можем поехать за Алёшенькой, а

⁵² ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: Ф. № 1165, опис 1, справа № 50

в основном для того, чтобы повидать твоих и поддержать их морально.

Мария Андреевна жалуется, что ты не пишешь. Она права, в такой момент ты должен написать тёплое ласковое письмо, только, конечно, не паническое. Пускай оно будет коротким, но успокаивающим и ласковым. Ну, не мне тебя учить. Ты же знаешь как ты дорог своей маме. И мне, и Алёшеньке. Ну, так же, как мы дороги тебе.

Положение дома не из лёгких. Посоветуйся с юристом. Поинтересовался ты, есть ли у папы адвокат? А главное – не волнуйся – ведь нет у Ивана Антоновича "состава преступления", как говорят юристы. Факты красноречиво говорят об этом. За покрытие могут дать условно, по месту работы.⁵³

Всё это можно и нужно пережить. Не волнуйся, Витяшка, всё будет хорошо.

Скоро, совсем скоро мы увидимся.

Целую, целую.

Твоя Алла.

⁵³ Михайло Топілін – директор заводу у Белгороді, де працював головним бухгалтером Іван Зарецький (батько Віктора Зарецького), був засуджений за розтрату. Це могло негативно позначитися на долі Івана Антоновича.

Зарецкий В. – Горський А. (05.03.1961) ⁵⁴

Здравствуй дорогая славная Аллочка.
Поздравляю тебя с 8 мартом, желаю тебе:
а) быть железной;
беречь себя,
бить только в одну точку,
волноваться либо за холстом, либо в постели – и
только.
б) любить жизнь (и меня, конечно).
Живопись – это и есть жизнь.

Я зашел на льнопункт – ахнул. Только шахта
лучше, краски серо-зелёные со светотенью и
акцентами. Скомпоновать не могу, а вообще –
здорово – сплошное искусство. Столько игры, но
вот в целом? Машины и бабы – может выйти
процесс труда.

Уже отнёс 2х1,5 холст.
Голова – всё время болит голова.
Коротко: кончай свою школо-хоро-мантию и
пиши, пиши и пиши. Смело иди навстречу
случайностям (но отдавайся только мне).

Форма – великое дело – всё зависит от этого,
плюс здоровье (форма, как форма у спортсмена).

Я после этого Киева ещё не отошел. У меня
только проходит с языка первая экзема. Вова –
классик: стали часы, чинила Федосовна – ничего,
Оля – тоже, я – конечно. Вова засунул в ходики
свой корявый палец, и они пошли. Но вот мне

⁵⁴ ЦДАМЛМУ. Архів В.Зарецького. Фонд 1205, оп.1

«своим методом натяжки холстов» тільки додавав роботи.

Роботай упорно, залізно.

С лаской и страстью целую крепко.

Твой Витько.

Зарецький В. – Горський А. (16.03.1961) ⁵⁵

Добрий день, дорога сім'я!

Відійшов, – чи мене качнуло на таку скажену погоду, – не знаю. Поїхав на Опачичі (приїжджала сестра, так я – з нею, баба – дай Бог). 5 кілометрів до Губина їхали три години. Вже всі дядьки з сил повибивались. Я вперше бачив як це пробиватися. Машина сидить в багні по саму кабіну і вперед-назад як на бабі, і по сантиметру вперед просто пробивається. Ну, а потім зовсім сіла. Так вже я взяв лопату (сказав, що у мене рука легка) і почав розкидувати багно, а багно таке, що машина йде колесом прямо на мою ногу, а в мене засмоктало ногу і не можу її висмикнути. Їхали лісом, від свіжого повітря позіхав до сліз. Приїхали в ніч перед Шевченківськими святами і зразу на репетицію. Наслухався пісень, дівки одна в одну – чую, трохи легше. Село в лісі (це – де Орловський), 2 км річка Прип'ять. Пішов на річку, а там база з гусями, качками.

Субота – день теплий, рай, жайворонок співає, качки, гогочуть гуси, плескаються. Ліг в

⁵⁵ ЦДАМЛМУ. Архів В.Зарецького. Фонд 1205, оп.1

човен, полежав. (Як я потрапив в "шпіони", як бігла баба в село, баба, що за качками ходить, і що було, – це я розкажу, коли побачу тебе). Пішов на Шевченківський вечір. Сподобався хор, не так хор (співають наслух), як одерж старовинна, поліська українська вишивка. Здорово, потім як заграла музика, як пішли всі стрибати краков'як; гармошка, бубен. Все розшите – я від радості аж підскочив. На другий день пішов до лісу, наклав сухих гілок, улігся, трохи розплющу очі – бачу – повзе божя корівка. А в голові аж гуде синя річка, білі гуси, краков'як, розшиті дівчата. І ти, знаєш, снилась. Аж сльози пішли – уявляєш: вечір, синя річка, угорі невелика смуга неба, сидять дівки, а по річці гуси пливуть білі; вишивки білі, сині; красиві обличчя, радість, радість.

Домовився, дають добрі 2–3 колгоспниці, – це ж портрет, портрет кращих колгоспниць – спробуй причепись. Трошки потепліє, і туди – писати. Пекарня (я писав) іде, а льнопункт – це страшенна робота в дуже тяжких умовах, – виходжу, як з шахти. (...) Почекаю до серпня. Буде літо, тепло – десть хустина кольорова, обличчя не закутане, рука гола. А то зараз все закутано і вигляд дуже засмучений, тяжкий, радості немає. А для мене життя – це радість. З Опачичів дали мені коника до Губина; довели лісом, трохи дощик промочив.

Жив там у єгеря, що мисливець. Звірям корм кидає, слідкує за бракон'єрами.

У жінки його – гіпертонія.

Вперше в житті їв по серцю, забути не можна. Ранком склянка соку бурякового, сир з молоком, кисляк з картоплею. В обід легкий куліш з гречкою, вівсяний кисіль з молоком, яйце. Вечеря: молоко, варення і на самий сон – півсклянки бурякового соку. Рай, рай. Я там в клубі дав такого краков'яка – в селі ще довго не забудуть.

Буду десь 25. Цілую з усіх сил – як тигр, 2 тигра, 3 тигра, 100 тигрів. Пиши. Їхала машина до Києва, так до Іванкова з нею трактор.

У вас, кажуть, якесь лихо було, чи це брешуть⁵⁶.

Пишіть, пиши, Аллочко, скучив.

Горська А. – Зарецькому В. (02.04.1961) ⁵⁷

Виктор! Здравствуй!

Была у Полонского в субботу. Оставила заявление о работе. Сегодня узнала о ящике из твоего письма. Завтра зайду. Подрамники в мастерской. Стоят 8 рублей. Надо договариваться вначале о цене.

Приехал Талят⁵⁸. Спит у нас, ест у нас, "работает" в мастерской у нас, деньги на мелкие расходы берёт у нас. Вечный иждивенец. Хочет

⁵⁶ 13 березня 1961 року на Куренівці була лавина багноки, що призвела до численних людських жертв

⁵⁷ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: Ф. № 1165, опис 1, справа №50

⁵⁸ Талят Агалар-огли Шихалієв – азербайджанський художник

жениться на Выродовой. Я поддакиваю. Лучшей жены ему не найти. Ты его не узнаешь – стал вдвое толще. Я приболела, но работаю. У нас холодно. Алёша скучает по тебе. Мы идём с ним сейчас на детскую кинокартину.

Твоя фотография с текстом должна быть в сегодняшней газете. Скупаю весь тираж. Гена принёс 2 фотографии. Одну, с ехидным взглядом, приколола над кроватью.

Уже скучаю.

О деньгах можешь не беспокоиться. Не возьму у тебя ничего. Деньги мне не нужны. Нужна любовь. Сомневаюсь, правда, способен ли ты, кроме постели, на что-нибудь. Приезжай. Жду.

Целую.

Алла.

P.S. Одолжила Мишке Баралнцу до 30 мая 3000 руб. на машину. Какое идиотство.

Зарецкий В. – Горський А. (04.04.1961) ⁵⁹

Здравствуй, дорогое солнышко!

Не еду я на целину – не хочу. Хочу быть с тобой и не хочу быть верхоглядом. Раз взялся за тебя – держись и люби. Взялся за полесскую Украину, людей – люби.

Всё время ветер. Один день просто мучился. Голова забита пекарней. Да и трудно кончать, если просто сесть и прикончить, а то ведь – нет.

⁵⁹ ЦДАМЛМУ. Архів В.Зарецького. Фонд 1205, оп.1

Если будет машина в конце апреля, приезжаю, нет – буду ждать, когда будет.

Аллочка, может эти репродукции, что лежат для Горностайполя на Красноармейской 12 у Володи, перенести домой. А я привезу холст, их в ту же машину и ой ля-ля. Боюсь, что приеду ни жив - ни мертв. И ходи, с рвотой в горле их таскай. А там есть человек. Он их перенесет. Нужно за них расписаться. Распишись моей фамилией (жаль очень, что она и не твоя).

Ехал через Богданы. Застряли. 2 часа вытаскивали. Меня считали за мои патлы попом, а я ехал и всё приговаривал: вот би мені бабіну (твою) сучаку.

Президиум буду делать в мае вечером, чтобы всё было залито светом и цветом. К е.м. всякую грязь. Дай Бог институту, что гробит твоих учеников (можно в коридоре). Сначала чудак (ученик) учится просто понимать делать и делать, потом нужно делать форму, не нужно делать всякие случайные потеки, тени под носом, а только то, что характеризует форму (Энгр). Словами ничего не вылепишь, только на бумаге? Очень за тобой скучаю. Хочу тебя обнять и (...). Целую тебя всю всем.

Твой Виктор.

Целую Алёшу.

Зарецький В. – Горський А. (1961)⁶⁰

Здравствуй, славная Аллочка!

Доїхав. Скрізь зелень. Свіже повітря – мед.
Приїжджай. Жити будеш у Івана Васильовича. Він
всі свої хати відбудував. Подзвони Колі, може
разом з ним приїдеш.

Як затримаєшся, хай він їде раніше. Оля і Поля
Федосовна теж тебе гукають. Пишуть тобі листа.

Дуже прошу, Лесю, ошадна книжка на шафі. Як
Бог в поміч, так нам на рахунок.

Твій Віктор.

Дуже прошу заспокойся і приїжджай.

Зарецький В. – Горський А. (1961)⁶¹

Аллочко, моє ти кохання. Щире і палке!!!

Доброго здоров'я!!!

Дуже прошу:

1) Подзвони Миколі. Хай купить мазі від
комарів. № телефону на двері вгорі (вгорі по
распорядку)

2) Передай з ним мастихін.

Тебе я просив у першому листі приїхати,
прошу і в цьому.

Якщо будеш їхати сама і скоро, то мастихін і
мазь від комарів привезеш сама. Якщо
затримаєшся, то передай Миколою.

⁶⁰ ЦДАМЛМУ. Архів В.Зарецького. Фонд 1205, оп.1

⁶¹ ЦДАМЛМУ. Архів В.Зарецького. Фонд 1205, оп.1

Десь у суботу Олька приїде до Києва на якусь нараду, то повертаючись, вона зайде і забере і Миколу.

Жити ти будеш у Івана Вас. Я днями їду на луг. Живу в клуні, точніше, готують ліжко, то зараз щось холодно.

До Довженка їхати не можу. За двома зайцями поженешся, ні одного не спіймаєш. Вирішив робити виставку, то і буду цього триматися поки не зроблю.

Лікаря дуже прошу, познайом з Г.Зубченко. Просрать Пікассо не можна.

Про мою бороду тільки і йде розмова.

Адреса Зубченко: Велика Житомирська, 4, кв. 2 (як не поміняла).

Лікаря знайдеш там, де ми були. Спитаєте гуртожиток лікарів.

Міцно цілую.

Твій Віктор.

А ти, або Микола, привезіть м'яч (волейбольний).

Зарецький В. – Горський А. (1961)⁶²

Аллочко!!!

День добрий.

Перший день, коли я прийшов до тяти – це 4 травня. Пив самогонку склянками і після кожної склянки бігав в город блювати. Було весілля.

⁶² ЦДАМЛМУ. Архів В.Зарецького. Фонд 1205, оп.1

Після 12 години вимкнули світло. Я під час танцю, як самий довгий, головою зачепив лампу. На голову полився гас. Але, слава Богу, не згорів. Перший раз в житті заводив пісні.

Це було з 3-го на 4-те. А 1-ше травня зустрічав в Корогоді і Роз'їжжій. 1-го цілий день ловили рибу, а вночі смажили, пили самогонку, сиділи під іконами, реготали. Сьогодні починаю працювати. Як приїхав, пішов у ліс і ледве дійшов. 5 разів відпочивав.

Іван Вас. сказав, що Ви поїхали в мандри. Так я душею і тілом був з вами. Сьогодні буду тобі дзвонити. Якщо я відчую, що мене чекають, то скоро і завітаю до своєї любаски.

Цілуй Лесика. А тебе цілую всю. Привіт всім.

Вітько.

Побачиш Гасюка, скажи, що Грабовський і досі не може його забути. Якщо він хоче провести незабутній день в своєму житті, може приїхати.

Зарецький В. – Горській А. (19.06.1962) ⁶³

Здравствуй, мое сердце!

Був у Примаченко⁶⁴ – страшне життя, у мене з тим портретом щось виходить не дуже. Задум є, все є, а в житті воно і божественне і страшне, а у мене виходить тільки божественне (не в розумінні

⁶³ ЦДАМЛМУ. Архів В.Зарецького. Фонд 1205, оп.1

⁶⁴ *Примаченко М.О.* – народна художниця

геніально), як посередня ікона.

Що я можу тобі порадить. Якось у Марії Оксентівни збагнув. А що, як зробити її виставку. В клубі К.Т.М. Її роботи, вишивки, кераміка, рушники. Не встигне Саша, то попроси Галю ⁶⁵, щоб вона мала на увазі і було в плані. Скоріше приїжджай. Головне треба робить.

Дуже прошу: як зможеш, а вірніше як є – купи мазь, або щось подібне, від комарів. У селі ввечері погано, а на лузі, мабуть, з'їдять (я походив по аптеках, але мазі не знайшов).

У майстерні 3 або 4 коробки темпер, вони лежать в правому дальньому куточку, як увійти. Там на підлозі лежить етажерка – так під нею. То візьми її всю. Моїм надішли трошки грошей, та і з собою візьми, у мене залишилось 50 крб.

Ну, оце поки, мабуть, і все, щодо прохань.

До побачення, золотко, моя голубонька, моє щастя, радість, мій геній і ластівка.

Щиро цілую, твій Вітько.

Зарецький В. – Горський А. ⁶⁶

Аллочко, голубонька моя!!!

Доброго здоров'я.

Я за тебе хвилююся, приїжджай скоріше. Між іншим, або зніми свою і мою гуаші, або завісь, або зачини віконниці, бо повигоряє.

⁶⁵ Галю – Галина Зубченко – художниця, тоді була секретарем КТМ

⁶⁶ ЦДАМЛМУ. Архів В.Зарецького. Фонд 1205, оп.1

Особливо "Квіти" та "Базар у Самарканді".

Хиндя його знає, може зробити запас продуктів.

На луг я днями їду – дуже хотів би побачити тебе. Привіт найщиріший батькові. Моїм хоч трошки вишли грошей. Почуваю себе якось тяжко, дуже тяжко. «Гетьте думи, ви, хмари осінні.» Скоріше будь зі мною разом. Без тебе нема мені життя.

Цілую міцно, щиро.

Твій Віктор.

Полий кактуси.

Зарецький В. – Горський А. (29.11.1962) ⁶⁷

Доброго здоров'я, мої кохані!

До Сімферополя доїхав, тепер до Феодосії, а там уже до Коктебеля.

Що я забув: 1. Дзвонить мені телефон на Волковинську Зіну. Н(новий)- Рік – маскарад. Галочці Зуб(ченко), Людї – не зірвати оздоблення. Поки головне - затвердити ескізи.

2) Примаченко. Іванківський р-н. с. Болотня. Бумаги послати.

3) Не встиг англійську таблицю ⁶⁸. В букварі є: стіл, родина, мати, батько, дід, баба, діти. Діти грають, дід читає газету, баба чи мати шевці, кравці – розумієш.

⁶⁷ ЦДАМЛМУ. Архів В.Зарецького. Фонд 1205, оп.1

⁶⁸ Йдеться про навчальну таблицю для школи, де навчався син А. Горської та В. Зарецького – Олексій

З виставочного павільйону приніс твої праці. Всім дуже сподобалось, але кажуть – у Зарецького 2 роботи. Не взяли. Або разом підписуватись, або фіктивно розлучитись.

Я зробив поправки – підписував – знов не візьмуть – це точно.

Цілуй Олеся, батька.

Їду без охоти – посуваюсь: не їдеш, а тебе кудись несе.

Твій Вітько.

Зарецький В. – Горській А. ⁶⁹

Добрий день, любі!!!

Аллочко!

На виставку без журі, як бажаєш, то понеси "Дід, хліб, баба" або "Мої господарі", і свою – або "Рушник", або "Азбуку".

Якщо будете їхати в Переяслав, скажи Журавлю⁷⁰.

Ескізи роби. Повинні їхати Естрін і Кол.-ик до Києва, то їм не показуй бо нічого, але роби. Якщо мені тут щось затвердять з фризом, я зразу тобі передам. Все більш-менш: нема затишку, мряка, зимно.

Цілую і милую.

Олексу поцілуй.

Твій Вітько.

⁶⁹ ЦДАМЛМУ. Архів В.Зарецького. Фонд 1205, оп.1

⁷⁰ Журавель В.К. – художник, сучасник В. Зарецького

Горська А. – Зарецькому В. (.08.1968) ⁷¹

Вітько!

Любий!

Добридень!

До тебе по телефону не підступитися: то немає тебе, то лінія зайнята, то черга в два квартали і ледачий Зарецький-молодший тягне геть.

Мерзнемо, Вітько, мерзнемо, проте мужньо переносимо дощі та холод. Ловимо сонце. Важко, але іноді хапаємо, обсмажуючи носи, спини, ноги. Одеса "курортна", як завжди, стоїть на сексі і шлунку. Море, як завжди, наводить одеситів на мрії про "свободный город".

Ми з Лесем, як завжди всі курортники, ведемо скотське життя: ліжко, море (по милості сонця), жратва (ярмарок, їдальня), ліжко, кіно, книжка, ліжко і, навіть, футбол. 4:2.

Цікаво: всі переживають за голи і підмощують підс-ки газети з повідомленням ТАСС про Чехословаччину..

Хвилююсь як – праця?

Я не відпочиваю. Дратуюсь на кожному кроці. Не люблю Одесу.

Цілую гаряче.

Алла.

Вилітаємо 31 серпня. Рейс 68 о 3 год. Жуляни.

Цілую А.

⁷¹ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: Ф. № 1165, опис 1, справа № 50

ЛИСТУВАННЯ А.ГОРСЬКОЇ З СИНОМ⁷²

Горська А. – Зарецькому О. (16.02.1961)⁷³

Дорогой Алёшенька!

Мы с папой много работаем, рисуем. Я рисую девочку Галочку. Она учится в четвёртом классе. Живёт она в белом домике около колодца, недалеко от магазина. Она круглощёкая, кареглазая. Очень хорошо учится.

Папа рисует Оксану и разных женщин, красивых и работающих. Что ты, сынок, рисуешь?

Мы с папой живём у тёти, которую зовут тётя Палаша. У неё есть чёрная рогатая корова. Корову зовут "Ягодка". Ещё у неё есть пять куриц. Одна жёлтая и большая, остальные четыре – белые с красными–красными гребешками.

Папа по утрам рубит дрова, но сначала мы с ним пилим большие брёвна. Приеду скоро, расскажу ещё.

⁷² ЗАРЕЦЬКИЙ Олексій (16.11.1954) – філолог. Син А.Горської та В.Зарецького. Нар. у Києві. Закінчив Київський національний університет, фак. кібернетики, спеціальність "Структурна лінгвістика". Кандидат філологічних наук. Завідував кафедрою російської, як іноземної, мови у військовому училищі. Працював радником міністрів культури Лариси Хоролець та Івана Дзюби. У 1996-2008 роках працював старшим науковим співробітником в Інституті української мови Національної Академії Наук України. З 2009 року провідний науковий співробітник відділу української літератури НДІУ. Автор книг «Художник Віктор Зарецький. Пошуки коріння», «Алла Горська. Червона тінь калини. Листи, спогади, статті» та багатьох наукових публікацій з питань української мови і літератури.

⁷³ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: Ф. № 1165, оп. 1, спр. № 51

Сынок, ве́ди себя́ хорошо́, слуша́йся те́тю
Симу. Помога́й ей во все́м.

До свидания́, Але́шенька. Це́лую те́бя.
Поце́луй и обни́ми те́тю Симу.

Твоя́ ма́ма.

Горська А. – Зарецькому О. (21.02.1969) ⁷⁴

Леси́ку, Со́нях!

Улю́блене пташе́ня моє́!

Добриде́нь!

Як ти літає́ш? Чи нема́є у тебе́ алгебраї́чних
паді́нь? Переко́нана, що у тебе́ перева́жно – успі́хи
з усі́х предме́тів. І все-та́ки хочу́ мати́ точну́
інфо́рмацію. З баске́та – те́ж. Леси́ку, чи
задово́лена На́дія Олексі́вна (Сві́тлична) твоєю́
пове́ді́нкою? Споді́ваюсь від тебе́ тільки́
джентльме́нських вчи́нків розумно́ї лю́дини. Треба́
вмі́ти ціну́вати само́відда́не ставле́ння до нас
наших дру́зів. Ці́лую На́дійку 105 разі́в з
полови́ною. І ще сті́льки ж. Відверто́, я си́льно
сучи́ла за то́бою. Ві́тько тебе́ бачи́в, наві́ть,
програ́в то́бі тричі́ в шахи́, а я тільки́ уявля́ю собі́
неслу́хняного́ неро́бу. Це – жа́рт. А спра́вді, ти
пра́цюєш, крім робо́ти над уро́ками?

Польська́ мо́ва, кни́жки? Напи́ши. Про́ все
хочу́ знати́. Як твоя́ обти́ральна́ мужні́сть?

Зате́лефонуй, бу́дь ла́ска, мо́єму ба́тькові́,
тво́єму ді́дові́, пере́дай від мене́ поці́лунок

⁷⁴ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: Ф. № 1165, опис 1, справа № 51

гарячий. Та й дзвони йому час від часу – він же сам. Вітання та поцілунки Марії Андріївні, Івану Антоновичу. Напиши як вони себе почувають, що нового в їх васильківському житті.

Ми, Лесечку, багато працюємо. Робота – цікава. Серйозна. Вже зроблено багато, а положення наше остаточно не визначено. Продовжуватимемо працю.

В Краснодоні клімат відмінний від київського. Весь час віють сильні вітри з снігом, з пилюкою. Місто не має українських ознак. Вражаюча суміш козаків донських, росіян, українців, китайців. Загальна мова – російська. Містечко легендарно подвигом молодогвардійців. Хлопці були дуже чисті, дуже відважні. Шкода, якщо нам не дадуть створити роботи на їх честь.

Лесечку, була в кіно. З цікавих картин бачила: "Шосте липня", "Дами і господа". Шкода, що без тебе.

Вітання: Надійці, <...>.

Цілую міцненько.

Мама.

Горська А. – Зарецькому О.⁷⁵

Лесику,

сонечко моє любе!

Знаєш, Колосочку, це перший твій лист (одержала сьогодні), який мене задовольняє за

⁷⁵ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: Ф. № 1165, опис 1, справа № 51

змістом й навіть формою. Тільки маленьке зауваження: край сильно надірваний – зігзуг. Правда, я помиляюсь, коли кажу: "за змістом", правильніше – стилістично. А зміст: "кілька четвірок" мене засмутив, але "жодної трійки", й я знайшла відносну рівновагу.

Сильно скучила за Тобою. Тато ніяк не може сказати мені, який Ти є зараз. Ти здаєшся мені недосяжним. Не віриться, що за якийсь тиждень побачу Тебе. Лесику, дуже шкодую, що Ти не зміг поїхати з нами в Чигирин, Суботів. Сама природа трагічно дихає, а всі витребеньки, пам'ятники (сучасні), забігайлівка "Ластівка" прямо у фортеці чигиринській (вали та й все) підкреслюють ницість нащадків.

Синочку, Ти так й не написав мені, як тобі "йде" прополіс. Не написав, як Ти себе почуваєш.

Рада, що Ти відмовляєшся від шлюбної спілки з "іноземками". Не нашого села прихожани.

ЛИСТУВАННЯ З П.ЗАЛИВАХОЮ⁷⁶

Зарецький О.

Листування А. Горської та О. Заливахи⁷⁷

У 1965-66 рр. бригада художників виконувала монументальне оформлення школи № 5 в Донецьку. Горська А. запрошувала взяти участь у роботі і О. Заливахи. З певних причин він відмовився.

1965 р., переважно наприкінці серпня, в Україні пройшли арешти, було заарештовано і О. Заливахи. Спілкування продовжувалося в листах, і мова йшла, головним чином, про монументальні роботи — мистецьку концепцію, організаційні проблеми, виконання робіт як у Донецьку, так і на інших об'єктах. Листи О. Заливахи мають характер відповіді. У них обговорюється творчість М. Бойчука як школа українського національного мистецтва, давнє мистецтво Єгипту, Ассирії, мистецтво Готики, відродження, увагу художників привертають мистецькі проблеми композиції —

⁷⁶ ЗАЛИВАХА Опанас (1925 – 2007) – живописець. Народився в с. Гусинка Харківської обл. Працював у галузі станкового живопису і графіки. Лауреат премії незалежної асоціації творчої інтелігенції ім. В.Стуса, 1989. Державна премія ім. Т. Шевченка присуджена 1995 року за твори “XX вік”, “Мироносиці”, “Українська мадонна”, “Портрет Василя Стуса”, “Портрет Шевченка”, “Козака несуть”, “Початок”.. У 1965-70 відбував покарання за ст. 62 КК УРСР (“за антирадянську агітацію і пропаганду

⁷⁷ *Зарецький О.* Офіційний та альтернативний дискурси. 1950-80-ті роки в УРСР. – К., – 2003. – 260 с.

лінії — кольору, форми та змісту, синтетичності кольору тощо.

Що ж до суспільно-громадської тематики, то можна виділити такі теми: суспільне — особисте; авторство — анонімність; ясність — невідомість; життя — смерть.

Суспільне — особисте: Для нього (В. Бородая. — О. З.) важливо ствердити власну особисту позицію. Для цього вони за простою жертвують інтересами держави. (Горська А. — О. Заливасі, 9 лютого 1968 р.; усі цитати далі також з листів Горської до Заливахи). Побачили б Ви, Опанасе, якість робіт на нашому будівництві. Не розумію держави — стільки втрачати, створюючи бидло (24 вересня 1969 р.); Ваші «друзі» мають особняки, дружин, коханок, жратву, чини. А Ви? Правда, вони мерці. Правда, блюзнірство, аромат слів, слів, слів заглушує їх трупний запах (2 квітня 1970 р.).

Авторство — анонімність: Від нас вимагали каяття... (9 лютого 1968). Мене позбавлено авторства, бо даси каяття, дамо авторство. (28 жовтня 1969 р.). — Ясність — невідомість: Повітря київське набите до краю передбаченнями. Аж дихати важко. Кожного дня: «Чи буде суд, чи буде кара...» (друга половина 1968 р.).

Життя — смерть: Вам, Опанасе, важко буде повернутися з неба — табору на землю —

волю, повернути собі земне ім'я. Ще одне з єзуїтських катувань.... Я раптом відчула Вас живим з однієї незначної деталі з табірних оповідань Сашика М. (9 лютого 1968 р.); Опанасе! Ластівко білокрила! Не працювати нам разом на стінці. Проте краще бути похованим на цвинтарі людиною вбитою, ніж поза цвинтарем самогубцем-зрадником (друга половина 1968 р.). Мова йде про арешти 1965 року та про адміністративно-кадебістські репресії проти «підписантів» «Листа-протесту 139» у 1968 р.

Наприкінці серпня 1970 року О. Заливаха повернувся до Києва, відбувши п'ять років і листування припинилося.

Горська А. – Заливасі П. (27.10.1964) ⁷⁸

Кривавий птах,
що летить до вогню.
Згорає.
Виходить Заливахою.
Його не беруть кулі шаблонів.
Бо він сам арсенал
криштальних думок
з кривавими полисками.

⁷⁸ ЦДАМЛМУ архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 49

Горська А. – Заливасі П. (06.12.1964) ⁷⁹

Сонях!

Заливашенько!

Знов вибачаєтесь?

Упередженість – Ваша постійна супутниця.

Привіт Данилі⁸⁰. Привіт і поцілунок!

Хай живе сухий закон!

Ларису десь вхопило. Так чи інакше, Вам треба приїхати.

Ваш лист білий-білий, як комірець сорочки в день народження.

Сумні очі. Вії напівзаплющені.

Комірець тримає красиву голову, а очі важким сумом хилять голову.

Вона ж гордовито посміхається.

Знаєте, сонях тільки вночі хилить голову. Проте цього не видно.

А вдень сонях – сонечко, світло і тепло.

Дякую Вам за випромінювання.

Мій злий Вам поцілунок.

Алла.

Горська А. – Заливасі П. (без дати) ⁸¹

Заливашенько!

Ви були праві! Пам'ятаєте розмову про шию? Ви сумнівалися, що довга шия – ознака

⁷⁹ Там же

⁸⁰ *Привіт Данилі* – Нарбуту

⁸¹ ЦДАМЛМУ архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 49

жіночої краси. Іван знайомив нас з естетикою 18 ст. Століття класицизму, століття абсолютизму. Найвидатніший естет – Вінкельман. Він ґрунтував теорію естетики на образотворчому мистецтві. (Зараз ґрунтується на літературі). В 18 ст. естетика оперувала нормативами. Нормою було античне мистецтво.

Ті твори, що відходили від норми, вважалися мистецькими. Так Шекспіра Вольтер називав “п’яним дикуном”. Основна теза Вінкельмана: “Яскравіше і характерніше проявляється душа у хвилину сильної пристрасті, але велична і благородна вона буває лише в стані гармонії, лише в стані спокою”. Вінкельман протиставляє спокій характерності. Вважає відсутність характерності ознакою мистецтва.

(Позаіндивідуальність).

“Особливість краси в її невизначеності”.
Геть індивідуум, давай загальну норму!”

І ми вчилися на нормах антики. І я, захищаючи шию, відстоювала рабські норми. Ви ж протестували проти них! Причому підсвідомо, а не розумово. Тепер, маючи ґрунт, можете розбити мене вщент. Але я пручатимуся, не з впертості, а з бажання з’ясувати Ваш індивідуум.

Пане Індивідууме, я в захопленні від Ваших робіт і Вашої уваги до товариства.

“Меч” – гарно. Проте, думаю, що “Меч” вимагає більшої простоти. Нагромадження емоцій

пом'якшує удар.

“Шевченко” набагато краще попередніх, тільки не згідна з трійником. Чи не дидактика? Думаю, що Вам треба зробити ще одного “Шевченка”, з меншою кількістю слів.

Цілую міцно, міцно.

Алла

Р.С. Опанасе! Хочу з нашого картону робити кераміку з плиткою. Хлопця і деякі частини виліпити і обпалити. Фон – плитка, кольорове скло, підфарбована смола, можливо, цемент. Матеріалів поки що ніяких.

Потім хвилює мене “спокій”. Є рух в лініях, в кольорах, а фігури статичні. Чи гарно це? Не вистачає в чомусь мужності. А в чому? Дідько його знає.

Цілую.

А

Горська А. – Заливасі П. (приблизно 1965) ⁸²

Опанасе! Куме! Любий!

Де ви?

Живете по церквах?

Обмиваєте?

На Зубченко⁸³ і мене звалилась гора “монументів”. Необхідна Ваша допомога. “Монументи” серйозні, цікаві, а головне,

⁸² ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 49

⁸³ Зубченко Галина – художник–монументаліст. Разом із А. Горською виконувала мозаїки на школі №5 у Донецьку.

термінові. Ескізи майже готові. Чекають на Ваше затвердження. А ми чекаємо на Вас, як християни чекали на Месію. Впевнена, що дочекаємось, тому що так переконані, що ми Вам ближче, ніж християни Месії. Ні, жарти жартами, а робота і ми чекаємо на Вас. Скрутне становище. Приїздіть.

Галина, Алла.

Цілуємо.

Ще раз цілуємо.

І ще.

Горська А. – Заливасі П. (18.02.1965) ⁸⁴

Куме, любий,

Опанасе!

Ви – в чорному. Дуже гострий.

Різкі риси пошматованого обличчя,

червоне волосся

тече на гостру чорну пляму одягу.

Руки – неспокій. Нігті дуже красивої, твердої спокійної форми.

Ви – в чорному з пошматованим обличчям.

Я – в білому. На абсолютно білому тлі.

Читала Франсуа Війона.

Поруч з ним здаєшся собі імпотентом.

Багато у мене куштування в творчості.

З одного боку – друже-обиватель, з другого – Захід,

а власного рідного ґрунту і не видно.

⁸⁴ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 49

Труби виють. Скрипки стогнуть. Тулумбаси
б'ють.

Калейдоскоп.

Хочу Вас бачити. Втратила відчуття Вас – Землі.

Земле моя, з очима, які стогнуть.

Де Ви зараз? Де Ваша шабля?

Ріже, січе? Чи походжає, одягнена в "декор"?

Всі хочуть приємностей.

Приємностей від дружини.

Приємностей від коханки.

Приємностей на службі.

Приємностей в кіно.

А хто дивиться в небо?

Ті, що з їх зморщок росте хліб.

Опанасе!

Цілую. А.

P.S. Лариса клопочеться про Ваші гроші. Нібито
все гаразд.

А.

Горська А. – Заливасі П. (18.02.1965) ⁸⁵

Опанасе!

Зимно. Сніжно.

Ви в чорному. Я в білому.

19 березня – Ліна Костенко. 35 років.

24 березня – Козловський. 85 років.

9 лютого. "Літературна Україна". Стаття Логвина.

Товариство по охороні пам'ятників архітектури.

⁸⁵ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 49

Редакція чекає на відгуки.
Завтра, 19 лютого, вечір – концерт.
Марія Крушельницька. І відділ – Бетховен.
ІІ – український.

Алла.

Горська А. – Заливасі П. (08-16.19.1965) ⁸⁶

"На шаблях сидіти жорстко". ⁸⁷

Провокація повзе гадюкою по Землі.
Жах ховає очі – помийниці.
Арнольдіві виб-ки гарячково готують страви з г-
на.
Обиватель ковтає.
Земля вкривається кривавим потом.
Серце чорне.
З кожним ударом вибухає:
Іван... Іван.. Іван.
Стогне сонце в кайданах.
Повітря пахне грошами.
Х ... піднімається тільки на гроші.
Донецьк.
Алла.

⁸⁶ Там же

⁸⁷ Цитата з жартівливих рядків:

На даху куняє гава,
На шаблях сидіти жорстко,
А Арнольдіві цікаво,
Де блукає пані Горська.

(у листуванні слово *щаблі* було замінено на *шаблі*).

Горська А. – Заливасі П. (17.10.1965) ⁸⁸

17 жовтня 1964.

Пам'ятник Леніну.

День народження Драча.

Народження Принца з їжачком.

Наївно, світанково, прозоро.

Рік минув.

Гуртожиток.

Кімната "жильців коммунистического быта".

"Комната жильцов, борющихся за звание коммунистического быта"(?)

"Комната приёма пищи"

"Комната для занятий".

Кухня.

00

"Комната просмотра телевизора".

Десять залізних ліжок.

Десять дівчат.

Приймач – какофонія.

На стінці портрет Мікояна з чарівною посмішкою.

Алла.

Заливаха П. – Горській А. (приблизно 1965) ⁸⁹

{Початок відірвано}

Алло! (У вагоні електрички я Вам дещо пояснював щодо свого ставлення до Вашої групи).

⁸⁸ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 49

⁸⁹ Там же

Я вважаю, що підвалини новітнього українського мистецтва, зокрема монументального, заклав Бойчук. Його принцип вирішення тем – через людські постаті, через образ людини. Головна домінанта – людина.

Вельмишановний Г.Синиця пропонує модернізовану школу, що в основі своїй ґрунтується на рослинно-орнаментованих принципах. Це, безперечно, теж може бути, менше конфліктів і всім може подобатись, але це ще не атака! Мистецтво – багатогранне. Я згідний і з цим поглядом Синиці. Як з першоосновою. Але більш вищий ступінь – це школа Бойчука, школа сучасного національного і соціального мистецтва. Окрім бандуристів, ми вже маємо і симфоністів. Ставити питання або-або є безглуздя. Мусить бути багатство і різноманітність, взаємне розуміння, єдиний напрямок плюс висока європейська культура художника-теоретика. Я хочу, щоб цей задум, який вже маєте, був здійснений в натурі. Бути технічним помічником я не можу, для цього не маю часу. (Коли я знав, що не маєте грошей за цю роботу, я був згідний кинути все, щоб втілити цей задум, а коли платять непогані гроші, то технічних виконавців бригада може найняти).

А відносно того, що маємо трьох видатних наших класиків – Собачко, Примаченко та Саєнка, – то це тільки мусить нас всіх радувати, пишатися ними не тільки “один перед одним”, а також як внеском

у світову скарбницю мистецтва народів. І слава й шана Г. І. Синиці як відкривачеві й популяризаторові їхньої творчості, їхніх принципів.

Один філософ колись сказав, що якби дати дітям зброю, то людство, мабуть, вже давно не було б. Будемо дорослими, щоб не було сумно.

Опанас З.

Горська А. – Заливасі П. (приблизно 1965) ⁹⁰

“На шаблях сидіти жорстко”

Закривавлене серденько!

Заливашенько!

Опанасе!

Любий!

Повернемося до Вашого останнього листа до мене. Повернемося тому, що ваше іронічне “геніальна Алла” (плювала я на Вашу іронічність) та Ваше “жалкую, що не зміг взяти участі в монументальному комплексі “Школа”, не аргументовані і не переконують мене в Вашій щирості.

Ви не “не зміг”, а не схотіли переступити через своє власне пихате “Я”. Так Вам! Вважали себе (в тій справі) тільки виконавцем і глибоко помилялись. Монументальне мистецтво – мистецтво колективу. Як море, яке створюється річками “Я”. Коли одна з тих річок повертає і

⁹⁰ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 49

розтікається, то втрачає свою силу, і море міліє. Виконавців у нашому монументальному мистецтві не існує. Кожний виконавець – митець. Згадайте мозаїки Михайлівського собору. Золоте тло, що навколо постатей і квітів, викладено за загальним рухом. Жодного байдужого окремого шматочка. Все підпорядковано загальному – образ.

Таким чином, Ваше: “Я вважаю, що підвалини новітнього українського мистецтва, зокрема монументального, заклав Бойчук. Його принципи вирішення тем – через людські постаті, через образ людини. Головна домінанта – людина... Але й більш вищий ступінь – це школа Бойчука, школа сучасного національного і соціального мистецтва”. Де аргументація, що Бойчук – це школа? Де аргументація, що Бойчук – це національна школа? Що за розподіл на “високе” і “низьке” мистецтво?

Ох, Ви ж і пан щодо власного народного мистецтва, мистецтва століть. А Ваше розуміння народного мистецтва як мистецтва “орнаменту” (“не атака”!) – це розуміння “валенка”. І не перепрошую за образу.

Так, Бойчук – це школа. Мистецька школа на Україні. Нове явище в мистецтві, засновники і послідовники, в кольорі особливо, що переносили механічно принципи раннього Ренесансу в наш час. Штучність, позбавлена ґрунту. В чому українська національна школа? В сюжеті?

Перепрошую, форма є зміст. Сюжету окремо не існує. Бойчук підняв питання композиції в монументальному мистецтві на вищий щабель. Він розглядав композицію як образ. Вона блискуче пов'язана з архітектурою. Бойчукісти не переносили механічно композиційних схем в свої твори.

Проте якщо композиція і лінія виступає у них як образ, то третій компонент синтезу мистецтва – колір – догматичний. Чому? Тут Бойчук припускається естетичної помилки. Бойчук та його послідовники механічно переносили кольори раннього Ренесансу в наш час. Кольорове рішення монументальних робіт бойчукістів догматичне. А саме: “підмальовок вирішував усе, колір був не суттю предметів, явищ, а розкраскою”. Ця штучність, позбавлена власного ґрунту, руйнувала синтетичність образу. В народному мистецтві колір завжди виступає як образ. Звідси ігнорування народного мистецтва як першоджерела. Колір, як соліст, у живописі (звичайно, і в монументальному) виступає в народному мистецтві як національна категорія.

Візьміть раннє середньовіччя: Японію, Китай, Індію. Колір завжди діалектичний, він виступає в народному мистецтві як історична філософська категорія. Наприклад: Собачко, 1913 р., Собачко, 1916 р., Собачко наших часів.

Колір – зміст, душа, історія народу, його

лице.

Так звідки Бойчук – це українська національна школа? Бойчук – це мистецька школа на Україні, але не українська національна школа. Сюжет не є ознакою національного. Він окремо не існує. Зміст є форма. Форма є зміст

Історія мистецтва – історія форми – історія народу.

Історія мистецтва – це не нагромадження фактів, а розвиток, поступ. Мистецтво – не нагромадження компонентів, а єдність їх в розвиткові. (Біблейські сюжети в середньовіччі у німців, у італійців).

Народження нової мистецької української школи – об'єктивна істина. Кажуть, "рано про це говорити", "мені подобається, не подобається". Діалектика плювала на ці "подобається", "не подобається".

Мені "не подобається" мистецтво Пікассо як прояв світогляду світового міщанства. М(мистецт)во без коріння, народу, нації. М(истецт)во індивідуумів, яке базується на власних почуттях (Фрейд). Проте Пікассо до с...и мої протести, базікання. Він існує об'єктивно як певна філософія, світогляд. Але існує мистецтво Мексики, що представляє свій народ. І я працюю, щоб було мистецтво сучасне, українське, яке представляє свій народ. І воно викриває обличчя Пікассо.

Народ незламний.

Мистецтво, яке репрезентує націю, в свій час ніхто не зможе звалити – Мексика.

Світ поділився на два табори: Пікассо, Леже – Мексика. Знов або-або.

А Ви, Опанасе, кажете: "Ставити питання або-або є безглуздя". [...]!

Вибачте, Опанасе, просто я люблю Вас.

Ще один факт, не анекдот. В тролейбусі один дядько: "Эти космополитики (космополити) думают только про собственный карман".

Заливашенько, якщо Вам не буде змоги написати мені, повідомте кого-небудь про одержання мого листа.

Бачилася з Тетяною. Вашою нареченою. Дуже вболіває за Вами.

Все така ж красива та біла шия. Чи все таке красиве і біле?

Пізніше надішлю Вам фотографії з наших робіт. Розповім про цю пекельну працю.

Не сваріться на мене, серденько.

Поцілуйте лагідно і міцно Богдана (Гориня), цього "західника" в мистецтві. Ще сваритимемося з ним. Поцілуйте Ярослава (Геврича). Коли повернеться досвідченим дантистом, лікуватиме мені зуби, бо вже стара стала, не зуби, а самі дірки, чекаю на нього. Поцілуйте Сашка Мартиненка. В очі, вони у нього гарні. Як його успіхи на ниві техніки? Поцілуйте Михайла

О(садчого). Як його здоров'я? Нехай не сумує. На Волині вітаються: “Дай, Боже, розуму!”

Вас, мій гарний, любий хлопче,
цілую, цілую, цілую.

Алла.

Чи маєте "Монументальная живопись Мексики"?

Заливаха П. – Горській А. (30.11.1966) ⁹¹

*Бандури будять минуле,
Сурми в майбутнє звуть...*

Ліна Костенко

Отож-то воно й є! Так Вам і треба, але бійтесь, щоб не запаморочилося в голові! Щоб Вам не було лиха, любі монументалісти-некриміналісти! Радий Вашому листу, Алло, бо вперше отримав вісточку від мистецької душі, розвеселило, розчулило, скаламутило, нагадало про... мистецькі пошуки. А Ви, прошу Вас, не відмовляйтеся від того, що Вам говорять, у крайньому разі, сприймайте, як аванс на майбутнє. Читав вирізку з газети про Вашу спілку. Написано добре. І чого Ви шукаєте іронію? Змилюйтеся!

Хочу трохи висловитися з приводу Вашого тлумачення кольору. «Колір – зміст, душа, історія народу...». Це, пробачте, абсурд. Це зрозуміло буде, коли Ви звернетесь до історії кольору, й не

⁹¹ Вячеслав Чорновіл. «Вячеслав Чорновіл». Київ. Смолоскип, 2003. Т.2, с.431–435

тільки як "філософської категорії", а взагалі від Адама... Колір черепків бронзового віку, посуду, вишивок і т.д. VII, X, XII, XIV, XVII, XX століть неже скаже вам щось про «душу, історію народу»? Шкода, що Григорію Івановичу (Синиці) якраз не вистачає «діалектики». Цим словом треба досить обережно користуватися. Я просто наведу Вам приклад. На Буковині поширений ритм сполучень чорного, червоного й зеленого, у масштабності 1:1, на Волині зовсім інші сполучення й інших кольорів, у різних пропорціях, таких прикладів можна навести досить, щоб Ви переконалися, що колір не є «зміст і душа» і т.д. Наш народ створив прекрасні зразки декоративно-прикладного мистецтва. Потім нашим предкам прищеплено християнство з його новими мистецькими формами. Получилося, таким чином, щось подібне на дві течії, з одного боку, інерція мистецтва дохристиянської доби – символи, ієрогліфи і т.д. (вишивка, орнаментика, різьба і т. д.) і мистецтво світське – культове, його розгалуження. Бойчук спирався в більшій мірі на останнє. Ви, як я розумію, опираєтеся на народне, тобто мистецтво символів. Вірніше буде, що наслідуєте його. Таким чином, Бойчук був більший діалектик, тобто був дійсним діалектиком, а краще сказати, що він був просто послідовним у своїх пошуках. Це можуть

засвідчити мексиканські монументальні твори останніх років. (Цю книжку маю). Тотожність шляхів. Між іншим, вони вчилися в Європі. Кращі архітектори світу, той же Німеєр, японські архітектори вчилися у Європі... Правда, учитися там не обов'язково. Головне, виявити категорію національного мислення, його поступ, як Ви пишете.

“Світове міщанство” в особі Пікассо, згідно з теорією Фрейда, базується не на абстрактній людині, а на конкретній, бо в абстрактній людині буде абстрактне півсвідоме?! Або навпаки. І тут “діалектику” Григорія Ів., що плювала на “подобається чи не подобається”, можна визнати як непослідовність в теоретичних міркуваннях.

Таким чином, коли бути послідовним у напрямі пошуків шляхів від декоративно-прикладного мистецтва до сучасного монументального, то, мабуть, треба буде пройти деякий етап, а потім розвинути й піднести на сучасний рівень декотрі положення, за розробку яких у свій час брався Бойчук.

Поза всім тим існують і в мистецтві, як і в других галузях людської діяльності, свої, властиві для мистецтва теорії. Різні художники різних народів штовхають далі, розвивають окремі ділянки й загалом. Бо коли Ви звернетеся до архітектури, до тих досягнень, що вона має на даний час, то погодитеся, що це буде те, що може «подобатися»,

як логічні висновки. Ідеї живопису пов'язані з ідеями архітектури, зокрема, ідеями української архітектури або архітектури в Україні. Крім того, що кожна галузь мистецтва має свою, тільки їй властиву сферу діяльності, вони ще й тісно пов'язані між собою. У цьому разі цікаві приклади дає Японія, їхнє розуміння філософії та мистецтва Заходу й сам факт появи нових форм архітектури й узагалі проникнення ідей інших народів в японський ґрунт. На мою думку, ця риса й привела японців на такий рівень розвитку, на якому вони перебувають зараз серед народів світу. Зверніть увагу на Японію, на багатопланову культуру її, традиції й новаторство І що стало з Китаєм імператорів, коли творили «Китайську Велику стіну», завісу і т. д. Не подумайте, будь ласка, що я не згідний з Вами в принципі. Про це казав Вам у свій час. Просто я думаю, що поки нової школи немає, але може з часом бути, для цього Ви й працюєте, і тому покладаю на Вас великі надії. Учениця «лікнепу» Галина Севрук, мабуть, підсвідомо відчула потребу (та це, зрештою, і всі ми з власного досвіду знаємо, що дало нам народне мистецтво) перейти до дальших пошуків. Лікнеп добре, але то ще не аптека, а коли буде, то це буде вже погано. Рух до мети, до того, що формує уява, – і є прогрес. Бо ж уява так само в русі... Добре, що мексиканці мають добре вивчену

мітологію⁹². А ми не маємо записаної й добре впорядкованої. Так, окремі знання, з випадкових джерел. Те ж саме маємо в Індії. Візьміть школу танцю, там має значення й символ, кожен рух тіла, навіть пальця руки.

Як грецьке мистецтво вслід за Єгиптом ґрунтувалося на національній філософії, на символах, на мітології. Ми з вами знаємо символи, що закладені в орнаментах наших? Як на мій погляд, то це досить цікава й складна справа, для вивчення й загального висвітлення якої треба докласти зусиль. І Местечкіна тут мало, бо багато роботи. Мені було сумно, що ми не змогли порозумітися над роботою щодо проектів танцю.

Сподіваюся, що якими б шляхами не йшли до мети наші митці, повернення до манівців не може бути. Тому приклад – Ваша праця, Ваші мозаїки. Щастя Вам, Боже, на цьому шляху! І тому я дивлюся на Ваш здобуток як на велике досягнення нашого монументального мистецтва. Я тепер маю змогу писати й проводити «червону» нитку, як в англійських військових канатах!

... Ваш лист приніс мені велику насолоду, багато дотепів, афоризмів, чудових гострих ракурсів і т. д.! Прочитав його – як випив пляшку шампанського з самогоном! Не знаю, як це б написати в одному слові – чи то «шамогон» чи то

⁹² Полюбилося мені це слово в написанні М.Зерова. Не міф, а міт. Бо в українській вимові легше сказати замість «міхв» «міт». – Прим. П.Заливахи.

«сампанське», у цілому круто й гостро, б'є в голову й межи очі! Радий за таке могутнє поновлення Вашого колективу в особі Віктора [Зарецького].

...Поспішаю поставити крапку. Час на роботу. Бувайте здорові. Працуйте на славу нашого мистецтва.

Вітаю.

Уклоняюся.

Щиро. Опанас.

Горська А. – Заливасі П. (1967) ⁹³

"На шаблях сидіти жорстко".

Заливашенько,
любимий.

Незаплямоване!

Сонечко!

Як Вам це вдалося?

2 місяці – криза.

Геніальний авантюризм, шарлатанство.

Серце розірвалося, знов зрослося.

Пожмакане,

криве, проте,

дідько його

забирай, б'ється.

Потім 2 місяці – пекельна праця.

Продовження.

Ескізи.

⁹³ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 49

Цікаво.

Працюємо в складі: Зарецький, Зубченко,
Пришєдька (її чоловік), я⁹⁴.

Вилигуюся, як к-ва в пасльоні,
бо Гаращенко наді мною.

Чи хто там у Вас?⁹⁵

Тю, скільки сволоти на кожного
громадянина.

"Пироги – не вороги" –
гасло багатьох монументалістів.

Приховане.

На поверхні словоблуддя.

Площинність. Плаваюча пляма.

Зв'язок з архітектурою.

Площинність кольорів.

Площинність має свою історію.

Європейська перспектива – поверхова –
момент.

Ассирійська перспектива – суть подій.

Спустошеність духовного життя –
формальні
пошуки.

Мексиканці!

Соціальна подія.

Трагічність народного життя.

Звернулась до образів, об'ємів.

Суть, трагедія, народи, герої. Весь оркестр!

⁹⁴ У цьому складі виконували 1967 року мозаїки в Маріуполі.

⁹⁵ "бо Гаращенко наді мною. Чи хто там у Вас?" – мається на увазі
"наглядач", бо П.Заливаха у цей час був у мордовському концтаборі.

Горська А. – Заливасі П. (05.10.1967)⁹⁶

Опанасе!

Читаю зараз, перекладаю (домашня робота) деякі висловлювання Пікассо. А саме: "Бесіда з Маріусом Де-Зайсом. 1926 рік".

Ви мене поволі навчили висловлювати свою думку, враховуючи що у людей може бути інша. Вчили Ви, може, занадто дипломатично, але важливі наслідки, а метод – як робочий процес. Так, на мою думку, Пікассо – переконливий у своїх поглядах. Проте не все мені зрозуміло. Тому хочу учнівськи запитати Вас про дещо.

Можливо (у, чорт!) Вам знайома ця бесіда, але дещо нагадаю Вам.

"Мистецтво завжди було мистецтвом і ніколи не було природою, починаючи з перших художників – "примітивів", твори яких так відрізняються від природи і аж до тих, хто вірив нібито природу треба відтворювати такою, якою вона є (Давид, Негр і, навіть, Бугро (не знаю Бугро)). З погляду мистецтва існують не форми конкретні і абстрактні, а тільки форми, брехня яких в більшій чи меншій мірі переконлива. (На початку бесіди Пікассо каже, що мистецтво не є істина, а брехня, але така, яка вчить людей збагнути істину. Принаймні, ту, яку люди спроможні осягнути).

⁹⁶ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 49

Необхідність цієї брехні для нашого духовного "я" не викликає найменшого сумніву, так як з її допомогою ми формуємо наш естетичний світогляд".

Мені не зрозуміло, чи змінюються естетичні погляди людей залежно від зміни сприйняття ними світу. Мені здається – так. Але чи існують які-небудь абсолютні естетичні норми?

Чому твори художників, у яких був інший естетичний світогляд, викликають у нас, сучасних глядачів, почуття актуальності?

.... "Для мене мистецтво не має ані минулого, ані майбутнього. Якщо витвір мистецтва не живе в сучасності, то про нього, взагалі, не варто говорити. Мистецтво греків, єгиптян і великих художників інших часів – це не мистецтво минулого, в наші дні воно, можливо, більш життєве, ніж будь-коли". (Чому?)

... "Різні методи, які я застосовував у своєму мистецтві, не можна розглядати як ступені розвитку на шляху до якогось невідомого ідеалу у живописі. Все, що я робив, я робив для сучасності з надією, що це завжди буде сучасним. При цьому мене ніколи не хвилювали пошуки. Якщо мені хотілося що небудь висловити, я так і робив, не думаючи при цьому ані про минуле, ані про майбутнє". (Як Ви це розумієте?) "Я не думаю, що в різних методах мого живопису

використовувались докорінно різні елементи. Якщо предмети, які я хотів зобразити, вимагали іншого засобу відтворення, то я й приймав його без будь-яких коливань. Ніколи я не робив дослідів та експериментів. Якщо у мене було що сказати, я говорив це так, як це, на мою думку, треба було сказати. Нові мотиви неминуче вимагали і нових методів. Та це немає нічого спільного з поступом чи розвитком. Тут відбувається лише пристосування засобів висловлення до ідеї, яку хочеш висловити".

Опанасе!

Як Ви думаєте, чи багато ми приділяємо уваги пластиці втілення наших думок?

"Кубізм".

У мене виникла думка (це схоже на відкриття велосипеда), що писанки – самостійне мистецтво. Геніальний винахід нашими предками форми для втілення свого естетичного світогляду.

Я нічого не знаю про писанки. Сприймаю як все. Працюю четвертим поясом (за карате), тобто серцем. Цікаво. Чому художники обрали саме таку форму? Чому саме на нашій землі стався цей винахід?

А може, це було у інших?

Читала сьогодні про писанки. "Гуцульщина" В. Шухевича. По Шухевичу писанки виникли за часів християнства. З усіх

легенд, які він наводить, найцікавіші про значення існування писанки, тобто існування народного мистецтва, існування народу.

Горська А. – Заливасі П. (1967) ⁹⁷

Заливашенько,

Опанасе,

сонечко рідне!

Добридень!

Серце ниє, кривавиться, Земля сторчма стає. Що з вами? Івано-Франківськ. Камера, грати, коридори, охоронці, слідчі. Слідчі, коридори, охоронці, камера, грати. Що з Вами? Повітря київське набито до краю передбаченнями? Аж дихати важко. Кожного дня "чи буде суд, чи буде кара..."

І невідомо.

Напишіть.

Працюємо. Робота бісить, перекручує, відбирає, дає. Кераміка. Кора. Дерево. Картони фресок для гуманітарного корпусу університету. Мабуть, не буде. Фотографії надсилаю (4х2,5 м в натурі). Невеличка виставка в Москві. Монументальне мистецтво. Фотографії. Давали: Донецьк – школу, Жданів – "Дерево життя", "Птах". – "Вітряк", "Полтаву". Взяли: 1. Архітектуру школи – боковий фасад, два бокові торці. 2. "Вітряк", "Полтаву" "Прометеїв",

⁹⁷ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 49

Жданів, не взяли. Подача ні к чорту. Лобова, тупа. Задум мистецький навіть у фотографії потрібен. Робимо декілька робіт на виставку.

Що з Вами? Може, скоро працюватимемо разом? Ілюзії?

Ліна (Костенко) пише.

Іван Федорович (Драч) готує сценарій. Закінчив нещодавно з Осикою (Леонідом Михайловичем) (режисер) фільм по Стефанику "Камінний хрест".

Іван Михайлович (Дзюба) пише. № 1. "Дружба народів". Рецензія. Леся Українка.

Іван Олексійович (Світличний) перекладає.

Мерзлікін (Микола Михайлович) виставу показав – "Чортів млин" (чеських драматургів Я. Дрди та І. Штока). Аншлагом іде.

Нероденко (Володимир Минович) відсвяткував десятиріччя "веснянки". Жовтневий палац. Великий концерт.

Людочка (Семикіна) – моделі сучасного українського одягу.

Севручка (Галина Севрук) – кераміка.

Що з вами? Напишіть.

Цілую.

Алла.

Всі цілують.

Чекаю.

Алла.

Горська А. – Заливасі П. (Січень 1968) ⁹⁸

Опанасе, сердушко,
що не озвались до мене?

Явас. 13 січня.

Темрява, хуртовина. Розвід.

16.30–18 год. ⁹⁹

Застигла бажанням впізнати. Де Заливаха? Де
Заливаха? Де?

Переконана була – впізнаю. Ні. Всі пройшли.

Розчавлена під стовпом: ”Стой, проход
воспрещен!”

Повернулася до Києва.

Нарікання, мабуть, справедливі: “Інтелігентщина,
гукати треба було”.

Гукатиму.

Вам писатиме Ігор Кудін. Хоче забрати портрет.

Не віддавайте. Якого чорта роздавати речі, коли
Заливасі необхідно буде переглянути свій
доробок. Не віддам нікому і папірця з Вашим
Духом.

Працюємо. Зарецький, Плаксій. Я. Із Зубченко
розійшлись. Хоче вона туризму, навіть не
інтелектуального, в етнографію. Туристами
скільки можна бути? Сучасність чекає. Туристи чи
судді? А суддя переконливий, коли мовою
сучасності розмовлятиме.

⁹⁸ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 49

⁹⁹ Алла Горська їздила до П.Заливахи у Мордовію. Підходила до
огорожі табору

Гончар, “Собор”.

Собор і комбікорм.

Собор в риштованні.

Собор і Бітлз.

Собор і Заливахи.

Собор і моря-багнюки.

Собор і вбитий, пардон, тільки поранено.

Образ. Добре. А художні засоби, мова ще “Тронки”, “Прапороносців!”

Чи є то суттю образу?

... Славко¹⁰⁰, кум, як філософ виступив, узагальнив сучасні явища. Мерзликін “Сто тисяч” зробив. Сучасний, зараза! Танюк – “Казки Пушкіна”, теж. Ми – наполовину зарази. Ресторани “Полтава”, “Вітряк” у Києві. Низка така: “Полтава” по дорозі на Бориспіль. “Вітряк” – за Виставкою, “Верховина” за Святошино, Федір та Іван Манайло. “Млин” у Гідропарку, Яблонська молодша. “Мисливець” там же. Відверто, скептично ставилась, проте помилилась.

Фотографій ще немає. Кінчали 5 жовтня. Потім сніг. Сонечка мало. Колядки сонячні. Так заняті. Потім весілля Прядкове¹⁰¹ у “Полтаві”. 27 січня. Пили смачну, стерво, горілку “Українську” за Ваше та хлопців здоров’я.

Роботи Ваші недавно знов переглядали. Сварили... “Борітеся – поборете”, а колір

¹⁰⁰ Славко – Вячеслав Чорновіл.

¹⁰¹ Прядкове – Володимир Прядка, учень А.Горської.

ліричний, лінійні форми тяж, в коло вічного спокою замкнено.

До жінок Ви лагідні надмірно, душу їх у нашому часі вивертати не наважуєтесь. Проте “Портрет фотографа” – вивернули, розп’яли, висловились. “Автопортрет” – Суддя до Славка: “Де ви взяли фотографію Заливахи в таборі?”

Натюрморт “Весна” білим вогником квіточкою у темряві світиться. Напишіть, чи згодні з Архипенком, що винахід – головне у творчості. “Всесвіт” №1. Напишіть, як Сікейроса сприймаєте. З чим згодні, з чим незгодні. “Дніпро” № 1. Поговоримо.

Цілуйте Богдана¹⁰².

Були в нього вдома. З мамою його та з батьком, та з маленькою Оксанкою зустрілися.

Цілуйте Сашка Мартиненка.

Скоро побачимось.

Горська А. – Заливасі П. (09.02.1968) ¹⁰³

«На шаблях сидіти жорстко»

Опанасе Івановичу!

Легендо наша люба, чорт Вас забирай!

Добридень!

Дійсно, Опанасе, Ви стали вже святим. Не вистачає німбика, рожевої с...ки, крилець, і Ваше

¹⁰² Богдана – Б.Горинь

¹⁰³ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 49

місце на небі. Так сюсюкають навколо Вас, ніби Ви пригодні тільки для молитви.

Вам, Опанасе, важко буде повернутися з «неба–табора» на землю–волю, повернути собі земне ім'я. Ще одне з єзуїтських катувань.

Я раптом відчула Вас живим з однієї незначної деталі з табірних оповідань Сашка М. «О, Опанасові ракурси», – подумала я, – “жив притчево–лагідний, щирий Опанас, ластівко, чортушко не в лоб, а збоку».

Опанасе, ми дихаємо і навіть весело.

Бородай і Шаталін¹⁰⁴ дуже чемно прижали дверима пальці членам Пленуму, виключили нас зі Спілки. Люду, Галю, мене. Від нас вимагали каяття, а ми ніяк не могли зрозуміти, чому маємо бути б...ми. Я залишилася з твердим переконанням, що рад[янська] влада тримається не на б...ях.

І справді, Шаталін, який прикривав свій антирадянський гріх листячком катувань, виявився імпотентом, забалотованим масами.

Маестро Бородай ще живий. Нагло, таємно відібрав у Лисенка пам'ятник на площі Калініна, а у Сенкевича, Фуженка, Грицюка – ансамбль «Бабин яр». Автори протестують публічно, обвинувачують Бородая в гангстерстві.

¹⁰⁴ *Бородай і Шаталін* – Бородай – Народний художник УРСР, заступник голови Правління СХУ.

Шаталін – засл. діяч мистецтв України, голова бюро по Київській області при правлінні Спілки художників та парткому СХУ.

А Бородай тим часом (зробив) народив пам'ятник чекістам на площі Держинського: дві відрізані, закуті з усіх боків голови. Що він хотів цим сказати?

Ми працюємо зараз в м. Краснодарі. Створюємо культову споруду — музей «Молода гвардія». Це надзвичайно цікаве, абсолютно нове, сучасне рішення музею. І саме музею молодогвардійців — людей, які духом не скорилися фашистам, загинули.

Архітектор Смирнов (він працює з нами і на стелі, і на фризі) вже мовою арх[ітектурних] форм створив образ піднесення, ствердження Духу. Екстер'єр — куб (30 м на 30 м). Верхня частина, 9 м, глуха, облицьована вірм[енським] кремовим туфом, стоїть на 4 м суцільного скла. Така вага давить на нього і не розчавить. Над входом — великий козирик, над ним викарбувана в металі «Клятва молодогвардій[ців]». 9х3.

Навколо всього куба, прямо над склом у туфі, на висоті однієї плити, вирізьблені імена всіх молодогвардійців. В інтер'єрі великий зал на весь арх[ітектурний] об'єм. Верхнє освітлення. Другий поверх — антресолі (як хори), вхід на них по пандусу.

[Навпроти входу примикає до антресолей протилежної стіни стела (олтар) на всю ширину внутрішнього об'єму залу і висотою майже до стелі. 16 м. х 7,6 м.

Стела — мозаїка (фреска).

На антресолях — фриз, як пасок навколо всього об'єму на висоті 2-х метрів, висотою 1,7 м. Всі опори — ферми — сховані під навісною стелею верхнього освітлення. Колосальний вільний об'єм, з акцентом — кольоровою мозаїчною стелею: «Прапор перемоги».

Фриз антресолей — молодогв[ардійці] в історії нашої країни, з акцентом на їх бойових справах. Тут же зв'язані фриз та експозиція.

Працюємо ми з травня місяця, майже рік. 6 місяців робили ескізи. 2-й місяць працюємо на стінці. Картон перенесено на стінку. Вирішили в пластіліні рельєф під мозаїку, почали рельєф на стінці.

І тут знову Бородай. Заніс над нами меч. Для нього важливо ствердити власну особисту позицію. Для цього він запросто жертвує інтересами держави. Якщо вгорі твердо не підійдуть до рішення цього питання, то меч, що опустить Бородай, попаде не по нас, він оскопить одну з необхідних державі ідей.

Доля цієї роботи буде вирішена остаточно за тиждень.

Я напишу Вам.

Ось так живемо. Підтягнули животи, бо Бородай перекрив фінансування, проте працюємо, як вовки. Нам не звикати до 30 коп. на обід.

Правда, Зарецький поїхав до Києва позичити на всіх грошей. Це вже дрібні деталі. Я була хвора в кінці листопада, до середини грудня. Хвора серйозно. Вперше зрозуміла без всякого кокетування, що скоро помру — протягом 20 років, починаючи від сьогодні! Цікаво.

Зараз все нормально, тільки стара, чорт, стала.

Опанасе, ластівко, вибачте, що мало пишу. Весь час, як на вулкані. Важкувато з часом. Скористалася з того, що нам ніяк не дістануть цемент марки 500. Сьогодні неділя, ми в простій.

Цілую Вас гаряче.
Вибачте за помилки,
цілую Вас.
Алла.

Заливаха О. – Горській А. (26.02.1968) ¹⁰⁵

"Зазимую тут і залітую"

Здоровеньки були, Алло! Вітаю з Весною Вас!

Трошки сумно стало від Вашого листа. За снігом і темнотою розгубився, тим більше, що не сподівався, як можна поєднати Вашу "Історичну шубу" і бурки, тому тільки згодом переконався, що сніжна і величава постать належала Вам, Алло!

¹⁰⁵ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 49
На конверті адреси: -4, вул.Репіна, 25, кв. 6, Горській Аллі О.
Мордовія, Явас, п/я 385-11-16 Заливаха.На штампі : 26268

Хоч і пізно дякую, а все ж прийміть слово шани і подяки!

Багато зараз читаю. На жаль, журнали з мистецтва – як "Умені", "Новини" та "Мистецький огляд" до мене, певно, не дійдуть. Тож і був радий прочитати в "Дніпрі" Сікейроса. Богданові не сподобалося, вибачте, вжив не належне слово. Зараз сплигло на думку порівняння: Сікейрос – то є мексиканський Довженко. На мій погляд, це досить – таки вірно. В газеті "Советская культура" було декілька статей про виставки митців Союзу, в яких автор досить уважно простежує основу мистецьких проявів у творах із національних республік. Бачу, що є олія в голові у людей. Правда, мудрувати легше, ніж щось створити. Основа справжнього мистецького твору великого лету полягає в сакральності, колись-бо так було, навіть митець молився і постився перед початком творчого акту. А Пікассо каже – коли я беру пензля до рук, то ще не знаю, що створю. Мудрець сказав одного разу: все можна взяти від чужинця, окрім віри. Віра, взята у чужинця, не спасає, а губить. А Сікейрос не послідовний у своїх уподобаннях, дещо змішує різні площини й тому впадає у власні протиріччя. Але то, мабуть, хвороба часу. Дуже багато гарних думок, висновків, що стосуються коріння пластики. І національної форми. Коротше: демагогічність там, де він

позичає віру в інших, молиться чужим апостолам. Ще і в Шевченка зазначено – коли в своїй хаті своя правда, і сила, і воля. А для монументального мистецтва властива символіка. Простежте єгипетське, індійське, китайське та інших народів монументальне мистецтво. Ви переконаєтесь, що в основі всього лежить філософсько-естетичне осмислення в символах себе і свого місця у Всесвіті. Греки, стародавні, мали свою міфологію, свій епос. На його основі і побудували своє монументальне мистецтво. Згадує про це й Енгельс. Гарна і дотепна була стаття в січневому номері "Ранку", на останній сторінці про місяць січень. Як людина мистецька дивиться на сили природи, переосмислює згідно зі своїм буттям явища природи. Це є тим ґрунтом, на якому базується монументалізм. Ще є багато плутанини з термінологією. монументальне мистецтво, монументально-декоративне, просто декоративне, народне, прикладне.

А коли в журі головує декоратор, якого Ви називаєте чомусь театральним, пробачте, художником, то, мабуть, посиляться декоративність. А що багато лізуть на стіну, то зрозуміло, бо Шишкін та Левітан не дають копій. А зади тверді, як умивальники. Добре було б, коли б лізли на свої власні стіни. Адже на селах жінки самі собі розмальовували хатні стіни та печі півниками та квітами. Треба мудрих

порадників. А все ж таки не журіться, дорога Алло, все сі рухає! По тону листа чую, що Ви трошки зморені, знервовані.

Бережіть себе, прошу Вас. Захоплений Вашим стилем листа! Віртуозно кпите з мене! Схиляюсь перед Вашим гумором.

Почуваю себе, самі розумієте, добре. Надходить весна, буде більше сонця, то і настрій буде кращим. Висилати мені посилок не треба, я не заслужив ще. Творчих успіхів вам і вашому колективу, натхнення та міцного цементу! Хай буде якнайкраще! Дякую за Ваше запрошення пристати до Вашого колективу, – готуюсь, читаю, вивчаю, щоб бути гідним. Я, мабуть, трошки нагадую сам собі учня школи Піфагора, який перші п'ять років мусив тільки слухати і мовчати, а після ... вже міг вступати в бесіду. Поквапливість не завжди корисна. Вітайте своє оточення.

Ваш Панас.

На все добре!

Горська А. – Заливасі П. (11.02.1968) ¹⁰⁶

«На шаблях сидіти жорстко»

А у мене вже куприк болить. Стала стара. А втім, пам'ятаю: «Ты, Иван, спишь, а мне нужно тебя вязать». Так казали татари, коли нападали на Київську Русь.

¹⁰⁶ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 49

Заливашенько,
Опанасе,
Опанасе Івановичу!
Добридень!
Які Ви галантні! (листівка до Надійки¹⁰⁷).
Який галантний гумор!

Більшість дам світу любить галантність. Ви кохаєте дам. А дами так Вас люблять, і я теж. Проте замість галантності, я би воліла знати точно — в чому демагогічність Сікейроса. Вам і так, Опанасе, затикають всі дірки і спереду, і ззаду, так не вже не можна, приймаючи велику милість — листівку раз в два місяці, написати точно, у двох словах — в чому цінність, а в чому демагогічність Сікейроса. Ваша фраза — типова демагогія — ніякого обґрунтування.

А поки Ви «міркуєте», то у нас у Фонді вже замість комісії, тобто замість художньої ради з 15 фахівців-монументалістів, що затверджувала ескізи і приймала роботу, тепер буде рада — сталінська трійка: з трьох станковістів.

Причина: 1. Комісія з Москви, яка вимушена визнати, що стан (художній) монументального мистецтва на Україні кращий, ніж в Москві. (А Іван не спить, а треба, щоб він спав). 2. Фонд «живописний» виснажений до краю. А комфорт? А шлунки? А с...и? Все г...о станкове полізе на стіну. Правда, це важко фізично, проте можна

¹⁰⁷ Надійка – Надія Олексіївна Світлична.

найняти «негрів». Ну, а про мистецтво вони ніколи не думали, а Земля їм і не снилась. Гроші, гроші! Які криваві жертви приносять богам «гроші» мешканці великої зони, плазуючи перед тим богом, захлинаючись у власному г...і, яке вивалюють тоннами на Землю. Асенізатори сидять по таборах. Ось він, сучасний бог — «гроші». При чому тут Сварог, Ярило, Перун?

Сучасник конфіскує у Перуна волів та привезе у мішку Ярила новому богу «гроші».

Може, продасть ту старовину за пару десятків.

Ідея, витворити треба цього бога. Взялися, Опанасе Івановичу?

І знов же цілую Вас, як і тисячу років тому.

Цілуйте хлопців: Богдана [Гориня], Сашка [Мартиненка].

Сніг іде у нас, та і у вас, мабуть. Ви у фуфайках. А одного я бачила начальника, морда, як два табори, чорний кожух, як хмара, зуби металеві і клик збоку. Зачарував він мене, вітайте.

«Стой, проход воспрещен!»

Цілую.

Алла.

Міцно цілую.

Горська А. – Заливасі П. (квітень 1968) ¹⁰⁸

Дорогий Опанасе!

Любий мій хлопче!

Заливашенько, зіронько моя!

Одна серед багатьох зірок на небі, до яких простягнуті руки матері, Чумацький Шлях.

Ви їдете, я іду цим шляхом, шляхом людей, для яких життя ніколи не було способом заробляти гроші. Вас почали стріляти в 65-му, нас — 15 червня 1968 р.¹⁰⁹ Серед тих, хто стріляв, був Бойченко [В'ячеслав Олександрович]. Пам'ятаєте, той, що розбив нашого «Шевченка»¹¹⁰ в 1964 році. Тоді шаталіни рятували Бойченка — вигнали нас зі Спілки. Мало старалися, бо їх це не стосувалося. А тепер, коли на них наступає «монументальна» жива думка, мистецтво колективу, мистецтво, яке духовно потрібне нашій сучасності, мистецтво, на якому не заробиш комфорту живота. Воно вимагає повної віддачі! Ось тут і піднялися ці мертвяки — шаталіни і спокусили Бойченка реваншем, а другого улесливою брехнею, за якою не видно животів, що ось-ось луснуть від газів. Іде загроза для їх штампів. Вони штампують, як фальшиві

¹⁰⁸ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 49

¹⁰⁹ 15 червня 1968 року відбулися збори у Спілці художників України з приводу санкцій щодо тих, хто підписав лист на ім'я Брежнєва, Косигіна, Підгорного

¹¹⁰ «розбив нашого «Шевченка» — йдеться про мозаїку у фойє Київського університету. Автори: А.Горська, О.Заливаха, Г.Зубченко, Г.Севрук, Л.Семикіна

гроші, найсвятіше: Леніна. Один, два, три, чотири, п'ять на рік: «Ленін в кабінеті», в фас, анфас, в профіль. 700 крб. — 600 — 900 крб. — 1200 крб.

Це тільки фонд! Жахливе злодіяння духу.

Міняють велику правду на мізерні п'ятаки заробітків. П'ятак до п'ятака — 1000 крб. у місяць. А тут іде загроза: «Прометеї» на стіни, народу потрібні (на відміну від їх плісняви — холстів). Преса, визнання і мізерні, на їх погляд, гроші — 100 крб. на місяць.

Ось тут і покотилося: бандерівці, вороги, програма, організація. Нас до стінки: вигнали зі Спілки, заборонено давати роботу у видавництвах, у фонді, відберуть майстерні.

Опанасе! Ластівко білокрила! Не працювати нам разом на стінці. Проте краще бути похованим на цвинтарі людиною вбитою, ніж поза цвинтарем самогубцем-зрадником.

Цілую Ваші світлі очі,

Цілую міцно.

Ваша Алла.

P.S. Ми, художники, будемо класти клозети керамічною плиткою, а шаталіни будуть клозети викладати на стінах.

Боляче.

Горська А. – Заливасі П. (1968) ¹¹¹

«На шаблях сидіти жорстко»

Опанасе!

Чортушко!

Тетяна каже, що Ви вдвічі помолодшали.
Тобто, коли вийдете, вам буде 20 років.

Посилаю Вам київський подорожник на честь
Вашого перебування у Києві. Так близько і так
далеко.

Заздрю Вашому вмінню стояти на голові.
(Вміла б, була б така розумна, як Ви).

Коли навчуся, то буду писати до Вас так, щоб і
Вам було приємно, і Литвинові (вітаннячко йому).

Ні, серйозно, Ластівко, Опанасенько,
вибачте, що нічого цікавого, чекаю на розв'язку.
Знаю, що це чекання Вам, з Вашого Олімпу,
здається нічим. І Ви праві.

Ну, а я ще не вмію стояти на голові.

Цілую Вас міцно, міцно.

Ваша Алла.

Горська А. – Заливасі П. (05.07.1969) ¹¹²

«На шаблях сидіти жорстко»

Опанасе! Серденько! Любий хлопча!

Чи дійсно Ви такий худий, сивий та сумний,
яким наснилися мені 25 червня під ранок?
Прокинулась і цілий день ходила, ніби гору на

¹¹¹ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 49

¹¹² ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 49

плечах носила. Бог покарав, що мало пишу Вам. Проте кожного вечора вітаю Вас. Пересуваємось до готелю. Місяць, Чумацький Віз, Чумацький Шлях, Мати, Ваш сценарій. «Добрий вечір, Опанасе Івановичу!»

Були у Києві тиждень. Зазнайомилися з Іваном Г[елем]. Розповів про Вас. Табірна інформація плюс характеристика. (Все, що про табір, незрозуміло, бо сама не була).

Іван, Сашко [Мартиненко], Славко [Чорновіл] в характеристиці Вам розкривали себе.

Іван є святий чоловік. Суттєва святість. Ханжества ні на гріш.

Працюємо. Розпорядження згори ствердило нашу працю. Відкрили фінансування. Живемо жирно: на риштованні з сьомої до дев'ятої. Миємось в неділю в бані, обідаємо на 1 крб. 50 коп. кожний. Живемо у готелі «Україна».

Проте Лесик¹¹³ на утриманні у Надійки. Вона з ним живе дружно.

На стінці нас залишилось четверо. Борис¹¹⁴ не витримав довгої дистанції. Він спринтер у творчості і з жінками. Ні до полотна, ні до жінки вдруге не повертається.

Працюємо зараз над постатями. Виникає безліч проблем.

Серед інших — проблема матеріалу.

¹¹³ Лесик – Зарецький О.В., син, 1954 р.н.

¹¹⁴ Борис – Б. Плаксі

Смальта — король. Скло — королева, сталь — батрак. Кладка: модуль, ритми, кут під світло, від світла, напрямок кладки. Все для виявлення суті образу. Тому зовсім не зрозуміле рішення Худож[нього] фонду СРСР про зміну розцінок на монум[ентальні] роб[оти]. Тепер за ескіз платитимуть 75 % гонорару, за виконання 25 %. Для нас нічого не змінюється: ми і задуму[ємо], ми й виконання. А ось розділення цього процесу призведе до високотехнічної халтури. Самі розумієте, Опанасе: по Вашому ескізу чи напише хтось полотно. (Правда, Ви запобігливо позбавлені державою проблематики творчості. Ось скоро п'ять років. Чотири роки без двох місяців).

Повернемось до суєти. Проте «москвичі» Васнецов, Корольов¹¹⁵ та ін. давно вже не виконують своїх ескізів. Через рік і два місяці подивитесь на прикладі кінотеатру «Октябрь» (Москва, Арбат), до чого це призводить: технічне вихолощення ідеї. Тому мене дивує, як керівництво пішло «на поводу» у бариг.

Власне, після Вас, інших, нашого виключення зі Спілки мені час перестати дивуватись.

Але Монтень сказав: «Пока человек живет, он надеется».

¹¹⁵ А. В. Васнецов, Ю. К. Корольов — керівники фонду СХ СРСР

Наш музей — це єдина за своєю образністю споруда в світі. Гарно. Роботи ще багато. Режисує Зарецький. В монум[ентальному] мистецтві необхідний режисер. Гадаю, що Борис пішов ще й тому, що де в чому не згоден із Зарецьким.

Для Вас, Опанасе, після табірної режисури чиясь режисура в мистецтві буде нестерпна.

Група художників подорожувала 9—11 травня по Чернігівщині. Я побачила Ніжин вперше. Не знаю, чи були Ви там. Якби я не могла жити у Києві, жила б у Ніжині. Читаю «Инквизиция в раю» Алві Бессі. Надішлю Вам. З'явилась у мене думка про моє волосся. “Я фарбую його багато років. Ховаю сивину. Хочеться бути молодою навіть у сорок років. Фарбування не рятує: морда стара, тіло ні к чорту, а здоров'ячко на 60 років. Проте все одно фарбую волосся. Вбиваю його. Ходжу з мертвим. Але корінці живі. Ростуть. Я знову вбиваю. Вони знову ростуть. Є небезпека, що перепалене пергідролем волосся відпаде.”

Опанасе, я читала Ваші листівочки, де Ви себе дідусем називаєте.

Ліна¹¹⁶ народила сина. Повернетесь, народите сина, щоб не було переводу козацькому роду.

Цілую Вас міцно, міцно.

Ваша Алла.

¹¹⁶ Ліна — Ліна Костенко

Горська А. – Заливасі П. (03.08.1969) ¹¹⁷

"На шаблях сидіти жорстко"

Опанасе Івановичу, Соколе ясний! Добридень!

Вас пресують? Поздоровляю з новосіллям. Відправила Вам дві бандеролі, лист, листівочку, все з повідомленням. Одержала одне повідомлення за першу бандероль. Зелений підпис Ваш втішив. Пишеш і не знаєш, чи отримаєте Ви листи. «Тоже хорошо».

Надіслала Вам «Троцкизм — враг ленинізму».

Дуже цікава історія боротьби.

Проте, жодного документа Троцького. «Тоже хорошо».

Буду надсилати потроху грошей на Вашу книжку-заощадницю. Знадобляться. Ви ж вийдете у світ коротких спідниць, гучних фраз, відмовлень у прописці, роботі. Єдине, що Вас не обходитиме, — відмовлення у коханні.

Опанасе, любий, писала Вам про нашу роботу. Зараз вона десь наприкінці. Хлопці, Зарецький та Володя Смирнов¹¹⁸, поїхали відпочити. Я залишилась, доки не приїде Сашко Смирнов¹¹⁹ з відпустки, а там майну на два тижні на Івано-Франківщину.

Робота цікава. Колись, як схочете, подивитесь. Після стели будемо братися за фриз.

¹¹⁷ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 49

¹¹⁸ В. Смирнов — архітектор, художник, автор проекту комплексу Музей «Молода гвардія»

¹¹⁹ О. Смирнов — брат В. Смирнова, художник, виконавець мозаїки

Це теж в центральному залі, в цьому ж залі на антресолях другого поверху. Там буде експозиція. Четверо луганських художників працюють над рішенням експозиції. Фриз буде органічною частиною її. Фактично це буде історія Радянської влади на конкретному матеріалі красnodонської «Молодої гвардії». Матеріал виконання – розпис. Ще півроку роботи. Мінімум.

Земля тут стара, териконами увінчана.

Люди дивні. Навіть ті, що тут народились, згадують не цю землю, де вперше ступили босоніж, а ту землю, звідки їх батьки.

Дівчата — милі у своєму бажанні кохати, віддаватись. Хлопці — господарі життя, раби модняцьких пісеньок, краваток, штанів, нейлонових сорочок. Жінки грубі, багато грудей, литок, стегон. Невичерпний секс. Невичерпні страждання біля чоловіків, які п'ють, дітей, яких треба годувати, вчити, грошей, які треба заробляти. Нас завжди питають: “Скільки получаете?” А потім просять камінці для акваріуму. Я скаженію, матюкаюсь. Від молодогвардійців – до акваріуму.

Опанасе, Ви, напевне, вже маєте “Писанки” Биняшевського¹²⁰. Я ще не бачила, тільки чула. Світ близький до Києва, світ далекий до Києва.

¹²⁰ «Писанки» Е. Биняшевського — невеликий альбом, виданий у видавництві «Мистецтво»

Горська А.— Заливасі П. (12.08.1969) ¹²¹

12 серпня, вівторок, вечір, 1969 рік

Любий Опанасе!

Тільки чорт знає, чи доходять до Вас мої листи! Принаймні, в попередньому писала, що чекаю на Сашка Смирнова. Він приїхав. Два місяці я у Краснодоні. За цей час народила дві з половиною постаті. Та маленьку «творчу» (малюнок поки що). Працюю по 14 год[ин].

Сашко приїхав.

Я їду до Івано-Франківська на тиждень. Квиток — проблема. Проте останнім часом я навчилась не тіпатись, доводити почате до кінця.

На Івано-Франківщині мусять бути Зарецькі: середній та молодший. Вони погано виховані — не пишуть мені. Та, до того ж, у них коаліція.

Зарецький-молодший вже другий рік влітку півтора місяця працює різноробом на археологічному розкопі в Білогіродці під Києвом. Цікаво.

Навіть заробляє по 1 крб. на добу. Минулого літа хотів купити програвач. Я «позичила» на монументальну роботу. Лесик вже великий лобуряка — 187 см, вуса і т. ін. Товаришує із Зарецьким-середнім. Я була з ним у подорожі (Спілка худ.) по Чернігівщині. Лесик здивував мене справжнім зацікавленням старовиною. Ще

¹²¹ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 49

більше здивував мене Ніжин. Закохалась у це місто. Якби не могла бути у Києві, жила б у Ніжині. Друге сильне враження — «літра молока». Один художник, може, Ви й знаєте його (він найганебніше покався з тих, хто каявся), з дружиною, як і всі 30 людей, довго непередбачено чекали на паром під Новгород-сіверським. Їстоньки захотілось! Дістали 3 літри молока. Дружина художника по-діловому налила собі літр, дітям та інш[им] дісталось по ковточку.

«Літра молока»!

Ластівко, Опанасе, розважаю Вас, а спатоньки хочу, бо місяць-молодик зазирає: «Добрий вечір, Опанасе Івановичу!»¹²²

На добраніч, Опанасе Івановичу.

Цілую Вас міцно.

Алла.

Горська А. – Заливасі П. (Серпень 1969)¹²³

«На шаблях сидіти жорстко»

Опанасе, любий хлопче!

Знов Краснодар.

Була над Заліщиками¹²⁴ над Дністром. Поруч турбаза у старовинному монастирі. Церква, яка виросла з гори. Хлорка тимчасових вбиралень.

¹²² «Добрий вечір, Опанасе Івановичу!» – так іноді Горська називає місяць

¹²³ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 49

¹²⁴ «Була над Заліщиками» — йдеться про відпустку, проведену на Прикарпатті в серпні 1969 року з чоловіком і сином

Сексс. Радіола, яка несамовито лінчує повітря,
Дністер, Землю найганебнішою похабщиною.

Зрозуміла Гончара.

Зустріла Мороза Валентина. Схуд вдвічі,
проте м'язи, тіло в формі. Дуже красивий. Дух
випромінює, світло. Сказав про одного слідчого:
“Надзвичайно здібний професійно, тільки не
враховує духу, тому зазнає поразки”.

Валентин хоче працювати. Зібрав багато
матеріалу з фаху. Не знаю, чи довго його
збираються мордувати пропискою і т. ін. Проте
він має славну дружину та хлопця. А твердий,
скеля може позаздрити.

Опанасе, і Вас, мабуть, «схудли». Проте Ви
пишете вірші. Надійка світилась. Я раділа.

Бачила Сашка К[орова]. І досі живе
спогадами 65 р. Може, своїм поверненням Ви
знімете гріх з нього. Володя К. одружився, чекає
на дитину. Вигнали з інституту, продає книжки.
Михайла Ф. не бачила.

Місто Ваше Івано-Фр[анківськ] кожною
вулицею дихає Вами. І в'язниця теж.

Надіслала Вам «Изборник». Це підписне
видання. Вициганила.

Цілую Вас міцно, міцно.

Всі чекають на Вас.

Цілую,

Алла.

Заливаха П. – Горській А. (30.08.1969)¹²⁵

"... Так, жорстко..."

Гаразд! Уславлені митці!

Віншую лет у Вашій, Алло, праці! Уболівав, а зараз успокоїв і радісно розвеселив я серце.

Дай боже! Щоб уява не сивіла, бачу – так є, так має бути. Тішусь! Сподіваюся символа пагонам, у стіну яскраво заплетеним. Підносить успіх і ласка Вашої праці й уваги, що духом витаю у небі до хмари!

Уяву забрав я до себе, щоб оком уздріти стіни музею та Вас у веселому стані й усмішку лагідну друзів і барви помашених іскрами кольорів ясних.

За Вами скучаю та працею; ритмів, закритих очам і серцю українця, шукаю, жерців архаїчне надбання, забуте нащадками пізнього стилю сучасного...

Ваше терпінням і мужністю серце наповнене, добрим і чулим, офірує радість і силу, нам і нащадкам приємну...

Щиру подяку складаю боржника збанкрутілого, маю надію, що тимчасово, бо ваш оптимізм і мені передався листами смутно-веселими Вашими.

Читаю сліпого письменника-класика, дивуюся духу людини.

¹²⁵ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 49

І ще: вчашати до лазні раджу щоденно:
приємне для тіла – радує зморену душу!

І ще: кладка скелець у ритмі сучасному
смальти буде дрібною, гадаю.

І ще: радо радію радістю Вашою – пізнати
людину, не знану раніше, – це дару подібно
небес. Івани – бо любі Перуна посланці, шану
їм щиру свою я складаю уклінно.

Одарену Ладвою Ліну дарунком кохання –
вітаю!

Вже осінь, і листя пожовкле нагадує марну
золота ціну за вічність і долю, спадає,
кружляючи ясно, Сварога вогнистого
відблиском. Що розум спокійно омислює –
серце не може сприйняти належно, бо вічність
є зміна постійна. Люстро у русі нами відбитої
вічності свідком являє закони природи.

І вічність імущому радісно, – тяжко
повірити, – бо серцю і розуму важко збагнути
вічності змінно-незмінні закони, того і лякає
свідомість ідучого. Нероздільні-бо радість і сум
у людини. І тому і я радісно бачу безмежну
гармонію вічної зміни – свою вечірню годину
та зорю ранкову маляти.

Бандеролі і Котляревського одержав. Удачі
бажаю у подорожі Вашій і відпочинку, щоб
сили набратись для праці. Коли плануєте
закінчити оформлення музею
молодогвардійцям? Радо попрацював би і я у

вашій бригаді. Сподіваюсь на майбутнє. У нас вже коло тижня чудова погода, а вчора розглядав місяця – як "млинове коло", майже легіт, побілена стіна, нагадало далеке, рідне, що й не сказати. Можна тільки зітхнути і помовчати.

Бажаю найкращого Вам і талановитій родині вашій.

Дай боже! Цілую Ваші талановиті руки.

Щиро Ваш Панас.

P.S. А я ніяк не можу уявити Вас з іншим волоссям, ніж біло-золотавим! Хоч і сивини є дуже гарні, яскраво колоритні (?)

Дивися недавно фільм про негрів, дядю Тома, сивого старого негра, розумного поводиря.

Негрові добре бути сивому – контраст чорного і білого! А глянув на себе – щось не дуже радісне видовище, але треба усвідомити, може, й дійсно все то те є надбання?..

Будьмо! "Гетьте, думи, ви хмари осінні..."

P.S. Вечорами дивився фільм. Кіножурнал про Вас і Ваших майстрів мозаїки. Ваші руки, мозаїки школи. Ви на риштуванні...

Чудово!!

Дякую сердечно!!..

Горська А. – Заливасі П. (24.09.1969) ¹²⁶

«На шаблях сидіти жорстко»

Любий хлопче, Ластівко, Опанасе!

Працювала у неділю. Не написала Вам листа. Робимо голови¹²⁷. Спочатку почали занадто кугутськи — «серйозно». Зарецький зробив кольорові розробки. Академічно — вічне рабство. Почали. Я підняла «повстання на риштованні»: немає образного кольорового рішення голів. У той же день кайдани академізму було скинуто — рішення знайдено. Кінчаємо голови. Щодо Зарецького, то з нього монументалізм в значній мірі вибив академізм. Я кохаю «стінні» проблеми, камінці, як кохають чоловіка.

Йшла втомлена після роботи у неділю. Розглядала людей, дітей. Згадала про «сенсацію», вміщену у «Неделе»: хлопчик-немовля потрапив до вовків. Його знайшли через сім років. Серед людей він залишився вовченням. Жодної людської ознаки не набув і помер.

Вчора звечора місяць «Добрий вечір, Опанасе Івановичу» був захмарений: «у Опанаса гидкий настрій, неприємності». Вночі був дощ. Сьогодні місяць повноликий, сяйво навколо: «Е, Опанасу покращало».

¹²⁶ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 49

¹²⁷ «Робимо голови» — йдеться про мозаїку у Музеї молодогвардійців у Краснодарі

Опанасе, соколе ясний, гастролювали у Краснодоні хлопці, київські поети: Забаштанський [Володимир] та Тимошенко [Борис]. Була на одному виступі. Загалом добре. Речі цікаві і слабкі. Діти сприймали поетів добре. Більшість дорослих об'їлася побутом. [...] Із гастролерів проходить аншлагом сексуально-темпераментна циганщина. А звідти й ставлення до роботи. Побачили б Ви, Опанасе, якість робіт на нашому будівництві! Не розумію держави — стільки втрачати, створюючи бидло. З Києва, крім кількох телеграм заради ввічливості, нічого не маю. Проте нікому й не писала, навіть Надійці, скучила.

Розсюсюкалася вже вкрай. Сьогодні на стінці була сердита й добре себе почувала, а зараз, звечора, розповзлася.

На добраніч, Опанасе Івановичу.

Цілую Вас міцно-міцно.

Не сваріться.

Алла.

Заливаха П. – Горській А. (24.09.1969) ¹²⁸

"... Жорстко"

Доброго здоров'я, Аллочко!

Моє шанування всьому Вашому творчому колективові! Нещодавно мав велику радість бачити Вас у кіножурналі про мозаїки Києва та Донецька. Щиро дякую за листи і бандеролі.

¹²⁸ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 49

Бандеролі з листопада місяця уриваються, тільки дві на рік. І, як цензор сказав, від родичів. Дякую Вам за теплі слова за подорож.

Писав листа на Вашу київську адресу, на Респіна, але, мабуть, не отримали. А чорнобривець Ваш зберіг київські запахи! Натхнення Вам творчого! Головне, щоб душа не сивіла, а решта то все – до ясного. Бувайте, дорога кумцю, в гарному настрої!

Вітання всім родичам.

Цілую, щиро

Ваш Панас.

Заливаха П. – Горський А. (18-24.09.1969)

З Днем Народження вітаю!

Щастя й долі Вам бажаю!

Шлю кохання Вам і квіти –

Разом з Вами й нам радіти!

На шаблях сидіти жорстко – Будь здорова і весела,

Наша люба, ніжна Горська!

Аллочко! пробачте, що не вчасно здоровлю Вас з Днем Народження, бо тільки-но з грошового переказу довідався про дату! Посилаю уривки з незакінчених поем.

Цілую, вітаю, обнімаю!

Ваш Панас.

Горська А. – Заливасі П. (28.10.1969) ¹²⁹

«На шаблях сидіти жорстко»

«Аби душа не сивіла»

Опанасе! Сердушко! Добридень!

У суботу, тобто 25/Х, бачила «Добрий вечір, Опанасе Івановичу». Ясний, філософськи спокійний. «Е, — думаю собі, — це Опанас був, мабуть, у бані». Та на одній нозі скок та скок. Закінчили маленьку мозаїку. Сідаю я на фриз. Зарецький сидить вже на ескізах. Перші робили рік тому. Тепер чистимо, переробляємо, зв'язуємо з експозицією. Коли робили перший варіант, я наполягала на життєвій конкретизації матеріалу.

Фриз ¹³⁰ робився без експо. А тепер, коли в експо конкретний матеріал, хроніка, то фриз вимагає більших узагальнень.

Я бачила, і Ви побачите, кінофільми («Вечір на Івана Купала»), побудовані на чисто мистецьких узагальненнях. І я бачила кінофільм «Дамы и господа» (Італія — Франція). Конкретний, життєвий матеріал, але настільки відібраний, що примушує глядача самого працювати — робити узагальнення. Здорово. Народний принцип. Леонардівська «Джоконда» — просто жінка, а в ній — вічність.

¹²⁹ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 49

¹³⁰ Фриз у музеї "Молода гвардія" у м. Краснодоні. Були зроблені ескізи. Зробити за ними розпис на стіні не дозволили

А Бондарчук у «Войне и мире» взагалі глядача не вважає за людину — всі події на екрані розтлумачує з допом[огою] авторського тексту (диктор).

Посилаю Вам вирізку з журналу «Польша» № 9 (69 рік) «Пам'ятник героям Вестерплатте». Кожну річ треба дивитись в натурі. Проте мене вбиває сам метод: «загальнолюдські узагальнення». Не знаю, може, помиляюсь. Вгвинтився в мене фільм «Дамы и господа». Провінційне містечко, вузьке коло людей, їх взаємини. І з такої дрібноти витікає суспільний лад.

Кобо Абе «Женщина в песках» («Иностранная литература» № 5, 66 рік). Японське село засипається піском. Його мешканці вдень і вночі відкидають пісок — ніби все. А за цим навала цивілізації на націю, на індивідуальність. І така японська річ за психологією творчості. І чисті узагальнення, і узагальнення через конкретне, і те, й те існує. Аби була Земля наша, її біль. її кров, її Сонце.

Сьогодні вранці був сніго-дощ. А зараз (вечір) вітер б'є у шибки снігом. А Ви, Опанасе Івановичу, напевно, вже по коліна в снігу.

Цілую Вас у вітряні, холодні, солоні щоки.
Щиро Ваша Алла.

Закінчили – маленьку мозаїку — «Вугільна квітка» в тресті «Краснодонвугілля».

Горська А. – Заливасі П. (05.12.1969) ¹³¹

«На шаблях сидіти жорстко»

Опанасе Івановичу, куме мій дорогий!

Відсвяткували Ваш день народження ¹³².
Людей зібралося багато. Випили по чарчині. Хто сік пив, хто горілку. Ви пили горілку. Але не співали, бо зібралось, як завжди, невіршених проблем повний фартушок. Кидались, кидались тими проблемами, та й так і пішли з тим, з чим прийшли.

Опанасе, мене позбавлено авторства, бо: «даси каяття, дамо авторство». Працювати можу, а ось імені свого носити не можу. Переходжу на нелегальну роботу. "Хай живе підпілля у монументальному мистецтві." Галочка ¹³³, Людочка ¹³⁴ та я збираємось до Федченка (заступник Овчаренка) ¹³⁵. Проте у мене ніяких ілюзій. Якби йшлося про нас, а то ми — ляльки в боротьбі певних груп. Хочуть — віднімуть ім'я, хочуть — відкрутять голову, хочуть — помилують. Все залежить від того, якій групі що буде вигідно для власного ствердження, а наше життя — це є дрібниця, не варта уваги. Втомлюєшся, проте: аби душа не сивіла.

¹³¹ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 49

¹³² «Ваш день народження» — 26.XI.1925 р.

¹³³ Галочка — Г. Севрук

¹³⁴ Людочка — Л. Семикіна

¹³⁵ Федченко Павло Максимович, Овчаренко Федір Данилович — тодішні відповідальні працівники ЦК КП України

Серденько Опанасе, відносно Т. я більше ні слова. Вибачте. Зареклася [не] втручатися в особисті стосунки будь-кого.

О, зовсім забула, 26 листопада горілку «Вінницьку» з написом заховали до наступного Вашого дня народження. Опанасе, вже 10-й день пишу Вам листа. Моя свекруха захворіла. Зарецький і я бігаємо, благаємо взяти її у лікарню на обстеження. Бюрократія непорушна. А жінка захлинається кров'ю.

Напишу пізніше.

Тримайтесь, Опанасе.

Алла.

Горська А. – Заливасі П. (січень-лютий 1970) ¹³⁶

«На шаблях сидіти жорстко»

«Аби душа не сивіла»

Любий мій куме! Куме любий мій!

Життя невпинне.

Бачилась з Йосипом¹³⁷, скоро побачу Вас. Йосип увійшов у вир після 20 років. Ви увійдете після 5 років. Він вразив мене великою природною інтелігентністю. Вас я кохаю завжди. Йосип теж у Вас закоханий. Всі Вас кохають. Чим це пояснити? Ви добре знаєте людей, Ви їх любите, Ви робите їм подарунки. Дякую Вам, Опанасе Івановичу, за всі подарунки. Ви вразили

¹³⁶ , архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 49

¹³⁷ Йосип — вояк УПА

мене у серце: я не мала Лесі Данченко, не мала Вашого екслібриса. Ось ще одна з Ваших таємниць влучити у десятку!

Може, Ви, Опанасе, — провидець? Ні, тільки подумайте, Ви мені з табору надсилаєте подарунок — книжку, й саме ту, якої я не маю. Я починаю Вас боятися, мій подвійний куме.

Опанасе, серденько, життя невпинне. Моя свекруха вмирає від раку стравоходу. Помер Іван Врона. Моя найкраща подруга народжує дитину — сина Ярему. Синочок-колосочок, кленовий листочок.

Ой і скучила я за Вами. Не сваріть, що вже майже місяць Вам не пишу.

Важко сильно було на серці — безпорадність перед раком. На твоїх очах вбивають людину, й будь-який твій протест — порожній звук.

Ніби різні площини, різні виміри. Смерть. Її явка обов'язкова. Поруч з такою масою чого варті комісії, виключення та інша суєта. Залишається Земля, людська гідність, людський Дух, втілений у ту Землю.

Українське середньовіччя.

Італійські середні віки. Мистецтво. Площина Віри. Сила Віри. Сила Мистецтва. Ярослав Гашек. Поручик Лукаш казав: «Останемся чехами, но никто не должен об этом знать. Я — тоже чех».

«Он считал чешский народ своего рода тайной организацией, от которой лучше всего держаться подальше. Но в остальном был человек славный: не боялся начальства и на маневрах, как это й полагается, заботился о своей роте, поудобнее расквартировывал ее по сараям и часто, платя из своего скромного жалованья, выставял солдатам бочку пива». Ярослав Гашек. І тут же Йозеф Лада.

А Кочетов? Роман «Чего же ты хочешь?» («Октябрь» № 9, 10, 11 за 1969 р.). За останній час не бачила, щоб хто-небудь з такою цинічною відвертістю виставляв свій сифілітичний член: «Вива Сталин, который победил благодаря уничтожению интеллигенции. Наследуем ему, а то молодые так распустились, что пишут стихи по указке американской шпионки Порции Браун, с которою спят по очереди».

Геніальний твір, проте показовий. А у Москві називають цей твір — «роман-донос». Цікаво, чи повертається історія, чи це зовсім нове оригінальне явище нашої літератури.

Ви, Опанасе, ерудит, Вам і карти у руки. А я тільки матерщиниця, яка не знає, що робити зі смертю.

Ластівко, куме мій любий (й чому мені й досі не набридло Вас любим кумом називати, знов Ваші чари), куме любий, любий куме, цілую Вас тисячу два рази.

Міцно цілую.
Щиро Ваша Алла.
(Як навчилась, а! Сама дивуюсь).

Р. С. Ще з 26 листопада стоїть калина біля
Вашої фотографії, а Ви на ній такий красивий. І
зовсім не сивий, і мовчите, видно, не сподобався
Вам фривольний тон мого листа.

А.

Горська А. – Заливасі П. (06.04.1970) ¹³⁸

«На шаблях сидіти жорстко»

Опанасе, соколе кривавокрилий!

Вклоняюся Вам низенько. Повернулась до
Києва. Від Вас нікому ні рядочка. Чому так довго
«Вас мовчать»? Що трапилось? У мене відчуття,
що у Вас неприємності табірні або Ви заслабли.
Що трапилось?

Повернулась до Києва. По дорозі заїхала до
Надії. Ярема виріс вдвічі, чекає на Вас. Чи
одержали в Надійчиному листі мою листівочку?
Вже з Києва їдила у село на 2 дні. Весною
подихати.

Думала про Івано-Франківськ і Вашу
квартиру. За законом вона Вам належить. Проте,
думаю, бажання здихатись Вас сильніше всяких
законів.

¹³⁸ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 49

Ваші «друзі» мають особняки, дружин, коханок, жратву, чини. А Ви? Правда, вони мерці. Правда, блюзнірство, аромат слів, слів, слів заглушує їх трупний запах.

Ви, Опанасе, прочитали у «Иностр[анной] литературе» (№ 1, 2, 3 за 70 р.) «В одном немецком городке»? Вони народили Лео Гарнінга, вони вмерли, вони вбили його, аби він не відрізнявся від них, мертвих, тим, що він живий.

Або жити мерцем серед мерців, або загинути? Що думає автор Джон Ле Карре?

А під вікнами нашої хати...

[Листа не завершено]

Горська А. – Заливасі П. (Приблизно 1970) ¹³⁹

«На шаблях сидіти жорстко»

«Аби душа не сивіла»

Розмір 50 чи, може, 48?

Добридень!

Треба вже думати про Ваше придане. Були Ви 50, а тепер хто знає. Іван [Гель] казав, що сильно схудли, проте буду орієнтуватись на 50.

М'язи у Вас завжди міцні, а м'яса-сала наберете.

Ластівко Опанасе, працюємо над ескізами фриза (у Краснодоні). Другий варіант. Стали на Землю. Тобто Земля увійшла як діюча особа.

¹³⁹ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 49

Добре. Прагнемо узагальнень. Відійшли від ілюстративності першого варіанта. Зарецький молодець — починає думати цілим. Ця робота для його розвитку дуже корисна. Нарешті він вирішує всю стіну в загальному об'ємі, а не тільки ніс у героя.

Я працюю активно, проте не так вільно, як на стінці. Умови готелю: тепло, тихо — діють на мене «розтлінно» — за тиждень стала вдвічі товстіша. Тю, товстуха.

А бог Вітру скаженіє, бенкетує. Все крутиться: хмари, дерева, будинки, люди. Тільки терикони — козацькі могили — стоять непорушно. Сонце зникло, «Добрий вечір, Опанасе Івановичу» не з'являються, ніби не хочуть свідчити. А Вітер шалено скаче і співає своїх хмільних пісень. Хто його любаска... [Лист не завершено]

ЛИСТУВАННЯ З Н.СВІТЛИЧНОЮ¹⁴⁰

Світлична Н. – Горський А. (09.07.1965) ¹⁴¹

Аллочко, родинко!

Ми вже півдоби загоряємо. Погода сьогодні чудова, були на морі, це близько. Тільки я, мабуть, відвикла від безділля. Настрій сьогодні зовсім не відповідний і страшенно хочеться в Галинчину буцегарню.

Олесеви¹⁴² тут дуже подобається. Взагалі, в них обох настроїв – бути тут довше. А я не можу взяти себе в руки. Скучила за тобою, за вутятками, за вусами. А взагалі, це я скиглю, що не до лица старій туристці.

Море чудове.. І таке рівне, барви неможливо визначити. Повітря п'янке, аж млосно. Ми приїхали зранку (біля 6-ї години) і до 9-ї блукали по місту. Хороше.

Аллочка, напиши, де шукати твою маму на цвинтарі, і яке в неї прізвище. Я хочу її відвідати.

Дуже чекаю від тебе кількох слів про твоє здоров'я і школу¹⁴³. Чому затримується?¹⁴⁴ Що ви зараз робите? І т.д., і т.п., і пр., і др..

¹⁴⁰ СВІТЛИЧНА Надія (1936-2006) – правозахисниця — учасник руху шістдесятників, літературознавець, мемуарист, журналіст.

¹⁴¹ ЦМАЛМ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 99

¹⁴² Олесь Сергієнко – чоловік (перший) Н. Світличної

¹⁴³ Школа № 5 у Донецьку, на стінах якої група монументалістів повинна була виконувати комплекс мозаїчних панно.

Вітання тобі від нашої тригади і поцілунки
всім, всім, всім в лядській землі живущим.

Міцно цілую.

Надія

Горська А. – Світличній Н. (24.07.1966) ¹⁴⁵

Маленька!

Та, що світить іншим!

Ти не хочеш мені писати.

Чому?

Я втомлена спекою, футболом, твоїм мовчанням.

Острів роботи.

"Соняшник"¹⁴⁶ гарний.

"Квітку"¹⁴⁷ Геннадій¹⁴⁸ закінчив. Не можу надіслати
тобі грошей, щоб ти приїхала подивитися. Бо
"Птаха"¹⁴⁹ зажали, і ми, як завжди, на позичках.

І потім, я не знаю, чи є ти.

Були в Святогорську.

¹⁴⁴ Бригаді монументалістів не затвердили ескіз панно "Україна", з виконання якого вони збиралися починати роботи на школі

¹⁴⁵ Копія листа передана Н. Світличною. Лист у художньому конверті "Хмельницький. Водна станція ДСТ "Спартак", адресованому на:", Куренівка, Верболюзна 16. Світличній Надії Олексіївні". Зворотна адреса: "Донецьк, Нижня Семенівка, експ. шк. 5. АГ". Лист на 1 аркуші лінованого паперу, написаний з двох боків. Донецький штамп на конверті датований 24.07.66; київський - 25. 7 66

¹⁴⁶ «Соняшник» – панно «Земля» на бічній стороні будинку школи № 5 у Донецьку.

¹⁴⁷ «Квітка» - панно «Вогонь» на бічній стороні будинку школи № 5 у Донецьку.

¹⁴⁸ Геннадій – художник Геннадій Марченко

¹⁴⁹ «Птах» – панно «Коштовність» («Жінка-птах») у ювелірній крамниці «Рубін» у Донецьку

Церква-монастир. Пам'ятник Артему Кавалерідзе.
Церква в скелях, вийшла з Землі. Пам'ятник на скелі.
Поставлений зверху. Церква, скеля. Продовження.
Органіка. Народження, життя. Вбивство. Руйнується.
Почалася з печер - монахи. Потім фортеця - Ігор із
"Слова". Схованка. Внизу, під нею монастир XVIII
ст. Побудувала Катерина. Офіціоз, цукерка. Не
смачна.

Артем на тлі неба панує над краєвидом.

Не зв'язаний зі скелею, не вийшов з неї,
"пришльопка".

Історична неправда. Бо він - народ, а враження:
тимчасовий гість.

Мистецтво
і "мистецтво".

23/VII-66 р.

Цілую тебе.

Алла.

Горська А. – Світличній Н. (24.08.1966) ¹⁵⁰

Надійко, радість моя, сонечко, кохання моє!
Як я не прошу Тебе написати мені, Ти мовчиш.
Невже та "є-я", скерована Никитченком ¹⁵¹, відіграла
якусь роль?!

¹⁵⁰ Копія листа, переданого Н. Світличною. Коментар Н.С.: «Лист без дати у художньому конверті, адресованому на: "_. Куренівка, Верболозна, 16. Світличній Надії Олексіївни". Зворотна адреса: "Донецьк, АГ." Лист на 1 аркуші учнівського зошита в клітинку, написаний з обох боків. Донецький штамп із датою 24-8 66, київський - 25-8 66.»

¹⁵¹ Нікітченко (Никитченко) Віталій Федорович (1908-1992) очолював

Тільки ж на Тебе це не схоже!

Чи не втручання сторонньої людини?

Ми бачимось з тобою в рідку
стежку, а тут ще мовчанка твоя.

Проте, сонечко, хоч зігріваєш бандеролями. Від тебе
приймаю й подачки. Може, все ж таки напишеш, як
Іван, де він і як його здоров'я. Ой, і скучила. А Ти зі
своїм туберкульозом чи довго ще збираєшся жити?
Хочу хоч подивитися на тебе. Напиши мені, чи
зможеш приїхати в суботу на неділю? Я надішлю
тобі гроші на квиток і попередньо куплю квитка на
вечір неділі. Подивишся, що ми зробили.
Ранок зараз, ти ще спиш, побігла на стінку.
Всіх вітаю, цілую. Тебе люблю.

Алла.

Грицько Домненко¹⁵² просить "Чернігів"
Г.Логвина.

Світлична Н. – Горській А. (06.09.1966) ¹⁵³

Горличко моя недомучена!

Чи то справді було. Чи був сон це?

Здається, що це був –таки сон. І то давно
вже.

Приїхавши додому, я застала там уже й
Льолю, й Івана. Петро Ілліч помер, коли я летіла в
Донецьк. Помер, не доживши 49 років і не
почекавши, поки дружина оговтається після

КГБ при РМ УРСР

¹⁵² Грицько Домненко – художник з Донецька

¹⁵³ ЦМАЛМ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 99

смерті Олі. Я повернулася до Києва у вівторок 20. IX. Іван з Льолею ще залишилися там на кілька днів. Бачилась з Галиною Г., Олею К. Оля поїхала сьогодні додому, а Галина поїде завтра на суботу.

Бачила Льоню, вітання тобі від нього. У Миколи становище так само хистке, настрої невеселі.

Що ти ще подарувала донбасякам, крім гаманця і пальця¹⁵⁴, до свого ювілею?

Бувай цілуй себе і хлопчиків.

Скучила.

Хочу індичого соку. І дині.

І ванни. І рубінового птаха.

Цілую тебе.

Надія.

Світлична Н. – Горський А. (07.09.1966) ¹⁵⁵

Аллочко - зірочко, вчора передала тобі Галинкою купу цілунків, а весь час маю відчуття, що забула переказати щось дуже важливе. І не знаю що. Про те, що Володя Прядко їде в Донецьк у якесь відрядження, ти сама довідаєшся, він же тебе знайде. Про те, що Гриць Міняйло передає тобі вітання з Талліна, а Халимон – з Тбілісі, можна було й забути: це не суть історично важливо. Льоня (Череватенко – Л.О.) зробив гарні

¹⁵⁴ А.Горська, обточуючи на станку керамічну плитку, поранила палець

¹⁵⁵ ЦМАЛМ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 99

переклади Брехта. Частково скоро надрукують. Г. Севрук ілюструє їх.

Ні, не можу згадати, що я мала на увазі.
Кланяйся тимчасовим донбасякам.

Цілую твої понівечені лапки.
Надія.

Світлична Н. – Горський А. (1966) ¹⁵⁶

Горличко, любя!

Я перед тобою дуже завинила. Все розумію і уявляю, як вам зараз важко, певно, за всіма законами людського притягання я повинна бути з вами зараз.

Але у мене завжди так виходить, що я воюю і приборкую своє серце. Гвалтую себе нікому не потрібною і осоружною роботою, віддаю своє тепло людям, які мені байдужі, і з'їдаю себе тугою за вигаданим щастям, за радістю творчості. У мене не вистачає (зовсім небагато) рішучості: зробити перший крок у холодну воду. Було б нормально, якби я розважувалася роботою, взяла відпускні гроші і поїхала в Донецьк готувати вам розчин хоча б. Але я знаю, що я не зроблю цього і мучитиму своє сумління докорами.

Щодо листів, Нікітченко зіграв тут не останню роль, але справа у тому, що я клінула на цей гачок. Але Матвійов, прийдеш – порозуміємось.

¹⁵⁶ ЦМАЛМ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 99

Основне, чого я не наважуюсь приїхати до вас – то моя дохлість. Порівняно з минулим роком (Донецький період) я попаганіла вдвічі. Весь час лікуюсь кобилячими дозами. Користі з того, як з їжака пуху, проте ...

Іванко¹⁵⁷ зараз дома, їздив у Крим, засмаг, як чорт, а тьотя Льоля¹⁵⁸ з Грунею – як негриці.

Кілька днів тому читала Панасового листа з-за колючого дроту. Він там малює, просить паперу й фарб, читає "Вітчизну", "Наше слово", "Літ(ературну) Україну". Читав Драча...

Його адреса: Мордовская АССР, ст. Потьма, п/о Явас, п/я 385/ II – 8. Писати йому (туди) можна всім без обмежень.

Лист ніжний, трохи з г ом, трохи сумний, трохи Панасівський (в смислі, не добереш, де кінчається правда, де починається навпаки). Та основна деталь: адресований він Тетяні, це вона давала мені читати. Вона вже в Києві, має підкиївську прописку, працює в лікарні на Леніна. Роботи П(анаса) привезла, шукала твого ключа, не знайшла і залишила їх у Задорожного.

Аллочко, білявинко моя, мені не вистачає тебе до щему. Буває так важко й нікчемно. Здається, почула б від тебе пару матюків – і все стало б на свої місця.

¹⁵⁷ Іванко – брат Н.Світличної

¹⁵⁸ Тьотя Льоля – дружина Івана Світличного

Плахотнявк¹⁵⁹ після успішного захисту дисертації (один розділ якої звався "Сибирские пельмени – старший брат украинских вареников"), працює урологом. Бачимося досить часто.

Льоня Ч(ереватенко) поклав маму в лікарню. Стан – невтішний. Потрібна операція.

Ну, сонячна, вітай своїх побратимів і напиши свій телефон: хочу твого голосу.

Напиши, чи дістала листівки і фото. Логвина¹⁶⁰ днями вишлю.

Цілую міцно, міцно.

Світлична Н. – Горській А. (жовтень 1966)¹⁶¹

Горличко, промінчику мій, здоров!

Чи ти не сказала, бува, нащо прислала гроші, відірвані від голодного свого пупа?

Я, правда, їх ще не отримала, маю тільки повідомлення, то не знаю, що там на звороті написано, проте догадуюсь, що це на мій одноденний приїзд до вас у гості. Дурненька моя, я ж тобі писала, одержавши листовне запрошення, що це розкіш, якої ми зараз не можемо собі дозволяти. Аби я могла поїхати надовго, щоб допомогти вам. Але ж мене досі не вигнали з служби, як я не намагаюсь порушувати дисципліну

¹⁵⁹ Плахотнявк – Микола Плахотнюк

¹⁶⁰ Логвина днями вишлю – див. у попередньому листі від А.Горської: "Грицько Домненко просить "Чернігів" Логвина".

¹⁶¹ ЦДМАЛМ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 99

(в смислі суворий режим ув'язнення на громадських засадах.

Тобі Галинка¹⁶² в основному розкаже, що тут діється.

Чи читали ви Драча? В "Літературній Україні" і в "Літературной газеті"! дав він одну з відповідей на свою "відповідь". Це йому як напутствіє на дорогу: через кілька днів вони з Коротичем їдуть в ООН. Ростемо ж ми, гей! Учора в парку Ленінського комсомолу мав бути (та, мабуть, і був) вечір укр. класиків (Новиченко, Козаченко, Ваня Ткаченко, Збанацький і т.д., і т.п., і пр., і др.). Серед них Драч. Вечір платний, на користь В'єтнаму. А ти кажеш мозаїка, школа...

У мене зараз думки скачуть, як блохи.

Почну по пунктах.

а) Завтра судитимуть А.Шевчука¹⁶³. Закрито, в тім числі і вирок.

б) Б.Горинь¹⁶⁴ досі у Львові. Є чутка, що хворий дуже. Туберкульоз печінки. Хочуть брати на поруки, та не дають.

¹⁶² Галинка – Галина Зубченко, або Галина Гордасевич

¹⁶³ Анатолій Шевчук (1937) – письменник. Виготовляв літописні набори для самвидаву. У жовтні 1966 року засуджений за ч. 1 ст. 62 КК УРСР до 5 р. ув'язнення, яке відбував у таборах суворого режиму Дубравлагу (Мордовія)

Ч.1 ст 62 КК УРСР – звинувачує у проведенні антирадянської пропаганди і агітації

¹⁶⁴ Богдан Горинь (1936 р. н.) – мистецтвознавець. Організатор самвидаву у Львові

в) Повернувся Іван Русин¹⁶⁵! Як бачиш, є ще й радісні новини. Живісінький. Гарний. Вусатенький. Трохи постарів, схуд. Я поки що одна з небагатьох щасливих, котрі його бачили. Привіз мені подарунок від хлопців, де я бачу почерк Панаса. Він же намалював портрет І. Рус(ина), але я ще не бачила. Тетяна дивилась. Подобиці Г(алина) розкаже.

г) Чи отримала ти фото Ярослава Г(еврича)¹⁶⁶, що я послала? Ти напиши йому листа. Він в одному таборі з Панасом (Мордовская АССР, ст.. Потьма, п/о Явас, п/я 385 /П). Його дуже мучить за тебе сумління і взагалі там тяжко, особливо, кому більше двох.

д) Іванко¹⁶⁷ зараз дома. Такий як завжди. Тільки негріший трохи після Криму. Ще не відмився. Бачимось рідко. Я засмикана, здається, більше, ніж завжди. Лікую печінку (холецистит, і ангеохоліт), нерви (вегето-судинна дистонія з явищами ангіоспазмів). Почуваю себе дедалі паскудніше. Але то все дурниці. "Главное, ребята, сердцем не стареть."

Олесь (Сергієнко) одразу після Одеси поїхав у колгосп. Ми з ним уже давно пішли паралельно. Проте я живу ще там, бо зараз термінова робота, яку можу робити тільки там. О.Я. в Карпатах. <...>

¹⁶⁵ Іван Русин – (1937 р. н.) – інженер - геодезист. Учасник руху шістдесятництва

¹⁶⁶ Ярослав Геврич – учасник руху шістдесятництва

¹⁶⁷ Іван Світличний – брат Надії Світличної

х) Б.Тимошенка вигнали з університету за "ідейно-політичну незрілість" (за знайомство з Осадчим, Горинем і Світличним). Він одружується з Яриною Ант(оненка) –Давидовича.

у) М.Плахотняк працює в Пущі в госпіталі, поки що без призначення, на пташиних правах.

з) У наступному номері "Перцю" має бути відповідь І.Дзюбі на його лист у ЦК, під назвою "Жаба". Про те, що він їсть радянський хліб і та ін.

Горскенька, дуже буває тоскно, і хочу (чути) тебе. Не вистачає свободи слова¹⁶⁸.

Завтра зі мною матиме бесіду кореспондент "Комс(омольської) правди", куди я зверталася з приводу арешту й голодівки хлопців-студентів. Оперативність, правда?

А сьогодні Олеся (Сергієнка) й Валерія (Марченка) чомусь викликали в суд. Правда, повістку прислали не додому. І Олесь у колгоспі. Проте цікаво, що це все значить.

Горсточко, лист у мене вийшов незугарний, розхристаний, як у мене вдача. Але що ж ...

Та, Славка-кума (Чорновола) судили у Львові, на три місяці прим(усової) праці. Дуже цікава була комедія суду, гарне останнє слово, яке йому дали виголосити. Та це ж ти, мабуть, не читала й Мих(айла) Гориня ост(анні) слова?

З роботи вигнали також:

¹⁶⁸ А.Горська іноді могла дати гостру оцінку тій чи іншій особі, чи події

дружину Калинця,
Олю Горинь, В.Стуса (вже з будівництва
метра),

Ліду Сверстюкову.

Горсточко, в мене вже мабуть мозкове
збочення в цей бік. Ні про що більше не знайду
тобі писати. Словом – Галинка доповнить і
нормалізує мої завихрені думки. Вітай своїх
побратимів, Галину Г.¹⁶⁹

Як ваші справи, мистецькі, термінові (в
смыслі терміну закінчення роботи) і фінансові?

Цілую.

Скучаю.

Твоє Зайчення.

Горська А. –Світличній Н. (06.10.1966) ¹⁷⁰

Надійко, моя кохана!

Ластівка легка!

Весела і сумна!

І худюча улюблена стерво!

Як я тебе люблю!

Як хочу бачити!

Хвора печінка!

Кінчаємо, факт.

¹⁶⁹ Галина Г. – Галина Гордасевич

¹⁷⁰ Копія листа, передана Надією Світличною Л.О. Коментар Н.С.: Лист у художньому конверті, адресованому на:, Головна пошта, до запитання Світличній Надії Олексіївни". Зворотна адреса: "Донецьк, АГ". Лист на 1 аркуші лінованого паперу, написаний з двох боків. київський штамп на конверті датований 8 10 66.

Гарно, факт!
Люблю тебе, факт, факт!
Мрію, що поїдемо удвох на тиждень в Чигирин.
А куди ти хочеш?
Веди себе гарно, щоб можна було взяти відпустку
за свій рахунок. Обіцяєш?
Як тебе повідомити про день приїзду, коли ти -
"до запитання"?
Готуй візок, ще візок і візок.
На одному повеземо Тебе, на другому речі, а на
третьому квіти. От буде кавалькада! Фанфари!
Відчуваєш, що вже їду? Ластівко моя люба,
єдина.
Єдина.
Ти для багатьох єдина.
Як тільки купую квитка, телеграфую. Ти ж ходи
на пошту.
Цілую тебе міцно.
Вибачай за них, за помилки, моя Вчителько.
Всіх вітаю.
Цілую Івана та Плахотнюка.
Алла

Світлична Н. – Горській А. (22.05.1968)¹⁷¹

Москва, Кремль, Президиуму
съезда советских писателей

Копия: Жданов,
Ресторан «Украина»

¹⁷¹ ЦМАЛМ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 99

Горской А.А.
(фототелеграмма)

Уважаемые товарищи! По долгу своей совести хочу сообщить Вам о возмутительном событии, происшедшем в Киеве 22 мая, в день открытия съезда. По многолетней традиции киевляне собрались в этот день у памятника Т.Г. Шевченко, чтобы почтить память великого поэта. Как всегда, пели песни, читали его стихи. Вечер был прерван вмешательством милиции и дружинников, которые без всякого предупреждения и объяснения начали дикую расправу над собравшимися. Это позорное для юбилейного года событие не только компрометирует советскую законность, но и заставляет вспомнить известное высказывание В.И.Ленина по поводу запрещения отмечать юбилей Шевченко в 1914 году. И уж, во всяком случае, это надолго останется в памяти мрачным воспоминанием у сотен очевидцев грязной сцены, которые единодушно скандировали: «Ганьба!» («Позор!»).

Н. Светличная, учитель.
Киев. Главпочтамт. До востребования.

Світлична Н. – Горський А. (1969) ¹⁷²

Горличко, сервус!

¹⁷²ЦДМАЛМ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 99

цивілізації легше в цьому відношенні, ніж вам на вашому дикому острові Робінзонії.

Виконуючи твої розпорядження, я бережу себе. Наскільки це можливо, звичайно. Почуваю себе, враховуючи, що працюю з напруженням, мабуть, не меншим, ніж ви, – відносно нормально. Тільки тиснення знижене – 90х60. А це знижує працездатність і спричинює сильні головні болі.

І ще одна біда: їм, як перед погибеллю. Аж лікарі радять стримати апетит, бо за два тижні поправилася на 2 кг., та за попередні – на півтора.

Зараз у мене таке враження, що я сама лишилася на всю столицю: всі пороз'їжджалися. Іван, Славко, Груня і пр. – на Кавказі, Віра – у Львові. Купила тобі "Писанки" і "Народну кераміку Наддніпрянщини" Лесі Данченко. "Писанки" послала Гуцулякові. І передала йому рушник – приїздила Катя Івасевич.

Лесика не бачила після від'їзду ні разу. А Віктора бачила в понеділок, а після того не можу додзвонитися: мабуть, стерво, не хоче підійти до телефону. А може, заткнув діюче вухо.

Горличко, ти що собі надумала – отак без відпочинку ішачити до "гробової доски"? Не вигадуй, і поїдь з Лесиком у Карпати хоч на два тижні. Зарецький не має совісті, а ти йому потураєш. Бійся Бога!

Панаса перевели в інший табір (п/с 385/19-3).

Цілую і з нетерпінням чекаю на твій приїзд.
Крім всього іншого, бракує твоїх консультацій.
Цьом-цьом.
P.S. А я, між іншим, – Олексіївна.

Горська А. – Світличній Н. (27.07.1969) ¹⁷³

Світлична

Надія Олексіївна!

Їжачо-ластівко моя люба!

Слухай, що за скарги на апетит? Хіба так погано їсти? Та ще тобі! Органом вимагає. Ти поправилась? Прекрасно! Моцніше будеш. Головне, побільше їш городини, фруктів. Всі ці вітаміни дадуть в майбутньому добрі наслідки!

Сумнівно, що ти "бережеш себе". При такій перевантаженості! Не жартуй з своїм органом. Може помститися. Зважай на низький тиск.

Більше спи. Твої головні болі нікому не потрібні. Що за егоїзм з твого боку? Чому не візьмеш собі хоча б двотижневої відпустки?

Я залишаюсь на два тижні тут, поки приїде з відпустки Сашко. Вітько має везти Лесика у Покуття. Чому б і Тобі не поїхати з ними?

¹⁷³ Копія листа передана Надією Світличною. Коментар Н.С.: «Лист у художньому конверті, адресованому на: " -1, головна пошта, до запитання Світличній Надії Олексіївні". Зворотна адреса: "м. Краснодон Луганської, готель "Україна" Горська А. О. N 41". Краснодонський штамп 28-7 69; київський - 30-7 69. Лист на одному аркуші з учнівського зошита в лінійку, списаному з обох боків. Плюс - маленька дописка на окремому аркушику».

До того як одержала твоє повідомлення про нову адресу Опанаса, встигла надіслати йому дві бандеролі та листа за старою адресою. Що порадиш зробити?

Сонечко моє маленьке, хочу тебе бачити. Ти права про "острів" і т. і. Коли прочитала в переказі "Писанки", не зрозуміла. Ти так пишеш, ніби я складаю плани видавництва "Мистецтво".

Спасибі за книжки, за Гуцалюка, за все.

Скучила.

Цілую міцно

Алла.

27/VII-69 р.

Скучила. Скучила. Скучила.

Дописка на окремому аркушику:

Р. S. Написала неймовірно брудно. Вибач.

Вранці, до роботи, ходи на базар по фрукти. Жуй їх цілий день.

Цілую.

А.

Світлична Н.– Горській А. (04.08.1969) ¹⁷⁴

Аллочко, горличко, сервус!

Дякую за лист і всі твої моральні підтримки телепатичним шляхом (часто бачуся з тобою уві сні, звідси роблю висновки).

Тільки чом ж ти підла ні словом не згадала про свій відпочинок? Чи ти усвідомлюєш, що для

¹⁷⁴ЦДМАЛМ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 99

тебе, для твоїх колег, для твоєї роботи, для сучасного і прийдешнього, для мене і всього людства в додаток це просто необхідно? Хоча б на два тижні. Закликаю до серйозності!

У мене це зараз не вийде, але ти не мусиш на мене орієнтуватись: я не працюю творчо, я роблю гроші – гідкі, важкі і гідкі, але необхідні мені зараз гроші – потрібна перед усім нора, хижа, куток, курінь, землянка. По-друге, в мене в недалекому майбутньому має бути довгий відпочинок – кілька місяців¹⁷⁵. Та й то я жду – не дожудуся, коли зможу зробити перерву.

Почуваю себе загалом, мабуть, нормально. Сильно тільки голова болить, хочеться спати, і не спиться, коли можна – тобто вночі. Їм весь час – особливо фрукти. Не вибувають, без них не можна. Важкого, по можливості, уникаю. Навіть не здавала досі білизни до пральні ні вашої, ні Іванової, ні Груні. На Рєпіна не заходила вже відколи був Віктор¹⁷⁶: квіти у Ади. Отже, я й ледарюю

Турбує мене одне питання, на яке не можу придумати відповіді: з ким буде Лесик у вересні. Мені вже незручно буде з ним.

Приїдь, Горличко!

¹⁷⁵ "довгий відпочинок – кілька місяців" – відпустка по вагітності

¹⁷⁶ Віктор Зарецький – чоловік А.Горської

Чи знаєш ти, що Борису Дмитровичу Антоновичу-Давидовичу 5/VIII – 70 років (Леніна, 68, кв. 54)?

Від Панаса бандеролі мусять повернутися тобі.

Цьом, цьом, цьом.

Світлична Н. – Горській А. (18.09.1969)¹⁷⁷

ТЕЛЕГРАМА

Краснодон Луганської готель»Україна»

Горській Аллі Олександрівні

18/9 12 год. 31 хв.

ДОРОГА АЛЛОЧКО ЛЮБА ГОРЛИЧКО БУДЬ
ЗДОРОВА ЯК ВОДА І БАГАТА ЯК ЗЕМЛЯ
МНОГАЯ ЛІТА ПІД АКОМПАНІМЕНТ
ПОЦІЛУНКІВ ВИКОНУЄ ТРІО СВІТЛИЧНИХ

Світлична Н.– Горській А. (22.09.1969)¹⁷⁸

Люба Горличко!

Я геть чисто розледачіла і то не лише в плані епістолярії. Можливо, це пояснюється як погіршенням мого здоров'я. (Дуже доводять головні болі, аж втрачається до всього інтерес). Зараз маю антракт у плані болячок і можу хоч кілька слів написати. Писати, власне, нема чогось особливого. 18/IX заходила до Ваших. Лесик¹⁷⁹ уже має 7 п'ятірок, 4, здається, четвірки і одну

¹⁷⁷ ЦДМАЛМ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 99

¹⁷⁸ ЦДМАЛМ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 99

¹⁷⁹ Лесик – син Алли Горської

двійку (з фізики) – це крім першої оцінки – крапки. Був саме Вікторів брат у гостях. Я від сьогодні на курсах підвищення кваліфікації (на місяць) з відривом від виробництва, але понеже я не замінима, то "треба" часом навідувати своїх читачів. Позавчора святкували Іванове – 40-річчя. Люди¹⁸⁰ не бачу, але її виставочні справи йдуть на добре. Сьогодні о 5-й год. Йду дивитися Лізин фільм в академію. От я й відзвітувала.

Сподіваюсь невдовзі побачити тебе живцем.

Цілую.

Надія.

Горська А. – Світличній Н. (27.09.1969)¹⁸¹

Субота ранок 27 вересня 1969р.

Любо моя

маленьке дівча!

Надійко, ластівко, ти забуваєш про свого Ярему¹⁸². Знов перевтома, нервування, а звідти головні болі. Спробуй все ж таки, їжаченко, обмежити себе працею. Твої читачі перепочинуть від твого інтелектуального впливу. Ні, серйозно, маленька, розкріпости себе, хоч наполовину. Тобі

¹⁸⁰ Людмила Семикіна

¹⁸¹ Копія листа передана Н. Світличною. Коментар Н.С.: «Лист у конверті, адресованому на: Київ-1, головпошта, до запитання Світличній Надії Олексіївні, зі зворотною адресою: Краснодон Луганської, готель "Україна", № 41 Горська А. О. Лист на двох окремих аркушах учнівського зошита в клітинку.»

¹⁸² *Ярема* – майбутній син Надії Світличної

зовсім не потрібна виснажена дитина. Коли дитина народжується здоровою, з нею набагато легше знайти спільну мову. Пам'ятай про це. Правда, її майбутня впертість безперечна, проте й тобі її не позичати.

Ластівко, пам'ятай про здоров'ячко.

Як добре, що ти зайшла до Лесика. Він, ледацюга, видно нічого не вчить. Дзвони йому інколи.

Вдячна тобі серцем за поздоровлення. Ох, і стара я вже. (Без знаку оклику.)

Сонечко, працюємо по-звірячому, аж у голові паморочиться від втоми. Плигала вчора цілий день по риштуваннях - голова, скоріше губи "Того, що падає"¹⁸³ не виходили. Проте витрусила - губи і собі печінки.

Скучила за тобою катастрофічно. Відшмагала би тебе за нехтування здоров'ячком з насолодою. Вибач мені за менторський тон, але що ж з тобою робити? Бідна дитина твоя, як вона там викручується?

Надіє Олексіївно, будьте серйозні, краще перебдеть, ніж недобдеть (ніби так?).

Надійко, як там Валентин¹⁸⁴, як його справи? Міцний хлопець. Чи у них стара адреса? Хочу написати.

Всім хлопцям (маються на увазі і дівчата) мої побажання і надалі бути живими.

¹⁸³ «Того, хто падає» – мова йде про фрагмент мозаїчного панно «Прапор Перемоги» в музеї «Молодогвардійців» у Краснодарі

¹⁸⁴ Валентин – Валентин Мороз

Іванові¹⁸⁵ сорок разів відірви вуха і сорок разів (доручи кому-небудь, бо знаю, ти пас) поцілуй у медові вуста.

Стуса Василя поцілуй тричі сама, без передоручень. Виявляється, він пам'ятає про мене. Я йому дуже вдячна. Це так важливо, коли ти на чужині і про тебе хтось пам'ятає, (хтось - друзі).

Цілую тебе.

Алла.

Світлична Н. – Горський А. (початок жовтня 1969)¹⁸⁶

Люба Горличко!

Маю від тебе лист. Коли пробую уявити, як Ти відчуваєш себе після тих мавпячих вправ (цілоденного викручування на риштованнях) – мені аж трохи почервоніти хочеться за свій егоїзм. Я останнім часом розледачила і при цьому навіть листів не пишу – все відкладаю "на завтра". А відкладений же тільки сир добрий.

Маю Твій лист від Панаса¹⁸⁷. Враховуючи, що він уже пройшов цензурну перевірку, я його теж про цензурувала і побоялася посилати до Краснодона. Боюся, щоб він, подолавши відстань від Мордовії, не спіткнувся об якийсь шматок антрациту вже тут, удома. Тому я посилаю тобі копію цього листа (автентичну), а оригінал

¹⁸⁵ *Іванові* – Іван Світличний – брат Надії Світличної

¹⁸⁶ ЦДМАЛМ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 99

¹⁸⁷ Панас Заливаха у той час відбував покарання

дістанеш, повернувшись додому. Сподіваюся, що це буде тобі стимулом у роботі.

Крім того, повернувся лист, який В.Смирнов¹⁸⁸ посилав до Москви, на центральний телеграф, до запитання, на ім'я Серікова Бориса Григоровича. Цей лист лежить у вас дома..

Адреса Валентина¹⁸⁹ ще, мабуть, не змінилася, а може, й перебралися вже кудись, бо з старої квартири (з гуртожитку) їх виганяють. Можна писати на Раїне ім'я (Мороз Раїса Василівна¹⁹⁰) – Ів. – Фр.-14, до запитання.

"Иностранную літературу" я Тобі передплатила. Ще днями передплачу Лесикові "Przegląd historyczny". І не пригадую – що Ти ще просила передплатити. За мене Ти даремно турбуєшся. Я зовсім зараз не перепрацьовую. Вчуса на курсах підвищення кваліфікації. В принципі – нудно. Часом – нестерпно гидко. Скажімо, вчора в програмі було дві лекції: 1. Про міжнародне становище. В мене було таке враження, що я опинилася в Німеччині 1933 року. Такого відвертого цинізму я з трибуни ще не чула (на ваших же спілчанських зборах я, на щастя, не була).

2. "Письменник і сучасність".

¹⁸⁸ Володимир Смирнов – архітектор музею молодогвардійцям у Краснодарі

¹⁸⁹ Валентин Мороз у той час відбував покарання

¹⁹⁰ Раїса Мороз – дружина Валентина Мороза

Доповідав якийсь наш критик (прізвища я не чула). Половину доповіді цитував себе, а в другій половині – топтався по Солженицину, Кузнєцову, Гончарові і Дзюбі. Хай їм грець.

У Києві зараз чимало всіляких виставок: Котляревському присвячена, комсомольська, "Народна освіта США", кілька чеських і словацьких – у зв'язку з їхніми днями. Але я, крім американської, не бачила жодної. Якось виходить – ні діла, ні роботи.

Вже пахне осінню. Кілька днів було бабине літо, а сьогодні знову дощ. Осінь... Оповита смутком і журую... Невидима пряха сидить у хмарах і пряде тонку пряжу літові на смертельну сорочку...

Ярема, чи Дарина, товчється, як Марко в пеклі.

Отже, сонечко, будьмо.

Казав учора Лесик, що ви збираєтеся ще тижнів 3-4 трудитися в Краснодоні. Зовсім від рук відіб'єтесь! І мову забудете ...

Передають тобі поцілунки Іван, Іван Гель (по телефону), Роман, Груня.

Цілую. <...>

Горська А. – Світличній Н. (05.11.1969) ¹⁹¹

"Аби душа не сивіла"

Любесеньке малесеньке дівчисько!

Ось день Твого народження. Не бачу Тебе й не чую.

Здається, десь Ти далеко, в глибині якихось світів. Знаєш, як форма у формі. Як шар у шарі (не коло, а шар - об'єм), і так безкінечно, а в безкінечності Ти. А шар - земля - твоє тіло - вагітна жінка. І Ти мовчиш, і тільки дивишся і бачиш те, що можеш побачити тільки Ти. І відчуваєш те, що можеш відчути тільки Ти.

Далеко Ти. Зарецький каже, що Ти мовчазна й дуже зосереджена. Думаю, що Тобі важко. Ні про що не питаю, бо головне зараз - побачити Тебе. Сподіваюсь 16-20. Залишається тільки уточнити якого місяця, якого року.

Два тижні сиджу у хаті. Робимо другий варіант ескізів фриза, пов'язаний з експозицією. Безмежно скучила за київською колонією українців.

Цілую Тебе, сонечко, здоров'ячка Тобі, ластівко.

Твоя Алла

7/ п'ятниця 69 рік

Листопад

¹⁹¹ Копія листа передана Н.Світличною. Коментар Н.С.: « Лист у білому конверті, адресований на: -1, Головпошта. До запитання Світличній Надії Олексіївні, зі зворотною адресою: "від Горської А. О. Краснодон Луганської, готель "Україна". Лист на 1 аркуші учнівського зошита в лінійку, написаний з двох боків».

Світлична Н. – Горській А. (січень 1970) ¹⁹²

Любі Кумо,
сонечко невтомне!

Учора в мене був день аж перенасичений враженнями. вперше вставала, вчилася красиво ходити (стегна разом, а ступнями кренделі виписуєш). Вперше годувала Ярему, якому не зашкодило б повчити маму. Діловий хлопець. Сьогодні сказали, що крикливий, всю ніч кричав без видимої причини, але я знаю, скільки зараз розплодилося наклепників, і не спішу вірити. В кожному разі в палаті він мене цілком задовольняє своєю поведінкою. (Тьху, тьху, тьху!)

Жінки кажуть, що в профіль він дуже схожий на мене, а я не знаю, чи то знов таки наклеп. Підборіддя – то Зарецького, волосся – кумове Миколи, вуса Іванові – татові, очі лукаві, як у Русина, а зуби – Корогодського. Що зробиш? Їх багато, а Ярема – один.

Почуваю я себе добре, тобто так, як належить. Єдине, що мене трохи непокоїть – це те, що не можна сидіти. Але й тут є свої вигоди: чорта з два посадять, коли не можна. Аргумент як найсерйозніший – розійдуться шви. Молозиво вже біліє, роботи доста: масажую, видноюю, загартовую, тобто заготовлюю запас харчів синові на зиму. Він допомагає, часом аж занадто. Співати його ще не вчила: невідповідне

¹⁹² ЦДМАЛМ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 99

оточення, а дуже хочу співати для нього. Тим часом тільки розмовляю з ним після трапези, а він при цьому часом спить, а часом кліпає своїми щілинками-оченятами і усміхається. А кажу я, щоб йому снилося все добре: дерева, зайчики, їжачки –колючки, а з людьми познайомиться згодом – і з добрими, і з лихими.

Вечір – найгарячіший час, хоч, зрештою, і вдень конвеєр безперервний.

Увечері до постійних вражень малої зони (вечірні процедури одна за одною) додається ще торба радості з великої зони, і то майже завжди з несподіванками.

Перший сюрприз дістала від Сверстюка через кілька годин після пологового залу, ще в коридорі – раптом квіти і червона крелевецька торбинка з фруктами. Потім – Петіни, Іван – Льоля, Ти з калиною і посланнями від Зарецьких, учора знов твої каштани, телеграми, Дзюба, Зеня Ф., Рита, кум ... і кутя в кошику! Здуріти можна. Мої палатні сусідки й дуріють: від калини, від каштанів, від листів, телеграм, від хрестика, від укр(аїнської) мови, від Яреми (замість – Юри, Жені, Серьожі, чи від найпочеснішого зараз – Володі).

Словом якби швидше звідси. Але ж, як подумати – люди в такому оточенні приречені бути роками – і витримують.

От маєш докладний опис. Що мені треба? З харчів і питва – нічого!!! Що я хочу?

Новин: що там у Львові, Дніпропетровську, Москві, в Києві, зрештою. Як там Марія Андріївна? Як ваша робота? ...

Аллочко, я пишу в надії передати Іваном і серйозно, без піжонства, прошу не приходити сюди без потреби: ти ж мусиш цінувати час, навчилася вже мовби, а тут розтринькуєш. Мені аж не по собі, що стільки гармидеру навколо цієї події. <...>

Світлична Н. – Горській А. (10.04.1970) ¹⁹³

Дівчино моя, ковзанярочко,
Дівчино моя, ковзанярочко.
Потанцюймо удвох, –
Просить Ярочко.

Якщо дівчинка – ковзанярочка повисне на брязкальцях над візочком, Ярочко й справді так гецає по візку ніжками, що на п'ятах скоро мозолі будуть.

Твій приїзд, люба мамо Алло, ми згадуємо як свято. Після тебе таким святом для нас є сонечко. Ти привезла нам весну. Сонечко так вигріває, що на смородині перед нашими вікнами листячко вже зовсім зелене, і Ярик скоро показуватиме, як гудуть бджілки: дз-з-з-з.

¹⁹³ ЦДМАЛМ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 99

Відправивши тебе на машину 56-03 ЛУВ, ми довго ще порпалися надворі: я згрібала в пасиці торішне листя, а Ярема допомагав мені, ковтав свіже весняне повітрячко.

А ввечері, коли він ліг спати після всіх процедур, я дзвонила до Івана. Думала, що й тебе застану. але сказали, що Ти вже перепилася й пішла додому. <...>

Скучила дуже за Лесиком, Віктором¹⁹⁴, Києвом. (Про Тебе мовчу). Цьом-цьом.

Світлична Н. – Горській А. (27.05.1970) ¹⁹⁵

И ах не кума,
И ух не кума.
Я не с кухни, кума,
Я из техникума.
Люба Горличко!
Козак непокрыток!

Уявляю, як ти крутишся, товчешся там, як грець у баклазі (так моя мама каже). Я ж весь час "пишу" Тобі. Та все й не зберуся, бо тут своя карусель. З початком весни клопіт побільшало втричі, бо в мамі город, господарство, і мені не часто випадає сісти до столу з пером, а все з ложкою. <...>

Дуже хочеться до Києва, тільки житлова проблема уявляється нерозв'язаною. Часом мені

¹⁹⁴ Лесик і Віктор – син і чоловік Алли Горської

¹⁹⁵ ЦДМАЛМ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 99

здається, що я вже довіку не матиму свого кутка, і дедалі більше хочеться усамітнитися, щоб і сусідів не було, деś би в лісі барліг знайти, то була б наша фортеця.

Але це лірика. Давай по суті.

Куди возила вас цієї весни експрес хура? І в якому складі? І взагалі? Що там у Валентина¹⁹⁶ поцупили і хто ним опікується? Та що від нього хочуть?

Над чим ви з моїм Зарецьким¹⁹⁷ труждаєтесь? Коли закінчує екзамени Лесик? З якими наслідками від них прийшов і які в нього прожекти на літо?

Про Твій приїзд до нас й не мрію, бо знаю, яка їдуча в нашому житті текучка. Не так все це просто, як мріється.

А дядя Ваня¹⁹⁸ пише, що збирається приїхати числа 7-10 червня тижнів на два. Якщо він трохи загається, то, може, назад повертатимемося разом. Я думаю приїхати деś у першій половині липня.

Кумасю-мамусю, а наше дитя досі ж нехрещене. Тут у нас об'явився якийсь новий священик, що дуже ретельно виконує свої обов'язки, аж мама замовила, аби він її поховав, як помре. То вищезгадана мама намовляє мене охрестити в нього Ярика, а я кажу, що без куми

¹⁹⁶ Валентин Мороз

¹⁹⁷ Зарецький – чоловік Алли Горської

¹⁹⁸ дядя Ваня - брат Надії Світличної

Алли й кума Миколи не маю права. Як Ви на це дивитесь?

Ти питаєш, чи вже б'є мене Ярик? Ще не так, як мій колишній свою колишню, але за патли як зачепить, то вже відчувається мужеська рука...

Цілую всіх Зарецьких делікатно, а тебе, панно, як тільки вмію. Зараз у нашому садку кує тобі зозуля.

Ку-ку!

Світлична Н. – Горський А. (28.05.1970) ¹⁹⁹

Люба Горличко

з бархатними, як у кобили губами!²⁰⁰

Ти просиш прислати Яремові фотографії, але я досі навіть плівок не проявляла (в мене тут і причандалля ніякого нема), тому посилаю тобі єдиний унікальний знімок, який умовно назвати в риму:

Порося, порося народилося.

Його мама свиня опоросилася..

Дякую за солодкий привіт. Дуже смачно. Ірі так сподобалося, що вона навіть пішла у садочок.

Смикни Лесика за вушко.

Цілую міцно.

Кума Надія.

¹⁹⁹ ЦДМАЛМ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 99

²⁰⁰ Роман Корогодський одного разу сказав А.Горській: "В тебе такі гарні губи, як у коня. М'які, теплі, великі". (Нецензурний Стус. Книга 2, с. 93)

Світлична Н. – Горській А. (08.08.1970) ²⁰¹

Горличко ясночола! Кумцю люба, Аллочко!

Щодня збираюся написати Тобі хоч дві слові, але відчуваю, що ти в Гельм'язові можеш не дочекатися, поки я зберуся.

Зараз у селі гаряча пора, і я кручуся між мамою і Яремком, а від того користі ні одному, ні другому...

Сонечко, я буду дико рада, як що Ти приїдеш до нас. Хоч Ілля вже й насіяв у воду, але купатися в Айдарі все одно потряс.

Завтра, 9 серпня приїдуть Іван-Льоля і будуть не менше як до 20-го. Я, мабуть, теж. Якщо б Ти приїхала, як погрожувала 15-го, могла б ще наїстися кавунів і накупатися в річці... Якщо ж Тобі так не випадає, то їхати спеціально за нами нема ніякої потреби. Навіть якби я була сама з Яриком. Все одно могла б добре добратися без всякої проблеми: він вже цілком дорослий хлопець. ... Тепер ми можемо хоч на Соловки удвох.

Вибач, Аллочко, ніц не пишеться розумного, мозки висохли. Цілую тебе і твоїх ближніх.

Твоя Надія.

Світлична Н. – Горській А. (10.10.1970) ²⁰²

Люба мамусю, Аллочка!

²⁰¹ ЦДМАЛМ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 99

²⁰² ЦДМАЛМ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 99

Вчора був знаменний день у моєму житті. І який жаль, що Вас не було з нами! Сталось все так несподівано, що я навіть повідомити вам не зміг.

Подзвонили нам напередодні і кажуть: "Приготуйтеся на 9 год. ранку морально і фізично, мама Вовк і тато Панас прийдуть з отцем Василем вводити в хрест". Мама хвилювалася, як перед першим побаченням. А я – ні. Розпустив соплі, бо маю нежить, і чекав, що буде далі. Далі було цікаво дуже, але про це я розкажу Вам, як побачимося. Головне, що я тепер маю два імені: на честь покійного дідуся (а може старшого братика²⁰³) мене ще нарекли Олексієм.

Дуже прикро, що не було Вас і – навіть кума Миколи. Мама йому сказала напередодні, але він не міг приїхати з роботи. Я сподіваюся, що Ви не будете ображатися на нас з мамою, як Кум Микола, бо що ж зробити, коли тепер така система, що важко жити так, як хочеш. Завжди якісь об'єктивні причини заважають.

Отець Василь зразу від нас поїхав додому, а Тато Панас – через півдня. Та й мама Віра, якщо їй не продовжать (візу), муситиме завтра (11.X) вранці їхати.

Мамусю, дуже дякую Вам за зворушливе поздоровлення з п'ятим зубом. Правда, засоби інформації дещо відстають від подій, бо поки

²⁰³ Старший братик – мається на увазі син А.Горської Олексій

прийшла телеграма, у мене вже прорізався шостий.

Ви, мабуть, так запрацювалися, що й газет не читаете? Отже, хвалюся міжнародними новинами:

1. Російському письменникові Солженицину присуджено Нобелівську премію. Дивні дорослі. За що було йому присуджати? Адже він навіть не член спілки письменників і невідомо які пред'являв документи.

2. Ось я – то інша справа.

Написав заяву на дві великі сторінки з докладним списком свого життєвого шляху. Представив 5 документів в оригіналі і 3 копії. Зате ж мені й присудили не якусь там архаїчну Нобелівську, а сучасну Насерівську премію 5 крб. на місяць. Приїздіть швидше – тяпнемо по такому случаю.

Тато Панас поїхав назад до Ів-Франківська, бо ще не має ні паспорта, ні прописки, а що таке в наш час людина без паспорта – це я вже знаю...

Цілую вас за себе і за маму.

Ваш Ярема-Олексій.

ЛИСТУВАННЯ З В. ЗАХАРЧЕНКОМ²⁰⁴

Горська А. – Захарченку В. (жовтень 1966)²⁰⁵

Хлопче, серденько!

Василю Захарченко

Добридень

Скучила за Вами.

Стаття.

Схвалена Григорієм Ів.

Дасть бог, надрукують без скорочень.

Моє особисте враження.

Немає ще твору-образа.

"Вони не зображували сонце, а створили образну суть його".

Стаття ще не стала художнім твором. Проте, коли буде – нове явище – Захарченко.

Створіть його. Відповідальність.

Я Вам вірю.

Знов стаття.

Твердість духу, переконань, немає вже того цукерного сюсюкання.

Послідовність думки.

²⁰⁴ Захарченко Василь (1936) – прозаїк, член Національної спілки письменників України (1966), засл. працівник культури України (08.2005). Автор 19 книг. Лауреат Державної премії ім. Т.Шевченка (1995). Народився в родині колгоспників у с.Гутирівка, Полтавської обл. 1973-76 - репресований за ст. 62 КК УРСР. Нині живе у м.Черкаси.

²⁰⁵ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 52

Точність порівнянь. (Що за думкою, але не за формою. Форма ще не стала змістом). "Сонце" – "Життя" – "Земля" – "Прометеї" – ... це буде емоційно-розумове уявлення сучасного українця про всесвіт. Точність. Гарно.

Прошу дозволу викинути Родена. Він не з тих джерел. Гр. Ів. погодився зі мною. "Образи писателя не наряд мысли, но её плоть". Це Козинцев "Наш современник" Вільям Шекспир".

На мою думку, це "Звичайний фашизм" (трошки реверансів). Спорідненість асоціацій.

На жаль, мій лист до Вас не є образ. А помилки мої напевно Вас шокують. Можу тільки порадити Вам виляяти мене.

Разом з листом ідуть Зеров, Козинцев.

Алла

P.S. Віддаю Вашу книгу "на рецензію".

Вітаю Ваших жінок.

Дружину Олену.

Малу Ольгуньку.

А.

Сьогодні зробила у Вашій статті відкриття для себе.

Гр. Местечкін написав сценарій.

Його образні паралелі "Сонце" і "Земля" і Ваші.

У нього поетичні взагалі.

У Вас образна народна суть. Особливо колоски – дорогоцінність. Поздоровляю. Дякую Вам.

Алла

Захарченко В. – Горській А. (31.10.1966) ²⁰⁶

Добрий день, шановна Алло О. (повністю не знаю) і шановний Вікторе!

Отримав від Вас листа. Дуже вдячний Вам за таку щирість, яка була "не нарядом, а плоттю" кожного Вашого рядка. Отримав також Козинцева і Зерова, велике спасибі Вам, тепер я великий боржник перед Вами. Козинцев міг би пройти повз мене (чи я повз нього), а тепер я почав його читати, і це дуже добре. Люблю такі розумні, не пригладжені, не одягнені в уніформу речі, люблю таких чесних людей. Саме це й дозволило йому створити Гамлета нашого, сучасного.

Багато авансів надавали Ви мені за статтю. Образу не вийшло тому, що це писалося всліпу, без знань, навпомацки. Вважаю, що це велике нахабство з мого боку, а тому поставив собі за мету систематично вивчати Вашу справу (маю на увазі – історію образотворчого мистецтва). Потім ще, не вийшло образу тому, що не знаю, як це робиться. Може, колись вийде. Але "явища" Захарченко не буде.

Думаю, що Ви допоможете мені гуртом порадами, що саме читати треба. Ну і потім, хотілося б на прикладах творів Візантії, Київської Русі, Давнього Сходу і т.д. прослідкувати разом. Потребую від Григорія Івановича тих лекцій (хай короткий курс), які він дав. Все це міг би я

²⁰⁶ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 77

здобути тут, коли Ви були в Донецьку, на жаль, я тоді переживав перехідну стадію від соціалізму до комунізму. Наприклад, та лекція про композицію в галереї дала мені багато.

Весь час почуваю себе великим багатцем. Розумієте, це чисто егоїстичне. Я щось раптом став знати, щось розумію в цьому, а всі вони (наші літератори і т.д.) не знають. Я вже почув від тих, хто знає дуже багато, що Венера Мілоська – це Колос, і сприйняв це майже як належне, а вони тут від таких речей за ножа схопляться, бо це святотатство для них. Ступивши на цей перший щабель, я раптом відчув, як на мене почав тиснути весь тягар моїх незнань, мого невігластва. І так буде, поки я не скину його. А для цього треба багато праці над собою.

Можу похвастатися тим, що маю змогу кожного дня бачити Ваші твори, тоді як Ви – ні. Мабуть, скучаєте за ними? Але це чисто психологічне (з психології творчості).

Написав я ще одну статтю для журналу "Донбас" (він таки з нового року буде журналом і розповсюджуватиметься по всій Україні). Обіцяють дати цю статтю в першому номері, в крайньому разі – другому. Уже читав завідуючий, примусив мене зробити дві вставки, щоб ударити по донецьких художниках. Будуть читати ще інші, але я їх обробляю, готую до цієї статті. Думаю, що

дадуть. Почитайте, з чим будете незгодні, які поправки, напишіть. Все можна буде виправити.

Був я в донецьких художників. Якби я був художником і потрапив туди хоч на одну годину, мене б нудило півроку після того. Розумію гнів Григорія Івановича.

Вони визнають вас, кажуть, що ви – школа, що ви – приклад (про це вони вичитали в журналі "Мистецтво", останній номер, де і вас похвалили в числі інших, сказавши, що ви – гарний приклад). Але кажуть: кожен "волен свою школу иметь" (яка шваль!!!). Я кажу, що кияни від народного мистецтва йдуть, а вони кажуть, а ми в мексиканців учимся. Ну це вже – жах. Бо показали мені ескізи – то там нічого свого, одні місяцеподібні голови мексиканців. Це називається вчимося в Європи.

Сказали вони таку новину, що буде робити мозаїку в екстер'єрі гастроному в Донецьку Литовченко. Це той гастроном, що на площі Леніна, праворуч від драматичного театру. Пам'ятаєте, його все реставрували. А через площу ваша Птиця в "Рубіні". Він робитиме мозаїку торця гастроному, з головної вулиці Артема. Ну подивимося, хто кого? Я тепер буду всіх тутешніх інтелектуалів водити і показувати вас і Литовченка. Адже все по-справжньому стає зрозумілим у порівнянні. Наприклад, Синиця, що

читає лекцію на фоні Лактіонова. Це вже дуже цікаво.

Бачив у "Літ. Укр." "Літописця Нестора" Григорія Івановича. І відразу ж згадав обкладинку "Огонька" з сучасним портретом Шота Руставелі. Обидва вони монахи, обидва літописці. Але в Синиці – це щось настільки вагоме, що зразу бачиш, що це наріжний камінь нашого письменства. (А Лена – моя дружина – сказала – що цей Нестор схожий дуже на Самого Синицю), а той Руставелі з "Огонька" (на обкладинці – не всередині), то солоденький кацо, який, поївши шашликів з пивом, узяв перо в руку і сказав "ну що ж, ушкваримо ще кілька строф про любов до цариці Тамар".

На цьому кінчаю. Ага, мабуть, знаєте всі про карбувальників металу з Грузії. Це в № 5 "Вокруг света". Дуже цікаво, з ілюстраціями. Історія їх де в чому нагадує вашу групу. Вони відродили середньовічне мистецтво Грузії. Мексиканці, Пото-Пото і наші карбувальники з Грузії – це все зброя для вашої групи, невідразна зброя. Це таки доказує: у ХХ ст. можливі пророки на своїй землі.

Привіт всім членам групи. Привіт Василю Парахіну, мені дуже приємно згадувати по наші розмови з ним, дуже гарний він хлопець, любить вашу справу. Привіт Стусові.

Привіт від моєї дружини і доньки. Дякую вам за влаштування мене "на рецензію". Що ж, приїду з Києва додому з синцями.

До побачення. З щирістю Василь.

31.10.66.

P.S. За Родена я здогадувався, що то "чужий". Чому не зовсім знаю.

В.З.

Захарченко В. – Горській А. (16.11.1966) ²⁰⁷

Шановні Алло і Вікторе!

Надсилаю Вам свій опус. Що вийшло, не знаю. Хотів, щоб щось таки вийшло. Враховував поради Григорія Івановича: не показувати себе архірозумним знавцем, а попробувати більш-менш образно розповісти про Вашу роботу. Якщо там щось треба додати, прояснити, то додайте самі.

Хотілося б мені знати Вашу думку про статтю і думки Григорія Івановича та Галини Зубченко. Для кращого ознайомлення з статтею висилаю Вам 2 примірники. Якщо стаття пристойна, то постарайтеся в "Літ. Україну" дати. Тільки домовтеся і прослідкуйте, щоб там не паплюжили тексту. У мене вже є досвід. Кілька разів вони мене так підправляли, що потім соромно було на люди виходити. Ви можете бити на те, що, мовляв, це речі для будь-кого (не спеціаліста) не знайомі, а тому треба поводитися з

²⁰⁷ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 77

текстом обережно, і "краще буде, якщо Ви дасте нам перед друком прочитати статтю, уже схвалену до друку" (десь під таким соусом скупите їм архіініціативні руки).

Я послав листа також критику Володимиріу Яковичу П'янову з проханням, щоб він допоміг Вам пропхатися зі статтею. Так що майте і його на увазі. Я відчуваю, що Вам це конче необхідно. Бо стає образливо за Вас, що помічають і друкують бозна-що, а про Вас мовчать. А треба, щоб заговорили. Вам тоді легше буде вербувати до своєї школи людей (як митців так і всіляких журналістів-борзописців).

Не знаю, чи попалася Вам російська "Литературная газета" за 13 октябрю с.г. Там на 4-й сторінці вміщено невеликий, але дуже грамотний (так думаю) матеріал "В школе Пото-Пото". Це про сучасну художню школу в Конго, яка базується на народному живопису племені пігмеїв. Хотів би, щоб Ви цю статтю роздобули. Такі речі, думаю, вам додадуть сил і впевненості, може, не менше, ніж мексиканська школа, бо принцип один і той же, що в мексиканців, що в новій школі Пото-Пото. Там вміщено і 2 репродукції.

Чув 15 жовтня передачу про вас по дон. радіо. Гарно прозвучало. Правда, Григорій Іванович хвилювався. І потім, хотілося, щоб він був доїдливіше (для загалу) розповів про те, що ви

зробили в Донецьку. Про колір, композицію. Звідки воно у вас взялося? Там хоч і було сказано, що від укр. народного мистецтва, але мало акцентовано. Але добре й те, що хтось таки почув і комусь зайвий раз капнуло на мозок чи за шию.

Коли будуть непереливки, то шукайте П'янова (Володимир Якович Б-4-45-94) по адресі: -30, вул. М. Коцюбинського, 2\27. Він допоможе. Водив В. Голобородька до школи. Сподобалося йому. А моя адреса (ще раз дам вам на всякий випадок):

Донецьк-48, Щорса 57, кв. 76.

Привіт усім членам групи і Василеві Стусу.

На все добре.

Василь.

16.11.66 р.

P.S. Хай Вас не шокують перші абзаци статті і т. ін. По-перше, з таким газетярським зачином легше затуманити і загітувати "Літ. Україну", по-друге, це підкаже нашим місцевим властям, що не погано б було показувати "товар лицом" перед Європою: "ось у нас що є!" А потім, думаю, що все ж таки хтось з інтуристів уже бачив це у Донецьку. А то почитає, та поїде і подивиться. Так що, ті два початкові абзаци – то принципові. А далі – то бог-зна, що там. Вам судити. В. Захарченко.

R.P.S. У радіопередачі звучали такі слова, що київські художники, мовляв, оздоблювали (!) школу. То це ж, мені здається, те ж саме, що й

"прикрашували місто". Мабуть, це принижує Вашу роботу. Це слово повторилося за 10 хвилин передачі – тричі. Для чого Григорій Іванович²⁰⁸ пропустив це? Адже "оздоблювати" і "творити монументальний живопис" – речі, здається, далеченькі одне від одного?

Василь.

Захарченко В. – Горський А. (13.12.1966)²⁰⁹

Добрий день, шановні Алло і Вікторе Винен, каюсь. Разом з "Тканинами і вишивками" зкупив я і комплект листівок. То ж оце зібрався нарешті відіслати Вам.

У Полтавському музеї не вдалося побувати. Був у місті в середу, а середу там якраз вихідний день. Але й так подивитися на саму будівлю було цікаво (хоч я її десятки разів бачив, але тепер дивився трохи новішими очима). Якщо в музеї так добре, як і зовні, то це має бути перлиною України. Там посилено останнім часом збирали націон. одяг, вишивки і т. ін. Навіть у моєму хуторі дещо зібрали. Я збираюся вислати Іванові Макаровичу²¹⁰ п'ять рушників старовинних та ніяк не зберуся. Треба торбу та целофану. От і збираюся. Але в цьому році надішлю. Дещо там є цікаве.

²⁰⁸ Григорій Іванович – Г.І. Синиця

²⁰⁹ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 77

²¹⁰ Івану Макаровичу – І.М. Гончар

Пишу невеличку повість. Спішу, як Зарецький з діафільмом. Треба всунутися в план на 1968 р. у "Радянський письменник", термін – до середини січня рукопис надіслати. Пробую потроху читати з історії світового мистецтва, туго справи йдуть, нічого не запам'ятовується майже, і взагалі пам'ять якась, як сито.

Все згадую Софію, Івана Макаровича з музеєм і великодніми тропарями, вашу гостинність. І все це вживає до мого сумління, хоч оптимізму немає особливого. Згадую ще ту чорняву молодицю, що ми зустріли на переході через Хрещатик, і її слова про делегатів з'їзду і про мене.

До побачення. Привіт від моєї дружини та доньки.

Привіт Надійці²¹¹, Галині Зубченко та всім добрим людям.

Пробачте, що турбую.

13.12.66 р.

Василь.

Захарченко В. – Горській А. (25.12.1966) ²¹²

Шановні Алло і Вікторе!

Про кольорові знімки я домовився з двома фотографами. Вони згоджуються робити вдвох

²¹¹ Надійці – Н.Світлична

²¹² ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 77

(працюють фото корами області. газет). Кольорові плівки в них є.

А друкувати доведеться Вам. Вони тільки знімуть.

Ціну заломили вони красеньку – по 10 (десять) крб. за 1 кадр. Домовившись з ними, я потім справлявся у видавництві Донецькому. Там мене познайомили з держ. розцінками. В талмуді про авторський гонорар записано:

§2. "Пейзажные (индустриальный, городской, географический и пр.), архитектурные (ансамбли, отдельные здания, интерьеры и пр.), скульптурные композиции и скульптуры и т.д.

а) цветные – 7,5 – 15 р.

б) черные – 4– 8 р."

Якщо Вам підходять такі умови (10 крб. за кадр), тоді конкретно, по пунктах розпишіть, скільки і які репродукції Вам треба (навіть панно), і чи потрібно давати школу в перспективі з панно (і скільки таких перспектив)? Враховуйте, що кожен кадр – 10 крб. (гірше, ніж у телеграмі кожне слово). Отож, треба все чітко замовити.

Про інше говорив. Письменники охоче підуть на висунення, але в ц. році вже пізно. І потрібні ж репродукції, а ні греця немає. При чому треба так, щоб щось вийшло, серйозно. Вони обіцяють підключити міськком ЛКСМУ і міськком – Шульгіна. Але це все на 1968 рік. Вони хотіли б влаштувати з вашою групою зустріч.

Може, побудувати цю зустріч напів-інтимно, напівофіційно (за чашкою кави). Ось чому необхідно витанцювати вам на це літо Донецьк. Далі, бог і люди допомогли б.

То все, що діється, боляче, але коли відкинути геть усякі сентименти і згадати рідну традицію: де 2–3 хохли збираються, там іде поїдання один одного, то можна набратися терпіння і знову ж таки хохлячої впертості, щоб поламати цю лиху традицію. Протриматися рік, добавилися б "Танці", а восени б Донецький край висунув би все це (діапазон був би ширший – школа, магазин, танцзал). До того часу можна було б пошуміти в радянській пресі, познайомити широкі маси і т.д.

Є в мене думка – написати статтю про вашу школу в журнал "Дружба народів" і видрати в них 2 листки (4 аркуші) вклейок кольорових. Можна було б написати з новими інтонаціями (переакцентовкою). Трішки б стриножило! Але вам для цього треба мати кольорові репродукції – фото, очевидно всіх панно, а для журналу: "Рубін", "Прометей", "Сонце", "Космос", "Вогняна квітка", "Надра землі" (або "Олені", або "Риби"). 6 штук. З них – великі, на всю сторінку – "Прометей", "Рубін", а решту по 2 на сторінку. Але основне, кольорові репродукції потрібні будуть для висунення.

Коли прийде ваш лист, вони почнуть фотографувати. Для цього ще треба підловити сонячну погоду.

А сонців тепер мало в нас.

Купив "Нариси з історії укр. мистецтва".
Читаю.

Бажаю Вам зустріти Новий рік радісно,
щасливо і т.д.

25.12.66 р.

Василь

Захарченко В. – Горський А. (13.02.1967) ²¹³

Добридень, шановні Алло і Вікторе!

Надсилаю Вам газету з статтею на 4–й стор. про Литовченків. А разом з тим оригінал статті однієї, яка була підготовлена до друку в цій же газеті, але не пішла Врятувало те, що до редактора дійшли чутки, що десь начебто похвалив роботу Дегтярьов. Коли вже стаття ця летіла до кошика, я перехопив її для історії. Цікаво, що хотіли давати цю статтю, хоч моя вже лежала раніше в них. Сановне слово врятувало авторів від цього "дослідження". Особливо добре про "казака с бандурой". У статті мені вставили поправку – епітет один, і вийшла нісенітниця. Але по-сучасному.

Як справи у Вас? Як з "Жданівською жінкою"? Дивна річ. Коли переходиш від рельєфу

²¹³ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 77

цього до "Рубіну", то Ви стаєте ще кращі з "Птицею", надзвичайна якась свіжість і чистота кольорів. Якби Вам і далі йти від "Птиці", від цієї чистоти, років через два Вас би вже не могли б замовчати, як не можна втримати водну стихію, скажімо. У "Прометеях" такої чистоти таки немає, хоч Ви бийте мене, але так. Я не знаю, але я побачив там швидше тональність у фігурах Шахтаря і Ливарника, ніж колористичність. Якась покришеність кольорів, здрібнення, а від цього й чистоти немає.

На цьому кінчаю. Пробачте за нахабність мою щодо "Прометеїв", але мулять вони мені. І не дай бог, у Жданові повторяться "Прометеї".

До побачення. Привіт від Лени і Олі.

Ваш Василь.

13.2. 67

Цікава річ. Не вдалося дати із знімком статтю. Рельєф не сподобався фотокору "Комс. Донб." Віткову і ніяк не можна було його заставити зробити знімок. Тягнув 10 днів. Далі вже терпіти не можна було, і дали так.

Статтю в альманах "Донбас" у №2 дають. Якщо чого-небудь не знімуть. Поки що дають, заслали вже в друкарню. Вийде десь у квітні.

Захарченко В. – Горській А. (23.07.1967) ²¹⁴

Дорогі мої!

²¹⁴ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 77

Моя думка про все це – заберіть заяву і порвіть, не виносьте всього цього на республіканську арену. Боюсь, що за цим стоїть хтось і йому треба вас прибрати з дороги. Заяву писали не ви. Писав інший вашою рукою. Як могло так трапитися, чого ви втратили себе, раптом, чого ви так легко гіпнотизуєтеся будь – перед ким? Звідки ви певні, що Борис правий? Адже ви вистраждали все це нове роками, а він раптом прийшов і за місяць – у дамках, уже ведучий. Де ваш хребет? Де ваше Я художника? Ви губите мистецтво самотутнє, в яке почали чесні люди вірити. Подивіться на цю картинку. Правда летять? Ваш Боривітер теж летів завдяки оцим лініям. Тепер усе там тональне, Борис просто припнув вашого птаха. І чого це раптом "Мрія"? До чого ж тоді стріли в агрії. Адже вийняли з речі саму душу. Схаменіться. Ведіть, а не давайте вестися невігласам.

Люблячий вас Вас. Захарченко.

P.S. Заява ганебна!!! Я читав її. Мені боляче за вас і соромно всі ці дні. Василь.

Горська А. – Захарченку В. (липень 1967) ²¹⁵

Василю!

Дуже Вам вдячна за пораду – порвати заяву. І ви в цьому тумані "розколу". "провокаторів", "КДБ". Ви, напевно, не сумніваюсь, вважаєте мене

²¹⁵ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 52

співробітником КДБ. Гарний прийомчик З. – спекульнути патріотичним почуттям людини, щоб прикрити свою гівняну прірву. Ви краще ніж хто другий знаєте, з чого складається мій патріотизм і патріотизм <З.> на справі. Ви прагнете зрозуміти суть м(истецт)ва. І ось кдбіський прийомчик збойкотувати людей в певному колі – і Ви готові.

Вважайте тисячу разів мене сексотом та б... проте на справі Ви виявились б... Сьогодні сказав вам один – Ви тут, завтра другий – інше: Ви – там. То про який хребет Ви пишете? Де Ваш власний? Ви стоїте на низькому творчому рівні, та і ми теж. Ті крихти, що ми зробили в укр(аїнському) м(истецт)ві жалюгідні, проте вони зроблені, зроблені головою Синиці та нашими, а не З.

Ми прагнемо до розвитку. А Ви разом з З. тягнете назад.

Знущання над птахом. Романтично припіднятий стиль вражає Вас більше, ніж глибина наших українських сучасних почуттів.

На якому рівні Ви стоїте?

Ліна Костенко відмовилась від авторства фільму, який вважає спаплюженим. З. вважає Дерево та Птаха спаплюженими і домагається авторства

Де послідовність, принциповість?

А.

ЛИСТУВАННЯ З Г.СИНІЦЕЮ²¹⁶

Синиця Г. – Горський А. (04.08.1966)²¹⁷

Добрий день, Алла!

Зараз справа виявилась і я можу тобі написати, договір складено з інститутом металів, за 100 кв. мет. наша зарплата складає 9600 карб., а вся сума 15000 карб., це непогано, якщо замовник його підніме. Виписав нам всім аванс по 300 карб. Геннадію 2000 карб..Дістав 50 кілогр(амів) смальти червоної і оранжевої. Гроші одержу 8 числа, 10 або 9 буду в Донецьку. Буду їхати залізницею, щоб привести смальту. Будеш зустрічати мене на вокзалі. Я надішлю телеграму. Всі подробиці розкажу, коли буду в Донецьку.

Договір на ескізи по об'єкту Павла Ісаковича надіслали на його адресу. Задзвони на його квартиру і взнай. Дзвони в 9–10 год. вечора, в ці години він буває дома. Телефон квартири 3–55–73. Як у Вас справи?

Передай привіти нашим мужчинам. Дзвонив Галі до дому, мати вже дома, казала, що їй легше, казала: "Хай Галя не турбується". Я привезу їй яблук. До твого батька не додзвонився, не застаю дома. Ось всі новини. Скоро побачимося.

²¹⁶ СИНІЦЯ Григорій (1908 – 1996) – живописець, заслужений художник України (1996)

²¹⁷ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 100

Цілую тебе. Міцно і багато разів.

Привіт всім бійцям за нову школу в монументальному мистецтві. Г.І.

Горська А. – Г.Синиці (1967) ²¹⁸

(Ви) не зацікавлений в нашому дальшому зростанні, судячи з цієї ситуації, яка склалася. Поки була спільна мета з Вами, ми знаходили спільну мову. Тепер (це все) залишається, але іде розлучення – Ви хочете працювати окремо. Ви знаєте, що це загальмує наш зріст. (Ви хочете) ствердити себе як фундатора напрямку, а ми Вам заважаємо – факти. Ви не хочете з нами працювати. Об'єкт мало реальний – Ви самі про це казали. На літо робите інтер'єр, де буде працювати хлопець і Шкарапута²¹⁹ – Ви нас ізолюєте. Ми працювали з Вами не заради особистих інтересів, а заради ствердження напрямку, фундатором напрямку якого Ви є, і ми будемо працювати в цьому напрямку, але щоб були наслідки роботи більш результативними, якщо Вам, дійсно, дорога ця справа, то ми просимо, щоб Ви залишилися нашим худ(ожнім) керівником. В принципових питаннях фундатора напрямку ми не підводили і покладали свої сили на скільки могли. Ви нам, по суті, запропонували працювати окремо з Вашою консультацією.

²¹⁸ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 54

²¹⁹ Шкарапута Микола Олександрович, художник

ЛИСТУВАННЯ З Л.ТАНЮКОМ²²⁰

Горська А. – Л.Танюку (16.05.1963)

Танюк, піжон, стиляга, радість моя!

Я Вас люблю. Ні, не Вас (пам'ятаєте Скабу?)

— а Танюка поета,

Танюка – драматурга,

Танюка – публіциста,

Танюка – оратора,

Танюка – режисера,

Танюка – філософа,

Танюка – художника

І безліч Танюків.

Це я писала вчора. Каштани лізуть у вікна білим вбранням. За ними — «потемнілі набухлі перса». Клуб наш жадає. Нема Мужа. Немає Артиста Танюка. Не тільки Артиста. Нема Сонячного Міста. Метушня. Настрій зіпсований. Мнуть як глину. І Загоруйко Вас так мене. На щастя, Ви – не глина.

Що ставитимете?

Загоруйко розповідав. Я його хотіла вбити. Чудовий актор. Наївність. Порядний. В гіршому розумінні цього слова, — банальність.

Зраділа Вашій збірці, як своїй дитині. Думаю поки що до емоційного начала. Червоне і біле. Кров на сорочці. Червоне і чорне — дорогоцінні

²²⁰ Танюк Лесь (1938) – режисер театру і кіною

краплі крові в найдорогоціннішій оправі — землі.
Але Ви ще й рожево-блакитний. Не знаю.

Запропонуйте Леночці. Це буде професійно і
зі смаком. У мене незграбно і тупо.
Люблю вас, Танюк. У Вас — червону калину.
Слухайте, я не вибачаюсь за помилки. Знаю Ваше
презирство до мене. Більшим воно не стане. Нема
куди. «Перефарбована корейка». Цього я не
забуду. Маєте рацію. Ненавиджу.
У кімнаті висить афіша:

Першотравневий сад
Субота 18 травня 1963 року
Вечір музики у грамзаписах
Т. Г. ШЕВЧЕНКО
та
Українська пісня.
Вечір веде літературний критик
Є. О. СВЕРСТЮК
Початок о 19 годині
ПРОДАЖ ГРАМПЛАСТИНОК
АПРЕЛЕВСЬКОГО ТА РИЗЬКОГО
ЗАВОДІВ
о 15 годині.

Загоруйку привіту не передаю. Щось зроблю
– пришлю. Драч на місці. Малюю пожвавлену
пошлість на стінах дитячої лікарні. Злочиню.

Між іншим, я стала руда, як останній Гуска.
Травень. 16. (1963)
Всі цілують. Чекають. Цілую. Алла.

Горська А. – Танюку Л. (07.06.1963)

Іван Драч

МАТЕРІ ВІД БЛУДНОГО СИНА

*Суть поезії — повернути людським
словам їхнє первісне, тобто найчистіше
і найвагоміше значення.*

Поль Елюар

Ну як мені впасти до ніг твоїх босих
Крізь стогін гундосих зачумлених слів?!
Ти ходиш по вічних, по сонячних росах,
А я тебе, мамо, і досі не стрів...

Я блудний мізинок твій. Світу ж багато —
Мене ти пустила в далекі світи...
Повір, я не зваблюсь на долю пихату,
Та скільки ж мені ще іти та іти?

Що говориш? Та й сили ж мені доручила
Твоя всепрощаюча чесна рука!
Боюсь я, що зломить мене моя сила,
Така ж вона чорна, могутня й терпка.

Такі ж мої крила, що й краю не маю,
Таке ж моє небо, аж дике, в бровах...
Та віриш мені ти — ту віру безкраю
Я на ніч повсюди кладу в головах!

Свій клекіт стосонцевий, клекіт свободний
Морозом іронії взявсь пропекти,
Я ж дуже прискіпливий, злий та холодний,
Я вперше до тебе звернувся на «ти».

Що говориш? Куди ж мені, мамо, без тебе?
Та тільки до тебе іти ще та йти,
Іти як до неба, до вічного неба —
Я ж вперше до тебе звернувся на «ти».

*Завтра, тобто 8, вечір Івана Франка.
Пройшов Махновський Володимир. Забігані,
захекані.*

*Піжсон, чи не зможете зробити Лесю Українку?
Дзюба бажає Вас.*

*Поздоровляю зі «Свинками». Ще не читала.
Скоріше б в Остріг! Чи ви б пішли до чорта.
Цілую.*

Алла.

*Загоруйкові люб'язний поцілунок. 7.06.1963 р.
На звороті:*

*Маю гарні фотографії, але Вам — зуски!
«Чомусь всі добре до Леся ставляться» — каже
Маринка.
Я — ні.*

Корнієнко Н. Танюк Л. – Горській А. (07.03.1964)

*Дикоростуча Алло Олександрівно!*²²¹

Корнієнки — Танюки вітають Вас зі святом тієї
весни, яка ще не настала.

Люди, будьте пильні! — бо вона скоро настане.
Аллочко! Вітайте всіх колишніх КаТееМівок. Хай

²²¹ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 102

усім їм буде так гарно на цьому світі, як нам з Вами на тому було.

Ку–ку!

Нелля. Лесь.

Корнієнко Н., Танюк Л. – Горській А. (05.03.1967)

Аллочко, якщо я адреси не сплутав, то Ви одержите це наше вітання. Будьте здорові і хоч раз у рік намалюйте мені листа. Як Ви живете? Вітайте Віктора і здоровенького

вже Лесика-Телесика.

Ваші – Нелля, Лесь.

Приїздіть у Москву – обов'язково – до нас!!!²²²

²²² ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 102

ЛИСТУВАННЯ З Л. ЧЕРЕВАТЕНКОМ²²³

Череватенко Л. – Горський А. (15.08.1965)²²⁴

Алло, добрий день!

Тільки що отримав листа і зразу відповідаю, бо потім буде ніколи.

Ця робота в журналі добряче мене висмоктує. Цілий день перед тобою мерехтять нові обличчя і на жодне не встигаєш навести фокус. Я не знаю у що може вилитися оця метушня, але поки що я нічого – для себе – не роблю, бо це чомусь втратило свій сенс.

Сценарій мій пройшов худраду, але не цензуру. Поки що все дуже втішно. Навіть замовили ще один – про Олександра Бойченка. Я, мабуть, відмовлюсь: врешті решт, я ж не літописець.

Пан Іван поїхав до Одеси, а Дзюба здається приїхав. На Ліну я не сердитий, вона хитрує – і дуже невправно, бо це не її амплуа. Я маю на увазі це інтерв'ю, потрібно їй більше, ніж мені, і про яке вона – жінка не без гумору, – очевидно Вам розповідала. Так що я напевне що не побачу її найближчим часом: не можу ж я бути занадто вже настирним. Ілляшенко мені подобається. Ще коли б він не боявся Ліни, то був би зовсім молодець. Але наша «слабая жінщина» – так вміє говорити,

²²³ ЧЕРЕВАТЕНКО Леонід — укр.. поет, мистецтвознавець, кінокритик, сценарист.

²²⁴ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 108

що навіть у Цвіркунова тремтить залізна нога. Спостерігав це на власні очі і дуже був задоволений.

Параджанов написав-розписав новий сценарій. Я читав, це цікаво. Дивуюся як це пропустили до постановки. Очевидно, тут зіграла свою роль здатність Параджанова до дипломатичної роботи. Саме цього не вистачає товарищі Горській.

Алло, на мою думку, не можна принципівість перетворювати на фанатизм, схожий до фанатизму нашої офіційної ідеології. По-моєму ніхто з нас не певен, що він вирікає істину в останній інстанції. І дуже добре, що Панас і Зарецький в іншому настроєні так, як Ви.. (Оце перепаде мені на горіхи). ризикуючи бути підданим ostracismу з боку Алли Олександрівни, все-таки скажу, що прагнення в уніфікації в чомусь суперечить і її переконанням. Отже, в даний момент я настроєний на китайський кшталт, а саме: «хай розквітають усі квіти».

А може я помиляюсь, напевне, що помиляюсь, а через це прошу бути поблажливою до мене.

До речі. Поблажливо поставився до мене Федченко: мені дозволено проходити практику в журналі. Може я тут дотягну до диплома, тобто до моменту втечі на курси.

Алло, я радий, що Ви лаєтесь і не буду ображатися, коли удостоюся зневагою з ваших уст. У Вас ці інвективи звучать природно, і я в котрий раз ловив себе на думці, що мабуть Ви незабаром пожбурите геть штих і смальту, а почнете писати поезії.

Не раджу цього робити: прекапосна справа.

Краще вже дерзати пензлем. Між іншим, в ту недолу знімали ми на колір картини Параджанова, і я запитав його, ким він себе вважає. Він сказав: «Вважаю себе геніальним, а що?». Так от – вважайте себе геніальною.

Цілую руцю.

Льоня.

Горська А. – Череватенку Л. (1965) ²²⁵

Льоню!

Ви відкрили мені в поезії професійну культуру. Ви володієте нею ґрунтовно, науково. Раніше я цього не розуміла.

Тичина. Бажан. Ви. Ви – знання.

Малюнок ранньої готики.

Народне мистецтво.

Відкриття для мене культури народного мистецтва.

Ганна Собачко – по-іншому.

Голова, руки, тіло – не анатомічно.

²²⁵ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 55

Але доба середньовіччя.

Пікассо – американські маски і – деформація зовнішня. Нема використання культури образної мови.

Більшість пробує мистецтво.

Коли люблять,

– не пробують.

Боягузи пробують

– можливість відступу.

Горська А. – Череватенку Л. (Приблизно 1965)

226

"На шаблях сидіти жорстко"

Льоню

На жаль, на превеликий жаль не можу Вас побачити.

Працюю.

Ваш сценарій. Урок.

Образність не потребує крапок над "і".

В нашому центральному ескізі слова Шевченка:

"Учитесь, брати мої,

Думайте, брати мої,

І чужому научайтесь,

І свого не цурайтесь."

Чи не крапка над "і"?

Убрати.

Посилення образу.

²²⁶ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 55

Шкода, що не можу показати. Не знаю як плануватиметься цей робочий тиждень.

Дякую, Поете, за урок.

"Даєшь сценарий!" –

гасло часів військового комунізму.

Цікаво, наскільки Вас дратують мої помилки?

А.

Череватенко Л. – Горській А. (16.06.1966) ²²⁷

Буча, 16 червня
1966

Алло, добрий день!

Насамперед щиро дякую за книги, особливо за Бехера. Це гарний хлопець, і наскільки його ретельно перекладали в 20-х роках, настільки міцно забули зараз. Щоправда, не знаю. Чи дійдуть у мене руки і до нього. Ще раз дякую і прошу не дуже розкидатися грішми.

У нас останні події проходять під знаком очищення. Очищаються досить активно. Як і в кожній кампанії, що робиться не з великого розуму, тут одразу з'явився руйнівний елемент г у. Що зводить, як мені здається, на пси виховне значення вищезгаданої акції.

Біля мене теж заходилися дуже активно і не допускають до захисту диплома. Мої друзі

²²⁷ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 108
Цей лист було адресовано А.Горській на Головноштамт Донецька до запитання, але 22.06.66 повернуто «за истечением срока хранения и неявкой адресата за получением»

либонь і про мене подумали; хоча привід ззовні пристойний: я не підписав призначення на село.

Комізм ситуації у тому, що педпрактики я не проходив і в школі востаннє був на випускному вечері. На що мені дотепно зауважують: практика набувається під час роботи. Зараз я перебуваю в стані напруженої цікавості: а що далі буде? Напевно, буде сумно.

Як там знаменита донецька школа і чи скоро кінець вашій роботі? Може й мене візьмете підмайстром?

Передавайте вітання Віктору і Г.Зубченко.

Бувайте здорові і не дуже тероризуйте місцеве населення!

З повагою.

Л.Череватенко.

Череватенко Л. – Горський А. (16.09.1965)²²⁸

Шановна Алло Олександрівно!

Я щиро вдячний Вам за книжки, але мушу сказати: Ви мене ставите в незручне становище. Адже Ви знаєте, що я зараз сиджу при своїх інтересах і в такий спосіб не можу Вам віддячити. Так що, будь ласка, не треба цього більше робити. Тим паче за товариша Гейне досить міцно ухопився Л.Первомайський, і не мені, звісно, його

²²⁸ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 108

тіснити. А Бехера я робитиму пізніше із задоволенням.

Ви вже знаєте, що я Вам писав і що мені лист повернувся. Я його зберігаю як доказ своєї безневинності. По приїзді можу віддати. Галя Севрук каже, що Ви там робите щось шедевральне. Чи маєте принаймні чорно-білі фотки, як писали в старих часописах?

З мамою, справді, дуже зле. ...

Про університетські мої справи Вам, напевне, відомо. Те, що бандити просто знущаються з мене – Бог їм суддя. Гірше те, що вони мене вимотали вкрай – і я неспроможний нічого серйозного робити. Доведеться стати песимістом, принаймні на деякий час. А взагалі я здорово засмикався.

На Івана я й раніше мав свою точку зору, відмінну від того, що казали про нього надто емоційні натури. Останній його вчинок, котрим всі обурюються, нічого нового для мене і розуміння його творчості не дав. Зрештою, він і раніше тільки те і робив, що танцював на канаті еkleктики (вживаю його ж образи). А втім – кожен обирає свою долю, а він людина дуже мозкова і, очевидно, все добре зважив. Отак то, Алло!

Хай живуть майстри радянської мозаїки! Передавайте вітання Віктору і всьому Вашому колективу.

Льоня.

ЛИСТУВАННЯ З УКРАЇНЦЯМИ ДІАСПОРИ

Трояновска А. – Горський А. (04.11.1956)²²⁹

Милая Аллочка!

Наконец-то жизнь наша немножечко стала нормальнее и могу более спокойно засесть и подумать о разговоре с тобой.

Очень часто мы с Яношем вспоминаем вечера у вас, как пили и рассказывали анекдоты, а также об Алешке как о весьма «поразительном» ребенке.

У нас сейчас положение немного похоже на ваше. Так как есть пока квартира, приходят все те, у кого ее нет, и часто сидят довольно долго. Только теперь мы вполне начинаем понимать ваше терпение и выдержку. Право, гости не далеко не всегда приятные, но я надеюсь, что со временем вы немножечко забыли нашу назойливость, а мы к просьбе об извинении добавим благодарность за теплые «семейные» минуты, (в которых мы так нуждались), проведенные в вашем доме.

Теперь это место в моем письме должно быть отведено на вопросы вашего приезда в Варшаву. Но я это оставляю Яношу, который пишет по очереди более к Виктору (хотя, конечно, как и я, в сущности, – к Вам обоим).

²²⁹ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф.1165, опис 1, спр 105

Мы живем как-будто спокойно (дома). Хуже обстоит дело с заработками. Положение в Польше сложилось такое, что совершенно упали советские авторитеты. Чтобы найти тут работу, надо было приехать хотя бы на год раньше. <...>

В последнее время у нас всех паршивое настроение и тяжелые предчувствия по поводу политической обстановки. Больше всего нас огорчает странная политика Советского Союза. В ней чувствуется какая-то непоследовательность (как-будто в правительстве нет единства) и совершенно незнание настроения широких слоев общества в соседних странах («народной демократии»).

Во всяком случае, в «Правде» все время читаем то же самое о «контрреволюционных заговорах», в которых во многих случаях принимает участие «буржуазная интеллигенция», а «народ» выступает против. (Это так было про Польшу и потом Венгрию). И так, «теоретически» представив обстановку в этих странах, давай группировать войска «красной армии» «в помощь народу», тем временем как положение на практике совершенно иное.

Людям надоел террор и подражание во всем Вашей стране и ваших, очень часто унаследованных от царской бюрократии, порядках и, используя, начатое после XX съезда легонькое ослабление уз, начали, наконец, говорить правду

во весь голос. Такое «брожение умов» у нас в истории часто бывало. Это, можно сказать, традиционно и пошло. Весь народ захотел изменения в сторону полной демократизации и более медленного нажима на социализацию деревни и ремесла. Очень много появилось приверженцев Югославских порядков, особенно в промышленности. Так как в партии у нас нашли подходящего человека, который несколько лет тому назад за предложение именно такого типа был арестован (к счастью не сняли головы) – обстановка как-то успокоилась. А самое счастливое дело, что сумели задержать советские войска, которые уже шли на Варшаву. Все это произошло у нас вовремя. Люди были до последней степени накаленные. Настроения по отношению к Советскому Союзу недоброжелательные за то, что «не впутывается в наши дела», реакционеры на чеку.

Но, к несчастью, все не так произошло в Будапеште, где положение было аналогичное. Там успели вовремя изменить руководителей партии. А самая ужасная ошибка (роковая), что введение Советских войск и приказ действовать (как-будто) контрреволюции, а на самом деле в помощь контрреволюции.

Итак, вследствие «всех этих ...» поступков Советский Союз, по сути дела, остался теперь почти в изоляции. Даже Китай высказался против

«вмешательству и великодержавному шовинизму».

Аллочка, не знаю, понимаете ли Вы там опасность теперешней обстановки. Добавляя события в Египте, это – чудесный момент для войны. Такого еще не было!

У нас, в Польше, люди с ума сходят и, глупые, выкупают хлеб, муку и, вообще, все магазины.

Ежели у вас не изменится политика, умные люди не возьмутся за дело, черт знает, что из этого выйдет.

На этом пока кончаю.

Целую тебя.

Привет Вите. Маленькому всего наилучшего. Аня.

Варшава. 4.XI.56 ²³⁰

Геврик Т. – Горський А. (22.04.1968)²³¹

Привіт з другого боку планети!

Приїхавши додому, хочу Вам подякувати, що були так ласкаві та показали нам свою майстерню і Ваші праці!

Здоровлю. Привіт Києву.

Тит.

²³⁰ Адреса Ані міститься в ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф.1165, опис 1, спр 86, акк. 2: Warshawa? Polna 3B m.63/ Trojanowska Anna.
Тел. 4-16-64

²³¹ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф.1165, опис 1, спр. 63
Адреса: T.D Hewtyk 4701 Pine St. Phila, Pa, 19143 USA

Горська А. – Вацлаву (03.05.1968)²³²

Вацлаве!

Ви у Празі?

Чи в Києві?

У Празі.

У Києві.

Добридень.

Прохання до Вас. Видана книжка у Празі. В
позаминулому році. «Філонов». Російський
художник.

JAN KŘIŽ

PAVEL NIKOLAJEVIČ FILONOV

NAKLADATELSTVI

ČESKOSLOVENSKYCH

VYTVARNÝCH

UMĚŮ

Може, знайдете. Надішліть. Працюємо.
Хлопці вітають Вас. Сон кольоровий наснився
мені:

Йшла степом

червоно-чорним.

Раптом Сонце стало

блакитним.

Земля попелястим

полином вкрилась.

З'явилась людина

з іншої планети.

Повітря забриніло

²³² ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 57

Жовтогарячим подивом.
Затисли мене різнокольорові площини.
Птах Сонце затулив
синіми крилами.
Людина зникла.
Дивно.
Бузково лечу.
Раптом ноги загрузли
В чорній землі.
Дивину виштовхнула туга.
Прокинулась. Тужіння.
Залишилось.
Цілую.
Алла.
Вітання дружині, синам Вашим.
А.

Горська А. – Гуцалюку Л. (05.06.1968) ²³³

Дорогий Любославе, Ластівко! ²³⁴

Добридень.

Ви і Білобог. Чорнобоги. Ярило і Сварог.
Марена.

Восьме століття. Проте тепер ХХ століття.
І Ви, Любославе, художник міста-пустелі, яке
чекає на Людину (так я зрозуміла Коротича в

²³³ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 48

²³⁴ ГУЦАЛЮК Любослав (1923 — 2003) — укр.. художник. Народився у Львові. Був учасником дивізії «Галичина». В 1949 році виїхав до США. Похований на українському цвинтарі в Баунд-Брук.

розмові про Вас). Дуже хотілося б подивитися репродуковані Ваші роботи.

Одержала Ваш лист – цвіли каштани. Вперше в житті вони видались мені сумними. Білий сум огорнув місто. Настала тиша. Егей, Любославе, мабуть, доля ніколи не зведе нас. А втім, ми вже зведені нею. Нарешті, не так важливо бачити один одного, важливо знати один про одного.

Поздоровляю Вас із виставкою, якщо вона відкрилася вже. Шкодую, що не була на вернісажі. Хотілося би мати фотографії з тих робіт, що Ви вважаєте найліпшими.

Ми працюємо втрьох. Знайомтесь – художники Віктор Зарецький, Борис Плаксій і я. Останнім часом ми зробили в Києві два ресторани – "Полтава" та "Вітряк". Вони мають етнографічно-модерний характер. ...Тобто ці споруди між минулим і сучасним. Близьче до минулого. В наших роботах ми прагнули сучасності в кольорах, пластиці, композиції, – а головне – хотіли подивитися на світ, як Світовид, на всі чотири боки. Може, на два і вийшло. Працюємо ми недавно в монументальному мистецтві. ... Вважайте молодими, хоч мені 38 уже, Вітькові 43 вже, Борисові 30 років ще! Проте переконані! Поки активно любитимемо свою землю, будемо молодо рухатись в мистецтві. Банально, але факт.

Любославе, я з нетерпінням чекала журналу з Вашими роботами. Поки що нічого. Але чекатиму далі. Хлопці вітають щиро Вас і вашу дружину. Я цілую вас і вашу дружину. Алла.

Окремо вітає вас Дніпро і кручі.

Горська А. – Гуцалюку Л. (05.06.1968) ²³⁵

Любославе, нарешті прийшли бандеролі від Вас. Дякуємо. Роботи Ваші кажуть, що Ви художник з Європейським ім'ям. Ми надзвичайно раді знайомству з Вами. Ви людяний художник і щира людина. Нам незручно, що Рената заради нас зменшує свою збірку. Книжки дуже цінні для нас. І ще більш цінні тим, що вони власність Ренати. Дякуємо Вам, Любославе.

Цілую.

Алла.

Горська А. – Гуцалюку Л. (1968) ²³⁶

Дорогий Любославе!!!

Серденько.

Не сварить нас, що не пишемо. Ми зависли між небом та землею. Літо було гаряче з дощами. І зараз – переважно ідуть дощі. Ніяк вибратися з цієї зливи. Злива переважається з моквою. Проте, сонечко має бути. Вперше стало тепло, коли

²³⁵ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 48

²³⁶ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 48

побачили Ваші роботи. Філософська ліричність Ваших творів підняла нас ближче до сонця. Майстерність і артистизм мажором фарб наповнили нас дивним почуттям поезії. Стало легко і сумно водночас. Ви – дуже чиста і щира людина. Біль земний у Вас не оголений. Ви радієте сонцю, повітрю, і фарбами плачете разом з дощем. Ваші почуття піднімаються шпильями Собору в небо, то теплими кольорами обгорнуть родину в кав'ярні. Це ближче нам ніж Bonnard чи Renoir. Дякуємо від серця.

Знов працюємо. Ми витратили багато часу та сил на підготовчу роботу по одному дуже цікавому і великому об'єкту. Знайшли майже точне образне рішення духу та архітектури цієї споруди. Ескізи викликають у глядача (того, хто їх сприймає) правдиві, точні емоції. Підкупають серйозністю та напруженістю праці. Проте, питання виконання в натурі ще не вирішено.

Я Вам напишу як складеться надалі наша творча доля. Ми отримали від Вас книжки:

1. Мекс. 2. Мекс.
3. Арх. 4. Bonnard 5. Bonnard
6. Renoir.

Вдячні Вам без міри.

Ніхто з нас, на жаль, не був в Парижі.

Горська А. – Вовк В. (15.02.1968) ²³⁷

Ластівко, Сердушко, Віро! ²³⁸

Вдячні Вам безмірно за книжки, що надіслали.

Щирістю, щедрістю Вашою напоєні; як хмільні ходимо. А віддячити ніяк. Поезію та прозу Іван міцно тримає, вам віддає, а образотворчого мистецтва поки що нічого цікавого. Ото ходимо ні в тих ні в сих. ...

Вірочко ми одержали від Вас:

1. Сюрреалізм (дуже цікава інформація).
2. Індійське мистецтво.
2. Маленькі книжки. (інформація невелика, книжки цінні).
3. Міро, та сама серія (інформація мала, книжка цінна).
4. Уїтмен, Хемінгуей (прекрасно).
5. Відбірка репродукцій, переважно відродження (цього у нас вдосталь).
6. Фотографічні буклети міст світу (дуже цікаво, проте творів мистецьких у них майже немає).
7. Сергійкові прийшли журнали 54 року. (В них 3 прекрасні репродукції старовинних ікон).
8. Путівники міст світу.

Віро, найцікавіші: Уїтмен та сюрреалізм – вперше ми одержали широку інформацію про цей

²³⁷ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 44

²³⁸ ВОВК Віра (Селянська) (1926) Нар. на Львівщині. Поет, літературознавець, перекладач, доктор філософії. Мешкає в Ріо-де-Жанейро.

напрямом, якщо це можна назвати напрямком. Принаймні, це не винахід сучасності. Бо був Босх, предтеча сучасного сюрреалізму. Навіть Врубель, який за творчим сприйняттям світу, за принципом художнього перетворення (вульгарно: реальний Демон, ірреальне оточення) близький до сюрреалізму. Може, це скоріше певний психологічний цикл життя людства? Не знаю. Вірочко, ми зараз багато працюємо в монументальному мистецтві. А світової інформації чортма. Ходимо з зав'язаними очима, навпомацки. Хоч знаємо, що вам надзвичайно важко організаційно та фінансово надсилати нам книжки, проте мусимо бути нахабами і просити знов Вас надіслати...

Ми так наполягаємо на Сікейросі та мистецтві Мексики, бо поділяємо їх погляди на сучасний моралізм (ми – наша творча група: художники Зарецький В., Плаксій Б., Горська). Цікаво, яка Ваша думка, Віро, думка митця про мексиканський муралізм. Ви бачили всі ці твори в натурі, на їх рідній землі. Шкода, що ви не бачили наших робіт. Вони наївні, з джерел нашої Землі.

Київ вітає Вас.

Цілуємо гаряче.

Алла.

Вовк В. – Горській А. (12.03.1968) ²³⁹

Дорога Алло.

Нарешті перша відповідь від Вас, що надійшла від мене посилка з листопада.... Я вже почала довбати на пошті, куди подіваються посилки. Ви (або Зарецький), бо я посилала на ту саму адресу, й не певна, чи одержали в старих журналах понтійське, арабське і єгипетське мистецтво. Цими днями перешлю Вам бразильську нову архітектуру і мурали Мексики, маєте дістати від мене ще:

- 1.Міннезінлери (Mannesische Handschrift).
- 2.Перу.
- 3.Гватемала.
- 4.Нігерію.
- 5.Мексикою.
- 6.Маянське мистецтвою
- 7.Кисс.
- 8.Рівера.
- 9.Сікейрос

А тепер, Аллочка, я Вам підібрала подругу, одну бувшу студентку, професора хімії (її чоловік також професор Сістель – США); вони якраз у Ріо і може Вам перешлють також якісь книжки. На всякий випадок треба зараз подякувати, як дістанете, гаразд? Це милі свої люди. А мені перешліть кілька своїх робіт у кольорових знятках (або хоч витинки з газети). Я

²³⁹ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 44

підбираю матеріал для книжки: "Нове українське мистецтво". Шукаю бразильського видавництва.

Можливо також, що напише до Вас мій товариш з університету, проф(есор) естетики, Селсо Лелю, і перешле дещо. Листуватися можете німецькою, англійською, французькою або іспанською. Як ні, тоді пишіть українською до мене, і Вам буду за переводчика.

Всі інші твори – раніше чи пізніше, ви дістанете.

Цілую Вас і обіймаю всіх рідних.

Ваша Віра

Вовк В. – Горський А. (20.03.1968) ²⁴⁰

Дорога Алло,

Мене також чорти беруть, що пошта так лазить слиманово-черепашим ходом. Це навіяло на мене різні ідеї: зверніться негайно до амбасадора Бразилії в Москві.

Exmo. Sr. Embaixador do Brasil.

Henrique Rodrigo's do Valle

Москва Герцена, 54 (10– 13–30, 15 – 18)

попрохайте, хай Вам перешле:

1. Альбоми архітектури Бразилії з Колоніальної доби, міст: Omro Prêto, Mariana, Congonhas, Sabará, Caté, Sta, Luria, Salvador EST. 2. Альбом модерної архітектури Бразилії (Оскар Німаєр – Oskar Niemeyer, Súcio Costa Burlemarx etc.

²⁴⁰ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 127

3. Альбом Бразилії (цілого краю). Там знайдете багато цікавого для Вас.

Поділіться адресою з друзями: Галиною, Сергієм, Віктором і іншими. Прохайте якнайбільше! (Ось недавно подаровано якійсь бібліотеці в Сибірі аж 500 томів! Пишіть найкраще французькою або англійською мовою, і як тільки що дістанете – повідомте мене і подякуйте негайно амбасадорові від імені української культури. Бразильці вразливі на форму.

Щасти Вам, Боже!

Сердечно – Віра.

Горська А. – Вовк В. (20.06.1968) ²⁴¹

Дорога, люба Віро!

Я одержала від Любослава ще 3 бандеролі. Дуже вдячна йому, Ренаті і Вам. Надійка надіслала Вам фотографії наших робіт. Хочу уточнити їх назви:

1. Донецьк. Мозаїка "Прометеї". 1966 р.
2. "Вітряк". Мозаїка "Вітер". 1967. 3. "Полтава". 1967. 4. Розпис "Танок"; 5. Розпис "Півні"; 6. Розпис "Туга". 7. Деревоплита "Земля. Панщина". Це одна частина триптиха, ще незакінченого.

Працюємо. Напишіть про себе.

Цілую гаряче.

Алла

²⁴¹ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 127

ЛИСТУВАННЯ ЗІ ЗНАЙОМИМ

Ауезова Л. – Горський А. (19.05.1945) ²⁴²

Здравствуй Алла.

Прежде всего, расскажу тебе о Сусанне, потому, что это тебя, конечно, интересует больше всего. Она жива и здорова, ничего особенного с ней не случилось. Потому я была несколько удивлена, узнав, что она тебе не пишет.

Я говорила с ней об этом, она сказала, что напишет тебе сама. По словам Сусанны, я вижу, что она очень ценит переписку с тобой, поэтому я считаю, что причину её молчания нужно искать в другом. С тех пор как ты уехала, Сусанна во многом изменилась. У неё произошло большое несчастье в семье: отец покинул её маму и женился на другой женщине. Зная, как любила Сусанна отца, ты поймёшь её большое горе. Мне кажется, что Сусанна и сейчас любит отца. Но у её мамы, конечно, большая обида, поэтому ты представляешь какими помоями покрывает она отца, совершенно не щадя чувств Сусанны, для которой он остался таким же отцом. Всё это вызывает у Сусанны часто очень тяжёлое настроение. Может быть, в этом тебе и нужно искать причину её продолжительного молчания. Я вижу, что твоя чуткая душа сразу поняла это, потому что Сусанна мне не раз говорила, что ты

²⁴² ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф.1165, опис 1, спр 59

спрашиваешь, не случилось ли что-нибудь у неё в семье. Алла, я тебя очень прошу, не задавай ей больше этих вопросов, потому что я вижу, какую боль они причиняют Сусанне. Алла, я глубоко убеждена в том, что твоё отношение к Сусанне искреннее. Она исключительный, прекрасный человек. За эти годы Сусанна духовно выросла и, пожалуй, теперь не была бы только твоим безмолвным слушателем.

Теперь несколько слов о себе также. Я пишу тебе последнее письмо, я вполне согласна с тобой, что моё письмо не есть повод началу переписки. Сразу же после твоего приезда в Москву, я написала тебе письмо. Но я не получила ответа. Это дало мне право думать, что ты с презрением отнеслась к моему желанию вести с тобой переписку. Поэтому я больше не возобновляла переписку. Между прочим, телеграммы от тебя я тоже не получала. Может быть это проделки современной почты, которая не раз ссорила многих, даже настоящих, друзей. Теперь мне хочется, чтобы между нами не было никаких неясностей. Я никогда не ставила себя выше тебя; ты не права. Наоборот я признавала твоё превосходство. Ты действительно имеешь "счастливый талант без принуждения в разговоре коснуться до всего слегка". Я всегда высоко ценила твой ум, твою исключительность и др. хорошие черты твоего сложного характера. Но я

скажу тебе прямо — мне не нравилась твоя наигранность, какая-то театральность манер. Может быть, это не было напускным, но, тем не менее, это засоряло твои хорошие качества. Алла, самое лучшее это простота, а её в тебе нет. Может быть ты, претендуя на звание необыкновенного человека, считаешь, что простота может ухудшить твои качества. Вспомни Сусанну, она никогда не выставляет напоказ свои хорошие качества, она скромна и проста, однако все считают её умной и серьёзной. Я это пишу для того, чтобы ты знала, как я к тебе отношусь. Сравнивая вас с Сусанной, я поняла, почему я любила и люблю её больше чем тебя. "Мы любим то, что похоже на нас" говорит Панаит Истрати. Это не всегда верно, но в данном случае, пожалуй, всё-таки так.

Я знаю, что все мои рассуждения вызовут у тебя только презрительную усмешку!!!!!! (пишу твоим стилем). Повторяю, я пишу это письмо для того, чтобы уничтожить все неясности. Все-таки раньше ты была мне одним из самых близких людей.

Прощай, желаю тебе счастья и успеха в жизни и учёбе.

Л.Ауэзова

Алма-Ата

Горська А. – Малакову Д. (01.01.1946) ²⁴³

Напис на конверті:

«СРСР, м. Київ. Дімі Малакову. Англія,
Шотландія, Глазго. Акулкіну».

Діма! Вітаю тебе з Новим роком! Вважаю,
ні, я впевнений, що не тільки в 1946 році, але й в
подальші роки ти не полишиш свого бажання
"бути порядною людиною". Бажаю тобі багато,
багато справжнього, доброго щастя!

Акулкін.

Кузнєцова Л. – Горській А. (23.02.1946) ²⁴⁴

Алик, чудный Алик!

Здравствуй!

Умоляю не сердиться на меня за то, что так
долго не отвечала. Когда я получила твоё письмо,
которому была так рада, что у меня даже
поднялась температура, я была больна. Потом
начала учиться и времени совершенно не было, а
потом я просто забыла, что тебе не ответила. Но
сегодня я увидела твоё письмо и вспомнила.

²⁴³ Зі Щоденника Георгія Малакова, Журнал "Київ", № 9, 2007.
"ЗГАДУЮЧИ АЛЛУ ГОРСЬКУ"

Дмитро Метанов. – брат Г.М. Малаков Георгій (1928—1979). — засл.
художник України – однокласник А. Горської по Київській художній
середній школі ім. Т.Г.Шевченка.

Акулкін гумористичний персонаж, вигаданий Г. М. 1942 року.

²⁴⁴ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: Ф. № 1165, опис 1, справа № 87

На конверті адреси: г. Киев, Брест–Литовское шоссе 110. студия худ.
фильмов Горской Алле; г. Москва, Староконюшенный пер. д.19. кв.
87. Кузнечовой Лизе

Сегодня я решила не выучить литературу, но тебе ответить. Аллочка, совсем недавно, на похоронах нашего математика я встретила Марка Вальберга. Помнишь его, такой долговязый. Он тогда дружил с Олегом Татаровым. Когда я его увидела, мне так захотелось в Ленинград, в нашу школу. Через день мы с ним встретились и, несмотря на то, что было очень холодно, мы прогуляли с 7 до 12 часов вечера. Мы вспомнили всех-всех наших ребят. Как было бы хорошо всем встретиться. Аллочка! Ведь мы скоро станем совершенно взрослыми. Мне в апреле будет 18 лет. Боже, как много! Надо будет решать свою судьбу. Милая Аллочка, помоги. Ведь ты у меня осталась единственным верным другом. Хоть ты и пишешь, что я опять буду дружить с Ирой. Та, с которой я ссорилась. Внешне мы остались друзьями. Она меня просила, чтобы всё осталось по-старому. Но я ничего не могу сделать. Я в ней разочаровалась. А разочарование – самая неприятная вещь. Я с ней во всём расхожусь. Она совершенно равнодушна к красоте природы, и меня это, как и тебя, просто бесит. Алик, тебе случалось видеть каплю росы, которая дрожит на листке? Это ведь – крошечное солнце. Это – целый мир... А каждая снежинка на деревьях в инее зимой сверкает как звезда. Или когда садится солнце, я способна остановиться посреди площади, разинув рот, глядеть на смену красок. А звёздные ночи! Алла! Моя голова

кружится, когда я смотрю на них. Такой маленькой кажусь я себе. Такой ничтожной песчинкой в пустыне жизни. Это то же настроение, что от шелеста желтых листьев, что от звуков Чайковского. Я ужасно боюсь оставаться в такие минуты одна. Ну, хватит, я слишком много расфилософовалась. Как я тебе завидую. Ведь ты уже решила свою судьбу. А мне ещё предстоит это сделать. Я не знаю, на что решиться. Везде хорошо, всюду хочется. Мне очень хочется в МГУ на искусствоведческий факультет. Но ведь это только мечта. Я очень боюсь экзаменов. Они будут очень серьёзные, а ведь мы ничего не делаем. Дни бегут как секунды. Я совершенно не заметила, как прошёл год.

Аллочка, напиши мне подробно все о себе. Как мне хочется с тобой поговорить, ведь всего не напишешь. Аллочка, давай каждое 15 число посылать друг другу письма.

Ты пишешь, что не представляешь Вовку взрослым, а ему через 4 года – 16 лет. Скоро ему начнут звонить девочки. Он уже расчесывается на пробор. Как быстро идёт время. Нина кончает МГУ. Аллочка! Пиши скорее, скорее.... Твои письма для меня – праздник.

Целую крепко, крепко.

Всегда твоя Лиза.

Тітова С. – Горській А. (22.02.1947)²⁴⁵

Ура! Ура! Алушница! Здравствуй!

Сейчас получила, наконец, твое письмо. Ругаюсь и очень. Во-первых: почему письмо написано 12-го, а послано только 16-го? Почему фотографию не подписала?

Я сейчас «ругательно» настроена. Берегись!

Нет, раздумала, не буду, выдохлась.

Только что на двух листах ругала Лейку и мысленно – папу.... Мысленно, потому что я с ним не переписываюсь, а сегодня написала официальную записку. Нужно. Но об этом – скучно.

Алок! Чем ты больна? И как себя чувствуешь? (Видишь, какая я вежливая?).

Нет, честное слово, это очень хорошо получить «ожиданное» письмо – неожиданно

Хочу, очень хочу поговорить с тобой. Ты хочешь, чтобы я написала о большом, о будущем. Но не умею, нет – не могу сейчас. Раньше я много думала о большом будущем, далеком, а теперь – тоже о будущем, только о скором...

А сейчас живу только так, чтобы ушло время. Особенно противно было на этой неделе.

Мама в больнице, я тебе писала об этом. А я целый день занимаюсь ерундой. Печка, магазин,

²⁴⁵ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: Ф. № 1165, опис 1, справа № 104
На конверті адреси: г. Киев, ул.. Чудновского 25, кв. 6. Горской Алле;
г. Ленинград, Плеханова, 46. кв. 9.

булочная, кастрюли и пр. И никакого выхода. Ведь надо же Сережу кормить. Ну да тебе скучно стало, наверное.

Сережа ушел во Дворец. Там большой праздник. Отмечается 10-летие Дворца. И сейчас по радио трансляция оттуда. Выступает объединенный хор... Хорошо. Честное слово.

Жалко, что я не пошла. Аллочка! Будешь сердиться? Кончаю, потому что надо идти взять новую историю, а то не дадут.

Завтра напишу.

Целую.Сусанна.

Тітова С. – Горський А. (28.10.1947)²⁴⁶

Милый, славный Алок!! Здравствуй!

Получила, наконец, твое письмо. Очень, очень рада. Ты же знаешь. Только Аллочка, не много ли ты хвалишь меня? Мне, право, совестно. И даже кажется, что ты «выдумала» меня. Да?

Алок, как ты теперь себя чувствуешь? И надо же было тебе торчать на том месте, где бросали гранаты?!

Нет, все-таки не могу удержаться, чтобы не упрекнуть тебя. Почему не отправляла письма? Ведь я так ждала!

²⁴⁶ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: Ф. № 1165, опис 1, справа № 104
На конверті адреси: г. Киев, ул.. Чудновского 25, кв.6. Горской Алле; г. Ленинград, ул.Плеханова, 46. кв. 14.

Летом я никуда не ездила. Сережа отдыхал в Вырице. Мама чувствует себя по-прежнему неважно. Не работает даже.

Ты пишешь, что моя работа для тебя загадка. Чтоже немного повторюсь. Я работаю в Проектном институте. Черчу. Был оклад 500 руб. и рабочая карточка. Я пишу «был», потому что с понедельника буду работать сдельно. Т.е. сколько заработаю, столько и заплатят. Оклад уже не имеет никакого значения. Но меня это мало радует. Боюсь, что не выполню норму.

Теперь о коллективе. До чего узки эти люди! Архитекторы, строительные инженеры – все сплошная схема, а не люди. Я, наверное, повесилась (ну это я загибаю) или сошла с ума, если бы не школа.

Аллочка, мне очень повезло. Я попала в образцовую школу и хороший класс (его ученики уже 4 года переходят из класса в класс).

Сейчас по всем предметам проходят городские контрольные. Каждый день трясусь и умираю на математиках (уже две математические контрольные «отписали»).

За последние две недели времени свободного не было ни минуты. Даже чулки заштопать некогда. Но, теперь я уже не представляю себе жизни без вечной спешки, волнений и не знаю, что было бы со мной, если бы я не занималась в школе.

На этой неделе я слушала интересную лекцию «Пушкинский Петербург». Лекция сопровождалась показом диапозитивов. Узнала много нового о старых знакомых домах-красавцах.

Летом, в конце августа, я очень много ходила по улицам нашего города. Аллочка, какое чудесное ощущение могущества и красоты вливалось в душу вместе с вечерним воздухом. Ну да об этом не напишешь ... всего ...Алуся, я понимаю, что это письмо тебя не удовлетворит, но на то, чтобы написать настоящее письмо надо затратить много времени и тебе придется долго ждать его. Поэтому, боясь твоего проклятья, посылаю это. Ты все-таки не сердись ...

Сейчас меня могут спросить по химии (пишу на уроке). Аллочка, пиши о себе побольше. Есть ли у тебя друзья и подруги?

Передай большой-большой привет твоим родителям.

Целую. Сусанна.

Манзій Л. – Горський А. (1948) ²⁴⁷

Дорогая Аллочка!

Для тебя вагонная тряска кончилась, а моя началась. Одним словом, я в Москве. Я тебе ведь говорила, что собираюсь перебраться в Консерваторию. Так вот представился случай

²⁴⁷ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 89
На конверті адреси: Новые Гагры, Санаторий им. Сталина Горской А.А.; Пушкинская. 21/25 Манзий Л.

ускорить исполнение этого намерения. В Комитет прибыл запрос из Гиттиса с предложением выдвинуть кандидата на оперно-режиссерский факультет Гиттиса. Наш театр направил меня. И вот начались осложнения. Прежде всего, мне сообщили, что совмещать два ВУЗа нельзя – "законом заборонено". Совершенно естественно, что бросать Консерваторию я не намерена, посему одновременно с Гиттисом надо кончать и арфу. Так вот, надо будет, очевидно, пойти к начальнику Управления учебных заведений, рассказать ему всё и умолять разрешить совмещение. В противном случае, прощай ГИТИС, по крайней мере, на год. А хотелось бы иметь ещё одну специальность как-то: режиссер–постановщик оперных театров. Протекции сильной в Москве нет. Правда, Дулова согласна взять меня в свой класс и без арфы (собственной), даже сверх нормы. Но её желание тоже может оказаться недостаточным. Вот такая ситуация та ch'ere. (Боюсь, что и это неправильно написала.) Тошно немного. Так хочется быть здесь, учиться и из-за дурацкого бюрократизма сильных мира сего пропадет много лет.

Вот, дружок!

Обвиняешь меня в пессимизме? Ну что ж, некоторое основание есть. Но, признаюсь, что и ты не избавлена от этого недостатка, несмотря на то, что ты живёшь совсем в других условиях, чем

я, и причин жаловаться на судьбу меньше. Я рада, что ты отдыхаешь. Набирайся сил для борьбы.

Но чувства, о которых ты говоришь, придут сами потом. Сейчас у тебя возрастное томление, какая-то неудовлетворённость всем и больше всего собой? Это не тоска. В твоём возрасте ты стоишь по развитию немного выше своих сверстниц, поэтому видишь всё в натуральном свете без прикрас. Отсюда и пустота, и жажда чего-то сверхъестественного. Хотя это, сверхъестественное, – ничего более как простое искреннее чувство, присущее человеку. Но, которого он, к сожалению, очень редко достаивается. Особенно это можно сказать о женщине (тоже не всякой). Её никогда ничего не удовлетворяет. Ей всегда мало. Иногда бывает, что чувство не даёт той оптимистической окраски, и вовсе – не эликсир жизни, а наоборот, бывает такой мукой, такой буквально физической болью, что всё отдал бы, чтобы его, чувства-то, не было. Но это опасный путь. Так можно докатиться до отрицания всего хорошего. Этого не надо. Влюбляться. Пусть тебя любят. Это тоже приятно. И плюй на сплетни. Главное – в жизни сохранить душевную чистоту, а с ней сохранится всё хорошее. Таков мой девиз.

Завидую тебе, что ты у моря. Вот поистине великое божество, внушающее почтение. Я так люблю его, что боюсь его. Я верю в его жизнь.

Мне кажется всегда, что это живое существо, которое опасно сердить. Совсем языческое толкование. Привет ему от меня. Привет мамаше, твоему Аргусу. Поправляйся, отдыхай и не утруждай свой мозг лишним размышлением.

Шлю также целый полк поцелуев, но не морских солёных, а ветреных (в смысле "ветер") и жарких как летний ветер.

Твой друг Леонора.

P.S. Кстати, я убедилась, что ты также скрытна, как скупой рыцарь. Только он сидел на своих золотых, а ты – на своих чувствах и открываешь их в письмах. Это я про себя. А не верить у меня есть основание. Я всегда отдаю дружбе всю себя, а получаю взамен очень редко что-либо путное.

Теперь тебе я почему-то верю.

Может быть это самообольщение?

Леонора.

Тітова З. – Горський А. (16.09.1952)²⁴⁸

Милая Аллочка!

Большое спасибо за помидоры. Сусанна и Сергей наслаждаются до полного удовлетворения. Тебе благодарят сердечно.

Помидоры пришли красные, чудные. Помялось очень мало.

²⁴⁸ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: Ф. № 1165, опис 1, справа № 103

На конверті адреси: г. Киев, ул.. Чудновского 25, кв.6. Горской Алле; г. Ленинград, ул.7-я Советская, 36. кв. 31. Титова

Аллочка, хорошо, что ты доехала благополучно. Но за упрямство я тебя еще поругаю. Не следовало было тебе стесняться и взять у меня деньги. Ведь это пустяки. Большой привет передай от нас маме и папе. Вите «Загорскому» – особый – с пожеланием успехов в творческой работе. Сусанна и Сергей усердно занимаются. Тебе черкнут позже.

Пиши.

Крепко тебя обнимаем все.

З. Титова.

16. 09. 1952

Ленинград.

Юрій (?) – Горський А. (листопад 1954) ²⁴⁹

Здравствуй Аллочка!

Все тебя поздравляем, особенно, я лично. Жалею только, что жених родился на год позже на 1 год. Но это не страшно. Витя добирался до института несколько часов – все время встречались знакомые. А в мастерской его, конечно, качали.

Витя говорит, что ребенок крупный. Молодец! Слушайся врачей. Хорошо кушай. Если что-нибудь надо, все достанем. В положенный

²⁴⁹ ²⁴⁹ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: Ф. № 1165, опис 1, справа № 106

срок будущего студента повезет домой сам директор института.

Расскажу о наших делах (волейбольных). В этом году большой круг. Сначала играем с киевскими командами. Потом Одесса, Харьков, Львов. Потом Украина, Молдавия, Белоруссия, а потом – Всесоюзные. Так что нам путь закрыт. Тем лучше.

Вообще, надо сказать, что у нас команда сильнее, чем тогда. Пришла новая девочка из архитектуры – очень способная. А Бернардову выгнали к чертям.

Прибудем сразу, как приедешь. И будем ходить часто.

Поздравляю тебя с сыном. Назови его обязательно Юркой. Ибо это, я считаю, наиболее подходящее для мужчины имя.

Я оказался прав. Помнишь тот разговор на нашей верхотуре? Я тебе доказывал, что у вас будет сын, ибо ты более темпераментная, чем твой муженек.

Ну ладно, выписывайся скорей. Не люблю высказываться в письменной форме. Придем в первый же день и тогда поговорим.

Юра.

Кривинець В. – Горський А. (28.03.1956) ²⁵⁰

Спочатку автор прохає встановити адресу та місце роботи Видерника Павла Аксентовича

.... Напомню Вам обоим и Вашему сыну, если он меня знает, что я ваш знакомый по Снежному. Вы меня рисовали за составлением отчета по практике.

Мой адрес: Днепропетровск-14. До востребования.
Кривинец Василий Иванович.

Буркало І. – Горський А. (18.11.1957) ²⁵¹

Шановна Любо Олександрівно!

Як бачу, Вам дуже полюбилася квартира у мене, бо зразу, відїхавши додому, Ви мені написали лист.

Та це нічого. Як я Вам пророкував, то Вам передбачалося не мале горе, але не знаю, чи уже почалось, чи ні; але якщо почалось, тоді, "свині не до поросяти, коли її палять".

Якраз у нас сестра Олени, то ми розговорилися щось за Вас, і я зразу взявся за чорнило.

Мене дуже цікавить в яких відносинах Ви з чоловіком, чому хоч Він не напише нам пару рядків? Ми бажали б, щоб ви удвох приїхали до нас, та понаписували наші гори. Правда, Він нам

²⁵⁰ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф.1165, опис 1, спр 86

²⁵¹ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф.1165, опис 1, спр 61

Адреси: Київ, в.Рєпіна, 25, кв. 6. Горський А.О. ; Комсомольськ, Тятів. р-н, Закарп. о. Буркало Іван Гавр.

не знайомий, але ми би Його радо привітали, бо ми, судячи по Вашій натурі, думаємо, що і Ваш чоловік такий добродушний, як і Ви.

Мені цікаво було б знати, як Ви живете і що поробляєте? Моя жінка Вас вічно згадує і постійно чекала від Вас лист, а в кінці заставила мене, щоб я Вам написав, бо може Ви обидились на нас? А може хоч і не обидились, та лише Ваші думки розсіяні, як і мої, бо я з такою охотою взявся за чорнило, що думав записати хоча б 10 листів, а сестра з жінкою, сидючи коло мене, як жіноча привичка, повернули свої плітки на різні теми, то і у мене, підслуховуючись до їх, розсіялися думки і не знаю, що даліше писати.

На кінець вас обох прошу, напишіть хоч пару рядків і, по можливості, приїжджайте до нас в гості.

Передайте сердечний привіт від нас всім Вашій сім'ї, хоч і незнайомим від незнайомих, а також і Вам посилаємо сердечний привіт і бажаємо Вам багато щастя в Вашому житті.

Моя адреса: Зак(арпатська) о(область)
Тячівський р-н., село Комсомольськ
Буркало І(ван) Г(аврилович).

Кальченко Ю. – Горський А. (04.08.1960) ²⁵²

Алла Александровна, здравствуйте!

В этом коротеньком письме я хочу сообщить приятное для вас, что в Мухинское училище я поступил. И то, что для вас это приятно я не сомневаюсь: ведь, как мне всегда казалось (вернее это безоговорочный факт) вы очень к нам хорошо относились и всегда искренне нам желали хороших успехов в рисунке и в другом.

Алла Александровна, передайте, пожалуйста, тёплый привет Алексею Константиновичу, Борису Степановичу, Владимиру Павловичу.

Кальченко Ю.

Шкарапута М. – Горський А. (29.09.1960) ²⁵³

Здравствуйте дорогая Алла Александровна!

Вы, наверное, очень удивитесь, что вдруг от меня получаете письмо. Но, прошу Вас, особенно не удивляйтесь.

Просто мне очень захотелось поделиться с Вами той радостью, я бы сказал, тем счастьем, которое выпало мне.

Я попал к одному художнику, о котором Вы, наверное, немного слышали. Человек этот живет в Геническе, где сейчас нахожусь и я. Он создал совершенно потрясающий труд под общим

²⁵² ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 74

²⁵³ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: Ф. № 1165, опис 1, справа № 109

названием «Язык изобразительного искусства». Он открыл такие законы, такие неоспоримые истины в искусстве, в области художественного рисунка, композиции, а особенно цвета, что, когда я это все смотрел, у меня не только разбежались глаза, шумело в голове, я боялся, чтобы не сойти с ума от всех этих необычных и поразительных впечатлений, которые произвели на меня его маленькие шедевры. И я до сих пор не могу понять, как этот художник еще сам не сошел с ума от всего того, что он открыл.

Вы, Алла Александровна и, конечно, Виктор Иванович, первые, с кем я делюсь этим, потому, что всегда помню и Вечно Вам благодарен за все то внимание, и те знания, которые дали мне Вы и Виктор Иванович. И вот мне хочется, как бы в благодарность за это, Вам рассказать об этом труде, который является таким неслыханным оружием в руках художника, что Вы даже не можете себе представить.

Этот художник долгое время держал все в величайшем секрете. О его труде знают сравнительно мало. Но то, что он создал – гениально. Только прошу Вас и Виктора Ивановича об этом никому не говорить, так как этот человек пока не особенно хочет распространяться. Я просто попросил у него разрешения рассказать Вам об его труде. Сначала он не соглашался. Но, когда я ему рассказал, что

Вы меня многому научили, то он согласился, но попросил, чтобы Вы не рассказывали никому.

Когда я просмотрел часть его труда, то ходил с опухшей головой и думал, что мои чувства разорвут меня. Все мои работы показались такими гадкими и ничтожными, что первое мгновение я растерялся и даже хотел все уничтожить, и все бросить. Потом пришел в себя, хоть это и было очень трудно, но что-либо делать после этого никак не мог. Все казалось пустым, не интересным, не эмоциональным.

Скоро буду в Киеве и при встрече расскажу подробнее. Ничего никому не говорите.

Коля.

Іванов Л. – Горський А. (20.07.1961)²⁵⁴

Привет из Миргорода!!

Здравствуйте Витя и Алла! Решил написать Вам письмо. Времени после наших встреч в г. Снежное прошло уже порядочно я теперь живу в Сталино. Часто вижу Ваню и Тошу, но перед выездом отдохнуть в Миргород к ним не заходил и не знаю, уехали Вы из Киева или нет. Витя и Алла я сейчас отдыхаю в г. Миргород и от Киева недалеко, 250 км., а приехал я на своей машине. Это 4–5 часов езды до Киева и хотелось бы посмотреть Киев.

²⁵⁴ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф.1165, опис 1, спр 79

Витя и Алла, если Вы не уезжаете никуда, то дайте мне знать, что Вы дома, и я к вам заеду денька на 3. Ну а при встрече обо всём можем поговорить. Алла, как сын, если не ошибаюсь, то Алексей, Это он уже большой. Лет 7–8 и, наверное, пойдёт в школу.

Витя и Алла, напишите как к Вам лучше приехать, или подъехать машиной.

Я помню ты, Алла, рассказывала, что где-то возле памятника Шевченко ул. Чудновського. Так, что если так ехать, то я найду. Ну, вот коротенько всё.

Жду ответ.

Леонид Иванов.

Выеду из Миргорода 24 июля с.г. в понедельник, конечно, если подсохнет дорога, а то шел сильный дождь целые сутки.

Котляревська М. – Горський А. (31.01.1962)²⁵⁵

Милая Аллочка.

Поздравляю Вас и Ваше семейство с Новым годом. Желаю всего самого наилучшего. Вашему сыну должна понравиться эта открытка, потому, что он, верно, таким способом будет уже изучать географию. Занята хозяйством. Когда приведу немного в порядок, начну печатать свои гравюры

²⁵⁵ ЦМАЛМУ архів А.Горської: ф. №1165, опис 1, справа 85

Листівка. Київ–4 вул Репіна, 25 кв. 6. Аллі Горській.

Зворотня адреса: Дніпропетровськ–5, вул. Кірова, 30, кв. 3. Котляревській Марії Євгенівні

и резать новые. Веселитесь, как Вы хорошо умеете.

М. Котляревская

Котляревська М. – Горський А. (1962)²⁵⁶

Милая Аллочка!

Вы не думайте, что я не пришлю Вам свои гравюры. Пришлю. Сейчас готовлюсь к отчётной выставке и потому занята. Поздравляю Вас с праздником 8 марта. Желаю хорошо его отпраздновать.

Миша Кокин привет мне передал от Вас. Спасибо, что помните. Да (?) мне уже стукнуло 60 лет, но я ещё поработаю.

Целую Вас.

М. Котляревская.

Котляревська М. – Горський А. (27.12.1962)²⁵⁷

З Новим 1963 роком!

Любі Аллочко, Вітько та Альоша. Бажаю Вам творчих успіхів, шановні друзі. Читав свою книгу Писанко у Києві? Якщо читав, то як успіх? Як Вам сподобалась виставка Кокіна і Чернявського? Напишіть, будь ласка. Мені це дуже цікаво. Які успіхи клубу молоді?

Бувайте здорові.

М. Котляревська

²⁵⁶ ЦМАЛІМ архів А.Горської: ф. №1165, опис 1, справа 85

²⁵⁷ ЦМАЛІМ архів А.Горської: ф. №1165, опис 1, справа 85

Писанко Л. – Горський А. (1962)

Дорогие друзья!

Не знаю, как благодарить Вас за тепло, ласку, внимание и по отношению заботу к Ник. Ник-чу и его недостойному «секретарю».

С великим стыдом я теперь вижу свою глупость: ведь поездка Виталия в Киев – моя идиотская затея. Ведь мы его 3 года тащили за уши из грязи, хотели сделать человеком и ... – вот позор пал на нашу голову.

Боюсь, что он прихватил из вашего дома всё то, что «плохо лежало»...

Когда они приехали из Киева, то Виталий быстро выложил пожитки Ник. Ник-ча из чемодана (причём, не все...) и постарался скорее убраться, унося с собой полный и тяжёлый чемодан ... Что было в нём чужого?!

Везде он оказался мелким плутом, лгуном. Сейчас уверяет нас, что «Исповедь» Пикассо «не брал». Проверьте!

Из статьи Камю мне попал тот экземпляр, где нехватает нескольких страниц.

Себя он мнит уже светилом в искусстве – противно! К нам он относится со сдержанной злобой. Со дня приезда не показывался совершенно, пришлось вызвать его письмом, чтобы он вернул «прихваченное по ошибке». Хорошо, если раздел «Абстракция у Вас, но если

он остался в знаменитом чемодане, то всё пропало.

В силу проклятой пословицы «не пойман – не вор» приходится с ним держаться в рамках границы, а хотелось бы отвесить ему хорошую пощечину, причем публично.

Ну, будь он проклят! Всё, что он сделал, к нему вернется!

* * *

Статья о галерах в искусстве привела меня в восторг. Есть ещё умы на свете!! Помимо юмора, тонкого и прекрасного (что составляет прелесть статьи – речи), там всё глубоко продумано, прочувствовано... да, есть где-то жизнь, свет, понимание и возможность высказываться...

Ник-Ник-ч сейчас в Симферополе... Здесь его встретили, как всегда, настороженно, сказали, что командировочных платить не будут – пусть. Мол, Киев платит (ЦК комсомола, что ли?!)...

Никто даже не поинтересовался, как пошли его лекции...

Боже мой! В какое грязное и стоячее болото занесла нас судьба!

Вот так приехал он сюда из Киева, окрылённый надеждами, согретый теплотой чистых сердец. А тут – стена равнодушия, хамства, застоя, рутины, мелочных придирок

(«платить – не платить»), бюрократических крюков.

Вы, конечно, знаете, что Ник. Ник-ча уговаривали художники переехать в Житомир.

Я стою за переезд туда, и чем скорее – тем лучше. Письмо о нашем согласии уже ушло в Житомир...

Да, чтобы не забыть: Ник. Ник-ч начал работать над новым разделом, где думает изобразить мечты, надежды, идеалы северян, южан и жителей средней полосы (имеется в виду славяне). «Север» уже сделан. Получилась песнь прозрачных звуков с отблесками северного сияния, с очаровательным переливом цвета.

Начало хорошее. Мастерство высокое. Думаю, что и дальше пойдёт так же. Кроме это(го) раздела, начат еще один, так называемый «оживление предметов в искусстве».

Поражаюсь, откуда у него всё это берется!

Последний раздел – «оживление» – будет ещё одним из основных откровений, а, может быть, и главнейшим.

Как плохо, что Вы так далеко ...

С искренним приветом, уважением и благодарностью к Вам.

Л.Н.

Горська А. – Драчу І. (червень 1964) ²⁵⁸

Боже мій,
сонечко моє, Іване!
Я знов плачу.
Тютя з полив'яним вухом.
Я випалю сльози роботами.

Пройде 15 безкінечних Днів
заробітчанства. Розплата за Недозволену розкіш –
сім'ю, дитину.

Їду в Остріг. Побачення з Матінкою.
Чи зможу догодити Їй?
Тютя з полив'яним вухом.

Цілую.
Обпекла уста. Драч – Сонце.
Алла.

Танюкова адреса: Одеса, Жуковського 10,
м.30.

Горська А. – Плахотнюку М. (березень 1965) ²⁵⁹

Миколушко! ²⁶⁰

Сонечко!

Чорняве.

Світлооке подонушко!

Добридень.

²⁵⁸ Іван Драч (1936) — укр. поет, перекладач, кіносценарист, драматург, державний і громадський діяч.

²⁵⁹ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 53

²⁶⁰ ПЛАХОТНЮК Микола - лікар, член Клубу творчої молоді. Жертва каральної психіатрії.

Нар. 08.05.1936 у с. Фосфорит, Курської обл.

Марія Примаченко одержала Шевченківську премію. Поздоровляю.

Працюємо важко. Як Ви?

Минулого року дали Ви себе, брату... Невже і в цьому викладете очі? Ви довго будете ходити ліричним інтелігентом?

Скучила за Вами. Хочу бачити. Тільки не Миколу – сюсюкання, а Миколу – енергію. Розум, розум, розум.

Нарешті прочитала Іванову збірку. Доки будемо ригати Заходом? Доки будемо захлинатися. Хутір. Марія Примаченко. Премія. Перемога.

Перемога діалектичного сучасного м(истецт)ва.

Згадайте Дієго Ріверу. Носив молодиком кубістичну робу. Відкинув. Пірнув у реальне життя.

Плахотнюк М. – Горській А. ²⁶¹

Цілую вас. Цілую з нагоди і без нагоди.

І к чорту всі приурочення!

Матвейов!

Аллочко, дуже хотів би бути у Донецьку, але оп'ять же така херова жисть настала! Матвейов! Ви маєте рацію! Нікітченко плодовитий. З його ж-і маємо файного виродка – теліженця, якого ми сприймали за геніальну дитину. Перевернувся світ! Одначе жити треба. А жити – означає боротись. Старе? Патетика? Але к чорту

²⁶¹ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 96

песимізм, Аллочко моє кохання і тлусте сонечко!
Обнімаю Вас, обнімаю Вашого рідного
Зарецького.

Цілую.

Слава безкомпромісу! У мистецтві і в
повсякденному житті.

Лікар М.Плахотнюк
Заслужений котодемік республіки

Зубченко Г. – Горський А. (30.03.1966)²⁶²

Добрий день!

Дорогі наші трудівники! Григорій
Іванович, Аллочка, Віктор!

Як там вам достається? Чи скоро ви там
закінчите роботу? Коли ви вже приїдете? Дуже
смутно без вас.

30 III 1966

Горська А. – Парахіній В. (літо 1966)²⁶³

Віро!

Вітаю Вас, Вашу дочку, Василя.

У мене до Вас розмова. Продовження колишньої.
Є конкретна можливість визначення життєвого
шляху Василя. А саме – монументальне
м(истецт)во.

Спочатку: Василь – учень в нашій бригаді
художників.

²⁶² ЦДМАЛМ, архів А.Горської: ф.1165, опис 1, спр. 78

²⁶³ З власного архіву Василя Парахіна

Опанування в практичній роботі принципами монументального мистецтва, технікою виконання. Формування мистецького світогляду. Початок мистецького шляху.

Матеріально: 100 крб. на місяць:

50 – їжа,

10 – книжки і т. інше.

40 – Вам.

Роботи в Донецьку ще на 2 місяця.

Терміново напишіть мені про згоду чи незгоду Василя і Вашу.

Питання серйозне.

Вибачайте за помилки.

Цілую Вас

і доньку.

Вітаю Василя.

Алла.

Адреса: Донецк, Нижня Семёновка,
експериментальная школа 5. Художнику Горської
А.О.

Парахіна В. – Горській А. (липень 1966) ²⁶⁴

Аллочко!

Дуже дякую за турботу. На жаль нас не було дома. Я приїхала 1.VII ввечері, а Василь в селі. Мав залишитись там до 5-10 серпня. Організує музей. Я йому авіапоштою переслала Ваш лист. Через 2-3 дні Ви повинні отримати від нього

²⁶⁴ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 92

відповідь.

Щодо мене, то Ви напевне, ще тоді повірили в мою щирість. Я Василю бажаю добра, я хочу, щоб він став художником, бо то його мрія, в тому суть його життя.

В нас тепер велика матеріальна скрута, великий борг треба віддавати терміново. Він влаштувався в художньому комбінаті, де має можливість одержувати щомісячно 120-170 крб. Але те, що запропонували Ви, трапляється рідко. Я малокомпетентна в цій справі, але думаю, що саме через цю роботу (а не печатника в комбінаті) він стане на шлях творчий.

Аллочко, якщо це так, то ми все зробимо і він приїде. Крім того, саме прикладним мистецтвом він цікавиться. Аллочко, чекайте відповіді від Василя.

Наша донька відчуває себе добре. Дуже миле дитя, веселе і спокійне. Гарно спить і любить гратися. Татко її дуже любить. А вона татка цілує, від чого той на сьомому небі. Ми із Славцею цілуємо хорошу тьотю Аллу.

2.VIII 66 р.

P.S. Алло, я послала Вам телеграму. Та щось дуже придиралися до адреси. Мало в ній конкретності. Нема номера поштового відділення, на жаль. Що таке «Нижня Семеновка»? То я пишу і лист крім телеграми.

З повагою .Віра.

Горська А. – Парахіну В. (26.08.1966) ²⁶⁵

Василю!²⁶⁶

Чекаємо на Вас!

Вітайте Віру, Славуню.

Василю оформляйте швидше фінанси. Чекаємо.

Візьміть матрац, ковдру, подушку.

Ми живемо в школі. Але переселяємось в гуртожиток, чи до знайомих. Підете з нами. Це все не проблема. Починається Ваше творче життя інтузіастів–жебраків. Проте, поздоровляю. Дуже прошу Вас зайти до Марії Андріївни, вона приїздить 28/VIII.

Прошу передати мені речі:

1. Вітьків годинник
2. Сіра спідниця
3. Біла сорочка чоловіча
4. Мешти чорні
5. Кептарик

Вибачте, що турбую Вас, але ...

Ще вітаю Віру.

Вітаю Вас.

Алла.

28/VIII 66

²⁶⁵ З власного архіву Василя Парахіна

²⁶⁶ ПАРАХІН Василь (1939) – художник

Бабляк Л. – Горській А. (22.12.1966)²⁶⁷

Вельмишановні Алло і Вікторе!

Зі щирим серцем вітаю Вас з нагоди Нового року. Бажаю Вам здоров'я, бадьорості, достатку, лагідності у подружніх стосунках та успіху на роботі на благо української культури. Щоб завжди було щастя у вашій хаті. Аби сповнилися усі Ваші мрії. Аби не був 1967 рік засмученим неправдою. Хай живе Україна! Хай наша, найкраща у світі рідна мова вічно лунає на всіх неосяжних просторах Української батьківщини. Завжди з повагою.

Л.

Карась З. – Горській А. (13.12.1967)²⁶⁸

Шановна пані Алло.

Ви, мабуть, лаєте, лаєте мене, бо де ж стільки можна мовчати і так довго приготувляти ту єдину книжчину? Я перепрошую Вас за те, що так пізно це роблю, але винен не тільки я. Справа в тому, що П. виїжджав на "профілактику" аж в столицю тої благословенної країни, в якій знаходиться. З досвіду знаю що там пробувають до двох місяців (годовано і мене тими місяцями). П. їздив не сам. Чи повернувся вже не знаю, але всіх підрахунках повинен був вже повернутися

²⁶⁷ ЦДМАЛМ, архів А.Горської: ф.1165, опис 1, спр. 60.

Адреси: Київ, в.Рєпіна, 25, кв. 6. В.Зарецькому; м.Київ-60, в.Щусіва, 6.23, пом. 10, Логвин Бабляк

²⁶⁸ ЦДМАЛМУ, архів А.Горської: ф.1165, опис 1, спр. 82

"додому". От тепер можна йому слати книжки. Бажано було б коли б Ви ще щось разом йому послали. Я маю на увазі щось з книжок. Щоб разом було дві штуки.

Якщо будете писати йому, прошу передати вітання від мене. Я поки що нікому нічого не писав, бо дядечко може дуже сердитись, я, бач, ще не зовсім опredілений.

Насилу добився прописки, а роботи досі ще не маю. Спочатку кажуть, що робота є, а потім виявляється, що штати переповнені. Тепер, мов би, щось наклонулось певніше. Коли і тут не провалиться, то може на той тиждень машинобудівельна промисловість матиме на одного токаря більше. А поки те станеться треба ждати.

На все добре!

З повагою до Вас
Зиновій²⁶⁹.

Бабляк Л. – Горський А. (1967)

Найкращі Новорічні щиросердні вітання шановним Алі та Вікторові!

Найкращих довгих щасливих років та козацького здоров'я!

Аби сповнилися усі Ваші мрії!

Щоб було щастя у Вашій хаті!

²⁶⁹ Карась Зиновій (1929) – член ОУН, учитель, священник УГКЦ, просвітянин.

Хай живе наша рідна Україна!
Хай живуть чесні українці у цілому світі!
Щиро Ваш Логвин.

Бабляк Л. – Горській А. (1968)

Вельмишановних Аллу та Віктора. Зі святом Різдва та Нового року від щирого серця вітає Логвин Бабляк. Бажаю вам щастя, здоров'я, достатку, любові, спокою, миру та добра. Бажаю сповнення усіх Ваших мрій і творчих задумів. Веселого Різдва та щасливого Нового року!

Дужинські Д. та Р. – Горській А. (25.06.1968) ²⁷⁰

Дорогі Алло, Вікторе!

Палко дякуємо Вам за сердечні вітання-побажання і від себе зичимо Вам того ж. Будемо у Вас рано в неділю десь о 9 год. (28.VII.1968). Дуже просимо бути на цей час дома, бо помимо великого бажання Вас побачити у мене є для Вас дуже цікава пропозиція. Переконаний, що Вам вона сподобається.

Ми з Доною тільки що повернулися з гір. Були там 10 днів. Гори, як завжди, чудесні і в своїй красі не потривожені.

Хоч ми бажали в перші дні нашого подружнього життя бути наодинці, то все ж таки думками були разом з Вами, і так дуже хотілося,

²⁷⁰ ЦДМАЛМУ, архів А.Горської: ф.1165, опис 1, спр. 72

Адреси: Київ, в.Рєпінв, 25, кв. 6, Ала Горська; Львів-32, Прімакова, 8
Дужинські Д. Р.

щоб в ці дні всі Ви були так безкрайньо щасливі як ми.

Трудно бути щасливим, не бачучи щастя друзів.

Мої кохані, єдине, що може бути потужним в наш час, це правда і розум людський. З правдою і глибиною розуму засвітить Сонце Щастя людського для нас і всіх.

Кланяємося всім киянам, Києву. Всіх друзів тиснемо до серця і міцно, міцно цілуємо.

Ваші Дона, Роман

Горська А. – Білоконю С. (27.07.1968)²⁷¹

Сергійко, Ластівко!

Думаю, що витримаєте не тільки Москву, а і Вавилон. Пані Оріся свариться на Вас.

Цілую. Алла.

Коршінюк В. – Горський А. (02.08.1968)²⁷²

Шановні Алло Олександрівно та Віктор Іванович!

Шлю Вам наш карпатський привіт. Ми щойно повернулися з мандрів додому. 31-го липня я був вже в Яворові. Ми з великою приємністю згадуємо дні проведені в Києві. І ще раз дуже дякуємо за Вашу теплоту, за щирість та гостинність, якою ми були оточені. Нашим гідом

²⁷¹ С..Білокінь На зламах епохи. Спогади. // Біла Церква, 2005. с. 101

²⁷² ЦДМАЛМУ, архів А.Горської: ф.1165, опис 1, спр. 83

був незабутній чоловік. Дякуючи його цікавим розповідям про минувшину, про святі місця нашого Києва перед нами розкрився світ незнаного

З Києва вирушили до Канева, щоб поклонитись нашому батькові Тарасу. Звідти попливли до Черкас, а там не зупиняючись до Моринців та Кирилівки.

Відвідали історичний музей в Дніпропетровську, будинок-музей Яворницького, який нам на превеликий жаль не відкрили.

На Запоріжжі обійшли Хортицю та подивились на козацького дуба. Доїхали до Херсона, а звідти по морю до Одеси. А з Одеси вже й додому. За цих кілька днів побачили багато цікавого, пізнали багато нового. Одним словом, враження незабутні.

Правда були і розчарування, та на зміну їм приходили захоплення та відчуття чогось близького і рідного.

На кінець бажаю Вам доброго здоров'я та високих творчих досягнень на благо України і нашого народу.

З повагою до Вас Василь Коршінюк
Яворів

Корогодський Р. – Горській А. (07.09.1968)²⁷³

Дорога Алло! Я був щирим і, можливо, мав підстави, коли заперечував Твою симпатію. Однак, після деяких роздумів прийшов до висновку, що мої претензії були м'яко кажучи, недоречні, а за формою брутальні. Мені прикро констатувати свій чисто емоційний і людський зрив, але я сподіваюся, що Ти оціниш, хоч трохи і запізнिलий мій крок. І ми спробуємо вичерпану прикрість спустити до Лети. Твої сльози були виразом моєму хамству. Повір.

Вітько мудрий мужик, дуже слушно зауважив щодо моєї "Залізності". Біда в тім, що шлях до творчості лежить через терпимість, гуманність, людяність. Якості, які мені так близькі й може ще вчора вповні характеризували, сьогодні я змушений природно заперечити. Час гри пройшов. Наступив час кінцевого синтезу. Нам всім потрібна (як ніколи) ясність.

І все-таки в основі, я той же Роман, якого ти любила і прошу тебе не роби оргвисновків. Завжди тебе люблю, і ця усвідомлена необхідність примусила безжалісно себе висварити.

Твій РК.

²⁷³ ЦДМАЛМУ, архів А.Горської: ф.1165, опис 1, спр 80

Цехмістренко Ю. – Горський А. (28.12.1968)²⁷⁴

Дорогая Алла.

С Новым годом Вас (и с новым счастьем, разумеется). Пусть в Новом году не ослабевают у Ваших друзей восхищение Вами и вера в Вашу высокую звезду.

Из очень влиятельных кругов (правда, неофициально) я узнал, что Москва твердо намерена восстановить Вас с подругами в Союзе. Вроде это точно. Надеюсь, что Вам, наконец, дадут спокойно работать.

Привет и поздравление Вите.

Целую лапку.

Ваш. Ю.

Заславська І. – Горський А. (20.05.1969)²⁷⁵

Дорогая Аллочка!

Всех своих я отправила в Крым. Они живут в палатке и стали дикими предикими. Когда ты появишься в Киеве, зайди или брось открытку. Я тружусь и с отвычки очень устаю. Была у Людочки и совершенно потрясена её новыми работами. Это совершенно гениальные, сказочные украшения на цветной бумаге. Выставки у неё ещё

²⁷⁴ ЦДМАЛМУ, архів А.Горської: ф.1165, опис 1, спр 106. На звороті конверта Аллиною рукою написано: Гріх – у міх, / Спасіння – у торбу, / Батька – в морду, / Сам – до шинку, / Гуляй синку.

²⁷⁵ ЦДМАЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 76
Адреси: Луганская обл.. г. Краснодон, гостинницы «Украина», № 41
Горской; Киев-28, Б.Китаевская, 142, корп.. 11, кв. 30 Заславской

не було. Джарула в сентябре едет в Сочи, захищать честь Украины. Юрка поехал с Колиной женой и младенцем. Так что их много-премного.

Целую. Ира.

Юркин адрес: Судак, Крым, до востр.,
Цехмистренко.

Данилейко В. – Горський А. (29.06.1969) ²⁷⁶

Шановні Алла Горська, Віктор Зарецький!

Якщо Ви в Києві й маєте змогу, – чи не приїхали б на 7 липня ц.р. у село Вишполь Тальнівського району Черкаської області, де у Вадима Мицика має бути приблизно таке за діями Купало. Торік я бував там: копали криницю, вінки сплітали, везли возом Кострило й Кострубонько, укопували, хороводили кругом Мареноньки, палили купальське вогнище, стрибали, вінками гадали, купалися, йшли в поле.

Цього року потрібно виготовити значущі символи: Хороса, Ярила, Кострища, Кострубонька. Штук 200–300 паперових чи інших значків Хороса, з булавками: на груди кожному учасникові. Поїхати би на суботу 5 липня – і все на місці зробити. Ночувати – у Мицика. Нібито збирається – кінохроніка, радіо. Хочу бути і я. В.Данилейко.

Сільське Купало сьогодні.

²⁷⁶ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 70
Володимир Данилейко (1930) – етно-мистецтвознавець, культуролог,
фольклорист, поет, журналіст

I. 31 червня до ранку 7 липня. Копання "купальської криниці" – символ невичерпності.

II. Вінки – кожна має свій у житті вінок. Який? Куди з ним?

III а) Везуть селом Торішне: два-три вози. Усіх звечора попередити, щоб назбирали зранку у дворі, й опівдні виносили, на вози скидали.

+ Костило = Кострище (символ віджитого) і Кострубонько (символ свіжого).

б) Несуть (невдовзі після возів) Мариноньку. Обов'язково вершок Ψ; також хлопці.

IV. Укопують $K=K$, K , M ; "Сонце" зелене (символ); на дереві (символ); виготовляють "вогняні колеса". Усе – під спів "Посаджу я рожу".

V. Вогонь. Купальський (розкласти) щойно зайде сонце, і підтримувати (чоловіки, жінки з горілкою) аж до появи вранішнього. Ігри, пісні, танки, стрибання, катання на човнах, плавання, гойдання, цурка, городки.

VI. Вінки на воду! Самі – в поле, в жито!... І назад до вогню.

Забаштанський В. – Горській А. (18.09.1969)²⁷⁷

Алло! Зичу Вам в День 40–ліття Вашого вічного оюнення, творчої наснаги і сковородинівського духу.

З щирою повагою Володя Забаштанський.

²⁷⁷ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 74

Смерть Сковороди
Йому підносили у німбові ману,
Вчинити ченчики воліли послугу,
А він серед наук втямки не брав одну –
Науку рабського німого послуху.
Тягнулися, мов без обіду дні, шляхи,
Чоло нескорене блуканням краяли.
Немов над банями стривожені птахи,
Знялись думки його над краєм зграями.
А він від усміху дитинного добрів,
Могутня голова сивіла мжичкою.
Нарешті в парі й до кінця свого добрів
З дружиною – із долею мужичою.
На груші костура повісивши й бриля,
Копати яму заходивсь лопатою.
Земля його черства, тверда його земля –
Та й він із вдачею її лобатою.
Сакви під голову – і в землю ліг святу,
А світ ловив іще, не міг пробачити...
І на яку ж було злетіти висоту,
Щоб звідти навіть власну смерть побачити.

Олесь (Космач) – Горський А. (09.11.1969) ²⁷⁸

Привіт з Верховини!

Дорогі Алло, Вікторе! Дуже вдячний Вам за те, що знайшли час потурбуватись і вислати "Історію укр(аїнського) мистецтва". Одержав Вашу посилку 4/ XI і ось пишу листа й висилаю

²⁷⁸ ЦДМАЛМУ, архів А.Горської: ф.1165, опис 1, спр. 84

гроші за одержане. Не думав, що візьмете до уваги моє "замовлення", бо про все ми тоді говорили нашвидкуруч та між іншим.

Є в мене ще одне прохання до Вас, чи немає у Краснодоні або Києві інших томів цього видання. І чи не можна у Вас дістати пінопласту (потрібно мені в школу для оформлення стендів)... Про фарби не пишу, бо подумаєте, що в цього Олеся замовлень буде без кінця. Все це замовляю при тій умові, якщо будете мати час, але його у Вас напевно дуже мало.

Хотілось би дізнатись про Ваше життя, працю, плани на майбутнє. як Ваші плани з приїздом у Івано-Фр(анківськ).

А ми живемо по-старому, новин особливих немає. Роботи в школі дуже багато, та й в позаурочний час займаюсь трохи "халтурою", але це явище тимчасове, є ще багато літератури не прочитаної, а часу мало. Недавно одержав листа від Василя (з Черкас), пише про своє життя "холостяцьке", про те, що хоче переїхати звідти десь в інше місце та ін. ...

Ще раз дякую за вислані книги і Вашу турботу.

З повагою Олесь.

Космач

Дзюба І. — Горській А. ²⁷⁹

Аллочко!

1. Про ключ. Це ключ від самої кімнати, а ключ від квартири, тобто від зовнішніх дверей, – в Києві, у Ігоря Грабовського, що на кіностудії документальних і науково-популярних фільмів, – хай Павло зайде туди і забере. (Грабовського знайти легко. Він там кінорежисер. Треба спитати на прохідній, і його викличуть).

2. Про лист. Я не встиг до кінця перекласти (бо писав спочатку українською), кінець вишлю поштою.

3. Як справи? Що думає Драч? Що зробила Ліна²⁸⁰? І т.д. Що потрібно від мене? Я готовий завжди.

Числа 20–23 буду в Києві.

Вітання всім. І.Д.

Чачунь О. – Горській А. (19.02.1970) ²⁸¹

Вельмишановні Алло і Вікторе!

Хочу щиро подякувати Вам і Івану Антоновичу за щирість і доброту. Я залишаюся Вашою боржницею. Правда, я не вірю в «исцеление», але головне – Ваша сердечність і людяність.

²⁷⁹ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 71

²⁸⁰ Ліна – Ліна Костенко

²⁸¹ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. 1165, опис 1, справа 107

Ви, Алло, прекрасна жінка-мати, перед якою я низько схиляю голову. А Ваш Лесик! Чудовий розумний хлопчик-велетень! Знаєте, я навіть у сні бачила його і Вас. Такий син і така молода мати – справжнє щастя...

В. (зі с. Гельмязів) – Горській А. (1970)²⁸²

Вітаю всю сім'ю Зарецьких з Новим 1970 роком.

З новим роком, браття милі,
В новім щасті, в повній силі.
І бажаю, щоб в здоров'ю
В мирі, з братньою любов'ю
Відтепер ішов вам час.
Дай Вам Боже все, що гоже!
Що не гоже – чорт бери!

²⁸² ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 77

ТВОРЧІ ЗАПИСИ А.ГОРСЬКОЇ²⁸³

Мозаїчний комплекс "Школа" (школа № 5, Донецьк)

АРКУШ 3.

Синиця Г.І.

Велика

людина. Борець.

Починає нову сторінку

в світовому монументальному мистецтві.

Відродження монументального мистецтва (1960)

1. шлях плаката

2. Суміш плаката з французами (Литовченко)

Керівники. Звичайні. Виховані на "наглядній
агітації (плакат)".

Найпрогресивніші – на зразках західного
мистецтва.

Позбавлені зразків власного рідного мистецтва.

Синиця:

Виставки; відродження:

Примаченко

Саєнко

Собачко

Верес.

Повстяний.

Їх значення.

²⁸³ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 74

Їх основа.

Синиця:

Естетика народного мистецтва.

Історичний аналіз.

Знайомство і виховання не багатьох.

АРКУШ 4.

Народження зовсім нового

небаченого монументального мистецтва.

Основи його.

Природа народного мистецтва –
монументальність.

Синиця.

Монументальне мистецтво в архітектурі:

не плакат

не французи

не Рів'єра.

Синиця:

Звичка багатьох до догм сприйняття мистецтва.

Знаємо передвижників.

Знаємо французів

Знаємо народне.

А це що таке?

Боротьба, естетичне виховання більшості
через монументальне мистецтво.

Естетичне виховання – громадській обов'язок
кожного художника

АРКУШ 64.

Найбільша крамола – бути українцем в Україні.

АРКУШ 65

Межа – служба
й зарплата.
Звідти межа думок.
І раптом – вихід
за межу. Прикриємо за бунт
листом
"нечемним", "аморальним".
"Моральність" чоловіка, який спить
з нелюбою жінкою. "Аморальність"
жінки, яка не хоче нелюба чоловіка.

АРКУШ 66

"Послання!!! Читали.
Удар. Влучний. В часі.
Гвіздок. Вбитий і в
Юду і, дивно, в
наших друзів (без лапок).
Їх шокує "блядослів'я",
(фраза написана не розбірливо – Л. О.)
Здивована, в котрий раз .
Скучила за Принцом.
Твердо – ніколи не
побачу. Не Офелія,
а чорна жінка. Худа,
брудна. Нема часу
їсти, митись.
Багато роботи. Робимо
ескізи оформлення школи в Донецьку.
Центральний фасад

8 м. х 12 м. Почався з
курви.
Прикрашаємо,
пнемось, а громадянки
немає.
Вісім бокових фасадів
5 м. х 2 м. Ідуть цікаво.
За принципами народного
мистецтва ("прикладного")
Тобто справжнього.

АРКУШ 67.

Безкомпромісно.
Так.
Але безкомпромісно.

АРКУШ 74.

Я хочу мати українське обличчя в світі, а не
обличчя Рівери на Україні.

АРКУШ 76.

Ми як утриманці
Це – наша школа. Всі пуповини відрізаються.
Це – наша кровна справа.
Школа на народних принципах.

АРКУШ 78.

Народний живопис – єдність протилежностей.

Панно "Птах" (крамниця "Рубін", Донецьк)

АРКУШ 5.

Історія.
Мозаїки "Рубін".

Задум. Ескіз.
Помилка. Окремо.
Немає комплексу.
Задум – дорогоцінність.
Крамниця ювелірна.
Дорогоцінності.
Жінка.
Пава.
Плавність, лагідність ліній.
Емоційна насиченість фарб.
Образне кольорове
рішення.

АРКУШ 6

Архітектура.
Конструктивні пропорції
народні: в сполуках об'ємів.
Кольорове рішення ансамблю.
Оточення. Природа.
Кольори в архітектурі.
Одна кольорова пляма в архітектурі – не народне
вирішення, тому що в народному мистецтві
кольорова пляма виступає в єдності з іншими.
Світлі плями арх. органічно мусять бути.
Архітектурні кольорові величини
мусять бути поєднані з
величинами кольорового оточення:
земля, небо.
Сучасна архітектура – народна за кольором
і пов'язана з природою.

АРКУШ 7

Розуміння історії
не як нагромадження фактів,
які відбулися, а як розвиток людства,
естетичної думки, яка весь
час розвивається і вперед.

Значення історії

Бар(око).

Мекс(ика).

Собачко.

Саєнко.

Примаченко.

Російська ікона. Каталог...”

Церква використала народне мистецтво в своїх
релігійних інтересах, але, щоб наблизитися до
народу, відкидаючи релігію, не треба відкидати те
народне мистецтво, яке церква присвоїла собі. Цю
крадіжку треба повернути народові.

АРКУШ 20

*(Наступний запис супроводжуються графічними
малюнком, який за формою нагадує мозаїку
“Рубін” – Л. О.)*

Нар(одне) м(истец)во.

Композиція кольоровими плямами.

Вся пляма гаряча. Вугілля горить.

Червоне кіноварне 2/3.

1/3 темно-червоного і рожевого.

На всьому кобальтові зірочки.

АРКУШ 22.

Мистецтво, яке репрезентує націю в свій час,
ніхто не зможе звалити.

АРКУШ 32.

Художник, який не мислить абстрактними
категоріями, є безпомічний сліпець.

АРКУШ 36.

Вперше в історії мистецтва професійне з'єдналось
з народним мистецтвом.

Конкретизація ідеї загальної цінності. (Приклад –
крамниця).

АРКУШ 37.

Обговорення на міськкомі партії.

Виступ Г.І.²⁸⁴ по ескізу

"Рубін". Пояснення.

Шульгін М. : "Річ мистецька.

Закінченість, цікава за
кольором, цікаво зроблено.

Мистецька, проте немає

Донбасу, і мені не
зрозуміло це м(истецт)во.

Але як повинен

бути вирішено Донбас –

я не знаю. Шахтар –

це банально, проте

Донбас потрібен.

Не розумію, що тут

укр(аїнське)?"

Синиця Г.І.

²⁸⁴ Г.І. – Григорій Іванович Синиця

Пояснив образне вирішення
ескізу – кольорове
глибоке нац(іональне) і
сучасне. Розуміння
нар(одного) м(истецт)ва не з
погляду земства, а
в розвитку. Різниця
між хутор(янським) розумінням
м(истецт)ва і розумінням
х(удожни)ків, які стоять
на поз(иціях) нар(одного)
м(истецт)ва. Примаченко,
Саєнко, Собачко.
Основи їх творчості.
М(истецт)во і халтура.
М(истець)кі якості монументального м(истецт)ва.
Його ознаки. Синтез
в монумент(альному) м(истецт)ві.
Його конкретний прояв
в крамниці “Рубін”.
Інтер’єр.
Одне панно
– не вирішення.
Весь інтер’єр.
Вітрини, екстер’єр....
Тематика без мистецтва.²⁸⁵

²⁸⁵ В.Зарецький: “Інтер’єр («Птах» у ювелірній крамниці) справді можна було зробити винятковий. І Синиця на цій основі робив свій крок, – так би мовити, хотів стати батьком нового руху.

АРКУШ 41.

Онанізм.

Міщанство.

Тобто, звиклі форми.

Фіговий листок.

Всі банальні атрибути.

Мати, дитина, меч і всі на ногах.

У мене: болюча думка в класичні рамки.

Тупо, паркан, побілений, за ним нічого не видно.

На ньому – жодного матюка.

Панно "Боривітер" (ресторан "Україна", Жданів)

АРКУШ 43.²⁸⁶

Дві роботи на стінах, фактично, одного зала.

Недоцільно.

Решітка з глечиками – імітація стіни.

Бесіда з Борисом²⁸⁷.

Він на одну ногу кульгав і був уже не молодий. «Птах», як майже вся мозаїка, кладеться на вертикальній стіні; щоб вона міцно трималася і не обвалилася, на стіну наварили металеві рейки, а потім сталеву сітку. Синиця кульгав, Алла – дружина і жінка, і мені довелося з першого поверху на другий перенести 3 тонни цементу. В готелі я кажу Аллі: «На фіг себе губити – кидати живопис, де почало вже щось складатись. І в мене поганий хребетний стовп». Все кінчилось суперечкою”.

²⁸⁶ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 41

²⁸⁷ "В тому жданівському ресторані була ще невелика стіна. А на тій стіні мав бути птах. Вже було ескізи затверджено, печатки поставлено. На той час було непросто пройти всі ті худради. Я кажу Аллі: “Мені не дуже подобається цей ескіз, треба робити інакше, так і так”. Вона каже: “Добре”. Сів і роблю той ескіз. Ввечері показав ескіз, пояснив, чому я хотів так зробити. Той зал, де було “Дерево життя”, – великий і

Інформація і глядач.
Нульова мистецька інформація.
Формування образу.
Створення форми.
Асонанси
Дисонанси форми.
Петров-Водкін – асонанси.
Ваг Гог.
Пікассо – дисонанси.

Різні речі, різна інформація, але одна манера,
повторення. Втрачено мистецтво.
Необхідність аналізу Собачко.
Теоретична розробка її творчості пов'язана зі
сучасністю.

АРКУШІ 91–92²⁸⁸.

У житті бувають компроміси, після яких людина різко втрачає гідність – стає шлюхою. Справа не в тому, хто коли приступив до роботи і скільки у кого підписів та печаток. Справа в суті, у ставленні до роботи, до мистецтва. Можна мати малий талант, але, чесно поклавши його на

темнуватий, а той, де “Птах Еллади” (“Боривітер”), – менший і з видом на море. А вони не врахували, що стіна і вікна, з яких видно море, емоційно пов'язані. Там треба було зробити щось легке й пов'язане зі стихією. Алла сказала: “Так і будемо робити”. І скандал був неймовірний, всю відповідальність Алла взяла на себе. То був ризик великий – могли не оцінити роботу, могли погано оцінити, могли взагалі сказати: “Збий!”, бо ескіз не було затверджено.” (Борис Плаксієв “Людина без страху” / “Алла Горська. Червона тінь калини.” с. 189)

²⁸⁸ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 37 (записано виступ Бориса Плаксія – Л.О.)

служіння ідеї, зробити величне діло. Це вимагає фанатизму, вміння думати, розуміти необхідність розвитку. Всіма силами сприяти цьому розвиткові. Без цього всяка ідея стає догмою. І саме на цих проблемах виник конфлікт. Мені казали, що я відступив від ідеї, що я зрадив принципам. Замість птиці – борця зробив чорт знає що. Що (треба) не п'яниць виховувати, а створювати художні цінності

**Панно "Дерево життя" (ресторан "Україна",
Жданів)**

АРКУШ 93

(Віктор Зарецький): "Дерево металурга"²⁸⁹

1. Птиця
2. Стовбур
3. Кола внизу
4. Земля. Порепана.

Домінанта – квіти.

Вважав, що зміни були по суті, розумно з художнім тактом проведені.

На наших бригадних зборах вони (Г.Зубченко, Г.Пришедько – Л.О.) проти, щоб Плаксій Б. був автором.

АРКУШ 54.²⁹⁰

Композиція.

²⁸⁹ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 37

²⁹⁰ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 37

Жодного повторення величин, (а композиція – це величини і їх зв'язок) ви не знайдете в народному мистецтві. Народне мистецтво – розвиток естетичної думки.

Людство нараховує століття.

Проте розвиток на конкретній землі і на Землі з великої літери.

Нерозривно.

Єдині естетичні принципи висловлені своєю мовою.

**Панно "Прапор перемоги", фризи (музей,
Краснодон)**

АРКУШ 1²⁹¹

Мозаїчний живопис

"Прапор перемоги".

Присвячений подвигу молодогвардійців.

Вони загинули,

проте духовно перемогли.

Мозаїка стверджує їх
перемогу, кличе вперед.

Ви бачите молодих
людей, які загинули.

Один з них падає, проте
торкається

прапора, якого несе
(?) сильно

комуніст. Поруч – Жінка –

²⁹¹ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 41

Вітчизна, за нею –
Юнак – молоде покоління.
Натхненно рухаються вперед,
незважаючи на труднощі.

АРКУШ 34.²⁹²

Чому фриз?

Це не художня виставка, де роботи цікаві
індивідуальному підходу до рішення теми.

Тут художня думка підкорена повній ідеї.
Це, так би мовити, єдиний оркестр. Це
документально-художня розповідь про Молоду
гвардію.

Значення в духовній величї, величї прикладу
для молодого покоління. Тому одного документа
мало.

Або якщо, чому кольоровий, а не рельєф?

Тільки меморіал, а документ – в іншому
місці.

Події – не по етапах, а як горіння. Тому
суцільний рух. Звідси така мова.

В кращому найбільш героїчному плані:
життя – це боротьба за землю, коли мова піде не
про трагедію людини, чи родини, а про існування
цілого народу.

Смерть взагалі страшна своєю трагічністю,
це те, що навіки йде від нас.

²⁹² ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 41

В найбільш героїчному плані розкрилася
духовна сила радянських молодих людей —
Молодої Гвардії.

Виставка Повстяного²⁹³

Повстяний.

Народна мова. Колорит. Своя мова — сучасна
народна.

Інтенсивніша за рахунок розуму, а не форм.

Рівень: Ассирія, Єгипет.

Малюнок; не малює, а співає, як Бог.

Велике підкріплення.

Повернувся до рідної землі, збагатив.

Велика культура.

Дяка покоління.

Покоління вчиться.

Народна композиція.

Розумник: — немає композиції.

Але у нього своя композиція.

Розкидано.

Немає центру.

Але образ.

Немає рецепту. Рецепти для дураків.

Люди малокультурні.

Естетичні позиції — старі, а мова образна.

Тому виступи. Довести до кінця.

Два Повстяних. Повстяний — до Синиці, і — після.

²⁹³ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 37, арк.
8 — 10

Євмен Повстяний (1895-1970) — майстер декоративної вибійки

Монографії.

Виставка.

Тертя.

"Встань, Тарасе, подивися".

Своя мова – щодо композиції.

Колір виступає як образ.

Колір – суть предмета, а не розкраска.

Суть – поле скошене, стерня. Треба стерню.

Просте поле – зелене влітку. Виявлена його суть.

Соняшник – жовтий колір.

Обриви – глина. У нього однакові. (Синя і рожеві квітки поруч).

Виставка Ганни Собачко²⁹⁴

Собачко Г.Ф.

Чим серед всього народного мистецтва виділяється

цей автор? Його роботи. По роботах Собачко можна відтворити історію нашого народу, характерні його риси: гостре відчуття кольору, досконалість кольорової композиції, всі кольори Землі.

Вона за допомогою мистецьких засобів (кольорів, композиції, лінії) образно відтворює світ життя нашого народу. Багатогранно. Фарбами оспівується народ. Кольорова симфонія.

²⁹⁴ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 41, арк. 9 – 11

Собачко-Шостак Ганна (1883 — 1965), майстер декоративного розпису

По її роботах можна дізнатись, до якого народу вона належить, які пісні співає цей народ, які у нього думи, в чому його трагедія, духовне життя.

Цим Собачко відрізняється від багатьох, так званих професійних художників, які підміняють кольоровою фотографією образне життя народу. Така дешева поверховість.

Виставка Олександра Саєнка²⁹⁵

Саєнко.

Он смотрит на культурное наследие своего народа глазами современного человека. Творчество Саєнко – новаторское.

Творчість Саєнка свідчить про силу народу, його красу, мужність. Зараз як ніколи потрібні такі художники. Не характери. Суспільне становище треба виводити. Чиновник. Доярка.

Характери висловлювались в дрібному. В суспільному немає характеру.

Художній образ; індивід і типове роз'єднання.

²⁹⁵ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 41, арк. 15

Олекса́ндр Сає́нко (1899 1985) — укр.. митець-декоратор.

Виставка Федора Примаченка ²⁹⁶

Виставка художника Федора Примаченка і попередні виставки художників Марії Примаченко, Ганни Собачко, Олександра Саєнка, Ганни Верес мають вирішальне значення для розвитку нашого українського радянського мистецтва.

Творчість цих художників є продовженням, розвитком віковичної культури нашої країни.

Ці художники стоять на власному ґрунті, мають власну мову, дійсно репрезентують духовну красу свого народу.

Ті, хто відриваються від власного ґрунту, кидаються в обійми моди, вмирають разом з нею.

Я з радістю вітаю народження ще одного художника – сина свого народу Федора Примаченко.

І Федір Примаченко, і Марія Примаченко, і Ганна Собачко, і Олександр Саєнко, і Ганна Верес вийшли в великий світ як першорядні митці, завдяки багаторічній наполегливій праці художника Г.І.Синиці та мистецтвознавця Г.А.Местєчкіна. Я особисто вдячна Г.І.Синиці за те, що він відкрив переді мною неосяжний світ справжнього мистецтва.

²⁹⁶ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 41, арк. 29, 31–32

Федір Примаченко (1941 - 2008) - український живописець, лауреат премії Катерини Білокур, заслужений художник України

АРКУШ 31. Сучасне мистецтво це – складний комплекс, а якщо тільки обмежимося тим, що йде з Заходу – це самокастрація.

На наших очах так званий модерн перетворився в справжнісіньке міщанство.

АРКУШ 32. У художника все ж таки головним, мабуть, залишається прояв духу, того горіння, що з'єднує його

з тим народом, духовне обличчя якого він являє.

Не можна бути байдужим і до його культури, тим паче будучи свідком її поступової руїни.

Синтез в монументальному мистецтві.²⁹⁷

(Доповідь)

Єдність кольору архітектури з природним кольоровим оточенням.

Вивчення народної мови не для підробки, а для розвитку.

Образність і монументальність в народному мистецтві – це не сюжет, не фабула, а синтез.

1. Образність кольору, композиція малюнку.

Ці компоненти між собою пов'язані і направлені до однієї цілі: створення образу.

²⁹⁷ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 37, арк. 12 – 16

2. Ніколи не повторне, різне, образне. Велика емоційна думка.
3. Складність мистецтва. Високий розвиток естетичної думки. Століття. Мистецтво кольору, гами. Неповторне. Світовий рівень.
4. Мистецтво рідного краю. Перестали бути конкретними, а стали квітами душі народу (квіти Китаю, квіти узбеків, Махаса).
5. Колір і пісня. "Кольорові думи народу". Словами і мелодією – історія, життя народу. Мелодія – заспіває, попереду колір – як душа, як пісня.

На стінах сучасної архітектури: ясність, чіткість, лаконізм.

Народне сприйняття кольору²⁹⁸

Холодне і тепле,
темне і світле
виступають в гармонії.

Природний колір виявляється з антиподом.
Чоловік і жінка.

Композиція кольору складає гаму.

Колір не існує поза нацією.

Колір виступає історичною категорією.

²⁹⁸ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 41, арк. 44–58

Колір в історичному русі:

Степ 10 століття.

Сучасний степ.

Колір Київської Русі.

Відтворити емоційно.

Лінія.

Ювелірність лінії

чистота, ясність.

Образність.

Кольорова характеристика предмета дає матеріал.

Ніде не повторюється. (Полиск, тональність не дають матеріалу).

Розмір плями.

"Радянська жінка" 1. 65,

"Молода гвардія" 6 січня – 7 лютого 64,

"Радуга" 11.64,

"Зміна" 5. 64,

"Україна" 54. 64.

Жінки.

Маруся Чурай "Заспівали козаченьки",

Старицький,

"Оборона Буші" Костомаров.

Повстання козаків. Страчення жінок разом з козаками.

Бондарівна.

Жодного українського професіонального художника.

Росія має: Петров-Водкін, Кустодієв.

Петербург! Центр культури.

Україна – провінція. Чуже корито.

Створення свого "корита".

Свого мистецтва.

Паримось на стінах

з шостої (ранку) до 9 вечора.

1. Власний колорит на народних принципах – це перша ознака художника (тональність – народна школа).

2. Монументальність (композиція, образне мислення).

Колір в мистецтві висловлює категорії:

історичні

національні

сучасні.

Гама.

Боротьба теплих і холодних, світлих і темних.

Їх колористична єдність.

Лінія і пляма.

Лінія – головне.

Колір – акомпанемент (Китай, Японія).

Лінія і пляма – органіка (пізній неоліт).

Третій. Лінії немає. Компроміс. Еклектизм.

До Христа не було ідеї материнства,

бо жінка – рабиня, держава зайнята війнами.

Лінія і пляма.

Форми мають бути принципово вірні і зрозумілі.

Собачко – пляма.

Примаченко – ще сильніша пляма.

Монументальність: Ассирія, Єгипет.

Конструкція.

Монументальний живопис органічно ув'язнений з архітектурою будови.

Монументальне мистецтво – площинне, тому колір – обмежений: споріднені кольори, тональні. Проте беруть багато.

Справа не в кількості, а в протилежностях.

Коли два протилежні кольори – гама.

Колористичне вирішення – в колористичній сполуці. А близькі по тону кольори не вступають в сполуку – розтяжка – тонове рішення.

Композиція.

Композиційне рішення площини не має нічого спільного з просторовим рішенням – архітектурним.

Посічені площини, які – між собою, а не з архітектурою. Перенесення принципу реклами, плакату.

Колір визначається не за етнографічними ознаками, а за емоційно-душевними.

Приклад. Одяг в Німеччині у всі віки змінювався, а нація не змінювалася.

Яскраве – не народне.

Не яскраві, а протилежні сполуки
утворюють національний колір. Ще й сучасний.

Ставлення до народних художників.²⁹⁹

"Майстри" віднімання естетичної сторони

19 лютого 1965

У чому полягає першоджерело народного
мистецтва?

- 1) в композиції;
- 2) в кольорі;
- 3) в композиції;
- 4) в рисунку.

Собачко.

Спіраль. Розвиток

Динамічне напруження.

Розряджає спіраль прямими лініями.

Протилежність прямих спіралі.

Головний напрямок –

на центральну квітку. Центр – композиції.

Площина – розмір центру.

Кольорова логічна протилежність доведена до
кінця.

Протилежність – діалектична.

Чорне і біле виступає кольором.

Пляма і лінія – гармонія.

Народна умовність – в поглибленні образу.

²⁹⁹ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 41, арк.
59 – 67, 73, 74, 79

Народне мистецтво зберегло свій демократизм виявлення людської гідності.

Тільки тоді колір робиться національним, коли він виступає синтезом з усіма елементами: композицією, лінією, плямою.

Народ крім етнографічних ознак має ознаки людяності (горе, радість).

Синтез.

Сприйняття мистецтва – що сприймає шлунок – подобається, чи не подобається – оцінка мистецтва не філософська, не історична.

Захищати філософські позиції в мистецтві може тільки школа. Немає школи. Не знає, де лежать перли, ниряє – поки не потоне.

Жертви непослідовності, еkleктичності – розумові інваліди.

Щоб бути національним.

Художник належить до того чи іншого народу тільки тоді, коли буде виходити з народно-естетичних положень народного мистецтва і буде розвивати їх в своїх творах.

Люди, які мають велике положення в державі в епохи абсолютизму, думають, що пам'ятники які вони собі ставлять, їх представляють. Митці ставлять, насправді, не їм, а собі, тому народу, який ставить цей пам'ятник.

Колір виступає образною суттю. Зелений – лист.

Цимбал. "Катерина. Дуби".

Лакейський одяг, хоч і з позолотою.
Зігнута рабська покірність.
Мистецтво прагне до передачі інформації.
Конкретне – бик. Малюнок – бик.
Явище – не предметне – абстрактний знак:

+ – вогонь

○ – сонце, бог сонця

~~~ – вода.

Печерний живопис.

Цей живопис мав велике ідейне навантаження.

Світогляд – в систему зорових образів.

Дощова хмара – коров'яче вим'я.

Думки та вислови ³⁰⁰³⁰¹

АРКУШ 21. Вбивають не будь кого, а тих, хто проти вбивства.

Велика ідея потребує жертв. Хіба – жертва, коли звір звіра їсть.

Ніщо не врятує людства, ні Біблія, ні університети. Тільки очі карі, золоті, сірі. Дивіться один одному в очі.

Прекрасне – людськість.

АРКУШ 22. Революція – це – лірика, а не драма.

Все на світі від примружених очей. (Від здібності людей їх відкривати).

Небо ясне, а зі стріх капає!

---

³⁰⁰ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 41, арк. 21–26, 30, 32

³⁰¹ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 41, арк. 68, 73, 74, 76

Все можна виправдати високою ідеєю, та тільки не порожнечу душі.

Доба, коли Ісус мусить цілувати Юду, щоб зберегти себе.

Позитивність – в запереченні.

АРКУШ 23. Человек, лишенный чувства национальности, не способен к разумной и духовной жизни. Только народ, говорящий своим языком, способен к прогрессу и умственной жизни. Только человек, победивший в себе чувство своекорыстия и бездушного космополитизма, отдавший себя народному делу, верящий в силу и призвание своего народа, способен к творчеству и к истинно великим делам, потому что он действует в виду живой вечности народа, со всем его прошедшим и будущим.

АРКУШ 24. *Руссо:* "Ідеал – те, чого не було і не буде".

Вольтер: "Кожен мусить садити свій сад".

АРКУШ 25. *Кант.*

Поняття суперечності в естетиці.

"Потяг до суспільності – потяг до творчості.

Людина не мусить бути суспільно активна.

Суспільство псує людину: пошана, влада, гроші".

"З одного боку, люди не можуть обійтися без мирного спілкування один з одним, а з другого, вони не можуть уникнути того, щоб постійно не протидіяти один одному. Отже, вони від природи

почувають себе приреченими до коаліції, що постійно загрожує розпадом, але взагалі іде вперед."

Самодостатньою може бути тільки політично вільна людина.

Гете: "Коркове дерево росте зовсім не для того, щоб ним закупорювали пляшки".

АРКУШ 26. "Прекрасне те, що пізнається без поняття".

Мистецтвознавець (говорить) не про об'єктивні якості предмета, – а про своє ставлення до нього.

АРКУШ 30. Справа не в тому, хто, коли приступив до роботи і скільки у кого підписів та печаток – справа в суті, у відношенні до роботи, до мистецтва.

АРКУШ 32. Ніяк не можу погодитися з З. Фогелем, що Местечкін наніс похову мистецтву. Причому – Наєнко, Собачко-Шостак. Поява цих художників – ціла подія в нашому житті.

І, взагалі, елементарна інтелігентність вимагає вітати все, що помирає.

Я хочу мати українське обличчя в світі, а не Рівери в Україні.

АРКУШ 68. Земля – це космічне тіло. Частина Космосу.

АРКУШ 73. Ми працюємо багато, цікаво, напружено, мені не заважає меч, що ніби навис над нами.

Це меч самокастрації, і, якщо він упаде, то не на нас, а на власника.

АРКУШ 74. Чому так плутаються думки. Голова якась чужа, тяжка, ніби набита половою.

Господи! Коли я вся зберуся, коли вже зможу бути такою, як хочу.

АРКУШ 76. 15 лютого 1964.

Боротьба за Шевченка – боротьба за душу народу.
Апостол свободи.

Кобзар внутрішньо розкріпачує людей.

АРКУШ 22³⁰² З яких позицій тебе лають, з яких хвалять?

Хвальба, чи лайка, якщо немає естетичних підвалин
вони – ніщо.

АРКУШ 31 Міню душу на шматок заліза. Якщо зігнете, то, певно, буде вольтова (дуга).

Знецінене слово – ніщо.

Люди – камертони.

АРКУШ 40

"Минали

За днями дні. Раби мовчали,

Царі лупилися, росли

і Вавілони мурували".

Т. Шевченко

---

³⁰² ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 42, арк. 22, 31, 40

Конспект книжки А.К. Бурова³⁰³)

Про ілюзії, реальності, схеми. С. 104

Звертаючись до історії архітектури – незважаючи на уповільненість розвитку конструктивних форм – століття, на першому етапі пластич(на) форма завжди відстає від нових конструкцій. Це – архаїка. Обидві форми зливаються, зустрічаючи одна одну (класика) і, нарешті, пластична форма переганяє віджили конструктивну форму, відриваючись від неї, та починає існувати самостійно. (Це – бароко). Нова конструктивна форма, що змінила стару, виникає стрибками й на вищому ступені розвитку приймає на себе відірвану самостійно існуючу стару форму, подібно до того, як перший автомобіль перейняв на себе художню форму карети, сталева башта Ейфеля – художню форму чавунного литва, а пароплав – форму парусника (це – «академізм»). Потім нова річ звільняється від академічного убору, знаходить свою форму, і весь процес починається спочатку.

Чому ми боїмося нового в архітектурі?

Конструктивізм зруйнував гармонію. Конструктивізм намагався встановити примат техніки над мистецтвом. Конструктивізм – погані будинки – це одне. Головний гріх – конструктивізм відіграв роль вакцини по

---

³⁰³ Андрій Буrow (1900 –1957) – рос. радянський архітектор, інженер-винахідник. Переклад із російської А. Горської

відношенню до всього нового в архітектурі: і в плануванні, і в матеріалах, і в формі, і в теорії, і в практиці, і в чому завгодно.

Дія цієї вакцини така: конструктивізм – поганий і некрасивий. Конструктивізм - нова архітектура. Все нове – конструкт., це – погано, некрасиво, а стиль «имя рек» - красив. Стиль «имя рек» - стара архітектура. Все, що старе, - добре і красиве.

Всім, хто хоче просуватися вперед, створювати нове, треба зробити один кардинальний висновок: все робити для людини і ніколи механічно не переносити архітектурні форми, архітектурний образ, що відноситься до певного історичного періоду, на споруди іншого періоду.

1. У творчому рішенні нових задач, у відборі закладена єдність стилю нашої епохи. Не механічно позичати композиційні ідеї та форми в іншій епохи. Тобто, не будувати в тому чи іншому «стилі», а будувати в органічному стилі, народженому нашою епохою.

Як і на якому принципі буде поєднуватися знайдена нова тектоніка, тобто художньо осмислена конструктивна форма, зі скульптурним чи живописним зображенням? Як із них виникне архітектурний образ? Так само, як це було в античній архітектурі Греції, де скульптура ніколи не зображувала архітектуру, а - людей,

квіти, плоди, реальні чи вигадані, і все ж - реалістичні і пластично зв'язані з архітектурою. У греків колона могла перетворитися на людську постать, в каріатиду, щоб прикрасити споруду. Проте вона ніколи не втрачала технічного змісту і не перетворювалася на прикрасу, на скульптурне зображення колони, як у римлян.

2.. Принцип символічності арх.. зображень.

3. Принцип ренесансний. Принцип прикраси реально існуючої конструкції стіни зображенням неіснуючої конструкції ордерної системи (пілястри, карнизи).

Це принцип декоративно-архітектурних зображень. Принцип, протилежний тектонічному розумінню архітектури.

4. Принцип римських тріумфальних арок. Це не зображення, а декорація. Скульптура архітектури, конструкція, перетворена на прикрасу.

Це принцип декоративно-скульптурних зображень архітектури, принцип атектонічний і нічого спільного з архітектурою не має.

Декорація не синонім, а протилежність архітектурі.

5. Нарешті, зображення зовсім відсутні в тектонічно усвідомлених конструкціях, як Гардський міст чи міст Фрейсине, де враховано пластичний вплив на глядача.

Про технічний поступ С.74.

Художники Відродження, зображуючи на своїх дошках ідеальні міста, проектували безпосередньо свій світогляд на світ, що їх оточував. А Врубель чи Мтрилло (?) тільки (?) з більшою чи меншою мірою індивідуального забарвлення «отображали» світ.

Творче, а не образотворче і не прикладне - в наші дні головним чином збереглося в народній творчості.

У народній творчості художні цінності – будинок, предмети вжитку, одяг, казки, пісні – створюються самим споживачем. Тобто людиною, яка насправді знає, що вона робить, з чого, як і навіщо. І на рівні знань, які стоять на ґрунті століть, вона будує світ, що її оточує – від будинку до ложки. Будує, а не висловлює і не відображує, тому що сама знаходиться всередині цього світу. Відображати можна тільки тоді, коли знаходишся зовні.

У пам'яті глядача «зразки» складаються з суми декількох бачених ним будинків, що побудовані в різні часи і з різних причин.

Все це складається в грубе статистичне місце.

На пластинці уявлення глядача постійно фіксується сотня будинків, індивідуальні риси яких згладжені і схематизовані. Йому приємно в проекті чи новій споруді бачити тільки те, що не

відрізняється від цього сумарного уявлення, до того ж вихованого в більшості випадків не на шедеврах, а на посередніх спорудах ХІХ ст.. Такий, з вашого дозволу, «образ», що лестить глядачу, не треба плутати із загальним місцем.

Художня цінність творів любої епохи визначається не стільки абсолютним рівнем знань, втілених у творі, чи то в будинках, чи то поемі.

Рівень знань народного майстра може бути невисоким. Але все, що його оточує, як творчість його рук, як мистецтво, - прекрасне, тому що знаходиться в єдності. Такою ж єдністю знань, мистецтва та його форм було класичне мистецтво Греції і стародавнє російське мистецтво. Твори людських рук прекрасні тоді, коли вони стали сумою всіх знань свого часу і на рівні свого часу. Знання забуваються, розуміння – ніколи. Розуміння не є похідним від неповного знання предмета. Тобто – нижча форма знань, а навпаки – його вища форма.

Микола Гурович Куліш

Прожив мало. Написав і того менш. Але кожне слово, їм написане, несе на собі вантаж крупної філософії. І навіть, розгублений у страхітливих роках, творчий його має на сьогодні доробок не менше значення ніж, скажімо, творчість О. Довженка чи Ю. Яновського. (97)

На театрі п'єса «не» іде, тому що сучасний театр намагається довести, що у нього дуже багато

сучасних хороших п'єс. За це йому можна лише дякувати, що ми і робимо без особливого ентузіазму.

Доля «Гуски», «Маклени Граса» (Танюк, Херсон. Рима Степаненко) – путівка в життя.

Куліш – синтез змісту і форми. Тому у нього немає людей в сірих шинелях, ні людей в сірих п'єсах Ми(на) Маз(айло).

Його п'єси образно, поетично перетворені Курбасом.

Вистави впливали не тільки ззовні, оповідально, як наприклад, у Карпенко-Карого, а й через притаманну людині поетику, через дію кольору, лінії, звуку, тембру.

Микола Куліш, як справжній новатор, першим відчув, що майбутнє за театром поетичного відтворення політичних концепцій життя.

Конспект А.Горської з історії України

Київська Русь.

Поляни.

Народження феодалізму.

Суть ф(еодаліз)му. Основ(ний) виробник веде своє індивід(уальне) гос(подарст)во. У рамках свого гос(подарст)ва виробник відтворює роб(очу) силу свою і суспільні відносини.

Відробіткова форма експл(уатації).

Податкова (продуктова) форма.

Грошова форма.

Об'єднання форм. Співвідношення форм ренти.

На Русі продуктова форма ренти – данина.

Спільні потреби общини:

1. Військові потреби
2. Страховий фонд (неврожай).
3. Релігійні витрати.

Забезпечення потреб:

1. Спільне поле.
2. Внески родини

Організатор цих дій – виборний староста.

Узурпація цих функцій: з обов'язків перетвор(ення) на право. Виконавець громади – на експлуататора громади. Феодал.

Від 6 до 9 ст. – феодалізація Русі.

Князь, вассали. Лен з правом збирати данину. Лен військовий..

Виникнення Києва, як резиденції київського князя.

Норманська теорія походження Русі.

Південна Русь.

VI. Русь: Київщина, Поросся, Тясьмін. Рось, Россава, Россовиця – топоніми.

Русь у вузькому розумінні – Київ. Русь – держава.

Нестор.

Обґрунтування літописом прав династій. Виправдання узурпації Олега.

Редагування літопису. Олег – Київ.

ЩОДЕННИКИ АЛЛИ ГОРСЬКОЇ³⁰⁴

Щоденник (Жданів, ресторан "Україна")

23.05 – 12.07.1967

23 травня. Початок роботи. Горська – 7.40.
Зарецький – 7.40. Зубченко – 8.30. Пришєдько – 8.30.

Рельєф.

З(арецький) 3 год. до 5 смальта.

Хлопці вивантажували, носили до болу в хребті.

24 травня. Початок роботи. Горська – 7.30.
Зарецький – 7.30. Зубченко – 8.00. Пришєдько – (машина).

Рельєф.

Перейшла до Г(алини).

Зарецький “Птах” дерево.³⁰⁵

Горська віти.

25 травня. Початок роботи 8.50.

Носили на завод до Гр. в майстерню на п'ятий поверх

хлопці – сталь.

Шаблони на склад зранку до 8.30 вечора.

26 травня. Початок роботи. Горська – 8.30.
Зарецький – 8.30. Зубченко – 8.30. Пришєдько – 8.30.

З ранку до 3 год. шаблони на склад.

---

³⁰⁴ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 33

³⁰⁵ «Птах дерево» – мова йде про панно «Дерево металурга»

Я з Г(алиною). Вітько та Пр(ишедько) розбивали шабл(они) на сталі, завод.

З п'ятої намітили стінку під арматуру з квітами.

Клітини для “Птаха”.

Закінч(или) 7.20 вечора.

27 травня. Поч(аток) 8.30. Всі в заводі.

Розмічали шаблони на сталь. Гільйотина до 3 год.

Після обіду клітини для “Птаха”. Рівень. Барикада від вітру.

Поміряли картон.

Сам “Птах” виявився занадто великим.

Маленьке приміщення. Малюватимемо просто на стіні.

28 неділя. Випала. Переїхали на квартиру.

29 травня. Поч(аток) роб(оти). Горська – 7.50.

Зарецький – 7.50. Зубченко – 8.30. Пришедько – завод.

Рельєф.

Хлопці привезли шлакоситал. Шаблони під синю плитку. Зволікання, чекаючи на сталь.

Зарецький, Пришедько малювали “Птаха”.

30 травня. Поч(аток) роб(оти). Горська – 7.50. Зарецький – 7.50. Зубченко – 8.05.

Пришедько – завод.

Малювали “Птаха”.

Хлопці привезли матеріали з майстерні.

Майже намалювали “Птаха”.

Сів за розмірами.

31 травня. Поч(аток) роб(оти). Горська – 7.50. Зарецький – 7.50. Зубченко – хвора. Пришєдько – завод.

“Птах”.

Малюнок. Рельєф.

Синя плитка на дерево. 1 шаблон поклала. Різали заготовки. Робила шаблони на дерево.

1 червня. Поч(аток) роб(оти). Горська – 7.55. Зарецький – 7.55. Зубченко – 8.30. Пришєдько – завод.

Дерево. Синя плитка.

Почали класти оклад. 10 шт. Враження чистоти.

Шаблони на синю плитку.

Синю треба поліпшити.

Щодо окладу, то виглядає халтурою.

“Птах” – рельєф.

2 червня. Поч(аток) роб(оти). Горська – 7.40. Зарецький – 7.40. Зубченко – 8.10. Пришєдько – завод.

“Дерево”. Синя плитка.

Середина – Зар(ецький).

Почала квітку, червона серединка.

“Птах”. Рельєф, край – Зубченко..

“Дерево” – оклад допізна всі.

Пришєдько: завод по сталь. Мотор.

3 червня. Поч(аток) роб(оти). Горська – 7.45. Зарецький – 7.45. Зубченко – 9.50. Пришєдько – 9.50.

“Дерево”.

Зарецький, Пришедько. Сталь.

Горська – квітка верхня.

Приїхав Парахін.

Пришедько – станок. Наглядав за різкою синьої плитки.

“Птах”.

Зубченко рельєф. Захворіла, пішла додому о 4-й.

Василь сів на квітку.

5 червня. Поч(аток) роб(оти). Горська – 7.50.

Зарецький – 7.50. Парахін – 7.50. Зубченко – 8.10.

Пришедько їздив за піччю.

“Дерево”. Парахін сів на верхню квітку. Розвів розтяжку тональну.

Горська нижня ліва квітка.

Зарецький, Зубченко – верхня.

Пришедько – права квітка. Зуб(ченко) 2 шт. синіх.

“Птах”.

6 червня. Поч(аток) роб(оти). Горська – 7.45.

Зарецький – 7.45. Парахін – 7.50. Зубченко – 8.10.

Пришедько – за піччю їздив.

“Дерево”.

Синя плитка. Я, Зуб(ченко).

Зарецький) – квітку червону праворуч.

Василь закінчив квітку жовтогарячу.

Ставили сталь, ну і матеріал!!!

“Птах”.

Пришедько привіз сталь.

Хлопці привезли смальту.

7 червня. Поч(аток) роб(оти). Горська – 7.40
Зарецький – 7.40. Парахін – 7.40. Зубченко – 8.05.
Пришєдько – 8.05.

“Птах”.

Шаблони. Закінчили о 7-й

8 червня. Поч(аток) роб(оти). Горська – 7.40.
Зарецький – 7.40. Парахін – 7.40. Зубченко – 8.00.
Пришєдько – завод.

“Дерево”.

Весь оклад викладено. Закінчили. (Пару шматків
не вистачило).

Зубченко поклала 5 синіх клинців.

“Птах”.

9 червня. День народження Гриця
Пришєдька. Поч(аток) роб(оти). Горська – 7.40.
Зарецький – 7.40. Парахін – 7.50. Зубченко – 8.30.
Пришєдько – 8.30.

“Дерево”.

Зарецький – квітка. Зубченко – синє листя.
Парахін – зелене листя. Пришєдько завод та день
народження.

Покупки. З 3-ї до 6-ї шукали подарунок
Пришєдькові.

10 червня. Поч(аток) роб(оти). Горська –
7.55. Зарецький – 7.55. Парахін – 7.55. Зубченко –
8.30. Пришєдько ніби за піччю їздив на завод, а в
суботу завод вільний. (Бреше по-дитячому).

“Дерево”.

Зарецький – квітка. Я – квітка до обіду, після – синє листя. Парахін – зелене листя зовні. Пришедько обпалював плитку. Квітка з Зарецьким.

“Птах” і не поливали.

11 червня. Поч(аток) роб(оти). Горська – 7.45. Зарецький – 7.45. Парахін – 7.45. Зубченко – 8.00. Пришедько – 8.00.

“Дерево”.

Я – квітка. Зарецький – квітка. Галя – синє (листя). Василь – зелене листя. Грицько – плитка, обпалював. Гарні червоні на тло.

Краплак.

12 червня. Поч(аток) роб(оти). Горська – 7.40. Зарецький – 7.40. Парахін – 7.40. Зубченко – 8.30. Пришедько – 8.30.

Приїхав Плаксіє.

“Дерево”.

Я закінчила нижню квітку. Зарецький – квітка нижня і верхня. Галя почала середню квітку. Василь – маленькі дві квітки. Невдалі. Гриць. Плитка, верхня квітка. Борис – підготовка стовбура.

13 червня. “Дерево”.

Я – квітку, почала середню. Вітько – рельєфи на квіточки. Зубченко – квітка. Пришедько – бомбони. Василь – квітка. Борис – стовбур.

14 червня. “Дерево”.

Я – квітка. Вітько – рельєфи на квіточки. Зубченко – квітка. Пришедько – плитка, обжиг. Василь – шпарини на синє тло квіточок. Борис – стовбур.

16 червня. “Дерево”.

Я – закінчила квітку середню. Віктор – рельєф на квітах. Василь – тло на квітках. Борис – земля. Ескіз вітру. Галя – квітка. Гриша.

17 червня. “Дерево”.

Я – квітки на дереві. Віктор – рельєф. Василь – тло на квітках. Борис – земля. Ескіз вітра. Галя – квітка. Гриша – квітки.

20 червня. Я – тло на квітках. Віктор – квітки.. Борис – Птах почат. Василь – квіточки. Галя – квітки. Гриша – квітки.

21 червня. Поч(аток) роб(оти). Горська – 7.45. Зарецький – 7.45. Парахін – 7.45. Плаксій – 7.45. Зубченко – 8.30. Пришедько – 11.

Я – тло на квіточках, бомбони. Віктор – квіточки. Борис – закінчив птаха. Василь – квіточки. Галя – квітку нижню. Гриша – там же.

22 червня. Поч(аток) роб(оти). Горська – 7.45. Зарецький – 7.45. Парахін – 7.45. Плаксій – 7.45. Зубченко – 8.15. Пришедько.

Я – віти. Зарецький – квіточки, 2 – сині. Тло на сталі. Борис – тло на сталі, квіточки. Василь – квіточки. Зубченко – нижня квітка. Середня. Пришедько цілий день обпалював плитку.

23 червня. Прихід на роб(оту). Горська – 7.45. Зарецький – 7.45. Парахін – 7.45. Плаксій – 7.45. Зубченко – 8.20. Пришедько – 8.30.

Дерево.

Тло. Плаксій, Парахін, Зарецький. Зубченко – середня квітка. Пришедько – середня квітка. Я – червоні смуги на тлі. Зарецький різав плитку.

24 червня. Прих(ід) на роб(оту). Горська – 7.45. Зарецький – 7.45. Парахін – 7.45. Плаксій – 7.45. Зубченко, Пришедько – 7.50.

Дерево.

Півдня вилетіло.

Привезли пісок. Зарецький, Плаксій.

Я – червоні смуги. Половину однієї, половину другої. Пришедько обпалив багато плитки на тло.

Плаксій, Парахін, Зарецький – тло.

Приїхала Надія Олексіївна Світлична – 3 бомбони на середній квітці. Середню квітку – Зубченко.

Підняв цемент <нерозбірливо> Пришедько. Пісок 3 відра.

26 червня. Прих(ід) на роб(оту). Горська – 7.45. Зарецький – 7.45. Парахін – 7.45. Плаксій – 7.45. Світлична – 8.15. Зубченко – 8.15. Пришедько – 8.15.

Дерево.

Я ставила червоне. Всі – тло. Мили сталь та дерево. Борис “винайшов” пасту. Всі мили, крім Зуб(ченко) та Пр(ишедька). Зуч(енко) квітка – середня. Хлопці Зар(ецький) та Приш(едько) на

завод, залишки сталі, сталь на “Птаха”³⁰⁶.
Пришедько обпалював. Середня квітка.

27 червня. Прих(ід) на роб(оту). Горська – 7.50. Світлична – 7.45. Зарецький – 7.55. Парахін – 7.55. Плаксій – 7.55. Зубченко, Пришедько – 7.45. Я – червоне і тло. Всі – тло. Зубч(енко) – квітка середня. Приш(едько) теж. Обпалював плиточку на тло.

Зняли ліса. Поставили на “Птаха”.

Зубч(енко) та Приш(едько). Закінчили середню квітку. Подія!

28 червня. Прих(ід) на роб(оту). Горська – 7.45. Зарецький – 7.45. Парахін – 7.45. Плаксій – 7.45. Світлична – 7.45. Зубченко – 8.10. Пришедько – 8.10.

Я сортирувала матеріали. Зар(ецький) відбирав смальту. Переходили в іншу підсобку. Всі, крім Бориса, який до обіду поставив половину “землі”, винайшов рішення. Ідея Василя.

Крім Зубч(енко) та Приш(едька). Вона нижню квітку. Він півдня на худраді. Півдня з Зубч(енко) нижню квітку.

Після п’ятої всі на “землю”.

Зар(ецький), Плаксій, Парахін на стінку. Я, Світлична – на розчин.

29 червня. Прих(ід) на роб(оту). Горська – 7.45. Зарецький – 7.45. Парахін – 7.45. Плаксій –

---

³⁰⁶ сталь на “Птаха” – “Птах-мрія” (“Боривітер”)

7.45. Світлична – 8.25. Зубченко – 8.30.
Пришедько – 8.30.

“Дерево”.

Борис – шпаринки між шлакоситалом, знайшов рішення. Зарецький доставив “землю”. Василь займався алферейною роботою – дві шпарини кришкою. Надійка закладала цементом гріхи. Зуб(ченко), Пришедько все ще кінчали квітку. Осип – бомбон.

Я вирішувала на папері кладку птаха.

Вранці вирішували всією бригадою, чи бути Плаксієві автором. Пришедько та Зубченко проти. Аргументи – творче, мистецьке рішення всіх зроблених деталей: стовбур дерева, птах, низ.

Аргументи проти – пізно приїхав, не брав участі в ескізах, зіпсував птаха, мусив жовтий, став світлий, стовбур – хаос, яйця – бруд, в ансамблі, в образі по суті невелике трудоспо (?)...

30 липня (помилка, треба червня, бо наступний запис датовано 1 липня – Л.О.).

Прих(ід) на роб(оту). Горська – 7.45. Зарецький – 7.45. Парахін – 7.45. Плаксій – 7.45. Світлична – 8.10. Зубченко – 8.10. Пришедько – 8.10.

“Дерево”.

Тло. Витягли цяточки металеві. Стриманіші.

Плаксій на “землі”.

Парахін.

Світлична.

Птах почали. Я – крило.

Зарецький сталь різав, ставив крило, кінець.

Галя, Пр(ишедько) – на завод різати сталь, купляти ножиці.

1 липня. Прих(ід) на роб(оту). Горська – 7.50. Зарецький – 7.50. Парахін – 7.50. Плаксій – 7.50. Світлична – 7.50. Зубченко – 8.10. Пришедько – 8.10.

“Птах”.

Щит крила закінчила.

Зар(ецький) – кінець крила. Смальту.

Плаксій. Хвіст. Гарно.

Зубч(енко), Пр(ишедько). Верхній щит, верхню кінцівку.

Парахін з пальцем на підсобн.

Світлична. Тло землі на “Дереві”. Звечора Надія з Парахіним дійшли до квіточок.

3 липня. Прих(ід) на роб (оту). Горська – 7.45. Зарецький – 7.45. Плаксій – 7.45. Світлична – 7.45. Зубченко – 7.45. Пришедько – 7.45. Парахін – 7.50.

Я – крило, кутики, шию. Зар(ецький) – кутики, хвіст.

Плаксій – голову, акцентовану білим цементом.

Зубченко заклала смальтою верхній щит.

Пр(ишедько) – верхню кінцівку.

Парахін – нижня кінцівка – смальта. Мало, погано, нехотя. Запропонував щиточки. Вийшов з загального задуму. Не міг об’єктивно оцінити

своїєї роботи. Прибіг до чисто жіночих засобів переконання.

Борис йому аргументував. Суцільна маса поруч із дрібнотою рила. Рух в середині маси виявляє загальну форму, а не руйнує її.

Парахін: ніякої аргументації, вперся та скористався нашою інтелігентністю: “Я зіб’ю”, “Ні, що ти”. Жіночий прийом.

Був Іванченко з Києва. Нарада. Напади Ів(анченка) на наше “Дерево” – неув’язка з арх(ітектурою).

Виступ – захист Плаксія. Зв’язок – 1. Внутрішній, емоційний, образний. 2. Структурний.

Надія Ол(ексіївна) закінчила закладати “Дерево”. Перейшла на “Птаха”.

4 липня. Прих(ід) на роб(оту). 7.45. 7.50.
“Птах”.

Я біле, біля виї. Чаша, тло.

Зарецький – дрібниці, тло.

Борис тло, рішення вия.

Зубченко, Пришедько – крило.

Василь – чаша, почав тло. Олекс(іївна) – дрібниці, бомбони.

5 липня. Прихід. Ми – 7.45. Зубченко – 8.05.
Я – тло жовте. Зарецький – клинці, тло.

Борис – тло фіалкове, зелене.

Зубченко. Передхвістя. Шматоч(ок) тла. Закінчила крило. Пришедько – спочатку на підсобі у

Зубченко. Потім пір'я в хвості. Чаша середня вгорі.

Надія – нижнє крило. Кіло – ми, а Борис робив ескіз на зал Карла³⁰⁷. Цікавий задум: соняшників поле. Світильники на стіні, а попереду на великому – світ(ильникові) – сонях з деревоплити з фольгою.

7 липня. Прих(ід). Горська – 7.45. Зарецький – 7.45. Плаксій – 7.45. Парахін – 7.45. Світлична – 8.10. Зубченко – 8.30. Пришедько – 8.30.

“Птах”.

Тло. Борис закінчив правий бік, перейшов на низ. Вирішив його. Зарецький – ліворуч. Там же – Зубченко. Надійка, Парахін – зелене в центрі.

Приходько – блакитно-темну смугу. Я – шию, тло, смужечки золоті. Заміна шії білого цементу плиточкою.

8 липня. Субота.

Зняли ліси. Зарецький, Борис на “Соняшник”. Зарецький поставив дошку на “Дерево”. Я – хвіст. Парахін – тло, фіалкове з блакитними крапками. Пришедько – блакитне і синє. Надійка – синьо-блакитне.

10 липня. “Птах”. Я – червоне (низ).

Василь кровинки, стре (?) (низ).

Зубч(енко) – шматки свого тла.

Пришедько закінчив свої дві смуги.

---

³⁰⁷ Зал Карла – будинок кафе "Фрегат", м. Маріуполь, вул. Леніна, 76. Архітектор Карл Чорний.

Надійка – синє, низ, ліворуч. Борис, Зарецький – на “Соняшник”.

11 липня. “Птах”. Я – клаптик тла внизу.

Василь – чорне внизу, клаптики тла.

Надійка. Охра. Зелене. Світлична поставила дошку о 9-й вечора. Борис середину ввечері.

“Соняшник” закінчили. Борис та Зарецький змонтували, виклали ящик склом (двері розбилися). Спочатку заклали охру – низ, велика увага, днями замінили зеленим.

Працювали до десятої, все закінчили.

Світлична – дошка з прізвищами.

12 липня. “Птах”.

Маленькі поправочки.

Всі чистили, мили. Обидві роботи.

“Смальту” – низ “Дерева” скривали домаром.

Борис.

Розбили шампанське. Випили шипучку.

Закінчили.

Щоденник (Панно "Земля")

25.07–11.08.1967

Зарецький, Плаксій, я повернулися до Києва. Почали працювати над картоном “України”. Картон для матеріалу: древоплита, кора, коріння, дерево, смоли, бітумний лак.

Вівторок. Борис намалював жінку.

Середа. Пішли в Бораснику зібрали кору, коріння, гілочки, корінці.

Четвер. Борис – центр, лівий бік. Картон. Горська – правий.

П'ятниця. Теж.

Субота. Теж. Вітько привіз дошку.

Неділя. Перенесли малюнок на дошку.

Понеділок. 31. Перенесли малюнок остаточно на дошку.

Вівторок. 1 серпня. Почали різати та викладати.

Борис – голова жінки-Землі. Хустка жінки-Землі.

Зарецький – руки жінок – ліворуч.

Горська – спідниця “Землі”.

Середа. 2 серпня. Борис – хустка на голові жінки.

Руки жінки.

Зарецький – руки – ліворуч.

Горська – спідниця.

Четвер. 3 серпня. Борис –руки жінки, голова,

груди, живіт.

Зарецький – руки – ліворуч.

Горська – руки – праворуч.

Мерзликін – рука – праворуч.

П'ятниця. 4 серпня. Борис –руки жінки, груди,

живіт. Рукав праворуч.

Зарецький – руки – ліворуч.

Горська – руки – праворуч.

Субота. 5 серпня. Борис – корсетка, намисто,

рукав – ліворуч.

Зарецький – руки – ліворуч.

Горська – остання рука – праворуч та земля – ліворуч.

Мерзликін – рука – праворуч.

Неділя. 6 серпня. Вихідний.

Понеділок. 7 серпня. Борис – заклав верх.

Зарецький – ноги “Землі”.

Горська – “Землю” вирізувала.

Вівторок. 8 серпня. Борис – різав голови жінок – ліворуч, та землю – праворуч.

Зарецький – різав землю. Шпакльовка..

Горська – голови. Соломка.

Середа. 9 серпня. Борис – різав голови жінок та руки рельєфні – праворуч. Закладав кору між руками – ліворуч, праворуч. Шпаклював.

Зарецький – шпаклював, дорізав. Щока на голові.

Ноги “Землі”. Присипка на низу хустки.

Горська – соломка, хустки.

Четвер. 10 серпня. Борис – збирав роботу в тоні – лак, фарба (акварель). Вирізав землю між руками. Зачищав наждаком. Різав хустки (кінці). Клав сорочки, lika – ліворуч, 3 – праворуч.

Зарецький – дорізав голови, клав з lika сорочки – праворуч. Чистив наждаком.

Горська – руки чистила. Готувала лико.

П'ятниця. 11 серпня. Борис – кінчав роботу. Дорізав руку – ліворуч. Рельєф наждаком закінчив. Покрив лаком, деінде затонував. Заклучний акорд.

Щоденник. (Краснодон. Музей "Молодої гвардії")

04.01–05.03.1969

Бород(ай). Про образ. Нехтує честю, порядністю, державними інтересами задля наживи. І мені здається не... Діє він підозріло оперативно. Невже ваші розмови – суцільне блюзнірство? Принаймні в нашій злидарській становищі навряд ви нам позаздр(ите). А Бородай весело йде на вбивство – свідомо перекрив нам фінансування, Бород(ай) забуває, що нашою основою не є матеріальне зацікавлення.

28.01. Закінчили переводити картон: голова праворуч втратила свої якості. Захоплення життям. Зар(ецький), См(ирнов) поїхали по смальту.

30.01. Т(оша) і я виправляли голову Жінки. Зар(ецький) проходився по головах. Бор(ис) – ескіз рельєфа. Вол(одя) їздив у Луганськ: кольорові фото з ескізу для Овчар(енка). Вивантажували смальту, носили під пандус.

06.02. Сонячний день. Гуляла. Немає цементу. Приїхав Саша. Паша хворий. Дзвонив Зарецький. Славко³⁰⁸ на волі.

08.02. ...Заходили в книжкову крамницю Альбом: «Графіка» 18–20 років». Фаворський. Паша сказав: «О, чистота стиля». Тоді відразу думка: чи

---

³⁰⁸ Славко – Вячеслав Чорновіл

то головне. Чи він сучасний за формою, здається – архаїчним. Далеким від нашого світу, ніяким не суддею. Там же Чехонін, 2 ілюстр(ації) до Луначарського п'єси «Фауст і...» 18 рік. Правда, це Луначарський, а не «Слово о полку», а втім і «Слово» в наш час інше. Чехонін – форма сучасна. Рельєф весь грає площинами і контуром. Ритм площин освітлених – відродження духу, з площинами в тіні.

10.02. Холодюка страшна. Свердлимо електродриллю дірки під штирі на рельєф. Борис робив квітку. Промерзла до останньої кісточки.

12.02. Поклали перший рельєф. Руки жінки. Стяг. Рука юнака. Попередньо вбили в пробки гвіздки, обмотали проволокою – каркас готов(ий).

13.02. Рельєф Удосконалення малюнка. Знахідки форми. “Шосте липня”. Цілком сучасний фільм. Виправдана категоричність. Задум виконано органічно. Крім нездари Ланового-Держинського.

14.02. Продовжуємо рельєф. Тоша активно наполягає на взятому рішенні. Тоша хоче дезертирувати. Віля, Света, Лія і він...

15.02. Рельєф. Гострота відношення до форми. Геть в'ялі, мало виразні місця.

Тоша зробив заяву: «Я должен ехать 19-го».

Вітько: "Я должен зализитись». У Тоші стосунки зі Смирновим: закрите фінансування сильніше за

обов'язок. Сварилися. Не чекала від Тоші зради. Розгубилась і розхвилювалась.

17.02. Рельєф. Удосконалення. Знайдення точних рішень.

Борис весь час хоче провести те, що притаманне йому, його темпераменту, його світоспр(ийманню), його розумінню форми, а треба робити те, що притаманне цій роботі, її вирішенню, цій споруді.

18.02. Уточнення рельєфу. Склали схему фактур, схему напряму кладки на прапор. Розібрали смальту, скло. Ясність палітри. Тоша незадоволений суперечками, що виникають під час роботи. Зарецький приводить рельєф до одного знаменника.

19.02. Почали класти смальту. Скло на прапор. Суперечки з приводу напряму кладки. Зар(ецький) «вибив» руки Робочого, Тоша «вибиває» живіт у рельєфі.

20.02. Приїхав Володя. Ніяких результатів. Немає грошей.

23.02. Неділя. Розмови про принципове рішення кольорів усієї стели. Тоша «оспаривал» колір рішення виклейки. Його аргументи: ескіз слабкий... Борис зробив мені правильне зауваження щодо кладки скла. Довго шукала, знайшла Соломонове рішення. Камертон – вогонь. Камертон – тло.

Світло Темно

гаряче   холодно

Ми мусимо зробити сучасну річ.

27.02. Прапор. Тоша не розуміє монументального рішення кольору. Скептично ставиться до народних кольорових розробок... Т(оша) відмітив відрядження, збирається їхати. Цікаво. Т(оша) був не згоден з виклейкою. Думав: увійду в роботу, запропоную своє рішення. Погодяться, переробимо. Запропонував анемічний станковий ескіз.

28.02. Тоша поїхав. У Бориса криза. Продовжуємо прапор.

26.03–25.07.1969

21.04. Понеділок. Борис від'їхав... “Їду, бо не можу працювати зі Смирновим – людина без очей”. Брехня. Бориса не вистачило на довгу дистанцію. Людина імпульсу. Спустив – усе, стає байдужим. Тому горіння. Підвищена гострота сприйняття, відсутність можливості вести систематичну щоденну роботу.

02.06. Понеділок. Ходили в гості до вірмен. Обережні, мудрі люди, патріоти.

22.06. Понеділок. Алла – рука того, що падає “ліворуч”. Напруга, віддача по вінця. Кисть є. Передпліччя поганеньке. Поставлю завтра контур – видно буде. Перепробувала всі розтяжки біллу. Усе погано, крім: чисто біла, ледь зеленкувата, як градація. Кадмій жовтий, як малюнок –

«підмалюнок». Малюнок – червоно-синій. Півтони – блакитно-світлі.

17.07. Четвер. Володя в середу захищав задум експедиції перед секретарем обкому партії з пропаганди тов. Пономаренком. Він приїхав підготовлений музейними працівниками з думкою про перевід старої експозиції до нового музею. Володя довів необхідність створення нової експозиції. Образне рішення архітектури вимагає образного рішення експозиції в тому ж ключі. Стеля, фриз, експонати

18.07. П'ятниця. Приїздив Врона. Із світою луганських художників. Був стриманий, як завжди. Висловлює свою думку після “гори”. Проте видно, вразило Луганчани, зокрема, Мухін у захваті.

22.07. вівторок. Ал(ла). Півдня мацала контур між ребрами. Прикладала емоцію і з правої, і з лівої руки, серця – і нічого. Поки аж свідомо не підключилась голова.

25 липень, п'ятниця. Вол(одя) їздив на нараду в Луганськ в обком партії з приводу експозиції. Перемогу закріпив: призначений головним керівником всіх експозиційних справ (у творчих питаннях). Свиноматочниця, яка виступала весь час проти, захищала старий спокійний експосвіт, хотіла перенести стару експозицію до нового музею механічно, тепер «цілком на боці» Смирнова. (Тому що Обком на його боці). Вона

готувала Обком, піднімала проти Смирнова. Тепер розповідає Смирнову всі свої інтриги в світлі стороннього глядача. Така туша зовні і всередині репрезентує молодогвардійців.

26.07–25.10.1969 р.

1/ серпень, п'ятниця. Ал(ла) зробила шию «Того, що впав». Переробила щелепу. Краще, проте не ідеально. Радію, що навчилася сміливо збивати і переробляти на краще. Сміливіше оперую фарбами та формою...

3/ серпень, неділя. В їдальні розмовляла з незнайомою жінкою: «Вишняк у мене. Вишни собираем: дерево срубаем, обберем вишни, а дерево – на дрова. Вишни – 80 коп. ведро. Учто же, з-за 80 коп. тратить время, оббирать дерево, нести на базар? Нет».

В їдальні переважна більшість чоловіків шапок не знімає.

Бачила зранку, як ішла на роботу, через двори – вулиці з літніми кухнями в ряд, з димарями, як чоловік років 45–ти тримав ниточку, на кінці якої був прив'язаний за ніжку горобчик. Горобчик злетить і сяде, злетить і сяде, тіпається, а чоловік за ним іде та іде.

7/ серпень, четвер. Про спідницю!!! Зробила її темнішою, контрастнішою за торс. Тоді грає торс і коліно. По-друге, контур сильний навколо стегна вимагав підтримки тону з боку складок, щоб акцент залишався біля стегна, яке, за думкою,

треба вивести. Колір синьо-зелений, холодний. Колір такий, бо торс вирішено в біло-блакитному. Можна було б теплому віддати перевагу, проте поруч – теплий «Юнак» – та гарячий «Комуніст»... 8/ *серпень*, п'ятниця. Читаю Андерсена-Нексе в перекладі Ольги Сенюк. От мова!!! Вчусь...

11/ *вересень*, четвер. ...Впала жінка зі стелі. Розпанахане стегно. Скальпований череп. Валя. Все співала, мила скло.

Побачилась з Борисом Тимошенком та Володимиром Забаштанським. У них турне по Луганській обл. Українська поезія. Діти Краснодона, голодні духовно, сприймають гаряче. Шахтарі скептично: “Посмотрим. Что вы нам еще скажете”.

6/ *жовтень*, понеділок. Кінчила «Квітку–сонце». Залишилось пофарбувати дротинки – все. Мозаїку закінчено майже. Вітько поїхав до Києва. Саш(ко) – “Квітка–вугілля”. І я там.

Від Опанаса Ів(ановича) лист. Художній твір, написаний кров'ю.

17.03–23.08.1970

17/ *березень*, вівторок. Тільки 17 березня привезли цемент. Після того, як Зарецький попросив Єрохину допомогти матеріалами.

18/ *березень*, середа. Поправлено живіт у “Того, що падає”. Прибавлено коліно «Жінці». Зарецький продовжує працювати над ескізами фризів. 14 березня заборонено робити фризи. Мотивація: 1)

Поки не будуть зроблені поправки в стелі, припинити роботу над фризами. 2) Ми (аморфне – "ми") в принципі за фризи, тільки за хороші. Ці ескізи, що є, влаштовують нас частково, а тому продовжуйте роботу над ескізами.

Наступного дня було розпорядження кинути все. робити тільки поправки на стелі. Навіть не дихати й не спати. Вся історія з фризами, починаючи з першого варіанта ескізів, свідчить, що така керівна пропасниця не має жодної ділової підстави. Вона викликана упередженістю проти фризів взагалі.

Хід наступу: відтягнути на три місяці роботи над ескізами чотирма комісіями, які вирішували – бути фризам взагалі, чи не бути. Нарешті завдяки незаперечності факту вирішено, що фризам бути, проте запропоновано зробити фрагмент картону в натурі при ув'язці з експозицією. Коли фрагмент зроблено, підтверджено необхідність існування фриза, тоді запропоновано переробити протягом двох-трьох днів ескізи фризів трьох розділів експозиції. Ця пропозиція була зроблена з розрахунком нереальності виконання. А тому – логічна заборона: ми не проти фризу, але нас не влаштовує даний варіант. А ескізи протягом двох років переглядалися і принципових заперечень не викликали. За два роки роботи фриз розчистився й, безперечно, під час роботи в натурі разом з експозицією викристалізувався б остаточно. І

врешті-решт було б створено музей – образ із компонентами: архітектурне, монументальне мистецтво, документи. Другого такого музею немає поки що у Радянському Союзі.

Мій висновок: сильне радянське мистецтво так же не потрібне комусь на Україні, як комусь не потрібен на Україні кращий в Радянському Союзі футбол.

Зарецький захворів від переживань.

22/ *березень*, неділя. Замість відпочинку пакувала свої речі: одяг, ескізи, смальту. Випила з Радиком Юркіним горілки пляшку та по 100 г зубрівки, залишки він забрав додому. Розповідав про родину, про квартиру, про машину.

25/ *березень*, середа. Трохи прихворіла. Бігала роздягнена по Весні. А вона, видно, не любить підстаркуватих, бо горло рипотить, з носа тече. Проте вперто виправляла контур. Микола переробив молоток. Радік випросив карбованець. Вітько вихаркує свій біль.

26/ *березень*, четвер. Скучила за Надійкою та Яремою. Думаю про Леся Українку. 100-річчя у 1971 р.

Думаю про графічну серію жінок України...

29/ *березень*, неділя. Леся Українка має бути в національному строї з київським пейзажем. Конкретним... (Італійське Відродження раннє).

1/ *червень*, середа. Наснився сон. Присутня на виставі українського театру. В залі людей десять.

Йде дія. Я за лаштунками. Раптом у залі сміх.
Стукіт. Хлопець років 10–12 вліз на стіл і,
тупотячи по ньому руками й ногами,
пересувається в глиб зали. Заплакала, підскочила
до нього, схопила за руки й ноги і викинула із
залу. Розповідала якійсь примадонні у червоній
газовій сорочці й тепло-гарячих штанях і гірко
плакала.

ЗАПИСИ ПОЕЗІЙ³⁰⁹

Танюк Л.

Полоскав я вірші в серці

Полоскав я вірші в серці
У протоці чистих снів,
Одбілив на сонцеспеці,
В синьці вечора синив,

Гаптував-мережив стрічку
У барвистому хресті
І пошив з віршів сорочку
У ранковім вишитті.

Вузлувато стрічку часом
І петлею пов'язав,
Прасував гарячим прасом
І одяг під шепіт трав.

Теплу, свіжу, непорочну,
Не забруднену в душі,

---

³⁰⁹ З архіву А.Горської, який зберігає її син О.Зарецький

Вічну вишиту сорочку
З райдуг, пролісків, віршів.

А вона мене здавила,
Стисла серце і думки,
Трісла геть — і світить тіло
Крізь адамові дірки.

Але в морок життєплину,
У наврочені бої,
На ослину гільйотину —
Все одно вдягну її.

Народивсь я не в сорочці,
І тим більш, не в золотій,
Народивсь я не в сорочці,
Та померти хочу — в ній.

І тепер не залатати
Тих дірок повік мені:
Знати всім новенькі лати
На старому полотні.

На всіх параграфах анкети —
Моїх кривавиць босий слід.
Я з вами, сонячні поети, —
Пролетарі усіх століть!

Анкета

вступаючого кандидатом у члени
комуністичного суспільства

1. Первинна організація — Український театр

Я йшов сюди крізь вій негоди,
Крізь ніч поразок, млу зневір,
Зривавсь щороку і приходив,
І знов усім наперекір!

О мій театре! Серця стогін!
О запах писаних куліс!
Куди поділись древні боги,
Що на кону були колись?!

А хуторянство безпардонне
На перелазах край села
У свитах, чобітках червоних
Дражнило сценою "хохла"...

І я втискав протест у скроні,
І думку ставив на диби...
Свербіли ще малі долоні —
Безсиллям скривджені раби.

А я ж бачив Сонце! Поруч, близько!
Ходив за Сонцем навздогін.
Я бачив Бучму! Крушельницький
Мене благословив на кін!

Мені великий Курбас світить
Крізь хмари зрадництва і чвар...
Програми (?) буреносний вітер,

Розвіяв чорні зграї хмар.

2. Місто. Область.

Тисячоліть
Мудрована криця!
Сум тополиний,
Каштановий сміх
Київ!
Безмежжя мого столиця!
Я
Припадаю до ніг
Твоїх!!!
П'ю
Твою
Забруднену воду,
Їм
Твою
Стручкувату манірність.
Києве!
Іменем
Українського
Народу
Я
Присягаю тобі
На вірність!

3. Прізвище, ім'я, по-батькові

Називайте мене, як хоче,
Звуки слів — суєт суєта.
Краще пісню мою крізь ночі
Пронесіть на своїх вустах.

Дід мій – Пушкін, батько – Шевченко,
Мати — Леся з Волині суть.
Я — негодами більше вчений,
Равлики часу мене пасуть.

Я – складаю слово до слова,
Час – корова, пастух – пільма
А ім'я?
То сіль для корови –
Полизала –
І вже нема.

4. *Стать.*

У мене іноді з'являються підозри,
Що вимирає чоловіча стать...
І що іде жіноцтво по дорозі
У комунізм – новий матріархат...
Я – за!
І то не зрада статті!
Бо жінки – то моя печаль,
Одвічні муки в тім матріархаті,
Начало всіх значалених начал.

5. *Національність.*

Я — Українець! В дівочому співі,
В музиці кранів новобудов,
В усмішках теплих батьків щасливих –
Нуртує моя українська кров.

Я – Українець! Я син України, –
Космополітам не дам руки!
Чи вийшли вони із морецької тіни,

Урбанізовані байстрюки?

Я – Українець! Та ні, не «щирий»!
Запроданців тих я чавив би скрізь!
І навіть коли запросили миру –
Зубами б, жовто-блакитне гриз!

Я – Українець! В клекоті праці
Я майбутнє бачу крізь грані призми,
Які не різниць шукають між націями,
А те, що єднає їх – комунізм!

6. Рідна мова.

Будь проклятий, словоблуде,
І ви поганці, іуди,
І ви профашистські блазні,
Ви, чухраїнці люб'язні.
Ви зрадили батьківщину
І мову її солов'їну...
Бо мова – це ритм, це мрії
Це люди, часи, події.

Моя мелодійна мово!
Моє українське слово!
В тобі — повнозвуччя поля
І клекіт орлів на волі;
В тобі – переливи саява,
Дівоча коса русява,
Шорсткі обійми стодоли,
І липовий мед, і бджоли;
І стиглі яблукопади,
І скрегіт злої лопати,
І радісна колискова,
І сум рушників готових,
І віка гвіздки останні

В жалобному передсвітанні, –
І ухання вечорниче,
І зоря моя полунича.
В тобі мантачки і коси,
І полудень чотириголосий!
В тобі – культура і цнота,
І вічна-вічна скорбота,
За тими, хто у двобої
Лишився на полі бою.
В тобі заводи і домни,
І всі науки невтомні,
Рядки нової поеми,
І квантові філософеми.
В тобі — всі віки, всі долі,
Всі соняшники і тополі.
Усі перелази, всі стріхи,
Усі надії і втіхи,
І гостре слівце, і перці,
І квіти в мистецькій серці,
Усе в тобі, моє слово,
Моя поетична мово!!!

7. Місце народження

Є під Києвом мрійний Димер,
Перетишений, небодзвонний ...
Він пропах яблуневим димом
І досяг на пожежах червоних.
Там звичайна селянська жінка
Прийняла мене серед жит,
Там уперше я крикнув дзвінко,

І збудив невідомий світ.

І відтоді шукаю й досі
Невідомої тиші я,
І сади яблуневі босі —
То сьогодні сім'я моя.

Я знайду небодзвонну тишу,
Пахне ще дитинства димок.
Криком серця спокій порушу
І згорю в пожежі думок..

8. Рік народження. (1938)

Тридцять чорний іспанський рік...

Я не знав...

Чув Європи спалений крик...

І не знав...

Стогін випитої землі

І не знав...

Мрії страчених й жалі.

І не знав...

Батька в глині гливких доріг

Я чекав...

І збагнуть нічого не міг

І чекав...

І плекав надії чудні,

І чекав...

На нові завіхрені дні

І чекав...

9. Перебування у ВЛКСМ

Комсомол – жилавий впертий парубок

У комбінезоні.
Чай, натхненням юності заварений
П'є з долоні.

10. Освіта

В порожнім класі за партою
Мене не Маршак колисав
З двох років історію партії
Читав мені батько сам.

Усіх революцій генії
Жили на вулиці в нас.
Я звав себе дядею Леніним,
А хлопці дражнили – Маркс.

Я плутав Гегеля з Гоголем,
А часом і з гоголем-моголем.

Я був вундеркіндом змалку
І мріяв про Ве-Пе-Ша
Як мріє хтось про скакалку
Чи плюшеве ведмежа.

Я здобув вищу освіту,
Бо Сонце в руках держав!
Бо я розселив по світу
Десятки своїх держав!

11. Де вчиться зараз?

Я всюди вчусь. Я вчусь щомиті
У стародавніх вчителів.
Я конспектую розмаїті
Сполуки натуральних слів.

Я вчусь у хмар, дощів, у спеки,
У глини, неба, пирогів,
У скіфських баб, у небезпеки,
У сонця, ночі, у снігів.

Кохаюсь в трелі солов'їній,
У блисках блискавок-рапір,
Я вчусь у фарб, у плям, у ліній,
У націй, океанів, гір.

Я вчусь в бджоли збирати з квітів
В мистецький вулик мудрий мед.
Я всюди вчусь. Я вчусь щомиті.
Хто так не вчиться – не поет!

12. Спосіб занять. Професія.

Мене життя до себе кличе,
Мовляв, вже сіяти пора.
Я садівник! Я будівничий!
А в мене – руки в прапорах!

І серце чайкою кигиче,
Тріпоче сонцем на вітрах.
Я садівник! Я будівничий!
А в мене – очі в прапорах!

Дивлюся твердо всім у вічі,
Струсивши днів недавніх страх.
Я садівник! Я будівничий!
А в мене – розум в прапорах!

Наш день собою возвеличу
І розуміючись в його ділах.
Я садівник! Я будівничий!
А в мене – серце в прапорах

13. Чи перебуває в військовому обліку у кім. 5

14. Знання інших мов.

Скільки мов Земля на собі носить,
Знаних і незнаних — ой, багато!
Десять понад дві тисячі п'ятсот їх.
А художник — більше мусить знати!

Розуміти світанкові ліри,
Вітру гук і Сонця передзвін,
Розуміти мову хижих звірів,
Шелест ночі, шепоти рослин,
Бій тамтамів на пожежах крові,
Стукіт стятих висохлих голів —
Міриади в незнайомій мові
Нам знайомих трагедійних слів!

Знати таємниці протоплазми,
І вивчати океанське дно...
Володіти брехтівським сарказмом,
Пити з Ремарком яблучне вино.

І Пікассо скривджену розмову,
Мазарееля з Ролланом сплав,
І збагнуть Чурльонісову мову —
Стогін фарб на клавішах октав.

Володіти мовою Шопена.
Розуміти радості й печалі!
Мови всі єднає Мельпомена —
Я її читав в оригіналі!!!

15. Почесні звання і нагороди

16. Чи перебував у комунізмі раніше?

17. Хто з родичів живе за кордоном?

18. Рекомендація

Репрезентую, Богине, окриленомузого мужа,
Вельми уславлених в Леті слов'ян богорівних
нащадка.

Воїн із нього росте у поразках гартований кпином,
Що володіє уміло і ловко і списом і словом.

Ворога вміє стрічати віч-на-віч у чеснім двобої —
Тільки б зумів стерегтися чистеньких
безплямлених друзів! —

Бійтесь, — сказав я, — данайців, що гарні дарунки
дарують!

Та коли ж сам не розтратить він юної сили у
смуті,

Що пожинає, не сіявши, кволість немічному
тілі,

І коли він не розгубить кривавиць душевної
спеки,

Що всеосяжністю серця висушує сльози
скипілі,

І коли злото талантів він не розміняє на драхми,

А буде з нього творити і твердь, і світило, і воду,

Єву з Адамом, і Ноя, і Хама, і Сигма, й Яфета,

Світло від тьми і людину від власної тіні
відділить,

Буде шукати в століттях розгублену Святість
людинну,

Зичу йому я безсмертя і в нім олімпійської шани...

Я, що проклав сліпотою видющим нащадкам
дороги,

Свідчу про це, підписавшись на вічнім папірусі
мислі,
Тисячолітньою волею Зевса Гомер Сонцеликий.

Танюк Л.

«Веселий бімбер»

Суворо таємно:

Ой летіла «Гуска» додому,
Та й впала, як грудка, додолу...
Майже за Іваном Драчем.

Номер в готелі — як вибух огню:

Рондо і ритурнелі в меню, —

Руки кобіти лаштують закуску,

Хлопці під чарку співають «Гуску»,

Юрко та Мірус — як стій «При каноні...»

Влодко, розкішний фраєр в законі, —

Шпетить Собка й наляга на пиво;

Дивиться мудро на молодь Гринько,

Що не випадком на вогник забрів, —

Син Боніфатія і таборів.

Гостра куля давно вже забила його,

А він все ще стояв і фурт-фурт ладував

Джентльмен усовіщав джентльмена,

Кох наливав на коня й на стремена,

Горська сміялась, — ба ні! — реготала!

Ніжна, нестримна, розгониста Алла!

Був Чорновіл і Антонів Олена,

Любо тримались, як діти, за руки.

І посміхалась до всіх Мельпомена, —
Страдницька матір з очима розлуки.

Вже у землю сиру поховали його,
А він все ще стояв і фурт-фурт ладував

Гарно співали про шпіндля у боці, —
Про цісареву у меді й молоці...

А на світлині — **моя** наречена,
Близька і далека, стидка і шалена.

Хто ж вас поцілує в уста малинові?..

Курбас, Куліш; Бодя Горинь і Бриж, —
Лондон, Варшава, Прага й Париж;

З півночі вітер холодний, москаль;
На Україну зубів не скаль!..

Вже давно хробаки поточили його,
А він все ще стояв і фурт-фурт ладував

Дзвонять! Всі стихли. «З вами балака...»
— Хлопці, на дроті «тувариш субака»,

Зляканий Федір Сандович! Обком
Хоче приперти нам двері кілком!

Нас порятує хіба Вітошинський!
Мудрий з куточка: «Курінь Буковинський!»

— Най тобі дідько! А хай вам заціпить!
Панство, зійшлись ми базікать чи
випить?

Ой, чула-чула, чула...
— Із сиром пироги!..

Слався довіку, наш дружній конклав!
Морем і горем підем уплав!

Мудрий з кутка: «Не конклав, а **анклав**!
Отже, з анклаву я зрезигнував!

Десь там уже біля самого Чопа
Ледве затримали мудрого хлопа.

Чи далеко славний город Київ?
Чи далеко город Київ, — всіх питає...

Сміху веселого повні штани!
Страх — у ломбард! За третину ціни!

Нам не указ Маланчук і Скаба!
Вони не еліта. А ми — не юрба!

До Іллічова — від Ілліча?
Від соцреалізму — навітікача...

Ромка з Михайлом, Богдана з Євгеном, —
Всіх втікачів пригорни, Мельпомено!

Скульптор, художник, поет і актор, —
Всіх забори нас під свій омофор!

А я хлопець із Самбора, —
Вуйко хворий, вуйця хвора — гуляю
я!..

Любий П'ємонте! Від слова «п'ємо»?
Будьмо тверезі й тримаймо кермо!

Морем і горем підем уплав!
«Бімбер веселий» вітрила нап'яв!

Добре ведеться нам в рідному Львові...
Шануймося, браття! І будьмо здорові!

Львів, березень-квітень 1963

P.S.

Кажуть, за нашу природню співучість
Нам додавали статтю за співучасть;
То ж не робімо з мухи слона, —
Галичина для слонів — чужина...

Отже, поскільки сердешна Європа
Розпочинається десь після Чопа,
Не говори собі, серденько, — «гоп!» —
Не перескочивши через Чоп.

P.P.S.

Писано у нетверезому стані,
Про що ми і свідчим, веселі і п'яні!
Все! Допиваю й шукаю шапки.
Добре б не знати іншої крапки.³¹⁰

---

³¹⁰ Перечитав у Києві, 10 серпня 1976 року — показав Порфировичу. Він прокоментував: «Крапку поставили пізніше. Втім, крапка ліпша за кому!.. А щодо пиття? Ще класик соціалістичного реалізму Максим Тадейович Горький сказали: «П'яниць не зношу, а непитущим не довіряю».

II. Мы все лауреаты премий,

Мы все лауреаты премий,
Врученных в честь него,
Спокойно шедшие сквозь время,
Которое мертво.
Мы все его однополчане,
Молчавшие, когда,
Росла из нашего молчанья
Народная беда.
Таившиеся друг от друга,
Не спавшие ночей,
Когда из нашего же круга
Он сделал палачей.
Мы - сеятели вечных, добрых,
Разумных аксиом –
За кровь, дубинки, темень допров
Ответственность несем.
Пусть всех нас переметит правнук
Презрением своим,
Всех одинаково, как равных -
Мы срама не таим.
Да, очевидность этих истин
Поистине проста.
И не мертвец нам ненавистен,
А наша немота.

Щедрівка.

Павочка ходить

Павочка ходить, пір'ячко губить.
Щедрий вечір добрим людям.
За нею ходить красна дівонька.
Щедрий вечір добрим людям.
Пір'я збирає, в рукав ховає.
Щедрий вечір добрим людям.
З рукава бере, на лавку кладе.
Щедрий вечір добрим людям.
З лавоньки бере, віночки плете.
Щедрий вечір добрим людям.
А звивши вінок, понесла в танок.
Щедрий вечір добрим людям.

Долматовський

Є. Я – Евгений

Я – Евгений, Ты – Евгений.
Я не гений, Ты не гений.
Я говно, И ты говно.
Я – недавно. Ты – давно.

Костенко Л.

Коректна ода ворогам

Мої кохані, милі вороги!
Я мушу вам освідчитись в симпатії.
Якби було вас менше навкруги,—
людина може вдаритись в апатію.

Мені смакує ваш ажіотаж.
Я вас ділю на види і на ранги.
Ви — мій щоденний, звичний мій
тренаж,
мої гантелі, турники і штанги.

Спортивна форма — гарне відчуття.
Марудна справа — жити без баталій.
Людина від спокійного життя
жиріє серцем і втрачає талію.

Спасибі й вам, що ви не м'якуші.
Дрібнота будь не годна ворогами.
Якщо я маю біцепси душі —
то в результаті сутичок із вами.

Отож хвала вам! Бережіть снагу.
І чемно попередить вас дозвольте:
якщо мене ви й зігнете в дугу,
то ця дуга, напевно, буде вольтова.

Без автора.

Біла нічка

Листопадив червоний вечір,
І ніхто
Йому
Не перечив.

А із яру, де вітер поравсь:
Мів у закутки тліну порох –
Як морока на збиту тему,
Виповзала вчорашня темінь...

Листопадив червоний вечір,
І поки що
Ніхто
Не перечив.

Степовою ж дорогою бігла.
З звечоріле моє село
Біла нічка,
    біла-біла,
Наче сонце ще десь цвіло.

Пронеслася вона крізь війни
Запальних степових вітрів –
І була вона вся біловійна,-
Поза нею аж світ прапорів!

Бігла здалеку, бігла довго...
А тут

Вчора:

уже повзло:

Знову зводилась темінь в догму,
Знову сліпло і глухло село.

Біле полум'я налетіло,
Обпалило і з флангів, і з тилу,
Понеслось на хати німі!..

І хтось хреститься у пітьмі:
"Матір Божа і Пресвята",

Ще не смеркло і вже світа!..
За вікном

гойдалася віхола –

За вікном

біла нічка

дихала....

Без автора.

Тиха щедрість.

Тиха щедрість невичерпних вод.

Смарагдові сонячні причали...

Дніпре, Дніпре,

Ти як мій народ, –

Лагідний, простий і величавий.

Іскрометний сміх – круговорот.

Глибина сувора і студена...

Дніпре, Дніпре,

Ти як мій народ, –

Жартівливий, мудрий і пісенний

Течії привільний розворот.

Хвилі буйні і далеко чутні..

Дніпре, Дніпре,
Ти як мій народ, –
Гордий, волелюбний і могутній

Без

автора. Кара

Мостилася усмішка на устах
Й знесла словечко кругле та лукаве.
Я вище глянув - істини дістав:
Облудні очі на лиці блукали.
Й мені почувся моторошний схлип, -
Немов людина десь лишилась в прірві,
А тут лише медовий погляд лип
Та в руки мої пхались пальці прілі.
І думка гнівом билася: зневаж!
Де щедра цвіль - там не буває цвіту.
Облесне ж слово кидалося в раж,
Готове прихилить мені півсвіту.
... І от стою і думаю: чому
Не кинув словом кам'яним у вічі,
Не відіпхнув од себе, як чуму,
А ще і руку подавав при стрічі?
І буде ж він хіхикати в рукав
Та радість чорним прапором нестиме:
"Ага, в тобі себе я відшукав:
Ти ж, як і я, не щирий, побратиме!"

Без автора.

Гойдалка

Всі поважні зі мною згодяться,
Що у тридцять три не годиться
Забавляйтесь отак на гойдалці,
Кружеляючи, наче птиця.

Й обережні зі мною згодяться,
Що не личить у тридцять три,
Ризикуючи так, на гойдалці
Розганяти по небу вітри.

А я падаю! Світе праведний,
Зупини, бо в землю вгріюсь,
І не визнають онуки й правнуки
Про мою невситиму мрію...

Знову падаю!... Доле праведне,
Ну куди ж я тебе подіну?
Тільки ж вічно до неба прагнути!
І злітати... через падіння!

Не дивіться на мене статично,
Не фіксуйте мого "униз",
Бо лечу я не по дотичній, -
Не шелесну в бур'ян чи хмиз.

Хай удень мене відчай окрутить,
Я увечері ж виросту в велета.
Тож дивіться на мене округло,
Як природою нашою велено....

Без автора.

Єретик

І. Світличному

Вам твердили: народ Ваш – то пісок,
Що в цеглі сам собі обрав начало, -
І закидали з відьмами зв'язок,
Хоч Вам буття свідомість визначало.
Але не раз за притчу про буття
Сильнішим виявлялося життя.
Я розумію, Яне, Ви освічені –
І про борню, що в ній згоря земля,
Роботи Ваші швидш були б помічені,
Ніж Ваша «безросудлива» борня.
Та віра Вас підтримувала, Яне:
Не шпиг, а й сонце ще в вікно загляне.
Була в загалу правильна позиція.
Він поцікавивсь, хто його веде?
І мусіла забрать Вас інквізиція,
Адже не працювали Ви ніде.
Ви чуєте мене, пророки?
Врахуйте попередників уроки.
Релігія міняє своє вбрання,
Міня фізіономію свою –
І, так би мовить, з власного бажання
Я поруч Вас у полум'я стаю.
І на півсвіту вогнище пала,
Й самими вже гуситами обплъовані
Мов письмена, ніким не розшифровані,
Згоряють, пригорнувшись, два тіла.

Ще хвиля – і настане їм кінець.
Дровець під них, земляче мій! Дровець!

Холодний М.

Балада про зарізану корову

У ветлікаря
    губи –
                кригою.
В дядька
    кригою
        серце вогке.
    – Я
        від раку
                корову не вигою, –
проказала жорстока логіка
І доповнила дядьку:
- Ти в низи,
щоби діти
    без моні
        звикнули,
    годувальницю
        ніччю вивези,
і не гнівайсь
    що так її вік малий.
... Синій місяць
    Питальним знаком
Заглядав у колгоспну лазню.
    Дядько
        В чобіт сунув ножаку

так,
    неначе в печінку власну!
Підганяю
    Містичне «вивези» ...
Але в'яло потупились вуса ниць.
    Білобока
        востаннє
на прив'язі
закрутилась, мов танк
    без гусениць.

Холодний М.

Малюнок думки (рондо)

Голосила скрипка у кайданах,
Поринала в затишний інтим ...
Падали години і ридали,
Опадали листям золотим.

Безумствував Паганіні
У зламах нотних чеснот.
Пручались музичні тіні
У павутинні нот.

Тяглося гумове легато,
Намотуючись на сон.
Примхливому піцікатто
Вторив думок унісон.

Зачепилась думка передами
За гіпербол вигнуті мости ...
Падали години і ридали,

Опадали листям золотим.

Болить і гуде волосся,
Болять у мене думки.
Тій музиці довелося
Пройти крізь мої роки.

Крізь ті, що вагою тиснуть
На спомини і жалі,
Крізь двісті дванадцять тисяч
Годин моїх на землі!

Йшли на мене зімкнено рядами,
Виповзали з закутків – щілин,
Падали години і ридали,
Опадали листям золотим.

Цитати зі збірки Б. Мамайсура³¹¹

Битись не навчили.
Юність на мудрість
Виміняв – прогадав.
Квас – а не кров.
«Демонстрація», «Фотограф»
Немає Бога крім народа.

---

³¹¹ Б. Мамайсур. «Другий початок», стор. 67

Мамайсур Борис (1938-2004) – укр. поет.

Лесь Танюк: «Подобались їй вірші Бориса Мамайсура. Якось гуртом були в Івана Світличного, де Борис читав: Голубі фіалки, / Очі голубі. / Скільки ще сказати / Хочеться тобі.... («Прощання з юністю») Лірика заповнювала, а насамкінець: Як писати і про що, / Що нам говорити / Знає лиш один Хрущов – / Всесоюзний ритик. («Завтрашній коханій»)– Це здорово – лірика й раптом такий політичний пасаж! – дивувалась Алла»

ЗОШИТ А.ГОРСЬКОЇ З ВПРАВАМИ ТА ДИКТАНТАМИ

з української мови з виправленнями та оцінками
Світличної Н.³¹²

**Двадцять четвертого березня 1964 р.
Перевірочний диктант**

*Між старих повір'я
водиться з давнини глухої,
сивої, той щасливий, хто
народиться під зорею,-³¹³ під щасливою.*

*Еней все щупався рукою,
щоб не ввалитися кудись.
Були тут штатські і
воєнні, були і панські,³¹⁴ і
казенні.*

*Як – би³¹⁵ ви вчилися так, як
треба, то й мудрість би
була своя.*

*Та коли захлинались сичи,³¹⁶
Насміхалися зорі з Кирила,³¹⁷
і, пробивши сорочку в-ночі,³¹⁸*

---

³¹² ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 34

³¹³ кому закреслено Н.Світличною

³¹⁴ кому вставлено Н.Світличною

³¹⁵ дефіс закреслено Н.Світличною

³¹⁶ виправлено Н.Світличною

³¹⁷ кому закреслено Н.Світличною

³¹⁸ виправлено Н.Світличною

знов в Кирила пружинили крила.

Життя прожити – не поле перейти.

*На цвинтарі розстріляних
ілюзій уже немає
місця для могил.*

*" Та воно так, у кулак
кахикав, – красти погано, куди уже гіри. "*

*Бог був марксистом і відповів
йому: "Я завжди сумнівався, сину мій."*

3/2 З.

(підпис Н.Світличної)

24 / III

Шосте квітня 1964 р.

Диктант

*Гей ти, хлопчику на белебені,
а при цьвохни-но батіжком, щоб
не барилося моє золото.*

*А вночі, втаємничені сном,
вони злітають на двох
розкішних, розпущених крилах.*

*Серце, будьмо жорстокими.
Не озираймося в душу минулого –
воно може нас заморозити.*

*Так розкошую я з добра
на рівні божих партитур.*

Скільки марев могучих

*пропало, скільки сумнівів
рястом зійшло, щоб мені
засивіло опалом це холодне
жорстоке число.*

*Роки – козаки летять в бунті вишневої колотнечі.
Кому сонця в кишеню, кому
дулю дешеву, а Кирилові,
прости господи, крила.
Та мушу я іти на рідне
поле босим і мучити себе й ледачого серна.*

Десяте квітня.

Диктант.

*А що, як подати ближньому руку, а він за те тобі
пальця відкусить?*

*Чому час від часу над сузір'ям Ліри З'являється
голова Дракона?*

*В історичних льохах відстояться вина істини,
гірко вибродять кров'ю правди пекучі меди.*

І розін'яли її, небогу, в ім'я параграфів товстих..

*З хати віє нудьга й самота,
у руках засміявся віник,
спритно валянки обміта.*

Шістнадцяте червня 1964.
Класна робота.

Драч Іван.

*По віках, як по горбах,
йде українська
Беатриче,
з морозом долі на губах.*

Симоненко

*Мадонно мого часу, над
тобою палають німби
муки і скорбот.*

Костенко

*Як мовчанням душу
уярмлю, то який же в
біса я поет?!*

І.Драч

*Гей, бандура, хмура,
понура рида від Дніпра
аж до Прута*

Двадцяте червня 1964.
Класна робота.

*Красива жінка – Устина відносна,
найперше місце на конкурсі оман,
попродниця духовним альбіносам,
коли вчиняють вірші чи роман.*

27 серпня 1964.

Класна робота.

*Вебера нова   Доля в недолі, воля в неволі
і щастя в нещасті,
Вітчизна в напасті
Кругом неправда і неволя,
народ замучений мовчить,
а на апостольськiм престолі
чернець годований сидить.*

*Франко   На серці стихають негоди.
Та сльози, ані жалі, ні біль
пекучий тіла, ані прокляття нас
не відтягне від діла.*

*Не достатки, а тяжка праця кидались у вічі.
Згода будує, а незгода руйнує.
На вовка неслава, а їсть овець Сава.
Слово не горобець: випустиш – назад не
вернеться.
Не штука розкидать, а штука зібрать.
Неправдою світ пройдеши, та назад не вернешся.*

ЛИСТИ ДО ВЛАДИ

Заявление в идеологическую комиссию ЦК КПСС(1964)³¹⁹

в президиум Союза художников
Горской А. и Семыкиной Л.

В феврале этого года по заказу Киевского университета им. Т.Г.Шевченко Художественный фонд УССР заключил договор о создании витража–имитации в вестибюле главного корпуса университета в ознаменование 150-летия со дня рождения Шевченко. Работа была поручена группе художников в составе А.А.Горской, Л.Н.Семыкиной, А.И.Заливахи, Г.Зубченко.

Предварительные эскизы были одобрены ректором университета и в установленном порядке утверждены Художественным советом оформительного цеха художественного фонда. Срок отводился очень ограниченный, и работать приходилось с большим напряжением. Центральная часть триптиха была исполнена 8 марта, накануне юбилея, но поскольку система освещения не была смонтирована, к осмотру он был не готов. В таком состоянии с витражом ознакомился секретарь Киевского обкома КПУ тов. Бойченко и высказал свои замечания. Получив необходимые разъяснения художников,

---

^{319 319} ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 123

он согласился с тем, что работу должна оценить авторитетная профессиональная комиссия. Комиссия должна была осмотреть работу в 10-м часу утра. Однако, за час до прихода комиссии, по приказу ректора витраж был завешан тканью и густо оббит гвоздями. Мы, как авторы, были, по сути, отстранены от работы и лишены прав на своё произведение. И это, без каких бы то ни было объяснений или мотивировок, в нарушение всяких юридических, нравственных и творческих норм, в произвольном административном порядке. Мы допускали, столкнувшись с этим, что кому-либо из администрации или руководящих товарищей наша работа могла не понравиться, и они, разумеется, имели полное право выразить свою озабоченность или тревогу, свои замечания и претензии, обратиться в обычном порядке в компетентные художественные инстанции. Но вместо этого подвергать произведение искусства грубому и самочинному административному "аресту". – Это казалось нам непостижимым. Да и не только нам, а всем, кто был к этому причастен, кто был с этим знаком.

Мы снова начали добиваться, на этот раз при поддержке общественности, чтобы работу оценила профессиональная комиссия. Было договорено, что 18 марта в 7 часов вечера витраж осмотрит секция монументально-декоративного искусства Союза художников. Однако к приходу

комиссии, в составе которой были видные художники и писатели (в том числе лауреат Ленинской премии М. Стельмах), – витража уже не существовало. Буквально за час до намеченного осмотра он был уничтожен (или, как позднее деликатно выражались руководители Союза художников, "демонтирован") по приказу ректора. Швейцар, получивший строгий приказ никого не допускать к месту работы, обращался с авторами и представителями общественности крайне грубо, прибегая даже к физической силе. Всё это происходило на глазах у множества людей и вызвало общее возмущение. Следствием этого было, в частности, письмо, подписанное многими деятелями искусства и литературы, в котором они характеризовали уничтожение витража как хулиганский акт, осквернение памяти Т.Г.Шевченко, тем более нетерпимое в университете его имени, и требовали наказания самодуров и создания художникам необходимых условий для возобновления и завершения работы.

Однако получилось совсем наоборот. Самоуправство администраторов осталось безнаказанным, зато авторы уничтоженной работы были вдобавок еще исключены из Союза художников. Предварительно они были всеми возможными способами ошельмованы, а тех, кто осмелился выступить в их защиту, беспощадно шантажировали и запугивали.

Мы считаем необходимым специально остановиться на том постановлении, которым Бюро по Киевской области Союза художников УССР исключило нас из членов Союза.

В пункте 1-м нас обвиняют в том, что мы "безответственно отнеслись к важному творческому заданию" и пытались избежать "общественной критики", общественного осмотра своей работы.

Что касается чувства ответственности, мы в данном случае руководствовались им во всей возможной мере, больше, чем в любом другом творческом испытании, выпадавшем на нашу долю. Да это и понятно: ведь образ Т.Г.Шевченко дорог каждому из нас, и работать над ним было нашей мечтой. Поэтому трудились мы с огромным напряжением, не щадя сил, времени, собственных средств – и с большой радостью, с настоящим творческим счастьем.

А теперь несколько слов о том, кто же на самом деле избегал суда общественности, кто прятал от неё наше произведение. Несмотря на все наши требования, нам было отказано в элементарной процедуре: общественном осмотре и обсуждении, консультации профессионалов. Кто-то был заинтересован в том, чтобы судьба витража решилась без суда общественности и специалистов.

И только тогда уже, когда участь произведения искусства была решена, когда оно было уничтожено, а вокруг его авторов в руководстве Союза преднамеренно создана ненормальная атмосфера подозрительности и враждебности, только тогда состоялось обсуждение, сначала на секции, а потом на бюро Киевской области, обсуждения, которые никак нельзя назвать общественными и демократичными. Действительно: что это за обсуждение, когда произведение искусства стало жертвой вандализма, и которое должно этот вандализм "узаконить", оправдать, найти для него "профессиональные" оправдания? А чего стоит сам ход "обсуждения"? Перед началом его президиум (В.Шаталин и др.) буквально как вышибалы выставляли общественность ("не членов Союза"), ту самую общественность, о которой они так скорбят в постановлении. Во время обсуждения тот же президиум по собственному усмотрению лишал слова и удалял из зала заседания одних (художника Синицу), обрывал других (известного деятеля искусств С.Отрощенко), бросал угрожающие реплики третьим (вроде зловещего: "Аплодисменты здесь излишни!"), когда группа художников приветствовала аплодисментами слова С.Отрощенко о витраже: "В принципе это очень хорошая вещь", И, вообще, терроризировали

собрание, не брезгуя даже целиком уже непристойными и безответственными "многозначительными" намёками о будто бы советском гражданском облике авторов произведения. Не случайно С. Отрощенко в своём выступлении на собрании с недоумением говорил о том, что ему (да и многим другим) "непонятна такая атмосфера".

Запугивая и обрывая тех, кто непредвзято отнёсся к нашей работе, президиум науськивал на нас тех, кто был настроен заранее враждебно. Тут особенно постарались люди, которые имеют смутное представление о Т.Г.Шевченко, что не помешало им велеречиво рассуждать о "советском взгляде на Шевченко". Вот, например, дословный отрывок из выступления председателя оформительского Совета художника Дзюбана: "Вы знаете, что слово всегда было оружием в борьбе трудового народа. А здесь слово поворачивается с другой стороны". (В зале смех. Крики: "Не понятно!". "Конкретно!"). Вам не понятно, что враги брали как оружие слова Шевченко: "Звідкіля ви взяли оці слова?" (имеется в виду вынесенные на витраже крылатые слова Шевченко: "Возвеличу малих отих рабів німих..." — уже десятки раз использованные в художественных работах на шевченковские темы). В українському братстві за панської Польщі, якщо б ви таке зробили, то воно б звучало. Там у

Шевченко написано: "І кайдани порвіте" і це там. Це тільки ворог може так поставити..." (Кстати, это говорит тот самый Дзюбан, который месяц-полтора раньше утверждал, как председатель Оформсовета, эскизы работы).

Вот на каком идейном и культурном уровне проходило это "обсуждение", которое призвано было подготовить почву для нашего исключения из Союза!

Пункт 2-й постановления гласит: "Витраж, написанный масляными красками на стекле, выполнен на крайне низком профессиональном художественном и техническом уровне".

Если это действительно так и если тут не может быть иных мнений, – то почему же тогда такой высокоавторитетный специалист как С.Отрощенко, оценил витраж как "очень хорошую вещь"? Почему такую же оценку – и также публично – дали витражу художники Ю.Якутович, А.Дьяченко и др.? И вообще, как можно было судить о витраже по тем жалким обломкам, которые были представлены для осмотра?!

В пункте 3-м постановления утверждается, что, дескать, "витраж дает грубо извращённый, в духе средневековой иконы, образ Шевченко ничего общего не имеющий с образом великого революционера–демократа, горячо любимого советским народом и народами всего мира". И далее: "Черты иконописности в образе Шевченко

соединяются с нарочитым огрублением его портретных черт и образа женщины, которая должна символизировать "Украину".

Это утверждение голословно и никак не аргументировано: объективные критерии тут заменены субъективной вкусовщиной. Действительно, то, что в постановлении названо "нарочитым огрублением портретных черт", – есть на самом деле стремлением к обобщению и экспрессии, удавшимся или неудавшимся – это уже другое дело. Ничего крамольного не видим и в "женщине, которая символизирует Украину" – ведь этот образ уже неисчислимое количество раз использовался художниками в работах на шевченковские темы.

Мы старались создать гневный и мощный образ борца и революционера, защищающего свой народ и проклинавшего его врагов. Мы старались передать любовь и ненависть, силу и энергию великого Кобзаря, его преданность народу, его великий исторический подвиг – самоотверженное и мужественное выступление в защиту народа. В чём же, как не в этом надо искать "черты великого революционера–демократа"? Может быть, в тех благопристойных сладеньких карамельках, которых так много на Шевченковской выставке этого года, и, которые (карамельки) только оскверняют великий образ своей духовной выхолощенностью?

Пункт 4-й постановления гласит следующее: слова Шевченко, вынесенные на витраж, "звучат идейно двусмысленно".

Этот пункт звучит не то что "двусмысленно", а просто бессмысленно. Ведь эти слова, снова–таки, бесчисленное множество раз использовались в подобных работах. Во-вторых, такой оценкой Шевченко намекают на возможность применения этих слов к советской действительности, то это уже подозрительность, напоминающая худшие времена периода культа личности.

Наконец, в пункте 5-м утверждается, что "в образах витража нет и наименьшей попытки показать Шевченко с позиций советского мировоззрения. Образы, созданные художниками, нарочито уводят в далёкое прошлое".

Позволительно задать вопрос: как может произведение на историческую тему, образ исторического деятеля – не "уводить" в прошлое?

И как понимать вот это: "показать Шевченко с позиций советского мировоззрения?" Может быть так, как понял это один деятель искусства, изобразивший Кобзаря на фоне Днепрогэса, а затем, по требованию выставкома, отрезавший Днепрогэс?

Мы такие приёмы считаем недостойными ни Шевченко, ни советского мировоззрения.

Мы считаем, что показать Шевченко с позиции советского мировоззрения и соотнести его с современностью, — это значит, прежде всего, правдиво и глубоко, исторически достоверно раскрыть и отобразить его революционный дух, его значение в истории нашего народа, его место в жизни и сознании народа. То-есть, не искать каких-то надуманных и поверхностных эффектов "осовременивания", а показать Шевченко таким, каким он был в исторической действительности и каким он есть в нашем, советском сознании.

Именно к этому мы стремились.

Мы решительно отмечаем как безосновательные и оскорбительные для нас грубые обвинения идейно-политического порядка. Наша творческая и общественная работа последних лет была направлена против космополитических влияний абстрактного искусства, за искусство действительно народное, национальное, самобытное, к чему нацеливали исторические встречи деятелей партии и правительства с работниками искусства и решения июньского Пленума ЦК КПСС. Именно этим руководствовались мы, создавая образ Т.Г.Шевченко в реалистическом, историко-конкретном стиле, стремясь сделать его простым, выполненным в духе народных традиций украинского искусства, понятным для самых широких кругов народа.

И мы не можем смириться с тем, что как раз эти свойства создаваемого нами витража, тенденциозно, превратно истолкованные, были поставлены нам в вину как будто бы несовместимые с методом социалистического реализма.

Мы просим Президиум правления Союза художников СССР отнестись к делу с должным вниманием и пересмотреть решение Бюро по Киевской области при правлении СХ УССР от 13 апреля 1964 года. Мы просим также Президиум правления СХ СССР потребовать привлечь к ответственности виновных в уничтожении витража, чтобы тем самым авторам витража был возмещен моральный, ущерб, нанесенный грубыми незаконными действиями виновных.

Заява про поновлення членства у СХУ (1964)³²⁰

Пленуму художників УССР

Минув рік після перевodu мене з членів СХУ в кандидати (згідно рішення Секретаріату правління спілки

художників СРСР за № 20 від 15 липня 1964 р.)

З середини квітня по шосте листопада цього року я наполегливо працювала над ескізами і виконанням мозаїк на експериментальній школі в Донецьку в складі бригади художників-монументалістів під

---

³²⁰ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 123

керівництвом товаришів Синиці Г.І, Зубченко Г.О.

Мозаїчні панно одержали високу оцінку художньої Ради київського художнього Фонду. Зокрема: Степана Кириченка, Івана Литовченка, а також одержали позитивну оцінку Василя Ілліча Касіяна., партійних і громадських організацій м. Донецька.

Прошу переглянути роботи, виконані мною з бригадою художників (фотографії додаю).

Дуже прошу поновити мене в членах Спілки ХУ й прийняти до монументальної секції.

Художник Горська А.О.

Скарга Прокуророві УРСР про виклик до держбезпеки (1965)³²¹

Прокуророві УРСР

від гр. Горської А.О.,
що мешкає за адресою:
м., вул. Рєпіна, 25, кв. 6.

СКАРГА

Прошу вжити заходів до працівників КДБ при Раді Міністрів УРСР, які надуживають даними їм повноваженнями. Як відомо, наприкінці серпня та на початку вересня 1965 року на Україні було заарештовано велику групу інтелігенції. Серед тих, хто зараз сидить у в'язниці, декілька моїх знайомих.

---

³²¹ «Вячеслав Чорновіл», Київ, Смолоскип, 2003, Т.2, сс., 222 – 224

10 грудня мене викликали в Комітет держбезпеки, де слідчий тов. Коваль зачитав мені показання заарештованого Геврича Ярослава, буцімто я давала йому читати якусь видану за кордоном українську книжку "Україна і націоналізм" (?). Оскільки нічого такого не було, я заперечила категорично правдивість такого показання. Після цього мені була влаштована очна ставка з Гевричем. Явно вимушено, борючись із собою, Геврич повторив це твердження, яке я знову заперечила. Нам була надана можливість поставити одне одному запитання. Бачачи, що вигляд у Геврича дуже поганий, я запитала про його стан здоров'я, але слідчий заборонив відповідати на це запитання, залишивши його "на потім". Після цього я запитала Ярослава Геврича, що примусило його дати брехливе про мене показання. Він відповів дослівно так: "За 105 днів навчать брехати". Двох тлумачень цієї фрази бути не може. Я.Геврич визнав, що на нього був зроблений якийсь великий тиск психологічного або й фізичного порядку, який примусив його дати неправдиві показання.

Незважаючи на мої наполягання, ця фраза не була внесена до протоколу очної ставки, а Геврича примусили повторити вигадане показання. На очній ставці були присутні слідчі тт.. Коваль, Деко, Рибак. Під час допиту й після

ставки слідчі коректно й чемно мене ображали й погрожували ув'язненням.

У понеділок, 13 грудня, мене знову викликали у КДБ, де слідчі тт.. Рибак і Деко пред'явили мені ще більш необґрунтоване звинувачення: нібито заарештований Мартиненко Олександр стверджує, що виписку з якоїсь книжки, знайденої в нього, він зробив з книжки, яку взяв нібито на полиці в моїй майстерні, а потім поклав її назад.

Знаючи з попереднього досвіду, як об'єктивно ці слідчі проводять очні ставки, я навідріз відмовилася будь-що говорити, коли на очній ставці не буде представника прокурорського нагляду. Я знову вимагала, щоб до протоколу очної ставки було внесено фразу Геврича, яка свідчила про вимушеність його зізнань. У відповідь я почула, що нічого подібного Геврич не говорив (!!!).

Така поведінка слідчих КДБ свідчить про те, що вони ведуть дізнання не об'єктивно, а підганяють свідчення заарештованих і допитуваних під потрібні їм наперед задумані звинувачення. Тому необхідно встановити прокурорський нагляд за їхніми діями. Крім того, з цих допитів та допитів у Івано-Франківську, а також із розповідей інших товаришів, яких викликали на допити (а таких десятки), я склала враження, що єдина вина ув'язнених полягає в

тому, що вони самі читали або дали комусь прочитати українську книжку, видану за рубежем.

Але чи можна в нашій Радянській країні, де основним законом – Конституцією – громадянам гарантується свобода совісті, слова, друку, зборів тощо, кидати людей за ґрати лише за читання книжечки, нехай навіть і чужої нам ідеологічно? Я припускаю думку про можливість існування в нас законів, на підставі яких це було б можливо. Нарешті, непостійність позицій цензури, коли твори, учора ще не дозволені, сьогодні видаються, а також відсутність індексу заборонених книжок дезорієнтують читача й уже з однієї цієї причини не можуть бути підставою для покарання.

З огляду на вказане вище, прошу дати вказівку про втручання прокуратури в дії КДБ для того, щоб припинити незаконні способи ведення дізнання за допомогою необ'єктивних протоколів, погроз, а також про виправлення допущених фальсифікацій, а саме: внесення в протокол, зазначений вище, фрази Я. Геврича.

Я особисто відтепер відмовляюся давати будь-які показання працівникам КДБ без присутності представників прокурорського нагляду.

Горська А. .

14 / XII 1965 р.

Скарга Прокуророві УРСР (1966)³²²

Прокуророві УРСР тов. Глухові Ф.К.
від гр. Горської А.О.,
що мешкає за адресою:
м. Київ, вул. Рєпіна, 25, кв. 6.

СКАРГА

Як мені стало відомо, 9–11 березня в Києві відбувся закритий суд над студентом київського медінституту Гевричем Я.Б., якого обвинувачено в антирадянській пропаганді й агітації. Під час судового слідства я фігурувала як свідок. Однак на суд мене не викликали, обмежившись показаннями, даними мною на попередньому слідстві, що само собою вже є порушенням законності.

У вирокі Геврича написано: "Не заслуговують на увагу покази свідка Горської, що вона не передавала антирадянських матеріалів Гевричу, оскільки вони спростовуються показаннями підсудного Геврича та речовими доказами". Але хіба показання підсудного можуть бути єдиним доказом якоїсь дії? А якби Геврич показав, що я вбила президента Кеннеді?

Я вже зверталася до Вас зі скаргою на дії слідчих КДБ Ковалє, Рибак та Деко, які фальшували протокол очної ставки з Гевричем, але відповіді від Вас не одержала.

---

³²² «Вячеслав Чорновіл», Київ, Смолоскип, 2003, Т.2, сс. 225 – 226

Протестую проти тієї частини вироку суду над
Гевричем, яка стосується мене, і вимагаю від Вас
повторного судового слідства.

Горська А.

28 березня 1966 року

**Секретареві ЦК КПРС тов. Демичеву П. М.
(1968)**

Секретареві ЦК КПУ

тов. Овчаренку Ф. Д.

До Президії Спілки художників СРСР

Заява.

12 листопада 1968 року нас: Горську А. О.,
Семикіну Л. М., Пленум Правління Спілки
художників УРСР виключив із членів Спілки,
Севрук Г. С. - із складу кандидатів у члени
Спілки. За привід правило те, що ми підписали
листа, адресованого Уряду СРСР з проханням
об'єктивно розглянути справи судових процесів
1965-1967 рр.

Вважаємо за необхідне з громадських
позицій висловити своє здивування з приводу
порушення Статуту Спілки художників, що мало
місце на Пленумі, неправильного підходу до самої
ідеї демократичного процесуального права, що
призвело до необ'єктивного вирішення вказаного
питання, а тому й до неправильних висновків, що
йдуть у розріз з елементарним здоровим глуздом.

Хід подій на Пленумі був такий. Голова Спілки художників тов. Бородай В. З. познайомив присутніх з пояснювальними документами, що містили наше критичне ставлення до факту підписання вищевказаного листа. Ознайомлення з нашими заявами викликало полеміку. Питання про кожного розглядалося персонально. Виступи свідчили про найактивніше ставлення присутніх до предмета обговорення. Під час виступів проривалися, як на нашу думку, занадто суб'єктивні й образливі випадки, що не мали під собою жодних підстав. Були виступи цілком протилежного характеру. Їхні автори, враховуючи творчі й моральні позиції тих, кого виключали, зокрема, пояснювальний лист пленуму, зводили вирішення питання до обов'язковості перебуванню А. Горської, Л. Семикіної та Г. Севрук у даному творчому колективі, вважаючи це перебування за принципово необхідне для ідейно-виховної роботи з митцями. Три години тривала дискусія. В результаті виникло дві пропозиції:

- 1) про виключення А. Горської та Л. Семикіної із членів Спілки художників, Г. Севрук - із складу кандидатів у члени,
- 2) про сувору догану.

Результати голосування подаємо:

за виключення А. Горської – 21,
за догану - 37,

за виключення Л. Семикіної – 17,
за догану - 43,
за мінімумом тих, хто утримався.

Такий хід голосування здався провідникам пленуму незадовільним. Тому голосування з питання про Г. Севрук припинили. Всупереч всіляким процесуальним нормам і в порушення статуту Спілки художників і пленум з ініціативи інструктора ЦК КПУ з питань образотворчого мистецтва тов. П. П. Орлова оперативно переніс вирішення цього питання на партгрупу правління. В результаті більшість членів правління було випроваджено, а до вирішення притягли членів партбюро, що не входять до правління - тов. В. Шаталіна, А. Широкова, В. Панфілова та ін.

Засідання партгрупи тяглося дві години. Підсумок засідання партгрупи підвів тов. А. Широков. Щонайменше дивно прозвучало його резюме: "Ленін і в меншості брав владу (?)". Цілком недвозначно ця думка визначила ситуацію, в якій мала вирішуватись наша творча людська доля і в якій ми перетворились на гвинтиків, що їх використовують для внутрикулуарної боротьби люди кар'єристського толку. Відомо, що взагалі сфера нашої діяльності - монументальне мистецтво - викликає у декого, зокрема у тов. В. Шаталіна, категоричне неприйняття у формі ігнорування, зневаги, часто різких нападок. Мета: позбавити монументальну

секцію Спілки можливості самобутнього, самостійного існування, зіллявши її з живописною секцією, передати керівництво монументальним мистецтвом людям малокомпетентним.

Ми вважаємо, що наші творчі стосунки не повинні зі сфери естетичної переноситися до суто політичної й правити за привід для політичного звинувачення. Наше творче кредо не розходиться з вимогами марксистсько-ленінської естетики, а тов. В. Шаталін і А. Широков не можуть для нас втілювати собою принципову лінію партії - ні в творчому, ані в моральному відношенні.

В результаті вирішення нашого питання його знову перенесено на пленум. На цей раз голосували списком (?). І вже з пропозицією виключити із членів Спілки. Підсумок переголосування: більшість - за цю пропозицію, 9 осіб голосували проти. Дехто утримався. Стенограму при цьому не вели.

Ми звертаємося до вас із проханням людськи й об'єктивно розібратись у цьому питанні.

З повагою (підписи).

Лист-протест проти політичних переслідувань в Україні (1968)³²³

Генеральному Секретареві ЦК КПРС

Л. І. Брежнєву

Голові Ради Міністрів СРСР

А. Н. Косигіну

Голові Президії Верховної Ради СРСР

М. В. Підгорному

Шановні товариші!

Звертаємося до Вас у справі, яка глибоко хвилює різні кола радянської громадськості.

Протягом останніх кількох років у Радянському Союзі проводяться політичні процеси над молодими людьми з середовища творчої і наукової інтелігенції. Ми занепокоєні цими процесами з ряду причин.

Насамперед, нас не може не тривожити те, що під час проведення багатьох із цих процесів порушувалися закони нашої країни. Наприклад, усі процеси в Києві, Львові та Івано-Франківську 1965–66 рр., на яких засуджено понад 20 осіб, провадилися у закритому порядку – всупереч тому, що прямо і недвозначно гарантоване Конституцією СРСР, Конституціями союзних республік та їх кримінальними кодексами. Мало того, закритий характер сприяв порушенню законності в самому перебігу судових доходжень.

---

³²³ Переклад з рос. – «Сучасність», № 1, 1999

Ми вважаємо, що порушення принципу прилюдності судочинства іде в розріз із рішеннями XX і XXII з'їздів партії про відновлення соціалістичної законності, в розріз з інтересами радянського суспільства, є глумом над найвищим законом нашої країни – Конституцією Союзу Радянських Соціалістичних Республік – і нічим не може бути виправдане.

Принцип прилюдності включає в себе не тільки відкриту судову розправу, але й широке та правдиве висвітлення її ходу в пресі. Відомою є вимога В. І. Леніна про те, що широкі маси повинні все знати, все бачити і мати можливість про все судити, що особливо стосується каральних органів "маса повинна мати право знати і перевіряти кожний, навіть найменший крок їх діяльності" (В. І. Ленін, т. 27, с. 186). Однак наша преса зовсім не реагувала на політичні процеси, що відбувалися на Україні. Що ж до політичних процесів, які відбувалися у Москві, то короткі повідомлення про них у пресі можуть викликати радше здивування і образити своєю неповагою до здорового глузду радянського читача, ніж дати йому правдиву інформацію про ті справи і перебіг судового доходження.

Ця – по суті – безконтрольність і не публічність уможливила порушення конституційних гарантій і процесуальних норм. Стало майже правилом, що на подібних

політичних процесах суд відмовляється вислуховувати свідків оборони й обмежується тільки свідками звинувачення. Факти, наведені в широковідомому відкритому листі П.Литвинова і Л.Богораза, красномовно свідчать про те, що суд над Галанськовим, Гінзбургом, Добровольським і Лашковою проводився з грубим порушенням процесуальних норм.

Звертає на себе увагу та зловісна обставина, що в багатьох випадках підсудним інкримінуються висловлювані й обстоювані ними погляди, які зовсім не мають антирадянського характеру, а лише містять у собі критику окремих явищ нашого суспільного життя або критику явних відхилень від соціалістичного ідеалу, явних порушень офіційно проголошених норм. Наприклад, журналіст Вячеслав Чорновіл був суджений Львівським обласним судом 15 листопада 1967 р. лише за те, що зібрав і передав до офіційних органів матеріали, які розкривають протизаконний і юридично безграмотний характер політичних процесів, проведених на Україні в 1965—1966 роках. І, не зважаючи на те, що обвинувачення не змогло висунути проти В. Чорновола нічого переконливого і не могло навіть виставити проти нього ані одного свідка (з двох виставлених обвинуваченням свідків один не з'явився до суду з невідомих причин, а другий відмовився від своїх попередніх зізнань і дав

зізнання на користь В. Чорновола), не зважаючи на те, що оборона переконливо і яскраво викрила всю сміховинність висунутого проти В. Чорновола звинувачення – суд усе-таки задовольнив усі вимоги звинувачення і засудив молодого журналіста на три роки позбавлення свободи.

Усі ці і багато інших фактів говорять про те, що ведені в останніх роках політичні процеси стають формою придушення інакомислячих, формою придушення громадянської активності і соціальної критики, зовсім необхідної для здоров'я будь-якого суспільства. Вони свідчать про щораз сильнішу реставрацію сталінізму, проти якої так енергійно і мужньо перестерігають І. Габай, Ю. Кім та П. Якір у своєму звертанні до діячів науки, культури і мистецтва СРСР. На Україні, де порушення демократії доповнюються та загострюються перекрученнями в національному питанні, симптоми сталінізму виявляються ще виразніше і брутальніше.

Ми вважаємо за свій обов'язок висловити глибоку тривогу з приводу всього наведеного вище. Ми закликаємо Вас використати свій авторитет і свої повноваження в тому напрямі, щоб органи суду і прокуратури строго дотримувалися радянських законів і щоб труднощі та різноголосся, які виникають у нашому суспільно-політичному житті, вирішувалися в

ідейній сфері, а не віддавалися компетенції органів прокуратури та держбезпеки:

С. Параджанов – кінорежисер, лауреат міжнародних фестивалів, *А. М. Корольов* – кандидат фіз-мат. наук, *Ю. В. Цехмістренко* – кандидат фіз-мат. наук, *І. С. Марчук* – мистець, *В. Г. Боднарчук* – кандидат фіз-мат. наук, *І. Г. Заславська* – кандидат фіз-мат. наук, *А. Ф. Лубченко* – професор, доктор фіз-мат. наук, лауреат Ленінської премії, *І. П. Дзюб* – кандидат фіз-мат. наук, *І.О.Світличний* – літератор, *В. А. Вишенський* – математик, *І.І.Дзюба* – член Спілки письменників України, *З. С. Грибников* – кандидат фіз-мат. наук, *М. М. Григор'єв* – фізик, *Б. Д. Шаніна* – фізик, *М. І. Білецький* – математик, *В. Бондар* – кандидат фіз-мат. наук, *В. А. Тягай* – кандидат фіз-мат. наук, *Ю. Кулюпін* – кандидат фіз-мат. наук, *В. Зуєв* – фізик, *О. Г. Сарбей* – кандидат фіз-мат. наук, *П. М. Томчук* – кандидат фіз-мат. наук, *Д.Абакаров* – майстер спорту СРСР, *В. І. Шека* – кандидат фіз-мат. наук, *Г. П. Кочур* – член СПУ, *В. О. Шевчук* – член СПУ, *Л. Костенко* – член СПУ, *Є. О. Попович* –літератор, *М. Коцюбинська* – літератор, *Є. Харчук* – член СПУ, *З. Франко* –літератор, *Горська А.* – член Спілки художників України, *Б. Антоненко-Давидович* – член СПУ, *Б. Гонник* – член Спілки журналістів СРСР, *А. В. Скороход* – професор, доктор фіз-мат. наук, член-кор. АН УРСР, *В. Б. Богданович* – ст.

інженер, *В. Н. Ораєвський* – кандидат фіз–мат. наук, *В. Покровський* – фізик, *П. Діброва* – ст. інженер, *А. О. Білецький* – доктор філ. наук, *Т. Н. Чернишева* – доктор філ. наук, *Ж. Склярєнко* – фізик, *Т. Калустян* – артистка, лауреат українського конкурсу вокалістів, *Ю. Д. Соколов* – професор, доктор фіз–мат. наук, чл.–кор. АН УРСР, *Ю. М. Березанський* – професор, доктор фіз–мат. наук, чл.–кор. АН УРСР, *Є. О. Сверстюк* – літератор, *Ю. Н. Коваленко* – кандидат техн. наук, *А. М. Таран* – журналіст, *О. Братко* – кандидат філ. наук, *Г. Т. Криворучко* – робітник, *Т. Коломієць* – член СПУ, *О. Ф. Сергієнко* – студент, *Б. Є. Тюфанов* – інженер, *Г. В. Болотова* – продавець, *В. В. Лінчевський* – студент, *В. А. Форменко* – студент, *М. Р. Сєліванов* – студент, *Л. Г. Орел* – педагог, *М. А. Черненко* – редактор, *А. Т. Болехівський* – лікар, *М. І. Палій* – студентка, *Я. В. Конопада* – лікар, *В. Б. Здоровило* – інженер, *Н. П. Безпалько* – бухгалтер, *Л. І. Ященко* – член Спілки композиторів України, *Т. Р. Гірник* – філолог, *І. І. Русин* –інженер, *А. В. Забой* – мистець, *В. О. Безпалько* – робітник, *Б. Ф. Матушевський* – інженер, *М. Ю. Брайчевський* – кандидат істор. наук, *В. П. Савчук* – робітник, *Д. Порхун* – пенсіонер, *А. Н. Даценко* – ст. інженер, *Б. Д. Широцький* – юрист, *В. Г. Орел* – інженер, *Р. О. Мельниченко* – філолог, *Л. Просятківська* – педагог, *Л. І. Литовченко* – студентка, *Е. Ашпіс* –

викладач консерваторії, *О. Г. Ситенко* – професор, доктор фіз–мат. наук, чл.–кор. АН УРСР, *І. Бойчак* – канд. філ. наук, чл. СПУ, *І. Коломієць* – чл. СПУ, *Л. Семикіна* – чл. Спілки художників України, *Г. Ф. Дворко* – доктор хім. наук, *А. Л. Путь* – кандидат біолог, наук, *Г. О. Бачинський* – кандидат біолог, наук, *П. Ф. Гожик* – кандидат геолого–мінералогічних наук, *Г. Матвієнко* – біолог, *І. Б. Люрін* – біолог, *А. Шевченко* – журналіст, *Л. Коваленко* – кандидат філ. наук, член СПУ, *І. Драч* – член СПУ, *М. Вінграновський* – член СПУ, *Ю. Сердюк* – член СПУ, *Г. Севрук* – мистець–маляр, *А. Осинська* – артистка, *Л. П. Кармазіна* – інженер, *К. Б. Толпиго* – професор, доктор фіз–мат. наук, чл.–кор. АН УРСР, *С. Кириченко* – засл. діяч мистецтв УРСР, *А. Семенов* – інженер, *Зарецький В.* – член Спілки художників України, *Семенова* – біолог, *І. Литовченко* – член Спілки художників України, *Б. Плаксій* – мистець, *В. Некрасов* – письменник, член СПУ, лауреат держ. премії, *Комашков* – слюсар, *Назаренко* – електрик, *Єрдан* – робітник, *Берлінська* – робітник, *Педошковський* – арматурник, *Могиль* – гідроізолювальник, *Дирів* – електрик, *Булай* – електрик, *Мапаксєв* – робітник, *Виноград* – робітник, *Касимчук* – ливар, *Громадюк* – бетонувальник, *Сугоняко* – тесляр, *Рябокін* – асенізатор, *Стефанчук* – гідроізолювальник, *Петров* – гідроізолювальник, *Горбац* – електрик,

Цебенко – шофер, *Чижевський* – бет. монтажник,
Годуй – каменяр, *Кирев* – електрозварювальник,
Іваненко – гравер, *Сирош* – слюсар, *В. Стус* –
літератор, *Р. Довгань* – журналіст, *Р.Корогодський*
– мистецтвознавець, *А. Захарчук* – мистець. *В.*
Луцак – скульптор, *Б. Довгань* – скульптор, *В.*
Богословський – лікар, *Я. Ступак* – літератор, *Я.*
Кендзьор – робітник, *В. Яременко* – літератор.
(Квітень 1968)

З ЛИСТЦВАННЯ Н.СВІТЛИЧНОЇ

Світлична Н. –Заливасі П. (листопад – грудень 1966)³²⁴

Панасе, дай, Боже, розуму!

Це вітання ми привезли з Аллочкою з одного волинського села. Добре, правда?

Панасе, а Ваш соняшник³²⁵ у Донецьку розцвів ще минулого року. Ви його не бачили, навіть на репродукціях, а тим часом він вийшов гарний. Ми Вам пришлемо, коли зроблять кольорові репродукції, бо чорно-білі – то принципове не те. Працювали ми там минулого року до 7 листопада, до перших морозів.

А цього року я не їздила в Донецьк з технічних причин. Працювали там: Синиця (Григорій), Аллочка з Вітьком (Зарецький), Геннадій (Марченко) і Галина З(убченко). Викладалися вони все літо, як одержимі, а таки закінчили головну стіну – близько 100 м. кв. дрібної кладки.

Взимку там же у Донецьку вони зробили стінку в ювелірній крамниці. Як зроблять репродукції, пришлемо разом.

У Києві зараз життя повзе осінньою мухою. Часом щось проясниться, з'їзд, чи який вечір, суд,

---

³²⁴ ЦДАМЛМУ, архів П.Заливахи: ф. № 1151, опис 1, справа № 27

³²⁵ "Ваш соняшник" – панно "Земля" на торці школи № 5 у Донецьку

чи чергова чиясь підлість, – і знову попливло все, як у тумані.

Намагаюсь уявити собі, як ви там живете, і важко. Здається, вже можна скласти собі повне уявлення з розповідей, листів, вражень інших, спогадів. А проте важко.

Донедавна мені хотілося до вас, надовго. навіть трохи образливо було, коли, переказують, дяді похвалялися, що нас з Аллою все одно візьмуть, хоч навіть самі проситимемось. А зараз я вже й не хочу надовго: адже ми все одно не побачимось. Мене пошлють у 17-а до Кузнецової, до женщин. А женського товариства, крім Алли та ще кількох чоловік, з якими все одно не поселять, я не визнаю. "Питаю слабость к мужеському полу", посему й з чоловіком своїм уже розлучилась.

Панасе, не вмію я писати листів, тим паче, що не знаю, хто їх читає і чи читають взагалі адресати. Це, зрештою, гидко.

У Києві сьогодні сиплеться другий сніг цього року. Перший був перед жовтневими вихідними, але він уже розтав. Сьогодні ж за вікнами метелиця. (Нарешті я перейшла на загальнодоступну тему).

З Тетяною бачусь час від часу. Збирається з нами колядувати. В суботу ходили на репетицію, співали колядок, заздалегідь випивши з вами горілочки з часником (Алла, я й Тетяна), всім

подарували по квіточці від Вас. Гарні в вашій Мордовії квіти.

П(анасе), що Вам передплатити з періодики, що з книжок послати? "Мистецтво" на 67 р. передплатила.

P.S. Посилаю Вам Дзюбину статтю про Сквороду.

Передавайте хлопцям щире вітання і сердечное поползновение. Надія.

Світлична Н. – Заливасі П. (кінець вересня 1967)³²⁶

Дорогий куме-побратиме Панасе!

Коли покидаєш на якийсь час хату, завжди після повернення на тебе чекають якісь несподіванки. Мене зустріла в Києві Ваша цидулка і 9 бандеролей, що повернулися з далеких мандрів. Не знаю, чим це пояснити – чиїмсь настроєм, чи літніми вакаціями – у всякім разі я знову посилаю вам Д.Риверу, Ван Гога і Сезонна (серії ЖЗЛ) з надією, що цього разу вони дійдуть до адресата. Чи дістали Ви 1 т. "Історії укр(аїнського) мистецтва"? Повідомлення прийшло без Вашого автографа (якась нова мода пішла – ніякого підпису, тільки № поштової скриньки). Вийшов уже й другий том, тільки я його ще не викупила з Вашої передплатної "Книги". Куплю. Потім пришлю.

---

³²⁶ ЦДАМЛМУ, архів П.Заливахи: ф. № 1151, опис 1, справа № 27

Поштівка була для мене великою радістю. Журнал "Ранок", Ви пробачте, на жаль, прислати не можу... А вітання я передала одразу по поверненні зі сходу Донеччини.

Протягом місяця я знов працювала з Аллою, Віктором З(арецьким), Галиною З(убченко) та її чоловіком Пришедьком Г(ригорієм) у Жданові. Допомогала оформляти ресторан. Зробили там два мозаїчних панно: "Дерево-життя" – смальта, керам(ічна) плитка, скло на металевому тлі – нержавіюча сталь – і шлакоситал, новий матеріал, подібний до чорного скла. Друга стінка була задумана в ескізі як "Боривітер" – стрімкий металевий птах на інтенсивному кольоровому тлі, але в процесі роботи задум було змінено, враховуючи особливості залу (маленький, інтимний, світлий, з краєвидом на море). Зробили білого птаха – "Мрію". Після повернення Алла з Віктором та ще з одним художником³²⁷ зробили "Рідну землю". Планували на ювілейну виставку. Вийшла цікава робота. Техніка виконання також незвична: на деревоплиту вклеєні корені, кора дерева, соломка. Фотознімків я поки що не маю. Як будуть одразу ж пришлю. Людочка працює над діафільмом "Гайдамащина". Кушніри поїхали у відпустку.

Панасе, якщо у Вас назбиралося книжок, які б Ви хотіли зберегти для себе, то, може б, Ви

---

³²⁷ "ще з одним художником" – Борисом Плаксієм

їх присилали сюди, бо у Вашій зоні їх же незручно тримати? Довідайтесь, як то робиться, та, може, розвантажитеся трохи. Ваші родичі всі, слава Богу, живі-здорові. От тільки кума Оленка сумна-невесела: кум уже третій тиждень слабують і невідомо, чи то надовго³²⁸. Посилаю ваш фотознімок з Тарасової могили. Зараз там квіти вже відцвітають, бо вже пахне осінню, а влітку було дуже гарно.

Не гнівайтесь, кумоньку, що так сумбурно пишу, це для мене складна справа, Бог же свідок, що розмовляю я з вами часто і думаю про Вас щодня. Кланяйтесь "кошенятам".

Цілую. Ваша Надія.

Світлична Н. – Заливасі П. (1969)³²⁹

Панасе, кумцю Дорогенький. Поки там кумками вирішать остаточно, яка мусить бути між нами форма звертання – я вживатиму звичну "Ви". Мені видається, що важливіше вирішити, як Ярема мусить мене звати – "Ви, мамо", чи "ти, мамо". Над цим подумайте. І ще – коли ж Ви нарешті понесете його до церкви? Позавчора приїхала кума Вовк, отже, саме нагода приїхати й вам до Києва та й сповнити свій християнський обов'язок. На обкума надії мало, бо він взагалі

---

³²⁸ "... кума Оленка сумна-невесела: кум уже третій тиждень слабують і невідомо, чи то надовго" – Олена Антонів та Вячеслав Чорновіл, якого арештували

³²⁹ ЦМАЛМ, архів П.Заливахи: ф. № 1151, опис 1, справа № 27

схиляється більше до теоретичного думання. Скажімо, тепер. Довідавшись, що Яремі призначено пенсію (5 крб. державної допомоги), він вважає, що безіменних премій не буває (згадайте, Нобелівську, Сталінську тощо) і пропонує в пам'ять покійного Насера назвати її Насерівсько. Як би там не було, а хрестини держава фінансувала.

Віра Вовк приїхала на два тижні, а чи вдасться

потім ще продовжити її гостювання – хтозна.

Питалася за Вами Леся Я. Я казала, щоб вона писала Вам на головпошту. І, здається, не помилилася.

Маю від Вас два листи. Тішуся ними вже більше тижня. Гарно пишете. Аж мені соромно, що з своєю філологічною освітою я така незграбна в епістолярії. Не пишу частково через це, а частково через об'єктивні причини: а) ледарство; б) холод собачий; в) вічне бажання спати...

Разом з Вашим першим листом прийшла від Алли телеграма – вітає з п'ятим зубом Яреми. Але вона трохи спізнилася: Ярема обскакав засоби зв'язку і прорізав собі шостого зуба.

Про Вас доходять куці чутки. Як зустрічали у Львові, куди та з ким потім їздили. Що маєте паспорт, але ще без прописки тощо.

Аллочки ще немає, а Віктор уже втік з Гельм'язова.

Коли я працювала з Аллою в Жданові – ми били шампанське об мозаїку в ресторані, бо й справді, ресторан – це той самий корабель, навіть, підлога хитається, а часом морська хвороба мучить сильніше, ніж на морі. Не знаєте сучасних ресторанів!

Мені часом прикро, що високе мистецтво, таке гармонійне і природне в храмах, тепер пішло в ресторани, забігайлівки, запльовані автобусні зупинки та і мало не до клозетів.

Кумцю, з технічних причин мушу закруглятися: Ярема ревнує.

Договоримо і домовчимо, як приїдете. Сподіваюся скоро?

Вітають вас куми і підкумки, а ми з Яремком обіймаємо і цілуємо.

Ваша Надія.

Світлична Н. – Заливасі П. (28.11.1976)³³⁰

Дорогий куме!

Маємо від Івана жовтневий лист, у якому він, зокрема, просить подякувати Панасові і Раї за поздоровлення. І ще так пише про Вас: "Він такий цікавий лірик і філософ, що я маю підстави сумніватися, чи точно він визначив своє покликання, віддавшись малярству, а не

---

³³⁰ ЦДАМЛМУ, архів П.Заливахи: ф. № 1151, опис 1, справа № 27

випробувавши себе також і в стихії слова. У всякому разі листи його я зберігаю і колись, про чорний день, я ще на них можу заробити, як Зошенко, продаючи листи Горького".

А крім того, ми ж із ним бачилися! Усі втрьох, тобто Льоля, я і Ярема. Цілу добу! Та про цей факт ви вже, певна знаєте, а крім факту хіба про це щось напишеш у листівці?

Їхати з Києва будь-куди (в тому числі і до Вас) боюся, щоб не загарбали за бродяжництво. Тим часом обіцяють лише "за злостное уклонение от прописки".

Цілую Н.

Заливаха П. – Світличній Н. (грудень 1990) ³³¹

(або початок) 1990

Минуло двадцятиріччя дня Алли. Вечором у будинку художника в Києві зібралося багато людей, знайомих та незнайомих, молоді. Людочка Семикіна блискуче оформила сцену як фрагмент майстерні. Артистично вів вечір Лесь Танюк. Відкрила вечір п'ятирічна онучка Алли подякою, що зійшлися вшанувати день її бабусі. Чули і Ваш далекий голос. На початку хор Леопольда зробив вступ, а на кінець вечора співали: "А він ще стояв і фурфурт ладував". Наступного дня поїхали до могили. Панахида, а потім в кафе буд. Художників поминальна вечеря. Прядка розповів про

---

³³¹ ЦДАМЛМУ, архів В.Вовк: ф. № 1212, опис 1, справа № 556

пересторогу, що була йому за місяць до трагедії. Враження таке, ніби все готувалося забагато часу раніше, ніби щось як неминуче.

Світлична Н. – Концевичу Є. (11.01.1971)³³²

Євгеночку, любий куме!

Я все ще не можу отямитись від того, що сталося. Вже й сорок днів минуло і сніги забіліли на тій могилі, а я відчуваю її живою більше, ніж багатьох живих. І не сприймаю її зовсім на цвинтарі, хоч я й була серед небагатьох, що бачили її в труні. Але то - не вона. Вона - в майстерні, в усмішках, у наших думках. У неї залишилися ключі від моєї (не моєї) хати, і-я все ще продовжую чекати її.

Євгенку, я відвезла Яремка до мами, сьогодні повернулася вже працюю і за останній місяць трохи занедбала його. В бабусі йому буде зараз краще. Сподіваюся, що тепер скоро побачимось, і тоді про все, скільки встигнемо, поговоримо. А тимчасом не гнівайся на мене, хоч і варто. Кланяйся мамі.

Цілую.

Твоя кума Надія

11.01.1971

P.S. Яремко вже стрижений і ходить на двох.

---

³³² Є.Концевич - Клекіт глухоти. Зібране. – Житомир: «Рута», с.473

З ЛИСТЦВАННЯ В.ЗАРЕЦЬКОГО

Плаксій Б. – Зарецькому В. (22.05.1967)³³³

Вікторе Івановичу!

По-перше, відносно техніки позолоти можете не хвилюватися. Дещо вже освоєно практично, а саме головне, що я дістав всю технологічну частину. Якщо плани не змінилися, то реалізувати їх можна, маючи навіть теоретичні вказівки.

По-друге, якщо Ви ще не дістали смолу, то добре. Будете діставати, так діставайте поліхлорвінілову, а не перхлорвінілову. Вона більш доцільна для тих робіт, що на дощі.

По-третє, як щось неправильно написав у заяві, перепишіть самі, який біс розбере чий там почерк? І основне – буду чекати Вашого виклику. Телефон змінився: К-7 56030, адреса є на заяві.

З повагою. Борис.

Всім привіт і найкращі побажання в роботі.

До побачення.

(Заява)

Бригада художников в составе Саенко А.Ф., Зарецкого В.И., Горской А.А., Зубченко Г.А., Пришедько Г. Выполнила монументальные работы в городе Донецке: комплекс

---

³³³ ЦДАМЛМУ, архів Зарецького В. Фонд 1205, опис 1, справа 39
Адреси на конверті: г. Жданов, ул. Нахимова, 188, кв.36. Пришедько Г.
(для Зарецького В.И.): г. Киев-14, Бастионная, 3/12 кв. 14 Плаксию
Борису

художественных мозаик в ансамбле экспериментальной школы №5, мозаичную живопись в ювелирном магазине «Рубин»: в г. Жданове: мозаика на доме министерства связи (Пришедько Г.); в г. Киеве – инкрустация соломкой в баре (Саенко А.Ф.), мозаика в вестибюле (Зубченко Г.А.).

Работы высоко оценены общественностью и партийным руководством города, области. Областная, республиканская пресса неоднократно отмечала высокую художественную ценность этих работ.

Исполненный нами на высоком художественном уровне эскиз «Угольный цветок» одобрен секцией художников-монументалистов ССХУ, утверждён с высокой оценкой объединенным художественным советом художественного фонда УССР, одобрен архитекторами Гипрограда в Донецке.

Вы, Иван Дмитриевич, и заместитель министров. Хохлов смотрели эскиз, сделали ряд верных замечаний, которые должны быть учтены в процессе работы на стене.

Найденный и решенный нами в эскизе художественный образ считаем единственно возможным, а потому принципиальные изменения в эскизе отпадают. Остаётся углубление и разработка эскиза на стене.

Исходя из этого, считаем нецелесообразным обсуждение уже утверждённого эскиза.

Если дальнейшее обсуждение затянется, мы считаем себя вправе быть свободными от договора, который с нашей стороны выполнен по-джентельменски: искусство и ни копейки денег, и приступить к другой работе.

Члены бригады кроме монументальных работ, принимали участие в международных, союзных, республиканских выставках.

Бригада может выполнять работу любой сложности.

Кузьмінков Л. – Зарецькому В. (30.09.1967)³³⁴

Здравствуй, Виктор Иванович!

В Киеве ещё передал я Хитько твоё заявление, и он обещал всё сделать. Но дома, в Мариуполе, говорил я с Гришей Пришедько. На условия новые он, по-видимому, согласен, но хочет сам поехать в Донецк ознакомиться с ним. Однако, дело сложнее – всё дело в том, что заказчик не перечисляет деньги; Гриша ходит к ним, но пока безуспешно.

(У нас по «Тяжмашу» с Валентином³³⁵ была такая же история. И нам несколько месяцев не платили. Но сейчас дело сдвинулось как-будто.)

Щодо ескізу, то Гриша мені його не показував, а сказав, що в центрі має бути жінка-квітка і стилізовані квіти навколо.

---

³³⁴ ЦДАМЛМУ, архів Зарецького В. Фонд 1205, опис 1, справа 34

³³⁵ Валентин Константинов – художник з м. Маріуполя

Зараз вони працюють над малим картоном. Думаю, що хтось його побачить, а може і я.

Напиши листа до Хитька ще раз. Про конфлікт поки не згадуй – просто проси гроші – аванс. Скажи, що знаєш про те, що замовник не перераховує досі гроші.

Та все ж проси аванс. Правда, становище зараз скрутне – вибрали всі ліміти з розділу «творчий план» – у зв'язку з перевиконанням цього розділу.

Проте як директор захоче, то він таки аванс видасть. Напиши одну заяву директорові (на аванс) і лист Хітьку.

(Далі – власні прохання Л. Кузьмінкова)

Большой привет Алле и Борису.

Л. Кузьмінков³³⁶.

30 авг.1967

Смирнов В. – Зарецькому В. (23.12.1970)

Дорогой Витенька!

Я никаких слов найти не могу от горя ....
Всё это время я мысленно с тобой.

А ещё летом в СХ СССР послал экземпляры каталога, где фамилии авторов панно « Знамя Победы» музея «Молодая Гвардия» указаны в таком порядке:

Зарецкий, Горская, арх-р Смирнов.

---

³³⁶ Лель Кузьмінков – художник з м. Маріуполя

Поскольку Каталог дополнился за это время 6 работами, я пошлю в Москву новый вариант и могу Аллочкину фамилию поставить первой, м.б. ты подтвердишь свою просьбу мне по тел. 29-76-14, если считаешь это необходимым?

Крепись Витя!

Целую. (Підпис)

23/ XII -70

Заливаха П. – Зарецькому В. (31.05.1971)³³⁷

Здоров був, Вікторе!!!

По системі Патанджалі йога (вправа в роздумах) є утримання матерії мислі від збурення або ж завихрення. І ось я, Панас, став обличчям на Схід, у медитаційній асані звертаю свої думки до Києва, перемагаю збурення і завихрення.

Раніше якось не трапилося нагоди погомоніти, а в'язати слова на папері до купи не маю кебети. То нехай вже, хоч як там є тяжко тобі та Лесикові, та що вдієш! Треба перемагати всі випробування, які доля ставить на шляху до вічності. осиротів на одну Людину, а вогник згас той, що світив тисячам. Тож тішмося, хоч невмирущістю енергії, незнищенністю Духу! Бо дух зникає — тоді лишається одна матеріальна субстанція, елементи таблиці Менделєєва, в

---

³³⁷ О. Зарецький. З листування Віктора Зарецького. / Слово і час. 1993.- № 7

різних сполуках двоногих сапієнсів. Тому
тримаймося на Дусі! Будь !Переможцем!

Вітаю з літом. 31.05.71 р. Панас,

Гуцалюк Л. – Зарецькому В. (06.05.1971) ³³⁸

Дорогий Вікторе!

Вибач, дорогий, що тільки так пізно зібрався я написати. Кілька разів брався і все відкладав, бо неможливо знайти слова, щоб допомогти в твоєму горю. В мене всього чотири листи від Алли, незвичайно цікаві й життєрадісні, годі повірити, що її вже немає. І все ж живі мусять думати про теперішність, а так про твого сина та про дальшу творчість. Ще одна причина, що я не писав, бо цього року я перейшов гостру кризу мого малювання. Останніми роками я почав попадати в якийсь поверховний не то імпресіонізм, не то реалізм і бачив, що влажу в сліпий кут, бо до тих напрямків в мене нема ні темпераменту, ні школення. Вирішив порвати з тим усім та почав робити уявні речі — де я не зв'язаний ні з буквальним колоритом, композицією чи перспективою. Колись пошлю діапозитиви. Дякую за фото Алли та розчудесну сорочку — як ти міг розстатися з такою красою? Чи треба книжок, та яких, або щось інше?

Твій Любослав

---

³³⁸О. Зарецький. З листування Віктора Зарецького. / Слово і час. 1993.- № 7

ЛИСТИ ДО ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ В.ЮЩЕНКА

Зарецький О.

Відкритий лист Президентові України В. Ющенку

Горська А. організувала Клуб творчої молоді «Сучасник» (1959—1964). Разом із В. Симоненком та Л. Танюком виявила місця поховання розстріляних в НКВС на Лук'янівському та Васильківському цвинтарях, у Биківні (1962—1963 роки), про що й було зроблено заяву до міської ради (Меморандум № 2). Після цього було декілька разів жорстоко побито В. Симоненка. Він помер нібито від хвороби нирок у грудні 1963 року.

У 1964 році Горська А. у співавторстві з О. Заливахою, Л. Семикіною, Г. Зубченко та Г. Севрук створили в київському університеті вітраж «Шевченко. Мати». Вітраж було знищено адміністрацією університету за вказівкою секретаря міськкому КПУ з ідеології. Скликана після цього комісія за уламками кваліфікувала його як ідейно хибний. А. Горську виключили зі Спілки художників.

По арештах української інтелігенції 1965 року 16 грудня того ж року Горська А. подала окрему скаргу прокуророві УРСР. Вона була присутня на процесі В. Чорновола у Львові у 1967

році, де з групою киян написала протест проти незаконного ведення суду.

Горська А. листувалася з тими, хто відбував строк покарання в таборах, систематично — з О. Заливахою. У квітні 1966 року підписала окремо клопотання на захист О. Заливахи.

Правозахисники та вояки ОУН—УПА, які відбули строк покарання, після повернення з табору зверталися до неї за підтримкою, зупинялись у її помешканні в Києві.

У 1968 році Горська А. поставила свій підпис під громадським листом на ім'я Л. Брежнєва, О. Косигіна та М. Підгорного з вимогою припинити практику протизаконних політичних процесів. Почалися адміністративні репресії проти «підписантів». Києвом та Україною поширювалися чутки про існування терористичної бандерівської організації, що «спрямовується» західними спецслужбами. Одним із провідників цієї організації називали А. Горську. Того ж року її знову виключили зі Спілки художників.

Мали місце факти стеження, часто демонстративного, та погрози невідомих осіб. Від випадкових перехожих чи попутників у транспорті можна було почути: «Вы доиграетесь, еще не такое будет» і т. ін.

За громадсько-політичною діяльністю А. Горської пильно слідкувало КДБ, використовуючи свої специфічні методи. А. Горську викликали в

КДБ на допити як свідка та на очні ставки, де, крім того, робили попередження, що містили погрози.

Сусіди по комунальній квартирі перед від'їздом до Ізраїлю в 1973 році розповіли, що в 1964 році дозволили співробітникам КДБ встановити у себе стаціонарний мікрофон, спрямований на помешкання А. Горської.

У 1970 році А. Горську викликали на допит в Івано-Франківськ у справі заарештованого тоді В. Мороза, де вона відмовилась давати свідчення. За кілька днів до смерті висловила жаль з приводу того, що не поїхала на суд, та склала протест до Верховного суду УРСР щодо незаконності та жорстокості вироку.

Усі друзі А. Горської, які виступили на її похованні (Є. Сверстюк, В. Стус, І. Гель, О. Сергієнко), були невдовзі заарештовані. На початку 1972 року почалися масові арешти. Використовували метод юридичної фальсифікації, коли правозахисників судили за сфабрикованими кримінальними справами, а також метод репресивної психіатрії.

Уже за одним цим переліком правозахисних акцій Алла Горська мала б бути багато років очевидним кандидатом на політзону ГУЛАґу. Навіть частина з переліку її правозахисної діяльності могла мати наслідком статтю «Антирадянська агітація та пропаганда».

Та й на допитах у КДБ вона трималася з викликом, безстрашно, що гебісти не вибачали нікому, як і свою неспроможність завербувати людину. Крім того, на рішення влади виключити її з суспільного життя впливала так само її творча діяльність, яку вони вважали націоналістичною. Треба думати, що при систематичному стеженні гебісти знали, що Горська надає моральну та матеріальну допомогу родинам політв'язнів, а також те, що вона — організована та психологічно стійка людина, і якщо до неї звертаються по допомогу, то вона підтримає, допоможе знайти вихід із скрутного становища.

З цих і, можливо, якихось додаткових причин було прийнято рішення про вбивство Алли Горської з інсценуванням самогубства свекра. Втім, метод політичних вбивств застосовувався в СРСР регулярно.

Слідство, яке проводилось прокуратурою київської області в 1970—1971 роках, встановило, що А. Горську вбив її свекор І. Зарецький з мотиву особистої неприязні, після чого наклав на себе руки. Його тіло було знайдено з відрізаною головою на залізничній колії 29 листопада — наступного дня після загибелі Алли Горської, поблизу станції Фастів-11, що в 34 кілометрах від його помешкання.

На початку 1990-х київські криміналісти аналізували справу про вбивства Алли Горської та

Івана Зарецького¹. У цій справі було виявлено низку невідповідностей у версії про самогубство: немає картини самогубства в цілому, адже кинутись під поїзд не так просто — спереду в тепловоза є пристрій на висоті приблизно 10 см від рейок, який відкидає вищі предмети. Поїзд, що набрав певної швидкості, відкидає і досить важкі предмети, які лежать на його шляху. З матеріалів справи випливає, що поїзд, з якого вперше побачили І. Зарецького, зафіксовано. Але нічого більше не робили — не уточнювали, чи це саме той поїзд, що його переїхав, не визначали конструкції електровоза чи тепловоза, його швидкості на цій ділянці, нікого не допитали. Але експертиза тіла показала, що колеса переїхали тіло, яке лежало на рейках горілиць.

Не зробили трасологічної експертизи крапель крові в помешканні І. Зарецького (де він нібито вдарив А. Горську), яка могла б з'ясувати положення жертви в момент удару. Йому було тоді 69 років, він переніс великий інфаркт, слабував на стенокардію, ходив повільно і з ціпком. І йому було вкрай складно нанести удар здоровій 41-річній людині та скинути тіло у льох. Втім, експертиза не проводилась.

За кілька тижнів після трагедії мого батька Віктора Зарецького викликали в обласне управління МВС, де офіцер на прізвище Чорний повернув йому частину особистих речей загиблих,

у тому числі й дві пари окулярів його батька у футлярах. Зарецький В. поцікавився, чи не страждала його дружина перед смертю, і Чорний відповів: «Вбито одним ударом, професійно!». Це важливі слова, адже І. Зарецький, якого слідство визнало єдиним убивцею, ніяк не міг бути професіоналом — він усе життя працював бухгалтером.

Привертає увагу і збереження обох пар окулярів, їх він носив завжди, це добре знали його родичі. Одні надягав, щоб читати, а інші — коли куди-небудь ішов. І важко уявити, що, збираючись лягти під потяг, І. Зарецький був таким спокійним, що спочатку зняв з себе окуляри, поклав їх у футляр, сховав футляр до кишені і лише потім виконав свій намір.

Можна з високою мірою ймовірності підозрювати, що операцію з убивства Алли Горської було засекречено у самій державній терористичній організації, підпорядкованій вищому керівництву СРСР. Поки що, можливо, живі дехто з організаторів та учасників злочину. Втім, сподіватися на їхнє добровільне зізнання навряд чи доводиться, хоча б з огляду на тяжкість злочину. Але у справі-формулярі (досьє) має бути інформація про апаратурне прослуховування помешкання А. Горської, зовнішнє спостереження, інші спецоперації. Зіставлення справи-формуляра з матеріалами сфальшованого

розслідування могло б дати загальну картину злочину.

Як засвідчують відповіді прокуратури київської області на запити товариства «Меморіал» та мої (12 квітня 1990 р. та 19 вересня 1991 р.), слідство розробляло тільки одну — вказану — версію, не маючи прямих доказів її. проводилось із порушеннями карно-процесуального кодексу. У ньому — стільки недоречностей і розбіжностей, що його можна кваліфікувати як сфабриковане. Слід окремо зазначити, що 1992 року справа зберігалась у прокуратурі київської області, і на цій підставі прокуратура готувала відповіді.

Оскільки за тієї влади це питання жодним чином не вирішувалося, то ні «Меморіал», ні я більше не зверталися. Також зазначимо, що все вказане не раз друкувалося та поширювалося ЗМІ як в Україні, так і у цілому світі.

Тільки істина дасть змогу нашому суспільству звільнитися від страху та підозр, відмежуватись від таємного політичного терору, стати суспільством злагоди, побудувати демократичну державу.

ПРОШУ:

Дати політичну та правову оцінку діям державної влади України, яка не виконувала своїх, визначених чинним законодавством, обов'язків.

Дати доручення Генеральному прокуророві України поновити кримінальну справу вбивства А. Горської на підставі статей 4, 25, 22, 227, 178 КПК України з метою встановлення подій злочину, всебічного, повного та об'єктивного дослідження обставин справи; узгодити з головою Служби безпеки України О. В. Турчиновим вилучення матеріалів щодо діяльності А. Горської для зіставлення їх із матеріалами кримінальної справи про її вбивство, які зберігаються в прокуратурі київської області.

Газ. «Українське слово»

**Звернення української інтелігенції
до Президента України
Віктора Андрійовича ЮЩЕНКА**

Вельмишановний Пане ПРЕЗИДЕНТЕ!

18 вересня 2009 р. виповниться 80 років від дня народження однієї з найвидатніших представниць руху “шістдесятництва” – Алли ГОРСЬКОЇ.

Ім'я Алли Горської довгі часи було під заборонаю. Тільки через 20 років після її загибелі почали з'являться про неї перші публікації. Вийшли книги: “Алла Горська. Червона тінь калини” (1996) – спогади її друзів; “Алла! Алла! Алилуя!” (2007) – збірка віршів та мистецьких творів, посмертно присвячених Аллі Горській; “Перлини українського монументального

мистецтва на Донеччині" (2008). У м.Києві та м. Василькові встановлено меморіальні дошки на будинках, де жила Горська А. і де її було вбито. У Києві та Львові є вулиці імені Алли Горської. Сьогодні ми свідомі того, що її смерть – це втрата не тільки для родини, друзів і для українського мистецтва. Смерть Алли Горської – це національна втрата. Загинула Алла Горська, але живуть її твори, а з ними – її ідеї.

Лише в Донбасі поки що збереглися мозаїки художників-монументалістів, разом з якими працювала Алла Горська. Проте нові віяння часу та економічні-бізнесові відносини склалися в нашій Державі так, що дозволяють комерційним структурам нищити шедеври нашої національної культури, до яких, на превеликий жаль, потрапили й ці твори:

1. Сплюндровано, всупереч рішенням Міністерства культури, панно “Жінка-Птах” (Донецьк, автори Алла Горська, Віктор Зарецький, Григорій Синиця).

2. Не розконсервовано замуроване панно "Дерево життя" (Маріуполь, автори Алла Горська, Віктор Зарецький, Галина Зубченко, Борис Плаксі).

3. Під загрозою знищення знаходиться мозаїчний комплекс "Школа" (Донецьк, автори Алла Горська, Віктор Зарецький, Галина Зубченко, Геннадій Марченко, Григорій Синиця).

З хвилюванням звертаємось до Вас з приводу трагічної ситуації, яка створилася навколо мозаїчного комплексу "Школа".

Його було створено у 1965-66 роках. Уперше художники-професіонали працювали за законами народного мистецтва. Тоді і тут утверджувалась нова мистецька національна українська школа, у витоків якої стояли Михайло Бойчук та Григорій Синиця.

1992 року Григорій Синиця став лауреатом Державної премії ім. Тараса Шевченка у першу чергу за відродження української колористичної школи.

Отже, мозаїчний комплекс "Школа" (як називали його автори) є історичною та мистецькою пам'яткою - об'єктом культурної спадщини.

Міністр культури В.Вовкун відвідав цей комплекс 1 березня 2008 року і, запропонував:

1. Припинити будівельні роботи, розгорнуті сторонньою організацією на території, що належить школі.

2. До 2012 року створити туристичний маршрут "Донецьк – Маріуполь. Алла Горська".

3. Подати Міністерству опис мозаїк, їх стан та кошторис на реставрацію комплексу.

4. Присвоїти школі ім'я Алли Горської.

Тож як сьогодні виконуються пропозиції міністра, подані ним у присутності Голови Ради з

питань культури і духовності при Президентові України М.Жулинського, Голови Всеукраїнського Товариства "Меморіал" ім. В.Стуса Л.Танюка, Голови обласного управління культури М.Пташки та голови Комітету з питань культури Донецької обласної ради М.Бровуна?

Перша пропозиція: ООО "Юрт-Індастрі" розпочала будівництво житлового будинку у травні 2007 року, захопивши без дозволу частину шкільного спортивного майданчика. Реакція відділу освіти на пропозицію міністра (1.03.2008) припинити будівництво була спрямована на його узаконення Угодою №164 від 12.03.2008 між ООО "Юрт-Індастрі" (Е.Казімовою) з одного боку та відділом освіти Ворошиловського району в м. Донецьку (Н.Скалдіною). З цією угодою директора школи (Сорокіну Г.) на її вимогу ознайомили лише 2.07.2008

Друга пропозиція: до цього часу ні Кабінет міністрів, ні Рада з питань культури і духовності при Президентові України не розглянули питання про створення туристичного маршруту "Донецьк – Маріуполь. Алла Горська".

Третя пропозиція: Донецькі художники Л. Огнєва та М.Кушнір підготували опис мозаїчних панно, їх стан та кошторис на проведення реставраційних робіт. Документ надіслано обласним управлінням культури до Кабміну 19.03.2008 № 07-06 / 475.

Перелік об'єктів, до туристичного маршруту "Донецьк-Маріуполь. Алла Горська" у цьому документі не надано.

Четверта пропозиція: керівництво школи, педколектив, учні та їх батькі звернулись до місцевої влади з проханням присвоїти школі ім'я Алли Горської. Яким буде рішення, покаже час.

Отже, на відміну від народу (художників, вчителів, учнів та їх батьків) ні Рада з питань культури і духовності при Президентові України, ні Кабмін не поспішають, а спритні "донецькі" не ловлять гав.

Знаючи, як "врятували" у Донецьку 2002 року мозаїку "Жінка-Птах", можна передбачити трагічне майбутнє мозаїчного комплексу "Школа". Ось-ось днями він буде знесений разом з будинком школи №5.

Манкуртизм глибоко проникнув у наші гени. Що скажемо своїм нащадкам, якщо нині не втрутимосся в хід подій?!

Ця скарбниця української культури в Донецьку має бути збережена навіки!

Просимо Вас, Пане Президенте, негайно вирішити питання збереження у Донецьку комплексу мозаїк "Школа" і посприяти його внесенню до Державного реєстру нерухомих пам'яток – об'єктів культурної спадщини.

04.07.2008

Павличко Дмитро, Герой України, Голова Укр. Всесвітньої Коорд. Ради; *Севрук Галина*, засл. худ. України, лауреат премій ім. В. Стуса та А. Шептицького; *Семикіна Людмила*, художник. лауреат Нац. премії ім. Тараса Шевченка; *Білокінь Сергій*, доктор іст. наук, лауреат Нац. премії ім. Т.Шевченка; *Сверстюк Євген*, філософ, лауреат Національної премії ім. Т.Шевченка; *Овсієнко Василь*, історик, лауреат премії ім. Василя Стуса; *Коцюбинська Михайлина*, літ.-знавець, лауреат Нац. премії ім. Т.Шевченка; *Яценко Леопольд*, канд. мистецтвознавства, лауреат Нац. премії ім. Т.Шевченка; *Гончар Петро*, художник. Член НСХУ, директор Укр.центру нар. творчості «Музей Івана Гончара»; *Дорофієнко Інна*, головний художник, корпорації "Укрреставрація"; *Селівачов Михайло*, доктор мистецтвознавства, професор ін-ту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Рильського НАН України; *Гамкало Іван*, народний артист України. Член-кореспондент Академії мистецтв України, член Комітету Шевченківських премій; *Кролевець Сергій*, заслужений працівник культури. Генеральний директор Національного Кієво-Печерського історико-культурного заповідника., *Чумак Галина*, директор Донецького обл. удожнього музею; *Лазаревський Олександр*, засл. діяч культури України. Член НСПУ; *Орел Лідія*, Етнограф. Засл. працівник культури; *Логвин*

Юрій, художник. Член НСХУ. Письменник;
Кушнір Михайло, художник. Член НСХУ,
Кузьмінков Лель, художник. Член НСХУ;
Константинов Валентин, художник. Член НСХУ,
Третьякова Марина, заст директора Донецького
обл. художнього музею; *Куліненко Людмила*,
головний. зберігач Дон. обл. художн. музею,
Кошелева Тетяна, мистецтвознавець. Дон. обл.
худ. музей, *Пархоменко Інна*, канд.
мистецтвознавства. Співробітник Національного
художнього музею України, *Матійчук Михайло*,
мистецтвознавець. Науковий співробітник Музею
народної архітектури та побуту НАН України,
Дивний Іван, канд. історичних наук. Науковий
співробітник Ін-ту укр. археографії та
джерелознавства ім. М.С.Грушевського НАН
України. Відповідальний редактор Українського
пам'яткоохоронного Інтернет-ресурсу «Відлуння
віків», *Садова Ірина*, Голова ГО "Фонд Івана
Гончара", *Біляшівський Микола*, член Головної
ради укр. товариства охорони пам'яток історії та
культури, *Панькова Світлана*, директор
«Історико-меморіального музею М.
Грушевського», *Кульбак Тихон*, Архімандрит.
УПЦ ського патріархату, *Янковська Елеонора*,
канд. хім. наук. Доцент, *Усатенко Тамара*, доктор
педагогічних наук. Науковий співробітник
інституту педагогіки АПН України, *Черняков
Борис*, доктор філол. наук. Доцент ін-ту

журналістики ського національного університету ім.. Тараса Шевченка, *Піскун Валентина*, доктор іст. наук. Київський національний університет ім.. Тараса Шевченка, *Кочур Андрій*, журналіст. директор Літературного музею Григорія Кочура, *Кочур Марія*, заст. директора Літературного музею Григорія Кочура, *Люта Тетяна*, канд. історичних наук. Доцент НаУКМА, *Марченко Сергій*, доцент ського національного університету Театру, кіно і телебачення ім.. І.К. Карпенка-Карого, *Забава Люція*, канд. техн. наук. НаУКМА, *Позняков Володимир*, канд. філософ. наук, *Короткий Віктор*, канд. іст. наук. Доцент Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, *Кобченко Катерина*, канд. історичних наук. Науковий співробітник Центру українознавства київського національного університету ім.. Тараса Шевченка, *Кот Сергій*, канд. іст. наук. Науковий співробітник Інституту історії України НАН України, *Криворучко Катерина*, літературознавець, *Леонтович Олена*, письменниця. Член НСПУ, *Кучерук Олександр*, директор бібліотеки ім. Ольжича, *Топачевський Андрій*, публіцист. Член НСПУ, *Казакова Наталія*, бібліограф. Національна парламентська бібліотека, *Кубайчук Віктор*, наук. співробітник ін-ту теоретичної фізики ім.. М.М.Боголюбова НАН України, *Кравченко Володимир*, наук. співробітник Ін-ту укр. археографії та

джерелознавства ім. М.С.Грушевського НАН України., *Мельник Ольга*, наук. співробітник Ін-ту укр. археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського НАН України, *Еппель Веніамін*, науковець, *Бурлака Галина*, канд. філологіч. наук. зав. відділу рукописних фондів і текстології, ін-ту літератури НАН України, *Мельник Ольга*, наук. співробітник музею М.Грушевського, *Величко В.*, науковець, *Ситник Денис*, наук. співробітник ін-ту педагогіки НАН України, *Гривко Антоніна*, наук. співробітник ін-ту Українознавства, *Гасиджак Леся*, історик, аспірантка, *Дебелюк Іліса*, педагог. заступник голови Союзу Українок, *Огнєва Людмила*, голова Донецького відділу Союзу українок, *Рижкова Валентина*, майстер традиційної народної творчості України, *Баясова Людмила*, майстер декоративно-прикладного мистецтва України, *Прокопчук Віктор*, Військовий, голова Донецького відділення ВОВ, *Шевкунов Леонід*, Голова ДО ОУН, *Перепечено Сергій*, громадський діяч, голова Чернігівського братства, *Матушак Юрій*, Історик, бакалавр, гол. молод. організації «Поштовх», *Самофалов Леонід*, Історик, бакалавр, заст. голов. молод. орг. «Поштовх», *Мочалова Людмила*, голова ДО Товариства ім. Олени Теліги, *Купчанко Любомир*, голова ГО, "Елеонора", *Молчанова Ірина*, журналістка. член НСЖУ, *Жиліна Олена*, директор маг. "Рубін",

Харленко Катерина, викладач музики, *Мінєєва Олена*, педагог, *Зваричевська Марія*, педагог, *Калініченко Катерина*, керівник програми «Мистецтво без кордонів» - Донецький будинок працівників культури, *Василюк Олексій*, заст. голови націон.екологічн. центру України, *Грузов Михайло*, вчений-ендокринолог, *Роздобудьмо Алла*, лікар, *Стешенко Роберт*, інженер-гірник, *Качуровський Ярослав*, інженер, *стапенко Артем*, інженер-гірник, *Доценко Артем*, історик, *Білокінь Ірина*, математик, *Запольський Сергій*, адвокат, *Попик Сергій*, священник УГКЦ, *Корченко Юлія*, Юрист, *Прищепя Людмила*, педагог, *Ковальський Євген*, інженер, *Савченко Марія*, бухгалтер, *Коротких Наталія*, бібліотекар, *Мінєєва Світлана*, бібліотекар, *Кучерява Олена*, бібліотекар, *Діміджієва Тетяна*, бібліотекар, *Опришко Людмила*, бібліотекар, *Супрунець Наталія*, бібліотекар, *Пилипенко Ірина*, бібліотекар, *Копійка Віра*, бібліотекар, *Апалькова Лідія*, бібліотекар, *Сукова Надія*, інженер, *Сошенко Антоніна*, інженер, *Мінакова Євгенія*, інженер, *Точенна Ірина*, студентка.

ЖИТТЄПИС МОВОЮ СВІТЛИН

Родина

Олександр і Олена
Горські – батьки
Алли Горської

Алла Горська зі
своїм чоловіком
Віктором Зарецьким

Алла Горська зі своїм сином Лесем Зарецьким

Дитячі роки

А. Горська. 1930 р., м.Ялта

Алла з Батьком

Дитячі роки

Алла зі старшим братом Арсеном

Алла Горська (у центрі) біля будинку, де
мешкала родина Горських - м. Ленінград, вул..
Велика Пущеарська, 50

Юність

Алла Горська

Алла Горська.

Алла Горська

Алла Горська

Юність

Алла Горська (перша праворуч) з однокласниками.
учнями Державної художньої школи ім. Т.Шевченка.

А.Горська у верхньому ряду третя праворуч.
Державна художня школа ім. Т.Шевченка

Студентські роки

Алла Горська (четверта зліва) серед студентів. Першотравневі свята. Київ.

Алла Горська (під парасолькою) серед студентів. Жовтневі свята. Київ.

Студентські роки

Алла Горська

Алла Горська

Алла Горська на Донбасі 1955 р.

Подорожі Україною (КТМ)

Алла Горська (стоїть третя зліва).
Привал

Алла Горська (сидить друга зліва).
Привал

Подорожі Україною (КТМ)

Алла Горська (перша зправа).
Хода на Чернечу гору

Алла Горська. Хотин

Відродження національних традицій (КТМ)

Група колядників, до якої входила
Алла Горська. «Водіння кози»

Група колядників, до якої входила
Алла Горська. «Добрий вечір, щедрий вкчір»

Відродження національних традицій

Алла Горська (перша зправа) у складі мандруючого міжвузівського фольклорно-етнографічного хору «Жайворонок»

Алла Горська (перша зправа) разом з хором «Гомін». «Веснянки» на Володимирській гірці. 1970 рік.

Малесенька щопта

05.03.1965 м. Житомир . У Еонцевича
на його 30-ти річчі

Стоять:

Зосим Гальчинський,
Євген Сверстюк, Михайло Гуць, Алла
Горська, Ольга Концевич, Іван
Світличний, Вікторія Цимбал, Леоніда
Світлична, Галина Кушнір.

Сидять:

Тамара Гальчинська, Вячеслав
Чорновіл, Ірина Жиленко, мати
Концевича Марія Іванівна, Євген
Концевич, Надія Світлична

Малесенька шопта

Алла Горська, Григорій Синиця, Василь
Стус, Віктор Запецький. 1966 рік, м.

Панас Заливаха

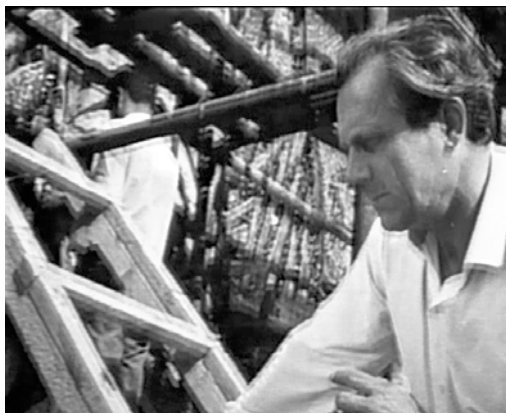

Лесь Танюк

Творці монументального мистецтва

Алла Горська. 1965 рік. Донецьк,
школа №5

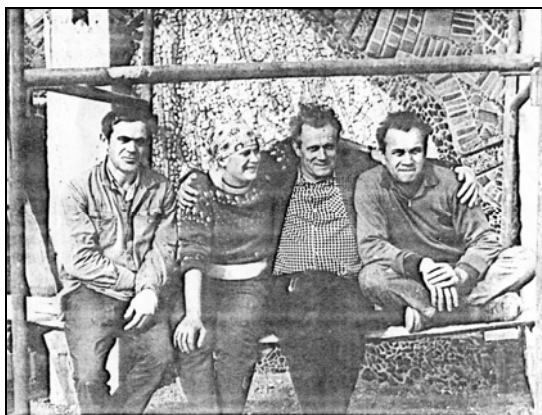

Григорій Синиця. 1965 рік. Донецьк,
школа №5

Творці монументального мистецтва

Генналій Марченко, Надія Світлична,
Галина Зубченко. 1965 рік, м. Донецьк

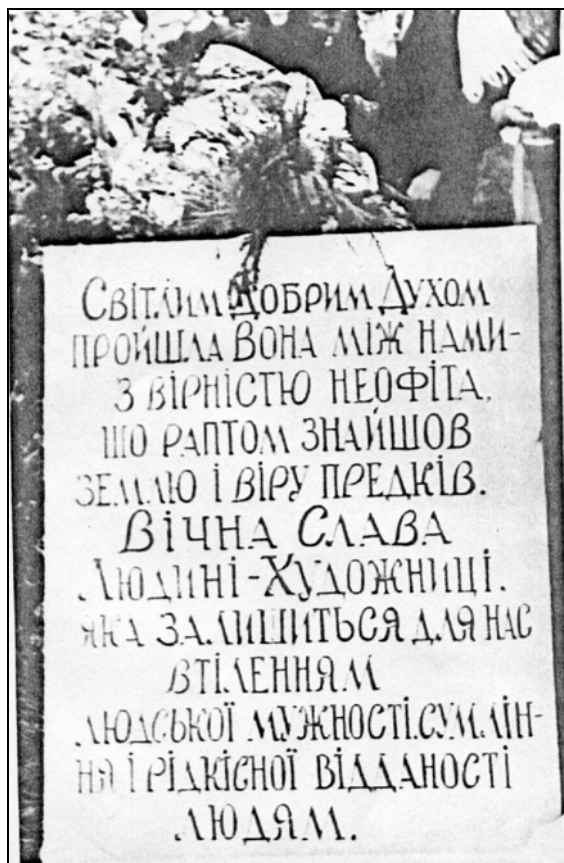
Василь Парахін, Алла Горська, григорій
Синиця, Віктор Зарецький. 1066 р., м.
Донецьк, біля панно «Прометеї», школа № 5

Поховання Алли Горської

Фрагмент посмертної виставки творів
А.Горської в майстерні на вул. ім. Філатова.
Київ

Поховання Алли Горської

Плакат з посмертної виставки творів
А.Горської в майстерні на вул. ім. Філатова.
Київ.

Поховання Алли Горської

Автобус з тілом Алли Горської.

Хор «Гомін» (коло людей, оточуючих
Л.Ященка в центрі) зустрічає піснею
автобус з тілом Алли Горської.

Поховання Алли Горської

Похоронна процесія.
За священником – Васидь Стус

З труною А.Горської Іван Світлчний, Юрій Бадзьо
– на першому плані

Поховання Алли Горської

Над могилою А.Горської з її портретом –
Василь Стус.

Могила Алли Горської

ДОКУМЕНТИ А.ГОРСЬКОЇ

Біографія Горської А.О.

Я, Горська Алла Олександрівна, народилася в 1929 р. в м. Ялті в родині службовців.

У 1931 році переїхала до Ленінграда. Там у 1936 р. вступила в школу. У 1943 році евакуювалася з Ленінграда до Алма-Ати, звідти до Москви, потім до Києва, де в 1946 р. поступила в художню середню школу, яку закінчила в 1948 р. з золотою медаллю.

У 1948 р. вступила до київського художнього інституту, який закінчила у 1954 р.

Була членом ВЛКСМ з 1943 р. по 1954 рік. З 1955 працювала за угодою в КХІ. З 1959 по 1962 рік – в київській художній середній школі (скульптурне відділення) на посаді викладача малюнку в 9–11 класах.

З 1963 по 1968 р. працювала творчо за угодами.

З 1965 року працюю в монументальному мистецтві.

(Підпис) Горська А.

14 січня 1969 р.³³⁹

---

³³⁹ ЦДАМЛМУ, архів В.Зарецького: ф. № 1205, опис 1, справа № 111

Характеристика учениці Горської А.О.

Характеристика³⁴⁰

Горська Алла вчиться в КХСШ у XI кл; учениця вона дуже культурна, здібна, чудовий товариш, завжди витримана. Учениця Горська – секретар комсомольської організації в школі; багато віддавала часу громадській роботі, можна сказати, захоплювалася нею.

Вчилася Горська всі роки перебування в КХСШ на добре і відмінно: дівчина вона розумна, багато читає, вміє самостійно робити певні висновки з прочитаного, політично свідома, бажає працювати на користь Батьківщини.

/Кл. керівник (підпис)

22.VII.48 р.

Класифікаційний квиток спортсмена³⁴¹

Комитет по делам физической культуры и спорта
при Совете Министров СССР

Классификационный билет спортсмена

Горская Алла Александровна
дом. адрес: г. Киев, Л–Смирнова, 20
Художественный институт. "Искра"

---

³⁴⁰ ЦДАМЛМУ, архів В.Зарецького: ф. № 1205, опис 1, справа № 109

³⁴¹ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. 1165, опис 1, справа № 117

Билет № 379
Горская Алла Александровна
присвоен третий спортивный разряд по
волейболу
11 апреля 1952 г.
Классификационные результаты:
первенство Киевского обл. Совета "Искра"

**Медична довідка про стан здоров'я та
народження сина³⁴²**

Городская клиническая больница Сталинского р-на г. Киева 2/XII 1954 № 1275/ Б. Шевченко № 17 т. 5–40–56 В консультацию

СПРАВКА

Горская А.А. Находилась в акушерском отделении с 16 /X1 по 2/X11 1954 г. по поводу родов 16/X1–54. Родила одного живого доношенного мальчика. Вес 3500 гр., дл. 53 см. (...). В послеродовом периоде была ангина. (...)

До 27/X1–54 была субсеребрильная температура.

Сопутствующие заболевания: Вегетативные кризы. Гипертиреоз. Напр. на амбулаторное лечение.

---

³⁴² ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф.1165, опис 1, справа № 118

**Медична довідка про стан здоров'я після
операції³⁴³**

Всесоюзный институт экспериментальной
эндокринологии.

Клиника

6 февраля 1958. г. Москва–4, Лавров пер.,б. т. Ж
2–56–81. 167 479

СПРАВКА

Горская Алла А. находилась на лечении в клинике
Всесоюзного института экспериментальной
эндокринологии с 16/1 по 6/11 1958 г. Диагноз:
тиреотоксикоз тяжёлой формы. Проведено
лечение. 27/1 – операция (нерозбірливо).

Лист ЦК ЛКСМУ (19.03.1959)³⁴⁴

Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

**ЛЕНІНСЬКА КОМУНІСТИЧНА СПІЛКА
МОЛОДІ УКРАЇНИ
ЦЕНТРАЛЬНИЙ КОМІТЕТ
, вулиця Героїв Революції, №6/10**

---

19 березня 1959 р.

**СЕКРЕТАРЮ КРАСНОДОНСЬКОГО
РАЙКОМУ КОМСОМОЛУ**

тов. БОЙЧЕНКУ К.М. (Витко)

**ЦК ЛКСМ України просить Вас надати
допомогу художнику тов. Горській Аллі**

---

³⁴³ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф.1165, опис 1, справа № 118

³⁴⁴ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф.1165, опис 1, справа № 119, док. 2

Олександрівні в її роботі над груповим портретом бригади комуністичної праці шахти «Північна-2», яку очолює П. Польщиков.

Свій твір тов. ГОРСЬКА присвячує Декаді української літератури і мистецтва 1960 року у м. Москва.

СЕКРЕТАР ЦК ЛКСМ УКРАЇНИ
Ю.Єльченко (підпис)

Лист Міністерства культури (19.03.1959)³⁴⁵
УРСР
МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ
19 березня 1959 . № 12 – 205
, Свердлов, 2
Тел.. 9-07-71

СЕКРЕТАРЮ ПАРТІЙНОЇ
ОРГАНІЗАЦІЇ ШАХТИ «ПІВНІЧНА-2»
ТРЕСТУ «КРАСНОДОНВУГІЛЛЯ»

Міністерство культури Української ВСВ звертається до Вас з проханням сприяти художнику тов. ГОРСЬКІЙ Аллі Олександрівні в її роботі над груповим портретом бригади комуністичної праці П. Польщикова шахти «Північна-2» тресту «Краснодон вугілля».

---

³⁴⁵ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф.1165, опис 1, справа № 119, док. 1

Цей портрет тов. ГОРСЬКА виконує за замовленням Міністерства культури УРСР до відповідальної Республіканської художньої виставки, присвяченої Декаді української літератури і мистецтва 1960 року у м. Москва.

ЗАСТУПНИК МІНІСТРА КУЛЬТУРИ
УКРАЇНСЬКОЇ РСР
В.БІЛОЗУБ (підпис)

**Витяг з протоколу Співки художників
(05.11.1954)³⁴⁶**

Выписка из протокола № 44
Заседания Секретариата оргкомитета Союза
художников СССР
от 5.XI –1954

Приём молодых художников
/отличники украинских вузов 1954 г./

1. Горская Алла Александровна, живописец, 1929 г. рожд. Правлением Союза принята кандидатом 14.X.1954 г. пр. 19.

За картину "Санкомиссия", дипломную работу Киевского художественного института, получившую в 1954 г. оценку "отлично" и экспонированную в Москве на 3–ей Всесоюзной выставке дипломов художественных вузов – утвердить Горскую А.А., живописца, кандидатом

---

³⁴⁶ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф.1165, опис 1, справа № 116

в члены Украинского Союза советских художников.

Секретариат Оргкомитета
Союза советских художников,

**Оголошення про збори художників
(15.06.1964)³⁴⁷**

Запрошуємо Вас взяти участь у загальних зборах художників київського відділення Спілки художників Української РСР.

Збори відбудуться 15 червня ц.р. (1964) в актовому

залі київського державного інституту.

(Смирнова-Ласточкина, 20)

Порядок денний:

1. Постійно підтримувати політичну пильність радянських людей.

Доповідач: перший секретар київського КП України тов. Ботвин О.П.

2. Вибори делегатів на III з'їзд художників СРСР.

Початок зборів о 10 год.

Примітка. Вхід по членських і кандидатських квитках Спілки художників.

Президія правління київського відділення Спілки художників Укр. РСР

---

³⁴⁷ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 123

Витяг з ухвали зборів Співки художників (1964)³⁴⁸

В ході обговорення вітража з гострою критикою його ідейно-художніх пороків виступили художники та мистецтвознавці.

Горська А.О. та Семикіна Л.М. не прийняли справедливої критики і вперто відстоювали свої порочні позиції.

Рішуче засуджуючи ідейно-порочний твір т.т. Горської та Семикіної, який дає викривлений образ Т.Г.Шевченка, бюро по київській обл.

Ухвалює:

1. Горську А.О., яка в своїй творчості не вперше виявляє формалістичні тенденції (на розгляд виставочного комітету Шевченківської виставки вона подала формалістичні гравюри, що були відхилені від експозиції), виключити з членів Співки художників УРСР.
2. Семикіну Л.М. виключити з членів Співки художників терміном на один рік, залишивши її членом худ. фонду УРСР. Через рік проглянути та обговорити її творчість на секції та Бюро по Київській обл.
3. Вважати за потрібне створити для КДУ ім. Т.Г. Шевченка глибоко ідейне і високохудожнє монументальне оформлення центрального вестибюлю, яке б розкривало революційний

---

³⁴⁸ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 123

пафос, постать Шевченка, що є могутньою зброєю радянського народу в боротьбі за комунізм.

4. Це рішення обговорити на творчих спілках.

Голова бюро по київській обл. при правлінні
Спілки художників УРСР,
Засл. діяч мистецтв УРСР
Б. Шаталін

**Ухвала Секретаріату Правління СХ СРСР
(15.05.1964)³⁴⁹**

Протокол № 20.

Заявление Киевских художников Горской А.А. и Семькиной Л.Н. с жалобой на неправильное исключение их из состава Союза художников Украинской ССР.

Ознакомившись с заявлением художников Горской А.А. и Семькиной Л.Н., письмом группы деятелей украинской литературы и искусства по тому же вопросу, а также с решением и материалами, принятыми в Союзе художников Украинской ССР по работе художников Горской А.А. и Семькиной Л.Н., Секретариат Правления Союза художников ССР отвечает:

Правление Союза художников Укр.ССР своевременно поставило вопрос о качестве витража-имитации, созданного художниками Горской А.А. и Семькиной Л.Н. для вестибюля

---

³⁴⁹ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 123

главного корпуса Киевского университета имени Т.Г.Шевченка в ознаменование 150–летия со дня рождения Великого Кобзаря.

Художники Горская А.А. и Семыкина Л.Н., взявшись за выполнение ответственного заказа, пренебрегли общественным мнением и во время работы над витражом–имитацией не показали его ни общественности, ни представителям Союза художников Укр.ССР и художественного фонда Украины. Художники Горская А.А. и Семыкина Л.Н. отнеслись недостаточно серьезно к выполнению этой сложной работы и создали центральную часть витража, не отвечающую высоким требованиям и задачам, поставленным перед ними.

Секретариат Правления Союза художников СССР расценивает эту работу как творческую неудачу авторов, т.к. работа выполнена на недостаточно высоком творческом уровне при низком техническом качестве.

Секретариат Правления Союза художников СССР осуждает тот факт, что витраж был разбит.

Постановили:

1. Учитывая, что тов. Семыкина Л.Н. зарекомендовала себя по ранним работам как хороший художник, принимающий активное участие в выставочной работе – восстановить тов. Семыкину Л.Н. в членах СХ Укр.ССР.

2. Горскую А.А. – перевести в кандидаты в члены СХ Укр.ССР, обязав Правление СХ Укр.ССР через год, после принятия настоящего решения, просмотреть её работы и решить вопрос о возможности её перевода в состав членов Союза.

3. Вынести общественный выговор художникам Горской А.А. и Семькиной Л.Н. за нарушение норм поведения членов Союза художников при выполнении творческого заказа. Указать им на необходимость серьёзного отношения к своей работе, которую нельзя вести без товарищеского участия в просмотре и оценке руководства Союза и фонда.

Секретариат правления СХ СССР.
Верно (А.Машковцев)

**Витяг з протоколу № 53 Президії правління
СХУ (11.09.1964)³⁵⁰**

Выписка из протокола № 53
заседания Президиума правления Союза
художников Украины.

от 11.09.1964

СЛУШАЛИ:

Решение Секретариата правления Союза художников СССР от 4–13–15 июля 1964 г. (Протокол № 20) о восстановлении в члены Союза тт. Семькиной Л.Н. и Горской А.А.

---

³⁵⁰ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 123

ПОСТАНОВИЛИ:

Решение Секретариата правления Союза художников СССР от 4–13–15 июля 1964 г. (Протокол № 20) о восстановлении в членах Союза тт. Семьикиной Л.Н. и Горской А.А. довести до сведения VI Пленума правления СХ УРСР.

Председатель В. Касиян
Верно. Ст. инспектор по кадрам М. Маляр

Рішення VI Пленуму правління СХ УРСР (23.09.1964)³⁵¹

Решение
VI Пленума правления СХ УРСР
от 23 сентября 1964 г.

СЛУШАЛИ:

Решение Секретариата правления Союза художников СССР от 4–13–15 июля 1964 г. (протокол № 20) о восстановлении в члены Союза тт. Семьикиной Л.Н. и Горской А.А.

ПОСТАНОВИЛИ:

1. Пленум правления СХ УРСР, внимательно ознакомившись с решением Секретариата правления Союза художников СССР от 15 июля 1964 г. (протокол № 20) по вопросу восстановления в члены СХ Укр.ССР тт.

---

³⁵¹ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 123

Семыкиной Л.Н. и Горской А.А., исключённых из членов Союза на V Пленуме правления Союза художников Украины за создание идейно-порочного произведения, VI-й Пленум правления СХ УРСР настоятельно просит Секретариат правления Союза художников СССР оставить в силе решение V Пленума правления Союза художников СХ УРСР в связи с тем, что при рассмотрении дела Секретариат Союза художников СССР не располагал исчерпывающими материалами и по существу был введен в заблуждение неточной информацией.

2. Вопрос о восстановлении в члены Союза тт. Горской А.А и Семыкиной Л.Н. рассмотреть после участия их в Республиканской художественной выставке 1965 г. "На страже мира".

3. Объяснительная записка по существу вопроса прилагается.

Зам. председателя правления
Союза художников УССР
Народный художник УССР
В.Бородай

М. Як готувався "Київський лист"³⁵²

Лист протесту проти політичних переслідувань, складений у Києві та відправлений до державних керівників на початку 1968 року, був одним з найбільш масових правозахисних виступів 60-70-х років. Йому віддають належне в літературі про дисидентський рух, де він звичайно згадується як "київський лист". Тим не менш досі не оприлюднено фактів, пов'язаних з його історією. Більше того: я гадаю, що історія його написання залишилася невідомою навіть для "фахівців" з КДБ, - про це я ще розповім.

Моя доля склалася таким чином, що я, не приймаючи активної участі у правозахисній діяльності, мав дружні стосунки з багатьма правозахисниками, як у Києві, так і в Москві, і завдяки цьому стояв біля самих витоків написання цього листа. Постараюся згадати, що мені відомо з його історії, хоч цьому заважатиме моя напрочуд погана пам'ять. Так що заздалегідь попереджаю, що в деталях розповіді можуть бути неточності й помилки.

Розповідь треба почати з опису загальної атмосфери, яка панувала в ті роки. Атмосфери, водночас і страшної, й чудової. Страшної - з відомих причин: переслідування інакодумців,

---

³⁵² Білецький М. - математик, правозахисник
Переклад з рос. «Сучасність» № 1. 1999

свавілля репресивних органів. Чудової - бо це була атмосфера співпраці й солідарності з прекрасними й мужніми людьми.

Я повернувся на Україну після 15-річної відсутності з Москви, скінчивши аспірантуру з математичної логіки. Це була весна 1965 року, через півроку після зсунення Хрущова. Скінчився короткий період "відлиги". Через кілька місяців пройшла перша група арештів: в Москві – Синявський і Даніель, в Україні - біля 20 чоловік, в тому числі Іван Світличний. Часто буваючи в цей час у Москві, я мав змогу порівняти тамтешню атмосферу з київською. В одному відношенні вона була не на користь Києва: якщо в Москві ці події хвилювали широкі кола інтелігенції, обговорювалися в кожному інтелігентному домі, то в Києві майже ніхто, за межами вузького кола гуманітарної еліти, навіть не знав про сам факт арештів. Зате не могла не приваблювати особливість саме цієї гуманітарної еліти: її вболівання за національну культуру, народні звичаї, мову; нічого подібного не могло бути в Москві, де ці проблеми не мали актуальності. Я пригадую, як зворушливо виглядали гуцульські килими в міських квартирах, рушники на стінах, вишиті сорочки, народні пісні, просто вживання української мови, що було в той час таким беззахисним викликом. Пригадую

колядування на Різдво, учасників якого хапали й кидали в міліцейські "воронки".

Проїшли 1966 і 1967 роки. Продовжувалися арешти в Москві й в Україні, причому в Україні переслідування були найбільш жорстокі й на перший погляд немотивовані; на відміну від Москви, тут хапали не за конкретні виступи, а, так би мовити, превентивно: небезпечного вбачали в кожному, хто виділявся, занадто сильно цікавлячись питаннями культури та мови. І одночасно поширювався спротив. Нагадаю один з відомих його виявів - виступ Івана Дзюби й викликану ним маніфестацію в кінотеатрі "Україна" 4 вересня 1965 року. Найбільш поширеною формою опору стали листи протесту. Почалася свого роду "ланцюгова реакція". Відповіддю на кожний арешт ставали листи з протестом проти нього, на кожний суд - оприлюднення його матеріалів; влада відповідала арештом авторів та публікаторів - і все починалося за новим колом. Небувалих розмірів починає досягати самвидав. Найбільш актуальними в ньому стають саме матеріали про поточні репресії. Водночас він досягає промислового розмаху. Друкуються вітчизняні й зарубіжні публіцистичні та історичні матеріали (наприклад, роботи Сахарова), а також художня література (романи Солженіцина, Максимова, "1984" Орвела та багато іншого). Для друкування таких обсягів тексту

створюються свого роду підпільні друкувальні цехи: наймаються друкарки, що друкують багато (до 10) копій на цигарковому папері; книги переплітаються, при чому для зручності читання листи цигаркового паперу з текстом перекладаються чистими; замовнику книга коштувала не так і багато. Сказане стосується головним чином Москви; за моїми спостереженнями, власне українські матеріали не набули такого поширення. Але московський самвидав, в своїй головній частині, перш за все відносно поточних репресій, добре поширювався в Києві. Мені доводилося обмінюватися ним з деякими людьми, серед яких назву Івана Світличного та Леоніда Плюща, і я не мав сумніву, що ці люди мають добрі зв'язки з загальносоюзними поширювачами самвидаву, та й "тамвидаву" теж. Так серед інших книг я брав у Світличного "Технологию власти" Авторханова - одну з найбільш крамольних на той час книжок, видану десь на Заході. З іншого боку, зв'язок українських правозахисників з московськими давав змогу поширювати відомості про політичні переслідування в Україні на весь Союз і далі на Захід. Українські матеріали перекладалися в Москві й далі надходили у загальну мережу розповсюдження. Особливо систематичний характер це набуло з 1968 року, коли почав виходити самвидавський місячник "Хроника

текущих событий" з підзаголовком "Год прав человека в СССР". Це видання, що характеризувалося максимальною повнотою, точністю й достовірністю інформації, стало енциклопедією й візитною карткою правозахисного руху. Якої самовідданості й чесності воно вимагало від своїх учасників, як свідчило про солідарність людей різних національностей, культур і поглядів, об'єднаних ідеєю спротиву тоталітарній системі! Українська тематика займала значне місце у "Хроніці".

Видання "Хроніки" свідчило й про те, що правозахисний рух у Союзі досить добре координувався. Як не дивно це видається, але для досить широкого кола людей у той час не були таємницею й імена його координаторів. Чому їх не заарештовувало КДБ? Важко відповісти. Можливо, його в той час більше влаштовувала ситуація, коли лідери відомі і можна відстережувати зв'язки. І самі правозахисники знали, що їхні лідери "під ковпаком", але продовжували спільну працю, сподіваючись якось перехитрувати КДБ. Така була дивна гра. Одним з визнаних правозахисних лідерів був Петро Якір, син репресованого командарма, також з дитинства відсидівший у таборах як "син ворога народу". Під час навчання в Москві мені пощастило познайомитися з ним. Бував я у нього й під час поїздки до Москви у 1965-68 роках, обговорюючи

події, пов'язані з політичними репресіями. Саме до Якіра стікалася тоді інформація про правозахисні акції, зокрема листи протесту; люди не мали сумніву, що це - найбільш надійний спосіб розповсюдити її по країні й передати на Захід. Було відомо, що й підготовка багатьох акцій та листів обговорювалася й проводилася у взаємодії з колом Якіра. Наскільки мені відомо, люди, близькі до цього кола, спілкувалися й з київськими правозахисниками, зокрема з питань організації листів протесту.

На кінець 1967 року написання листів протесту стає традиційною формою реакції на свавілля влади. Хоча воно не давало безпосередніх наслідків, а часто призводило до нових репресій, воно дарувало суспільству почуття солідарності й надії, пов'язані з посиленням спротиву. Складалася ситуація, коли для значної частини суспільно свідомих людей підпис хоча б під одним таким листом виглядав як моральний обов'язок. Цей рух, розпочавшись у Москві, перш за все охопив її, менш - Ленінград, а потім поширився на республіки, чільне місце серед яких зайняла Україна.

Наприкінці осені чи на початку зими 1967 року (десь у листопаді-грудні) у Києві зібралася група людей, яка вирішила підготувати такий лист протесту - перш за все для того, щоб привернути увагу країни та світу до репресій в Україні. Це

були Іван Світличний та Іван Дзюба, подружжя фізиків Юрій Цехмістренко та Ірина Заславська, кібернетик Віктор Боднарчук. Мені також пощастило приймати участь у цих обговореннях. Серед людей, яких я назвав, троє не дожили до цих днів - Світличний, Цехмістренко та Заславська. Хотілося б згадати їх добрим словом. Справді, які це були світлі люди! Ім'я Івана Світличного на сьогодні досить відоме, хоча його творча спадщина, видана мізерним накладом, на жаль, становить раритет. Та тим, хто не знав його, важко уявити, яку атмосферу доброзичливості, довір'я й разом з тим безстрашності створював навколо себе цей чоловік. В описаному колі були люди, що більш привертали увагу якимись конкретними вчинками, але, гадаю, навряд чи можна назвати когось, хто користувався б таким незаперечним моральним авторитетом. Я часто повертаюся до думки: як не вистачає нам Івана сьогодні! Подружжя Цехмістренків, людей яскравих, з широким колом інтересів, мало рідкий хист до поєднання людей. Їхня невелика квартира на краю Голосіївського лісу стала місцем постійних зустрічей "фізиків" (тобто представників природничих і точних наук) і "ліриків" (художників та літераторів), де бурхливо обговорювалися мистецькі та громадські питання. Але повернемося до теми.

Обговорення самого тексту листа зайняло кілька вечорів. Як мені зараз видається, головними його авторами були Дзюба та Світличний (а може, один з них). В листі засуджувалися політичні репресії в Україні 1965-67 роки, з особливим наголосом на процес Чорновола у листопаді 1967 року у Львові. Вони розглядалися у зв'язку з загальносоюзними репресіями й потугами до відродження сталінізму, заявлялося про солідарність з московськими правозахисниками.

Десь на початку 1968 року почався збір підписів. У цьому процесі я не брав безпосередньої участі - мої знайомства в Києві були досить обмежені і практично не включали тих, кого можна було прилучити до підписання. Головними організаторами збору підписів були названі п'ятеро людей: Юрій та Ірина - головним чином серед фізиків, взагалі вчених природничого напрямку та "технарів", Віктор - серед математиків, два Івани - серед письменників та художників. Звичайно, такого формального поділу не було; пригадую, як одного разу Цехмістренки й Боднарчук збирали підписи в Будинку письменників після вечора, присвяченого річниці Коліївщини. Але як правило кожний збирав підписи у близькому для себе колі. Я мав змогу слідкувати за тим, як йде збір підписів серед вчених, спілкуючися з подружжям Цехмістренків та з Боднарчуком, з якими близько приятелював.

Пам'ятаю, як старанно вони шукали кандидатури майбутніх "підписантів", з яким тріумфом повідомлювалося про кожний новий підпис, особливо людини, що за своїм статусом мала офіційний авторитет, - відомого вченого, письменника, діяча культури. Практично всі підписи вчених (а також і деякі інші) зібтали безпосередньо Юрій, Ірина та Віктор, спілкуючись з кожним "підписантом". Наскільки я знаю, Світличний та Дзюба організували збір підписів іншим способом; так, здається, підписні листи лежали просто у Спілці письменників, підписування проходило після різних зборів, в тому числі, якщо не помиляюся, на будівництві Чорнобильської АЕС. Збір підписів тривав приблизно до березня 1968 року. Додам кілька слів про психологічний стан організаторів, перш за все найбільш близьких до мене Юрія, Ірини та Віктора. Я охарактеризував би його як свого роду ейфорію. Їхній ентузіазм поєднувалася з розумінням взятого на себе ризику, розумінням того, що від влади можна чекати як завгодно жорсткої реакції. Мені видається, однак, що це була швидше емоційна готовність і вони навряд чи встигли продумати тактику поведінки при неминучому безпосередньому зіткненні з владою; цю тактику їм довелося виробляти вже "в бойових умовах". Гадаю, що Світличний та Дзюба, за

плечима яких уже був відповідний досвід, були до цього більш готові.

(Тут варто нагадати деякі відомості про сам лист. Його підписали 139 чоловік. Першим стояв підпис Сергія Параджанова – він не брав участі у складанні, але настояв на тому, що має бути першим. Серед тих, хто підписав лист, були письменники В. Некрасов, В. Стус, Г. Кочур, В. Шевчук, Л. Костенко, Б. Антоненко-Давидович, художники І. Марчук, Горська А., Зарецький В., Г. Севрук, авторитетні вчені, в тому числі математики професори Ю. Березанський та А. Скороход; тут названо далеко не всі імена відомих людей. Підписи організаторів Цехмістренка, Боднарчука, Заславської, Світличного та Дзюби стояли відповідно на 3, 5, 6, 9 та 11-му місцях. Якщо не помиляюся, за числом підписів цей лист посідає перше місце серед всіх листів протесту 1965-68-х років. За дослідженням Л. Алексєєвої "История инакомыслия в СССР", завдяки йому Україна дала 19% підписів, зібраних під час цієї "підписної кампанії".)

Листа з підписами було передано до "адресатів" у квітні 1968 року. Мені також довелося приймати у цьому участь. Для цього Ірина Заславська та я поїхали до Москви. Вона віднесла оригінал листа з підписами до прийомної ЦК, де залишила для відповіді свою домашню адресу. А я відніс примірник Петру Якіру.

Реакції влади не прийшлося довго чекати. Вже в кінці квітня в установах почалися проробки "підписантів" (як саме, скажу трохи нижче). Мушу сказати, що значна частина "наукової групи" виявилася неготовою до такого розвитку подій. Запанувала деяка розгубленість. Під час взаємних обговорень ряд тих, хто підписав, особливе значення надавав питанню про перспективу передачі тексту на Захід - на той час у масовій свідомості був сильний комплекс "відштовхування від Заходу", за яким можна критикувати свою владу, але ніяким чином не переносити цю критику за кордон, щоб "не ганьбити батьківщину"; цей комплекс вміло використовували влада та КДБ. У квітні ми мали підстави вважати, що листа ще не передано на Захід і влада хоче запобігти саме цьому; якщо це не вдасться, тоді й розпочнуться серйозні репресії. Принаймні так оцінювало ситуацію оточення Цехмістренків. В цих умовах ряд підписавших настояв на тому, щоб затримати широке розповсюдження листа й передачу його на Захід. Не можу згадати, чи було це рішення "підписантів" - науковців узгоджене зі Світличним та Дзюбою. Розумію, що з сьогоденських позицій воно виглядає не зовсім принциповим; гадаю, що так воно виглядало й за тодішніми московськими нормами, помітно розвиненими порівняно з нашими, але в наших умовах такого враження не

було. Так чи інакше, мене, як людину, пов'язану з московськими колами, попросили це залагодити. Приблизно в кінці травня я зустрівся у Москві з Павлом Литвиновим, досить відомим дисидентським лідером з кола Якіра, і передав йому наше прохання. Литвинов повідомив мене, що наш лист ще не пішов ні в самвидав, ні на Захід, і обіцяв деякий час притримати його. Наскільки мені вдалося простежити, він дотримався цієї обіцянки; наш лист було оприлюднено зі значною затримкою, і головна частина партійно-кадрових розборів з "підписавшими" пройшла до того.

"Робота" з підписавшими посилилася в перші після відпускні місяці (вересень-жовтень) - можливо, як частина загального "закручування гайок" після придушення "празької весни". Не пам'ятаю, чи було в тому році офіційне втручання КДБ; в усякому разі, якщо й було, то формально дуже слабке. Вирішення цієї проблеми на той час було доручене партійним органам, завдяки чому наголос було зроблено на "каяття", а власне розслідування проводилося не професійно; таким чином, було згублено час, і через кілька років, коли за справу взялося КДБ, йому вже було важче встановити хід подій. Виглядало це так. Спочатку "підписантів" викликали до партбюро на місцях роботи, не турбуючися тим, чи є вони членами партії (на той час подібна компетенція партії не

ставилася під сумнів), розпитували, хто їм дав листа на підпис, і вимагали каяття. Не беруся сказати, яка частина людей пішла на ці умови. Взагалі, за тим, як це проходило у митців та гуманітаріїв, я безпосередньо не слідкував. А Цехмістренки та Боднарчук у своїй частині взяли відповідальність на себе. Всім, кому вони давали лист на підпис, дозволили на них посилатися. Самі ж відмовилися відповідати на запитання, звідки в них взявся цей лист, посилаючись при цьому на моральні причини; не стали й каятися.

Далі пішла "роздача нагород". В залежності від місцевих умов, репутації та поведінки "провинних" їм могли оголосити догану, виключити з комсомолу чи партії, звільнити з роботи. Як не дивно, але на цьому етапі підписанти - члени партії мали свого роду "привілеї" - їх не зразу звільняли з роботи, а обмежувалися доганою чи виключенням з партії; особливо "небезпечних" звільняли чи виживали з роботи вже пізніше. Нерідко після звільнення довгий час - іноді роками - людині не давали змоги влаштуватися на роботу; і у всякому випадку, як правило, їй назавжди закривався шлях до наукової праці. В багатьох випадках, коли це вважали доцільним, на місці роботи "з виховною метою" проводилося публічне обговорення та засудження. Частіше за все це мало на меті психологічний тиск на людину та її потенційних

однодумців у колективі й зводилося до біснування кількох "ідейно витриманих" товаришів, які не жалкували багна й погроз на адресу обговорюваного, а разом з ним всіх цих антирадянщиків. Я побував на такому зібранні на механіко-математичному факультеті київського університету, коли обговорювали Боднарчука, - страхітливе видовище. Не просто було на такому зберегти лице, але ті, кому це випало, в тому числі й Віктор, на це, як правило, спромоглися. Однак, кампанія з засудження "підписантів" в 1968 році носила досить поверховий характер. До багатьох з них просто не дійшли руки, звичайно, якщо вони до того не привертали до себе увагу "органів"; в таких випадках проста зміна роботи часто була достатнім способом уникнути кари.

Другий етап "розбору" "підписантів" розпочався на початку 1972 року. В Україні цей рік став роком широкомасштабної операції КДБ проти всякого інакодумства, перш за все національно забарвленого. Пройшли повальні арешти всіх, до кого у влади були хоча б мінімальні претензії. Правда, самого факту підписання листа протесту для арешту було ще замало, але "підписанти" разом з іншими інакодумцями стали об'єктом пильної уваги та обробки КДБ, який тепер очевидно ставив перед собою кілька задач. По-перше, максимально відслідкувати весь спектр "потенційно

небезпечних" та зв'язки між ними; ця, так би мовити, "дослідницька" робота провадилася хоча трохи тупувато, але професійно й скрупульозно. По-друге, мався на увазі "прикладний" результат - в ході "досліджень" отримати максимум інформації, яка могла бути використаною для звинувачення вже заарештованих. По-третє, провести "профілактичну роботу" серед "другого ешелону" інакомислячих, залякавши їх, відбити охоту до дисиденства, а найбільш слабких схилити до співпраці. Природно, що хід "підписної кампанії" 1968 року явно попадав у коло інтересів КДБ. Ці "дослідження" тривали весь 1972 рік і охопили дуже широке коло людей. Наскільки мені відомо, вони не призвели до арештів "піддослідних", але не пройшли для них марно. Тих з них, хто не справдив надій "органів", чекали ті ж наслідки, що й після розборок 1968 року, при чому відлучення від нормального життя, як правило, носило більш систематичний і тривалий характер.

Розповім, як склалася доля декого з організаторів листа.

Доля Івана Світличного достатньо відома. Санкції 1968 року його майже не торкнули, оскільки були для нього, як офіційно визнаного провідного "націоналіста", занадто м'якими; його не можна було ні виключити з партії, до якої він не входив, ні звільнити з роботи, якої давно не

мав, ні заборонити друкування, оскільки не друкували й так. Для нього продовжувалося звичне життя свідомого правозахисника - з обшуками час від часу, викликами в КДБ, бесідами, погрозами і т. ін. В 1972 році його було заарештовано. КДБ вважав його одним з найбільш небезпечних супротивників і найбільш ретельно збирав докази проти нього. Хоча нічого скільки-небудь серйозного зібрати не змогли, він отримав максимальний строк з відповідної статті - 7 років позбавлення волі і 5 заслання. Всі ці роки він відсидів, будучи тяжко хворим і перенісши важку операцію. В засланні поруч з ним була його дружина Льоля. До Києва він повернувся, повністю втративши працездатність, і помер після кількох років тяжкої хвороби.

Юрій Цехмістренко та Ірина Заславська в 1968 році втратили роботу за фахом, до якої їм так і не довелось повернутися. Якраз перед відправкою листа Юрій закінчив писати докторську дисертацію з фізики, але тепер про її захист не могло бути й мови. До кінця життя вони обидва працювали в якихось дрібних конторах.

Віктора Боднарчука в 1968 року після згаданої проробки було звільнено з університету, але йому надав притулок у СКБ Інституту кібернетики академік Глушков, який називав його своїм найталановитішим учнем. Арешти 1972 року застали Віктора в Єреван, куди він переїхав і

працював в Інституті математичних машин. В перші дні арештів одним з перших був обшук на його квартирі, де знайшли багато самвидаву. Через кілька місяців після цього його звільнили з Єреванського інституту (взаємодія братських спецслужб!), і він був змушений повернутися до Києва в обійми рідних органів, які його, правда, не заарештували, але прийнялися обробляти дуже ретельно. Інститут кібернетики на той час вже не зміг чи не захотів його підтримати. Стан Віктора ускладнювався тим, що він тяжко й постійно хворів, поступово стаючи інвалідом. У зв'язку з цим для нього була неможливою праця в умовах стандартного службового режиму, який йому не нав'язували в попередні роки. Знайти подібні умови праці з його "вовчим білетом" було практично неможливо, і з того часу він залишається безробітним.

На закінчення трохи детальніше розповім про одного з пересічних "підписантів", а саме про себе. Я опинився серед тих, хто в 1968 році не привернув до себе уваги організаторів проробок. Правда, керівництво Інституту кібернетики, де я працював, знаючи про мій підпис, запропонувало мені "від гріха подалі" звільнитися за власним бажанням. Я це зробив і, набравшись зухвалості, подав документи на конкурс до університету. І - яка неухважність кадрових працівників! - таки пройшов у той самий університет, звідки якраз у

цей час виганяли Боднарчука, правда, на інший факультет. Зате в 1972 році недремне око "органів" вже зупинилося на мені - в першу чергу в зв'язку не з цим листом, а з надто широким і небезпечним колом знайомств, - і я опинився серед багатьох-багатьох їхніх "підопічних". Цілий рік з рідкою регулярністю мене викликали для свідчень, що часто переходили в "душеспасінні бесіди". Не віднесу цей рік до найприємніших у своєму житті. Головний спогад, що залишився від нього, - постійна психічна напруга, небезпечна гра, коли знаєш, що кожний хибний крок може дорого коштувати тобі або іншій людині. Нікому не побажаю участі в такій грі. Хочеться вірити, що провів її я не найгіршим чином. Тут необхідно згадати один момент, який значно полегшив мою гру, а разом з тим і мою подальшу участь. Весь час, поки КДБ "працював" зі мною, я підтримував контакти з моїми "колегами", які опинилися в такому ж стані, - з Цехмістренками й особливо тісні з Віктором Боднарчуком. Це дратувало КДБістів, які на той час не лінувалися стежити не тільки за нашими телефонами, але й за пересуванням. (Характерний приклад - слідчий міг сказати: "Ось вчора ви зустрічалися там-то й там-то, при зустрічі обійнялися".) Вони ставили ці зустрічі нам у провину, погрожували, але нічого не могли вдіяти. А ми, звичайно, домовлялися й погоджували свої свідчення. Як я вже казав,

Віктор знаходився в значно скрутнішому стані, ніж я, про нього вже було багато відомо. Так він і взяв на себе головну відповідальність, а мені залишилася менш небезпечна роль простачка, який не дуже багато знає. Звичайно, мої слідчі розуміли, що я щось приховую, але, мабуть, не чекали, що це щось суттєве. Серед питань, до яких вони мене повертали, звичайно, були й ті, що стосувалися нашого листа. Але дивна річ. Вони з охотою демонстрували свої знання про те, хто, кому й коли давав його на підпис, але про те, як він готувався й передавався, не мали жодної уяви. Я з полегшенням бачив, що вони й тут явно недооцінювали мою інформованість. Та більше того: про це вони не дуже розпитували й Віктора, та й потім я не чув, щоб розпитували когось іншого, - ніби ці питання їх взагалі не цікавили. Чому так - я не розумів тоді, не можу пояснити й зараз.

Скінчилося досить рутинно. Коли дійшло до "роздачі нагород", КДБ запропонував керівництву факультету кібернетики, де я працював, провести зібрання з моїм засудженням, а мене звільнити. До честі факультету, зібрання було проведено формально, без всякого запалу, було сказано мінімум чергових для такого випадку слів. Деякі колеги намагалися мене захищати з позицій "винен, але заслужує на полегкість", що не мало жодних перспектив, враховуючи як "установку

згори", так і вибрану мною лінію поведінки. Як я потім вирахував, мене планували деякий час потримати без роботи, але я мимоволі їх перехитрував, подавши документи до філії конструкторського бюро, центр і відділ кадрів якого були за межами України й до яких рука київських "органів" не дотяглася. Робота, що полягала в створенні автоматизованої системи для Дарницького вагоноремонтного заводу, була менш цікава й творча, та й гірш оплачувалася, ніж та, до якої я звик. Але, порівнюючи з тим, що зазнала більшість "підписантів", я маю сказати, що відкараскався досить дешево й не можу мати серйозних особистих претензій. Якщо не брати до уваги крайню нервову напругу - мою й моєї дружини – того страшного 1972 року, особливо у першій його половині, коли ми чекали на народження дитини.

Перелік творів за 1967–1968 рр. (29.09.1968)

Жданів 1967. Травень, червень³⁵³

Ресторан "Україна".

Мозаїка "Дерево життя" ("Дерево металурга")

Сталь, смальта, скло, плитка, шлакоситал.

Мозаїка "Птах". Смальта, керам(ічна) плитка, сталь скло.

1967 – вересень

"Земля". Деревоплита, кора, коріння, соломка,

---

³⁵³ У "Щоденнику" стоїть дата 12 липня

дерево.

1967. Вересень – початок листопада.

Ресторан "Вітряк". Мозаїка "Вітер". Скло, смальта, плитка, розпис каміна. Темпера.

1967. Жовтень, початок листопада.

Ресторан "Полтава". Розпис екстер'єру "Танок", "Смуток". Розпис печі.

1967. Грудень.

Ресторан "Полтава". "Півні", розпис інтер'єру.

1968. Січень.

(Ескізи "Зв'язок"). "Жінка", "Жінка". Експеримент – дерево кругляки, вони ж, обтягнуті фольгою.

Ескізи "Колядок".

1968. Лютий.

Ескізи "Зв'язок" Керамічні вставки ("Зв'язок"). "Жінка з дитиною", "Він і вона", "Вона".

1968. Лютий.

Керамічний фрагмент ("Зв'язок") Чотири голови.

1968. Березень

"Освенцим". Холст, масло.

"Тиран". Холст, масло.

Інскрипти

«Досі не збирано й не використано таке джерело до історії шістдесятництва, як інскрипти. Тим часом вони дорогоцінні, як джерело, адже, як тепер кажуть, ексклюзивні.

У мене зберігся примірник першої збірки Івана Драча «Соняшник» (1962), що належав Аллі Горській. Після с. 88 закладено квіточка «Больница. Дата 10 / VII. [...]», і після с. 118 такий самий - «Больница. Дата 10 / VII. [...]». Важко визначити рік читання, адже збірку було підписано до друку 13 / VII 1962 р. У виданні відкреслено окремі місця у поемі «Спрага» (С. 65-81).

Горська виділила окремі слова у вірші «Похорон голови колгоспу» (С. 82-85):

*... І голова червоною зорею
Мене благословив в дорогу синю.
Поля чорніли, як муар, довкола³⁵⁵.*

Активно простудіювала Алла останню річ – «Смерть Шевченка: Симфонія», і її рясні нотатки надаються для спеціальної статті. Нарешті, на чистих місцях передостанньої сторінки – після тієї, де кінчався зміст, вона записала кілька цікавих слів про Марію Приймаченко:

---

³⁵⁴ С.Білокінь. Клуб творчої молоді «Сучасник»/ Київ і кияни: Матеріали щорічної науково-практичної конференції. Вип. 10. К.: Кий, 2010. С. 248-298.

³⁵⁵ «Колір – це образ!», - любив цитувати Григорія Синицю Зарецький.

Примаченко (sic)
внутрішньо вільна,
не має меж
Звільнена, неосязна
Як промені сонця
наповнюють все
світлим теплом
енергією (sic) – радістю
Сонечко – фарби -
ствердження життя
Сонечко зайшло –
- сум (фарби)

Нарешті наступний несподіваний рядок,
писаний догори дригом:

Мені подоб.[ається] нар.[одне] мистецтво
<...>

Записи на форзацному розвороті:

Ложь (sic) умовності –
побутова достовірність.

Эзон (sic). Ротонда з
виноградом – золота
клітка. Розум в
клітці.

Умовність на умовність
= 0. (Маклена Граса.
будка і собака. Собака
- умовність. Будка –
натуральна, тоді
собака домислюється.)

*У Драча «Ніж у
сонці» мати давала
на дорогу скриньку
меду. Мед – мудрість.
Мед – символ мудрості (sic)
народу
обране перетворення
Вічні (?) мати передає
дітям мед мудрості.*

З правого боку проти слів «Умовність на умовність = 0»:

*(«Гроза»)
- Катерина в золотій
клітці. Сміх.
Інші гармонії форми
Протест на форму Драча
вже взаємодія.*

У мене відклалось іще кілька її книжок, наприклад:

Концевич Євген. Дві криниці. К.: Молодь, 1964.

Інскрипт: „*Наші[й] мужній Аллі Горській з захопленням і повагою Женько. 2.IX.1965*”.

У ті часи загостреного сприймання світу було багато моторошних передчуттів, перегуків епох, пророчих думок. Я пильно бережу книжку Бориса Антоненка-Давидовича “Слово матері”, подаровану Аллі. Напис там такий:

Того, хто перший з-під ярма

*На самовладців меч здійма,
Я знаю – скрізь жде смертна доля.
Мене покарано, це так,
Але скажи, коли і як,
Де здобулась без жертви воля?*

Рилєєв. (Сповідь Наливайка.)

Переклад Л.Старицької-Черняхівської.

Мій давній девіз.

Б. Антоненко-Давидович.

Ці слова стосувалися Наливайка, Кондратія Рилєєва, стосувалися Людмили Старицької-Черняхівської, Антоненка-Давидовича. Але вони стосувались і Алли».

Заява про авторство³⁵⁶ Зарецький В.

Председателю худ. совета художественно-производственных мастерских Донецкого изокомбината тов. Константинову В. от руководителя киевской бригады В. Зарецкого и членов бригады Горской А. и Плаксия Б.

Объяснительная записка

Мы, руководитель бригады Зарецкий В., члены бригады Горская и Плаксий, вынужден во избежание всяких кривотолков дать объяснение

---

³⁵⁶ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф.1165, опис 1, справа № 119, док. 14-16

худ. сов. в отношении авторства тов. Пришедька и тов. Зубченко.

Во время работы над эскизами тов. Пришедько и Зубченко никакого авторского вклада не внесли и являлись в период работы над эскизами частичными исполнителями. Тот факт, что их имена были в списке авторов этих эскизов, утвержденных республиканским Худ. Советом, говорит о том, что я как руководитель надеялся на проявление их авторского лица непосредственно при исполнении мозаик. Практика работ над объектом работ ресторана «Украина» в городе Жданове совместно с вышеуказанными «товарищами» показала их абсолютные творческие бессилия. Поэтому мы, руководитель совместно с членами бригады Гор(ской) и Пл(аксием), обязаны отказать в авторстве тов. Зуб(ченко) и При(шедько), так как считаем, утверждать их имя в искусстве будет очковтирательством по отношению к общественности. Ложное авторство, помимо того, возложит на этих людей обязанности, которые эти люди не в состоянии выполнить даже посредственно. И мы не можем взять на себя миссию утверждения их авторства. Что вносит пагубные последствия в развитие нашего искусства, нашей общественной.

Пришедько и Зубченко, имея деловые качества по организации заказов, выступали в

роли работодателей, и, прикрываясь этим, хотели утвердить своё авторское и творческое лицо. Учитывая усилия данных тов(арищей) по организации заказа, материалов, а также затраченное ими время как исполнителей, считаем возможным их материально не ущемлять, и, полагающую сумму распределить поровну между членами бригады Зарецкий, Горская, Пришедько, Зубченко, Парахин, Плаксий.

За исключением 5% от общей суммы, положенной руководителю З(арецкому) и соавторам, согласно договоренности между всеми членами бригады.

АВТОГРАФИ ТА ФОТОКОПІЇ ДОКУМЕНТІВ

Автограф Алли Горської з архіву Івана Драча

Боже мій, сонечко
моє, Іване!

Я знов плачу.

Плюй з полив'яним вухом.
Я випаю мови
роботами.

Пройде 15 безкінечних
днів заробітчанства. Розмита за
недозволену розкіш - сім'ю за
дитину. Їду в Острів.

Побачення з Матінкою.

Чи зможу догодувати їй?
Плюй з полив'яним вухом.
Цілую.

Обняла вуса. * Драч-Сонце.

Алла.

Матюкова адреса:

Одеса

Шуковського 10 м. 30.

Автограф листа Горської А. – Парахіній В.
(1966)

Віро!
Вітаю Вас, Вашу дочку,
Василь. А у мене
до Вас розмова,
продовження кошикувості.
Є конкретна можливість
визначення ниткового
шляху Василь. А саме -
монументальне м-во.
Спочатку: Василь учень
в нашій бригаді художни-
ків. Опанування
в практичній роботі прин-
ципами монументального
мистецтва, технікою
виконання. Формування
мистецького світогляду.
Підготовка мистецького шляху.
Матеріально: 100 крб
на місяць.
50 - їжа
10 - книжки і т. інше.
40 - Вам.

Роботи в Донецьке ще
на 2 місяці.
Терміново напишіть
мені про згоду чи
незгоду. Василь і Вашу.
Питання серйозне.
Вибачайте за
помилки.

Цілю Вас і
дочку.
Вітаю Василь.

Алла.
Адреса:

Донецьк
Книжня Семеїновка
Експериментальна
школа 5
художній Торгівлі А.О.

СТОРІНКА ДЛЯ МОЛОДІ

Відкрий очі **ПРЕКРАСНОМ**

САМОЦВІТИ З ВОГНЮ ФАНТАЗІЇ

488

Фрагмент газети зі статтею про мозаїку І.Литовченка

Захарченко В. – Горській А. (13.02.1967)

*«Надсилаю Вам газету з статтею на 4-й стор.
про Литовченків. А разом з тим оригінал статті
однієї, яка була підготовлена до друку в цій же
газеті, але не пішла.»*

Обличчя вулиць і майданів ³⁵⁷

Фото І. Ніцького

Своєрідні роботи київського художника-монументаліста І.Литовченка здавна викликають жваве зацікавлення. Разом з Є. Катковим та Є. Ламахом він працював над монументально-декоративним оздобленням київського річкового

³⁵⁷ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 77

вокзалу, комплексу ресторану і кафе «Метро», бориспільського аеропорту, клубу моряків у Жданові. Зараз художник вийшов на простір площ і вулиць міст України. З його участю створено чудову стелу «Гостинна Черкащина» на черкаській привокзальній площі.

У творчій співдружності з своїм молодшим колегою В. Прядком, який минулого року закінчив Київський художній інститут, І. Литовченко виконав екстер'єрні роботи "Земля донецька" — на фасаді одного з житлових будинків Донецька, "Революція" в місті Дзержинське. Зараз художники-монументалісти працюють над святковим оформленням до 50-річчя Великого Жовтня вулиць і майданів Києва.

**Машинопис «репліка «Пшик-модерн»»
Захарченко В. – Горській А. (13.02.1967)**

Реплика «Пшик-модерн»³⁵⁸

Почти полгода скрывалась под брезентовой завесой часть, выходящей на улицу имени Артёма, стены гастрономического магазина «Донецк», что возле гостиницы «Донбасс».

А недавно покрывало сбросили. И взору явилось произведение декоративного искусства: мозаичное панно.

---

³⁵⁸ ЦДАМЛМУ, архів А.Горської: ф. № 1165, опис 1, справа № 77

Стоишь и смотришь. Смотришь и недоумеваешь: зачем, зачем люди тратили столько времени, труда?

Перед вами что-то несуразное, безобразное, на сером фоне – серые углубления, линии. С немалыми усилиями начинаешь угадывать очертание, потом силуэты – вот сидит запорожский казак с бандурой (что он должен олицетворять?). Дальше примостился в неуклюжей позе шахтёр с отбойным молотком (товарищи творцы панно, отбойный молоток – это пройденный этап Донбасса и сейчас прославлять это, всё равно, что петь хвалы деревянной прялке). В неестественной позе лежит мужчина, рядом сидит женщина. Она удерживает на руках что-то, напоминающее младенца (снова невыразительность, схематизм). И всё это венчает круглое усатое усеченное сверху лицо, выполненное в такой же манере.

Безусловно, идеи, которые хотели авторы мозаики, воплотить в свое детище, не вызывают никаких возражений. Но вот то, как это сделано... поражаешься безвкусице, монотонности. Вся мозаика – сплошь серое нагромождение квадратиков, кружочков.

Мы не протиим панно. Против серятины. Разве нельзя было исполнить его в цвете, тогда бы мозаика сверкала, переливаясь радугой красок.

Новое панно как-то не поворачивается язык назвать подарком городу. Ведь оно кроме досады, недоумения никаких других чувств не вызывает в душе.

Конечно, авторы хотели сотворить что-то «шик-модерное», получился же формалистический выкрутас художественный брак – другого названия не подберёшь. И вряд ли у жителей Донецка, будет он вызывать благодарный отклик, горделивое чувство в душе. Пожалуй, они станут испытывать чувство неловкости перед приезжими, перед гостями города, которые в будущем предстоит знакомиться с его достопримечательностями. Таким, извините, «модерном» их можно только ошарашить, а не порадовать.

Л.Санин

Реплика «Пшик-модерн»

„НОМСОМОЛЕЦ ДОНБАССА“			
Материал	КН	Отдел	
Автор материала	Савиц	№	
Обработка		В №	на погосу. Колич. страниц
Цитаты, цифры, фамилии сверил		Шрифт	размер
Зар. отделом	А	Дата сдачи	ноя. 40 строк
в секретариат		Ответственный секретарь	
		К набору подписал	

Реплика.

„ПШИК-МОДЕРН“.

Почти полгода скрывалась под брезентовой завесой часть выходящей на улицу имени Артёма стены гастрономического магазина „Донец“, что возле гостиницы „Донбасс“.

А недавно покрывало сбросили. И взору явилось произведение декоративного искусства: мозаичное панно.

Стоишь, смотришь. Смотришь и недоумеешь: зачем, зачем люди тратили столько времени, труда?

Перед вами что-то ~~неприятное~~ ^{несуразное}, безобразное, на сером фоне-серые углубления, линии. С немалыми усилиями начинаешь угадывать очертание, потом силуэты – вот сидит запорожский казак с бандурой (что он должен изображать?). Дальше примостился в неуклюжей позе шахтер с стобинным молотком (товарищи творцы панно, отбойный молоток – это пройденный этап Донбасса и сейчас проследить это, все равно, что петь хвалы деревянной прялке). В неестественной позе лежит мужчина, рядом

г. Сталино, книжная облатипография, 1840 20000

сидит женщина. Он удерживает на руках что-то, непоми-
нающее младенца (снова - невыразительность, схематизм)
И все это венчает круглое усатое усеченное сверху ли-
цо, выполненное в такой же ~~эпистолической~~ манере.

2. Безусловно, идеи, которые хотели авторы мозаики,
воплотить в свое детище, не вызывают никаких возраже-
ний. Но вот то, как это сделано... Порежась беззвуч-
но, монотонности. Вся мозаика - сплошь серое нагро-
мождение квадратов, кружочков.

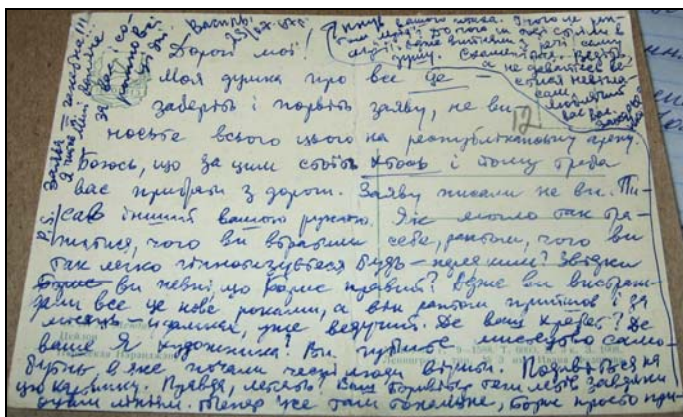
2. Мы не против пняно. Мы против серятины. Разве
нельзя было его исполнить в цвете, тогда бы мозаика
сверкала, переливалась радугой красок.

2. Новое пняно как-то не поворачивается язык назвать
подарком городу. Ведь оно кроме досады, недоумения
никаких других чувств не вызывает в душе.

2. Конечно, авторы хотели сотворить что-то "шик-мо-
дерное", получился же формалистический выкрутес худо-
жественный брек-другого названия не подобрать. И вряд
ли у жителей Донецка, будет он вызывать благодарный
отклик, горделивое чувство в душе. Пожалуй, они станут
испытывать чувство неловкости перед приезжими, перед
гостями города, которым в будущем предстоит знакомиться
с его достопримечательностями. Таким, извините, "модер-
ном" их только можно ошарашить, а не порадовать.

И. Сенин.

Автограф Захарченко В. – Горський А. (1967)

РЕПРОДУКЦІЇ ТВОРІВ А. ГОРСЬКОЇ

*А. Горська. Портрет В.
Кривинця 1950-ті рр.
До листа від В. Кривинця
(28.03.1956)*

*А. Горська. Три богатиря. 1957
До листа А.Горської батькам 01.02.1957:*

А. Горська. "Пісня про Донбас". 1957 р..

Полотно, олія. 100х300

Донецький обласний художній музей

До листа А.Горської батькам 01.02.1957

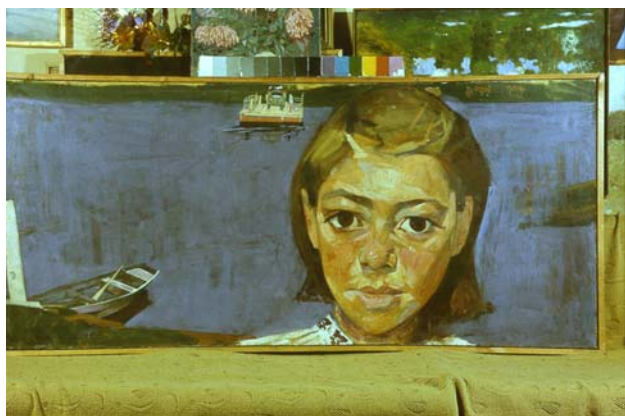

Алла Горська. «Село». 1962-1963

Папір, гуаш.

До листів Алли Горської батькам: 16.06.1961;

14.07.1961; 19.07.1961

*Алла Горська. «Паром. Припять, Оксана». 1961 р.
До листів Алли Горської Олександр Горського:
23.07.1961; 18.08.1961; 24.08.1961; 05.09.1961.*

Мозаїчне панно «Прометеї». 1966 р.
м. Донецьк, школа №5
Смальта, керамічна плитка. 100 кв. м.
До листування А.Горської з В.Захарченком 1966

Мозаїчні панно «Земля», «Вода». 1965 р.
м. Донецьк, школа №5

Смальта, керамічна плитка. 12 кв. м. кожне

Автори: Алла Горська, Галина Зубяєнко,
Григорій Синиця.

Виконували: Алла Горська, Надія Світлична

До листування А.Горської з В.Захарченком 1966

Мозаїчні панно «Космос», «Вогонь». 1965 р.

м. Донецьк, школа №5

Смальта, керамічна плитка. 12 кв. м. кожне

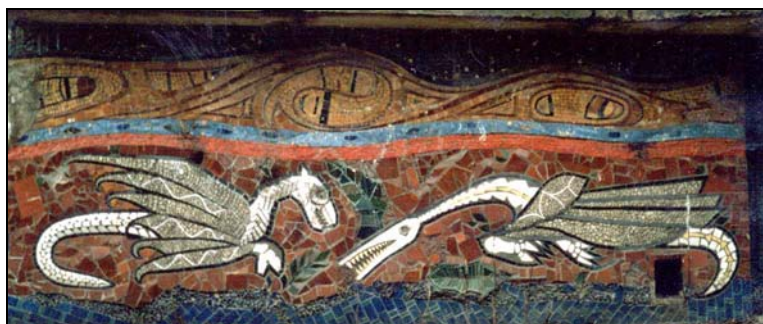
Автори: Алла Горська, Галина Зубяенко,

Григорій Синиця.

Виконували: Григорій Синиця - «Космос»,

Геннадій Марченко - «Вогонь».

До листування А.Горської з В.Захарченком 1966

Мозаїчні панно «Життя», «Надра». 1965 р.
м. Донецьк, школа №5

Смальта, керамічна плитка. 12 кв. м. кожне

Автори: Алла Горська, Галина Зубяенко,
Григорій Синиця.

Виконували: Галина Зубяенко – «Життя»,
Олександр Коровай – «Надра»

До листування Алли Горської з Василем
Захарченком 1966 року.

Мозаїчні панно «Сонце», «Повітря». 1965 р.
м. Донецьк, школа №5
Смальта, керамічна плитка. По 12 кв. м. кожне.
Автори: Алла Горська, Галина Зубяєнко,
Григорій Синиця.
Виконували: Григорій Синиця – «Сонце»
Іван Кулик – «Повітря»

До листування А. Горської з В.Захарченком 1966

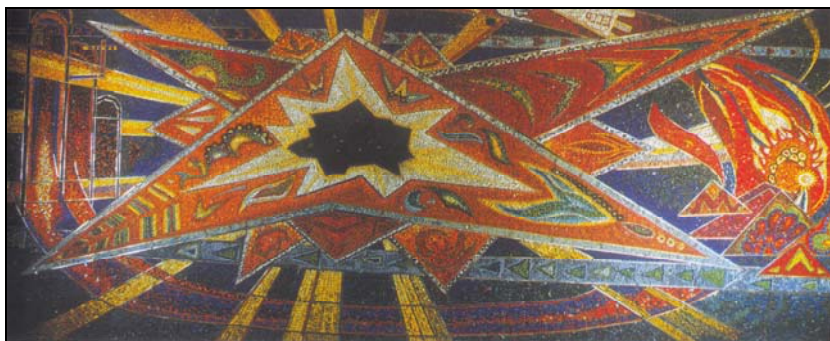

Мозаїчне панно “Жінка-Птах”. 1966 р.
Смальта, кольорове скло, керамічна плитка.
28 кв. м. Лонецьк

Панно «Дерево життя». 35 кв. м;
 Панно «Боривітер». 18 кв. м.
 м. Маріуполь. Ресторан “Україна”. 1967.
 Смальта, шлакоситал, керамічна плитка,
 нержавіюча сталь, скло.
 Автори: *А.Горська, В.Зарецький, Г.Зубченко,
 Г.Пришєдько, Б.Плаксий.*
 До листів Н. Світличної П.Заливасі. 1967, 1969 рр.ік

Мозаїчне панно «Вугільна квітка»
в фойє адміністративного будинку тресту
«Краснодонвугілля», 1968

Фрагмент мозаїчного панно «Прапор перемоги».
«Естафета», 1968 р. м. Краснодар
Автори: Алла Горська, Віктор Зарецький,
Володимир Смирнов, за участю Бориса Плаксія та
Анатолія Лимарева
До листа Алли Горської Панасу Заливасі. 1969

А.Горська, В.Зарецький, Б.Плаксий.
Флоромозаїка "Земля". 1967-68
Кора, лико, солома, коріння

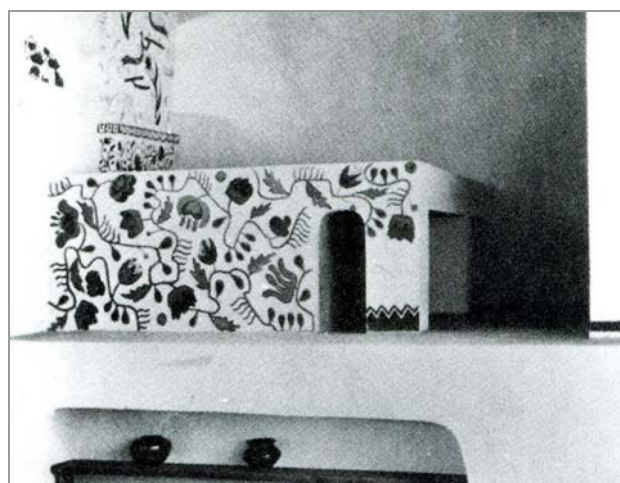
А.Горська, В.Зарецький, Б.Плаксий.
Ресторан "Вітряк". Київ 1967
До листів А.Горської Вірі Вовк

*А.Горська, В.Зарецький, Б.Плаксий. Камін.
Ресторан "Вітряк". Київ. 1967 р.*

А.Горська, В.Зарецький, Б.Плаксії.
Розписи в ресторані "Полтава". Київ. 1967

1. А. Горська. «Україна» (ескіз). Середина 1960-ті років.
2. Г. Зубченко. «Україна» (ескіз).
3. Г.Зубченко, Г.Пришєдько. Мозаїка «Квітуча Україна». 1969 р.
100 кв. м., м.Маріуполь, гастроном «Київ».

СКОРОЧЕННЯ

год. – година

Ів.-Франків. – Івано-Франківськ

КГБ або КДБ – Комітет державної безпеки

КК УРСР – карний кодекс України

карб., крб. – карбованець

квад. – квадратний

КПУ – Комуністична партія України

К.Т.М. – Клуб творчої молоді

м-во – мистецтво

Л. - лист

НАН – Національна академія наук

НДІУ – Національний державний інститут
українознавства

СПУ – Спілка письменників України

СССР – Союз советских социалистических
республик (рос.)

СРСР – Союз радянських соціалістичних
республік (укр.)

СХ – Спілка художників

СХ СССР – спілка художників Советского Союза

СХУ – Спілка художників України

ТАСС – телеграфное агентство Советского Союза
(рос)

УРСР – Українська радянська соціалістична
республіка

чл.-кор. – член-кореспондент

ЦДМАЛМ – Центральний Державний музей-архів
літератури та мистецтва

ЖИТТЄПИС МОВОЮ ЛИСТІВ

ЗМІСТ

Від упорядника.....	3
Короткий життєпис Алли Горської.....	6
ЛИСТУВАННЯ АЛЛИ ГОРСЬКОЇ З БАТЬКАМИ.....	8
Горська О. – Горській А. (30.06.1949).....	8
Горська О. – Горській А. (24.09.1953).....	10
Горська А. – батькам (1954).....	11
Горська А. – батькам (літо 1955).....	11
Горський О. – Горській А. (21.07.55).....	13
Горська О. – Горській А., (05.08.55)	15
Горська А. – Горській О. (13.01.57).....	17
Горська А. – батькам (01.02.57)	18
Горська А. – батькам, (прибл. лютий 1957)	19
Горська А. – Горській О (04.02.1957).....	20
Горська А. – Горській О. (09.04.1957)	21
Горська А. – Горському О. (15.04.1957)	22
Горська О.– Горській А. (14.01.1958).....	23
Горська А. – батькам (кінець січня 1958)	24
Горська О. – Горській А.	24
Горська А. – Горській О.	25
Горська А. – Горській О. (05.06.1961)	28
Горська А. – Горській О. (11.06.1961)	29
Горська А. – Горській О. (16.06.1961)	32
Горська А. – Горській О. (27.06.1961)	33
Горський О. – Горській А.(23.06.1961)	33
Горська А. – Горському О. (07.07.1961).....	33
Горська А. – Горському О. (14.07.1961)	34
Горський О. – Горській А. (19.07.1961)	35
Горська А. – Горському О. (19.07.1961)	37
Горський О. – Горській А. (27.07.1961)	38
Горська А. – Горському О. (23.07.1961)	39
Горська А. – Горському О. (30.07.1961)	41
Горська А. – Горському О. (11.08.1961)	43
Горська А. – Горському О. (18.08.1961)	45
Горська А. – Горському О. (24.08.1961)	48

Горська А. – Горському О. (05.09.1961)	49
Горська А. – Горському О. (20.11.1961)	51
Горський О. – Горській А. (28.01.1962)	52
Горська А. – Горському О. (17.07.1962)	54
Горська А. – Горському О. (12.08.1962)	56
Горська А. – Горському О. (09.09.1962)	58
Горська А. – Горському О. (11.09.1962)	59
Горський О. – Горській А. (27.07.1966)	61
Горський О. – Горській А. (22.05.1969)	62
Горський О. – Горській А. (12.07.1970)	63
ЛИСТУВАННЯ А.ГОРСЬКОЇ З ЧОЛОВІКОМ	64
Зарецький В. – Горській А. (29.06.1952)	64
Горська А. – Зарецькому В. (04.04.1958)	65
Зарецький В. – Горській А. (05.03.1961)	67
Зарецький В. – Горській А. (16.03.1961)	68
Горська А. – Зарецькому В. (02.04.1961)	70
Зарецький В. – Горській А. (04.04.1961)	71
Зарецький В. – Горській А. (1961)	73
Зарецький В. – Горській А. (1961)	73
Зарецький В. – Горській А. (1961)	74
Зарецький В. – Горській А. (19.06.1962)	75
Зарецький В. – Горській А.	76
Зарецький В. – Горській А. (29.11.1962)	77
Зарецький В. – Горській А.	78
Горська А. – Зарецькому В. (.08.1968)	79
ЛИСТУВАННЯ А.ГОРСЬКОЇ З СИНОМ.....	80
Горська А. – Зарецькому О. (16.02.1961)	80
Горська А. – Зарецькому О. (21.02.1969)	81
Горська А. – Зарецькому О.	82
ЛИСТУВАННЯ З П.ЗАЛИВАХОЮ.....	84
<i>Зарецький О.</i> Листування А. Горської та О. Заливахи	84
Горська А. – Заливасі П. (27.10.1964)	86
Горська А. – Заливасі П. (06.12.1964)	87
Горська А. – Заливасі П. (без дати)	87
Горська А. – Заливасі П. (приблизно 1965)	89
Горська А. – Заливасі П. (18.02.1965)	90
Горська А. – Заливасі П. (18.02.1965)	91
Горська А. – Заливасі П. (08-16.19.1965)	92

Горська А. – Заливасі П. (17.10.1965)	93
Заливаха П. – Горський А. (приблизно 1965)	93
Горська А. – Заливасі П. (приблизно 1965)	95
Заливаха П. – Горський А. (30.11.1966)	100
Горська А. – Заливасі П. (1967)	105
Горська А. – Заливасі П. (05.10.1967)	107
Горська А. – Заливасі П. (1967)	110
Горська А. – Заливасі П. (Січень 1968)	112
Горська А. – Заливасі П. (09.02.1968)	114
Заливаха О. – Горський А. (26.02.1968)	118
Горська А. – Заливасі П. (11.02.1968)	121
Горська А. – Заливасі П. (квітень 1968)	124
Горська А. – Заливасі П. (1968)	126
Горська А. – Заливасі П. (05.07.1969)	126
Горська А. – Заливасі П. (03.08.1969)	130
Горська А. – Заливасі П. (12.08.1969)	132
Горська А. – Заливасі П. (Серпень 1969)	133
Заливаха П. – Горський А. (30.08.1969)	135
Горська А. – Заливасі П. (24.09.1969)	138
Заливаха П. – Горський А. (24.09.1969)	139
Заливаха П. – Горський А. (18-24.09.1969)	140
Горська А. – Заливасі П. (28.10.1969)	141
Горська А. – Заливасі П. (05.12.1969)	143
Горська А. – Заливасі П. (січень-лютий 1970)	144
Горська А. – Заливасі П. (06.04.1970)	147
Горська А. – Заливасі П. (Приблизно 1970)	148

ЛИСТУВАННЯ З Н.СВІТЛИЧНОЮ..... 150

Світлична Н. – Горський А. (09.07.1965)	150
Горська А. – Світличній Н. (24.07.1966)	151
Горська А. – Світличній Н. (24.08.1966)	152
Світлична Н. – Горський А. (06.09.1966)	153
Світлична Н. – Горський А. (07.09.1966)	154
Світлична Н. – Горський А. (1966)	155
Світлична Н. – Горський А. (жовтень 1966)	157
Горська А. – Світличній Н. (06.10.1966)	161
Світлична Н. – Горський А. (22.05.1968)	162
Світлична Н. – Горський А. (1969)	163
Горська А. – Світличній Н. (27.07.1969)	165
Світлична Н. – Горський А. (04.08.1969)	166
Світлична Н. – Горський А. (18.09.1969)	168

Світлична Н. – Горський А. (22.09.1969)	168
Горська А. – Світличний Н. (27.09.1969)	169
Світлична Н. – Горський А. (початок жовтня 1969)	171
Горська А. – Світличний Н. (05.11.1969)	174
Світлична Н. – Горський А. (січень 1970)	175
Світлична Н. – Горський А. (10.04.1970)	177
Світлична Н. – Горський А. (27.05.1970)	178
Світлична Н. – Горський А. (28.05.1970)	180
Світлична Н. – Горський А. (08.08.1970)	181
Світлична Н. – Горський А. (10.10.1970)	181

ЛИСТУВАННЯ З В. ЗАХАРЧЕНКОМ..... 184

Горська А. – Захарченку В. (жовтень 1966)	184
Захарченко В. – Горський А. (31.10.1966)	186
Захарченко В. – Горський А. (16.11.1966)	190
Захарченко В. – Горський А. (13.12.1966)	193
Захарченко В. – Горський А. (25.12.1966)	194
Захарченко В. – Горський А. (13.02.1967)	197
Захарченко В. – Горський А. (23.07.1967)	198
Горська А. – Захарченку В. (липень 1967)	199

ЛИСТУВАННЯ З Г.СИНІЦЕЮ.....201

Синиця Г. – Горський А. (04.08.1966)	201
Горська А. – Г.Синиці (1967)	202

ЛИСТУВАННЯ З Л.ТАНЮКОМ.....203

Горська А. – Л.Танюку (16.05.1963)	203
Горська А. – Танюку Л. (07.06.1963)	205
Корнієнко Н. Танюк Л. – Горський А. (07.03.1964)	206
Корнієнко Н., Танюк Л. – Горський А. (05.03.1967)	207

ЛИСТУВАННЯ З Л. ЧЕРЕВАТЕНКОМ.....208

Череватенко Л. – Горський А. (15.08.1965)	208
Горська А. – Череватенку Л. (1965)	210
Горська А. – Череватенку Л. (Приблизно 1965)	211
Череватенко Л. – Горський А. (16.06.1966)	212
Череватенко Л. – Горський А. (16.09.1965)	213

ЛИСТУВАННЯ З УКРАЇНЦЯМИ ДІАСПОРИ.....215

Трояновська А. – Горський А. (04.11.1956)	215

Геврик Т. – Горський А. (22.04.1968).....	218
Горська А. – Вацлаву (03.05.1968).....	219
Горська А. – Гуцалюку Л. (05.06.1968)	220
Горська А. – Гуцалюку Л. (05.06.1968)	222
Горська А. – Гуцалюку Л. (1968)	222
Горська А. – Вовк В. (15.02.1968)	224
Вовк В. – Горський А. (12.03.1968)	226
Вовк В. – Горський А. (20.03.1968)	227
Горська А. – Вовк В. (20.06.1968)	228

ЛИСТУВАННЯ ЗІ ЗНАЙОМИМ..... 229

Ауезова Л. – Горський А. (19.05.1945)	229
Горська А. – Малакову Д. (01.01.1946).....	232
Кузнєцова Л. – Горський А. (23.02.1946).....	232
Тітова С. – Горський А. (22.02.1947).....	235
Тітова С. – Горський А. (28.10.1947).....	236
Манзій Л. – Горський А. (1948)	238
Тітова З. – Горський А. (16.09.1952).....	241
Юрій (?) – Горський А. (листопад 1954)	242
Кривинець В. – Горський А. (28.03.1956)	244
Буркало І. – Горський А. (18.11.1957)	244
Кальченко Ю. – Горський А. (04.08.1960)	246
Шкарапута М. – Горський А. (29.09.1960)	246
Іванов Л. – Горський А. (20.07.1961).....	248
Котляревська М. – Горський А. (31.01.1962).....	249
Котляревська М. – Горський А. (1962)	250
Котляревська М. – Горський А. (27.12.1962).....	250
Писанко Л. – Горський А. (1962).....	251
Горська А. – Драчу І. (червень 1964)	254
Горська А. – Плахотнюку М. (березень 1965)	254
Плахотнюк М. – Горський А.	255
Зубченко Г. – Горський А. (30.03.1966).....	256
Горська А. – Парахіній В. (літо 1966)	256
Парахіна В. – Горський А. (липень 1966)	257
Горська А. – Парахіну В. (26.08.1966)	259
Бабляк Л. – Горський А. (22.12.1966).....	260
Карась З. – Горський А. (13.12.1967)	260
Бабляк Л. – Горський А. (1967).....	261
Бабляк Л. – Горський А. (1968).....	262
Дужинські Д. та Р. – Горський А. (25.06.1968)	262
Горська А. – Білоконю С. (27.07.1968).....	263

Коршнінюк В. – Горський А. (02.08.1968).....	263
Корогодський Р. – Горський А. (07.09.1968).....	265
Цехмістренко Ю. – Горський А. (28.12.1968)	266
Заславська І. – Горський А. (20.05.1969).....	266
Данилейко В. – Горський А. (29.06.1969)	267
Забаштанський В. – Горський А. (18.09.1969)	268
Олесь (Космач) – Горський А. (09.11.1969)	269
Дзюба І. — Горський А.	271
Чачунь О. – Горський А. (19.02.1970)	271
В. (зі с. Гельмязів) – Горський А. (1970).....	272
ТВОРЧІ ЗАПИСИ А.ГОРСЬКОЇ	273
Мозаїчний комплекс "Школа" (школа № 5, Донецьк)	273
Панно "Птах" (крамниця "Рубін", Донецьк).....	276
Панно "Боривітер" (ресторан "Україна", Жданів)	281
Панно "Дерево життя" (ресторан "Україна", Жданів)	283
Панно "Прапор перемоги", фризи (музей, Краснодар).....	284
Виставка Повстаного	286
Виставка Ганни Собачко	287
Виставка Олександра Саєнка	288
Виставка Федора Примаченка	289
Синтез в монументальному мистецтві.	290
Народне сприйняття кольору.....	291
Ставлення до народних художників.	295
Думки та вислови	297
Конспект книжки А.К. Бурова).....	301
Про технічний поступ С.74.	304
Микола Гурович Куліш	305
Конспект А.Горської з історії України	306
ЩОДЕННИКИ АЛЛИ ГОРСЬКОЇ.....	308
Щоденник (Жданів, ресторан "Україна")	308
Щоденник (Панно "Земля").....	321
Щоденник. (Краснодон. Музей "Молодої гвардії").....	324
ЗАПИСИ ПОЕЗІЙ.....	333
Танюк Л. Полоскав я вірші в серці.....	333
Танюк Л. Анкета	335
Танюк Л. «Веселий бімбер».....	345
Антокольський П. Мы все лауреаты премий, ...	349
Щедрівка. Павочка ходить	350

<i>Долматовський Є. Я – Евгений</i>	350
<i>Костенко Л. Коректна ода ворогам</i>	351
<i>Без автора. Біла нічка</i>	352
<i>Без автора. Тиха щедрість</i>	353
<i>Без автора. Кара</i>	354
<i>Без автора. Гойдалка</i>	355
<i>Без автора. Єретик</i>	356
<i>Холодний М. Балада про зарізану корову</i>	357
<i>Холодний М. Малюнок думки (рондо)</i>	358
<i>Цитати зі збірки Б. Мамайсура</i>	359
ЗОШИТ А.ГОРСЬКОЇ З ВПРАВАМИ ТА ДИКТАНТАМИ.....	360
Двадцять четвертого березня 1964 р. Перевірочний диктант.....	360
Шосте квітня 1964 р. Диктант	361
Десяте квітня. Диктант.....	362
Шістнадцяте червня 1964. Класна робота.	363
Двадцять червня 1964. Класна робота.	363
27 серпня 1964. Класна робота.	364
ЛИСТИ ДО ВЛАДИ.....	365
Заявлення в ідеологіческую комісію ЦК КПСС(1964)	365
Заява про поновлення членства у СХУ (1964)	375
Скарга Прокуророві УРСР про виклик до держбезпеки (1965).....	376
Скарга Прокуророві УРСР (1966)	380
Секретареві ЦК КПРС тов. Демичеву П. М. (1968).....	381
Лист-протест проти політичних переслідувань в Україні (1968) ...	385
З ЛИСТЦВАННЯ Н.СВІТЛИЧНОЇ.....	393
Світлична Н. –Заливасі П. (листопад – грудень 1966)	393
Світлична Н. – Заливасі П. (кінець вересня 1967).....	395
Світлична Н. – Заливасі П. (1969)	397
Світлична Н. – Заливасі П. (28.11.1976).....	399
Заливаха П. – Світличній Н. (грудень 1990)	400
Світлична Н. – Концевичу Є. (11.01.1971).....	401
З ЛИСТЦВАННЯ В.ЗАРЕЦЬКОГО	402
Плаксієв Б. – Зарецькому В. (22.05.1967).....	402
Кузьмінков Л. – Зарецькому В. (30.09.1967)	404
Смирнов В. – Зарецькому В. (23.12.1970).....	405
Заливаха П. – Зарецькому В. (31.05.1971)	406
Гуцалюк Л. – Зарецькому В. (06.05.1971)	407

ЛИСТИ ДО ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ В.ЮЩЕНКА	408
<i>Зарецький О.</i> Відкритий лист Президентові України В. Ющенку ..	408
Звернення української інтелігенції	415
ЖИТТЄПИС МОВОЮ СВІТЛИН.....	425
ДОКУМЕНТИ А.ГОРСЬКОЇ	445
Біографія Горської А.О.	445
Характеристика учениці Горської А.О.	446
Класифікаційний квиток спортсмена	446
Медична довідка про стан здоров'я та народження сина.....	447
Медична довідка про стан здоров'я після операції.....	448
Лист ЦК ЛКСМУ (19.03.1959).....	448
Лист Міністерства культури (19.03.1959)	449
Витяг з протоколу Спілки художників (05.11.1954)	450
Оголошення про збори художників (15.06.1964)	451
Витяг з ухвали зборів Спілки художників (1964).....	452
Ухвала Секретаріату Правління СХ СРСР (15.05.1964)	453
Витяг з протоколу № 53 Президії правління СХУ (11.09.1964).....	455
Рішення VI Пленуму правління СХ УРСР (23.09.1964)	456
<i>Білецький М.</i> Як готувався "Київський лист".....	458
Перелік творів за 1967–1968 рр. (29.09.1968).....	477
<i>Білокін С.</i> : Інскрипти	479
<i>Зарецький В.</i> Заява про авторство	482
АВТОГРАФИ ТА ФОТОКОПІЇ ДОКУМЕНТІВ.....	485
РЕПРОДУКЦІЇ ТВОРІВ А. ГОРСЬКОЇ	496
СКОРОЧЕННЯ.....	510

ЖИТТЄПИС МОВОЮ ЛИСТІВ

**За редакцією
ЗАРЕЦЬКОГО Олексія**

Упорядкування
ОГНЄВА Людмила

Комп'ютерний набір та верстка
ОГНЄВА Людмила

Коректор
Курбацька Ірина

Підписано до друку 12.02.2013.
Формат 60х84^{1/16}
Ум.друк.арк. 30,23. Друк лазерний. Зам. №1998.
Наклад 100 прим.

Віддруковано у друкарні "Норд Комп'ютер" на
цифрових лазерних видавничих комплексах Rank Xerox
DokuTech 135 і DocuColor 2060.
Україна, м. Донецьк, 83003, вул. Разенкова, 6,
Тел.: (062) 389-73-82, 389-73-86

34
Купиле сьогодні "Українські народні романи". Какіе чудесные вещи єсть. Вилучиле почти "Зуєш мій брате". Ты знаєш її, напевно. Романи є нотами. Но я, ты не знаєш ни бум-бум. А нашко. Начать читать, разве го. Чудесная книга "Народ і слово Шевченко". Очень хорошо, кратко, сжато, принципіальное изложение истории развития Украинской литературы, параллельно Украинского нар. В "Літературній Україні" прочла статью о "зрадник Шевченком, Титморе и др." Интересно. Не знаєш раньше Спасибо за статьи. Интересно

Виня на луку.

Пшениці : доярок... Сидят
три українки в ряд. В белом
фронтально. Пшениці интересні
Здесь у нею зве. Оде без
название. Оде ~~на~~ мотивами
Украинских народных песен.

(Хотела написать "песен.")
Я должна писать "механизатор"
Пока ничего нет. Погоды
аховские. Хлеб стоит. Должны бы
убирать на Тигра. Дождь. Каждый
день дождь.

Пануле, напиши мне.
Срдишься и молчишь.
Написал бы.

Целую тебе крепко,
обнимаю.

Але
17/VII-62.

Музей «СМОЛОСКИП»

5 листопада 2008 року в Донецьку
відкрито громадський музей
Народних Героїв В.Макуха та
О. Гірника — «СМОЛОСКИП».
Його засновник — Всеукраїнська
громадська організація інвалідів
«ЧОРНОБИЛЬ — ДОПОМОГА».

*«Блаженні голодні і спрагли на правду,
бо вони наситяться» (Мат. 5:6)*